

VYTAUTAS KAZIULIONIS

DAINAVOS APYGARDOS PARTIZANŲ ATMINTIES PAMINKLAI

Vytautas Kaziulionis

**Dainavos apygardos partizanų
atminties paminklai**

Vytautas Kaziulionis

**Dainavos apygardos
partizanų atminties
paminklai**

Lietuvos partizanų žūties aplinkybės
Varėnos rajone
sovietinės okupacijos metais, jų palaikų
paieškos ir atminimo įamžinimas

Varėna
2005

UDK 725:355.1(474.5)

Ka677

Redaktorius *Vytautas Rakauskas*
Viršelio dailininkas *Raimundas Kaziulionis*

Autorius dėkoja knygos rėmėjams:
Vytautui Baubliui,
Amerikos lietuviui *Stasiui Sulai,*
Lietuvos gyventojų genocido aukų fondo *Valdybai,*
Varėnos rajono *Savivaldybei,*
Tarptautiniam Vilniaus oro uostui,
UAB „Varėnos statyba“

Nuotraukos *Raimundo Kaziulionio ir Vytauto Melešiaus*

Viršelyje: Nežinomojo partizano paminklo fone Rugio būrio partizanai.
Iš kairės: *Leonas Kaziulionis-Karžygys ir Juozas Kaziulionis-Klevas, Juozas Kašėta-Tumas, Petras Leikauskas-Kalavijas*

ISBN 9955-466-27-8

© Vytautas Kaziulionis, 2005

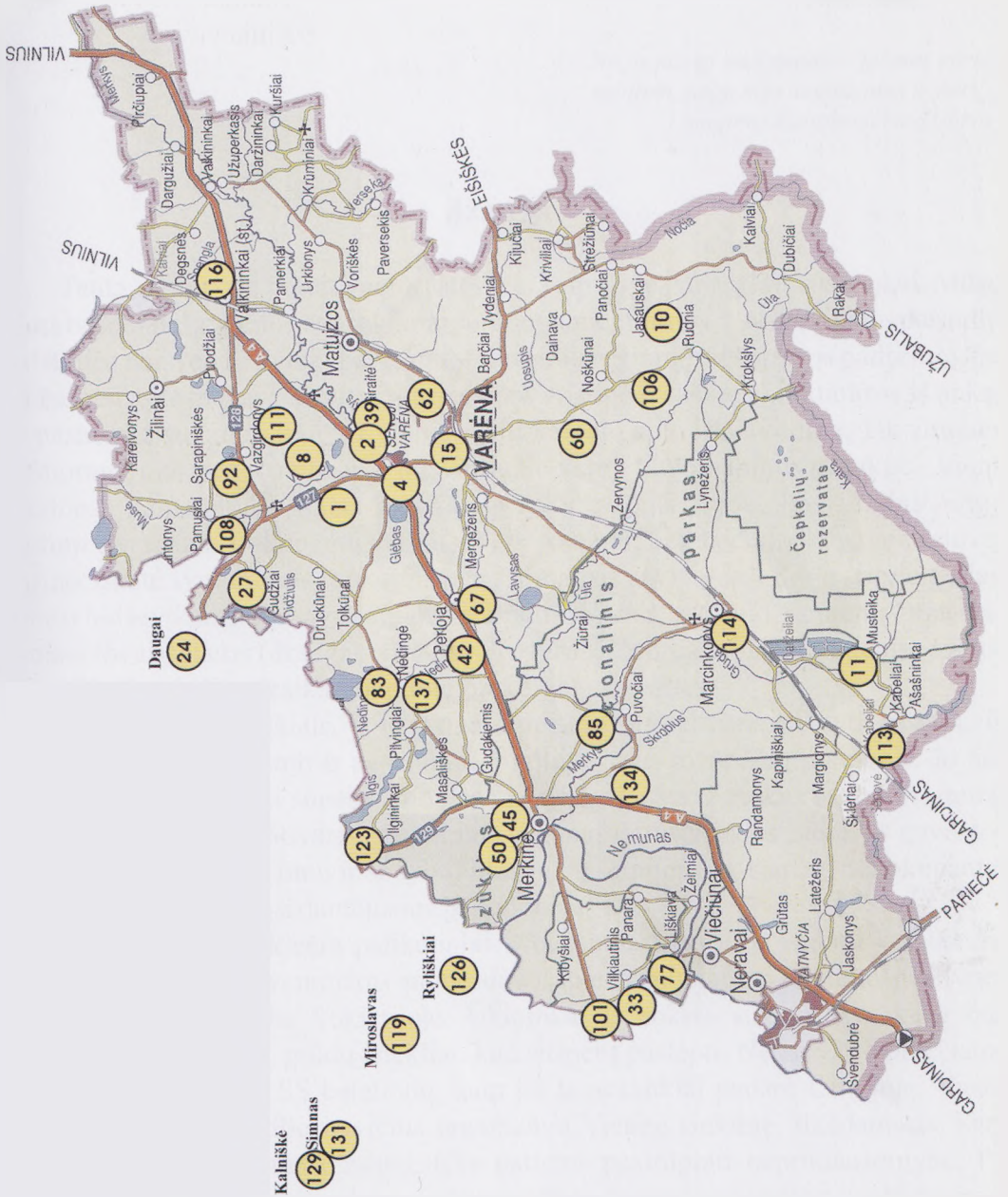
© Algis Kašėta, str. „Idealistų kartos žmogus“, 2005

Turinys

Ižanga	9
Laiko atodangos	11
Andrius Ryliškis – Dievo dovana Varėnai... ..	16
Pagarba kariams	20
Ar buvo reikalinga rezistencija?	23
„Likome gyvi, kad būtume laisvi“	33
Partizanų žūtis Gudžių kaime	36
Nužudyta ir išniekinta aštuoniolikmetė	38
Daugų stribų kiemas – ištisas kapinynas	39
Valdžios abejingumas	41
Palaikų perlaidojimas	42
Vilkinimo karuselė	44
Paminklo atidengimas	45
Paminklas Gudžių kaimo vienkiemyje	48
Sugrįžimas į tėviškę	51
Dzūkijos partizanų batalionai	52
Varėnos partizanų batalionas	55
Nežinomas partizanas	59
Paminklas Dainavos apygardos Merkio rinktinės Varėnos bataliono partizanams	61
Nežinomojo partizano laidotuvės ir paminklo šventinimas	63
Paminklinis akmuo prie „Velnio tilto“	65
Partizanas Gegutis ir jo žūtis	66
Paminklas partizanų vadui Gegučiui	68
Merkinė	72
Merkinės partizanų bataliono vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas	74
Merkinės bataliono partizanų kovinė veikla	77
Merkinės mūšis	78
Merkinės milžinkapis	80
Iš milžinkapio į granitą	86
„Aukščiausias“ namas Merkinėje	90
Perloja	92
Adolfas Baublys-Merkys	93
Merkio būrio tragedija	96
Amžino poilsio vieta	102
Žuvę už Perloją ir visą Lietuvą	106
Liškiava	112

Memorialiniai ženklai Nedzingėje	117
Partizanų vadavietė Kasčiūnų kaime	124
Partizanų Motina	130
Partizanas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas	139
<i>Petrauskaitė A.</i> Laisvės apsupti: apmąstymai skaitant L. Baliukevičiaus- Dzūko Dienoraštį	145
Merkio rinktinės Šarūno būrio partizanai	168
Paručių miško prieglobstyje	174
Dzūkijos šilų žmonės	178
Partizanų Lakūno, Jūreivio ir Laivo tragedija	189
Partizanų vadas Jonas Jakubavičius-Rugys	194
Partizanų vadas Antanas Grušauskas-Siaubas	200
Kalniškės mūšis	204
Norulių apylinkių partizanai	212
Jeigu ne jie?	214
Laisvės ugnis – ateities kartoms	218
Dzūkų partizanų himnas	223
<i>Kašėta A.</i> Idealistų kartos žmogus (<i>apie knygos autoriu</i>)	224

Dainavos apygardos partizanų paminklai Varėnos rajone

Skaičiai geltonuose apskritimuose atitinka paminklo paveikslėlio numerį knygoje

*Et si ceux qui vivent s'endorment,
Ceux qui sont morts s'éveilleront.
(Kada gyvieji bus bebalsiai,
Numirę iš kapų pakils.)*
Victor Hugo

*Na, ir kas gi mus nugalės, jei mes mirti
nebijom, jeigu mes nugalėjome ir mirtį.*
Lionginas Baliukevičius-Dzūkas

Ižanga

Tauta, užmiršusi praeitį, neturi ateities. Taip teigė įvairių laikų istorikai. Mūsų tauta neseniai išgyveno neapsakomai sunkius išmėginimus. Net didžiosios pasaulio valstybės neišvengė dviejų panašių totalitarinių režimų priešpriešos padarinių, tai ką kalbėti apie mažąsias tautas, kurias komunistinė ir fašistinė diktatūros iš anksto pasmerkė sunaikinimui? Ir vieni, ir kiti kalbėjo apie išlaisvinimą. Tik žmonės nesuprato, nuo ko juos prireikė laisvinti. Ne veltui buvo paplitęs posakis: „Viens raudonas kaip šėtonas, kitas rudas kaip šuva“. Todėl šiuos „laisvintojus“ imta vadinti tikraisiais – okupantų vardais. Tiek sovietai, tiek naciai, okupavę Lietuvą, žarijas žarstė svetimomis rankomis per vadinamas savivaldas. Šioje srityje geriau sekėsi bolševikams. Jie savo sumanymus patikėjo visų „skriaudžiamiems“ proletarams – tovariščiams (draugams). Šūkį „Tovar išči“ (prekių ieškok) kadaise kartodavo Rusijos kelių plėšikai, užpuolę prekeivių vilkstines.

Bolševikai ne šūkais, o įstatymais įteisino plėšikavimą. Ardyti pasaulį, iš nieko tapti viskuo, atimti ir pasidalinti – atitiko visus tovariščių poreikius. Jų nedomino, kokie aitvarai sunėša žmonėms gėrybes. Paėmę į rankas šautuvus, uoliai tarnavo okupantams. Suvarė į gyvulinius vagonus darbščiausius Lietuvos gyventojus. Griebė viską iš jų butų ir sodybų, likusių be šeiminkų. Kartais net okupantai stabdydavo pernelyg įsisiautėjusius parankinius.

Kitokie buvo vokiečių patikėtiniai. Neteisinga būtų juos vadinti kolaborantais. Jie iš anksto gyventojams pranešdavo apie planuojamas jaunimo gaudynes į reicho darbo tarnybą Vokietijoje. Ūkininkai iš anksto sužinodavo, kada bus surašinėjami gyvuliai, grūdų ištekliai, kad suspėtų paslėpti. Nepavyko vokiečiams Lietuvoje suformuoti SS batalionų, kaip jie tą nesunkiai padarė Latvijoje. Vietoj jų generolas Povilas Plechavičius organizavo Vietinę rinktinę, tikėdamasis, kad, nusilpus kariaujančioms pusėms, teks patiems pasirūpinti nepriklausomybe. Po to, kai vokiečiai sumanė rinktinę pasiųsti į Rytų frontą, generolas ją paleido ir už tai atsidūrė koncentracijos stovykloje. Tai rodo, kad vokiečių okupacijos metais daugeliui rūpėjo ne okupantų reikalai, o Lietuvos ateitis. Be to, nemažai valdininkų įsijungė į antinacines pogrindžio organizacijas.

1944 m. antrą kartą „išvadavę“ Lietuvą, bolševikai vienodai vertino tarnavusį vokiečiams ir antifašistą – pagrindininką. Jiems buvo pavojingi ir nepatikimi visi Lietuvos žmonės, išskyrus „tovariščius“, nes šitiems nebuvo nieko šventa. Išdavikiškas kolaborantų uolumas okupacinei valdžiai tapo tautos tragedija, per pirmąjį pokario dešimtmetį sunaikinęs trečdalį Lietuvos gyventojų. Per 50 metų bolševikai padarė milžinišką žalą ką tik atsigavusiai mūsų valstybei: klastojo istoriją, griovė Nepriklausomybės kovų paminklus, bažnyčias pavertė sandėliais, niekino tautos papročius, vykdė fizinį ir dvasinį genocidą. Visa tai išnagrinės istorikai. Mūsų tikslas – priminti ateities kartoms, kokia brangi laisvė, kiek už ją pralieta ašarų ir kraujo, kiek gyvybių sudėta ant Tėvynės aukuro. Mes, tų laikų amžininkai, laisvės kovų dalyviai, stebuklingai išlikę ir sulaukę Nepriklausomybės, nepamiršome bendražygių. Statėme jiems paminklus ir kryžius, granite iškalėme didvyrių vardus.

Būdami tremtyje, kalėjimų tardymo kameroje, atskirti nuo civilizuoto pasaulio bekraštėje Sibiro taigoje, žengdami užpustytais žvarbaus gyvenimo keliais, niekuomet nepraradome vilties, tikėjome, kad į Tėvynę sugrįšime kartu su laisve ir nepriklausomybe. Ir dabar tikime, kad mūsų pastangos įamžinant laisvės kovų aukas nenueis veltui. Kovų, pergalių ir praradimų vietas lankys Lietuvos žmonės. Neabejojame, kad mūsų mokyklose atgims kilni tautiškumo dvasia ir mokytojai kartu su mokiniais minės ir gerbs pokario metais ryžtingai kovojusį jaunimą.

Šio leidinio tikslas – atskleisti netolimos praeities tragiškus įvykius. Jis bus lankytinų vietų kelrodis. Trumpi istoriniai aprašymai, paminklinės nuotraukos padės suvokti skaudų pokario laikotarpį Varėnos rajone. Dėl tėvynės laisvės tada kovojo visa Lietuva, tačiau miškingas mūsų rajonas labiau tiko partizaniniam karui. Todėl mūsų krašte okupantai patyrė didžiausių nuostolių, o mūsų žmonės bene labiausiai nukentėjo.

Per pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį iš sąvartynų ir žvyrduobių iškelti išniekinti partizanų palaikai, į savo vietas sugrįžę sušaudyti kryžiai ir garbingi paminklai ateities kartoms primins mūsų tautos ištvėrmę ir gyvybingumą.

Laiko atodangos

Rašytiniuose šaltiniuose Lietuvos vardas pirmą kartą minimas prieš tūkstantį metų. Amžiams bėgant mūsų tauta patyrė ir išgyveno klestėjimo bei nuosmukio laikotarpius. Du pastarieji šimtmečiai – patys tragiškiausi, nes buvo peržengta tautos išlikimo riba. Po pragaištingų viduramžių unijų lenkams pavyko nutautinti mūsų aukštuomenę – bajorų luomą, o bendri didikų nesutarimai, rietenos, ginčai ir besaikis lėbavimas net 123-iems metams lėmė dviejų tautų – Lietuvos ir Lenkijos – valstybingumo praradimą. Tuo pasinaudojo pradėjęs klestėti Austrijos-Vengrijos, Prūsijos ir Rusijos imperijos ir trečiuoju – paskutiniuoju 1795 m. pasidalijimu užgrobė visą Lietuvos ir Lenkijos teritoriją. Didžioji dalis mūsų šalies atiteko Rusijai. Okupacija buvo ilga ir skausminga: atimtos pilietinės teisės, uždrausta spauda, persekiojama tradicinė religija, jaunimas gaudomas į rekrūtus, visa valdžia atsidūrė caro patikėtinių rankose. Bet koks pasipriešinimas buvo žiauriai malšinamas. Po šalį švaistėsi nuogais kardais baudžiamieji kazokų būriai.

1. Paminklas prie plento Varėna–Alytus 10-ajame kilometre Lietuvos savanoriams, žuvusiems kovose su lenkais 1920 m.

Lietuvos teritorija buvo pavadinta „Imperijos vakarų pakraščiu“. Nuo tada mūsų protėviai grandinėmis sukaustytomis kojomis pramynė Sibiro kančių ir nevilties takus, kuriais keliavo šimtai tūkstančių mūsų tautiečių bolševikų teroro metais. Ne veltui Rusija tada ir ne per seniausiai buvo vadinama Europos žandaru.

Sunkią caro priespaudą, slėgusią tautą, atlaikė ryžtingai nusiteikę kovoti paprasti kaimo žmonės – tik jie nepamiršo gimtosios kalbos, papročių, išlaikė tradicijas. Paskatinti tautos šviesuolių – M. Valančiaus, S. Daukanto, – vėliau J. Basanavičiaus „Aušros“, V. Kudirkos „Varpo“, milžinišką atliko darbą gelbėdami tautą nuo išnykimo, rizikuodami savo gyvybe knygnešiai, kaimų daraktoriai, blaivybės skatintojai, Katalikų Bažnyčios kunigai ir besiformuojanti inteligentija.

Besiplečianti Rusijos imperija (nuo Baltijos jūros iki Ramiojo vandenyno) pamiršo savo vidaus gyvenimo problemas. Per ilgai užsitęsusi valstiečių baudžiava, išskirtinio luomo valdininkų savavaliavimai, korupcija, demokratiją slopinantis žandaro kumštis, po to Pirmojo pasaulinio karo sumaištis išjudino imperijos pamatus. Laisvės ištroškusios tautos – tarp jų lietuviai – tinkamiausiu laiku pakilo į kovą dėl šalies nepriklausomybės ir laisvės. Silpnai ginkluota savanorių kariuomenė atrėmė lenkų, bolševikų ir bermontininkų puolimus. Tautos sūnūs, paaukoję gyvybes, sugrąžino Lietuvai nepriklausomybę. Be Vasario 16-osios nebūtų ir Kovo 11-osios. Dvidešimt dvejų metų (1918–1940) palaimingas triumfo ir pasididžiavimo kupinas laikotarpis tapo mūsų tautos egzistencijos garantu. Per trumpą laiką įgijome atsparumo ir tvirtybės įveikti sunkiausią išmėginimų etapą – 50-ies metų bolševikų teroro siautėjimą savo tėvynėje.

Praeito šimtmečio pradžioje kovos dėl nepriklausomybės vyko ir mūsų rajone. Jos aprašomos knygoje „Savanorių žygiai“.

„Atmink, keleivi, kad mes čia žuvom dėl Tėvynės“.

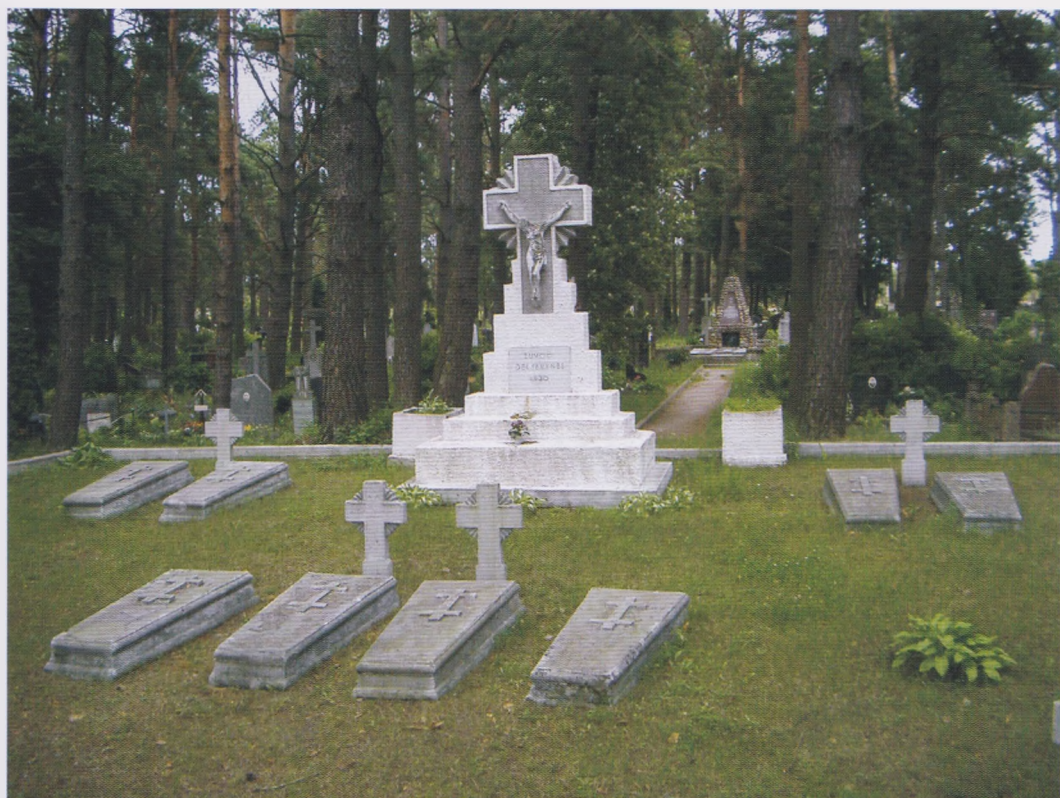
Tokie žodžiai iškalti granite žuvusiems savanoriams kovose su lenkais 1920 m. spalio 3–4 d. Paminklas pastatytas 1933 m. iškilaus šviesuolio, karininko ir mokytojo Andriaus Ryliškio iniciatyva penktajame kilometre prie plento Senoji Varėna – Alytus prie buvusio geležinkelio sankasos.

Jaunesnysis puskarininkis J. Liutkaitis atsiminimuose rašo:

1920 m. spalio mėn. 3 d., vos tiktai saulei parodžius savo pirmuosius spindulius, aš nuo Marcinkonių stoties pusės nugirdau retus šautuvų šūvius. Šūviai vis labiau artinosi. <...> Nieko nelaukdamas, priėliau kelionės nuvargintus kareivius, o vežikams įsakiau pakinkyti arklius ir laukti tolimesnio įsakymo.

Tuo metu Varėnos geležinkelio stotyje buvo 1-mo pėstininkų pulko vadas su savo štabu, šarvuotas traukinys „Gediminas“ ir 5 kuopa su mūsų kulkosvaidžių būriu.

Artinantis šūviams, 6-oji kuopa su šarvuotu traukiniu išvyko Marcinkonių stoties link lenkų puolimo atremti. <...> Lenkai vis artinosi, tai nutariau vykti į pulko štabą nurodymų gauti. Bet, neprivažiavęs štabo, sutikau kuopos vadą Povilaitį, kuris mums įsakė <...> vykti Varėnos miestelio link.

2. Memorialas S. Varėnos kapinėse 1933 m. iš mūšio lauko perlaidotiems savanoriams

Vos tik pasitraukę apie trejetą kilometrų nuo stoties, sutikome vieną 6-tos kuopos kareivių būrį su kuopos vadu kapitonu Plenta. Susitikimo vietoje apsistojome. Tuoj atvyko ir 2-ro bataliono vadas majoras Gaudešius, raitų žvalgų komandos vadas ir keletas raitelių. Bataliono vadas įsakė čia pat apsikasti ir laukti...

Nesulaukdami nė jokių įsakymų, pradėjome nerimauti. Buvo su mumis vadai: kapitonas Plenta, žvalgų komandos vadas ir mūsų kuopos vadas Povilaitis. Pasitarę pasiuntė viršilą Puzą ir eilinį Bendoraitį sužinoti, ar dar toli lenkai. Praslinkus dešimčiai minučių, pamatėme, jog mūsų pasiųstieji raiteliai <...> grįžta:

– Lenkai jau užėmė Mergežerio kaimą ir artinasi prie mūsų, – tarė jie...

Kuopos vadas Povilaitis <...> davė įsakymą sutvarkyti kulkosvaidžius ir vykti prie Merkio upės ties Varėnos miesteliu ir ten apsikasus laukti lenkų, o jiems pasirodžius – atidengti ugnį.

Nuvykę minėton vieton, radome apie 2 kuopas pėstininkų. Tuoj pasirodė lenkai, į kuriuos ir atidengėm ugnį. Tuo pačiu atsakė ir lenkai ir didžiausiais būriais ėmė mus atakuoti. Atvykęs 1-mos kulkosvaidžių kuopos vadas majoras Jackus sekė lenkų puolimą ir nurodinėjo man, kiek turi statyti kulkosvaidžio taikiklį. Aš kiek tik galėdamas guldžiau lenkus.

... Atvyko mano kuopos vadas Povilaitis, kuris pastebėjo, jog lenkai prieš mane stato kulkosvaidį. <...> Nespėjus lenkams pastatyti kulkosvaidžio, aš kaip atsukau į juos savo kulkosvaidį, kaip paleidau su išsėjimu kulipkas, taip visi lenkai ir krito...

Nors ir laikėmės tvirčiausiai <...> ir daug lenkų krito, bet, esant jų jėgoms daug didesnėms, turėjome pasitraukti per upę į Varėnos miestelį.

Pasitraukdamas aš gavau įsakymą nepraleisti lenkų per tiltą į Varėnos miestelį. Suradau kulkosvaidžiui ir geriausią vietą: pastačiau jį ant šventoriaus prie bažnyčios, nes iš čia geriausia buvo apšaudyti tiltą. Prisiartinus lenkams prie tilto, tuoj priversdavau juos pasitraukti.

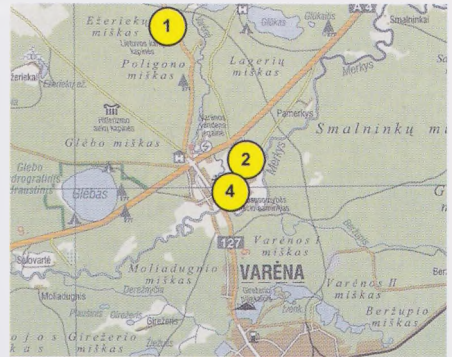
Dešiniajame mūsų sparne lenkų raiteliai perplaukė Merkio upę ir, apšaudę mūsų artileriją, privertė ją pasitraukti. Šaudė jie ir iš mūsų paimto šarvuoto traukinio „Gedimino“...

Mūsų pulkas buvo užėmęs barą Valkininkai–Perloja. Ties Varėna mūsų jėgos buvo išsklaidytos, nes lenkai buvo daug stipresni ir, be paliovos puldami, privertė palikti Varėnos miestelį.

Traukiantis mūsų jėgoms iš miestelio, man nieko nebuvo pranešta, ir aš su savo kulkosvaidžiu pasilikau vienas ant šventoriaus ir gyniau tiltą. Lenkai <...> be atodairos puldavo tiltą. Bet vos tik prisiartinus lenkams prie tilto, aš ir vėl atidarydavau ugnį...

3. Nepriklausomybės paminklo atidengimo šventė S. Varėnoje 1990 m.

4. Lietuvos nepriklausomybės paminklas, pastatytas 1928 m. S. Varėnos centrinėje aikštėje, atstatytas 1989 m.

Turėdamas tokį svarbų uždavinį, be įsakymo nesitraukiau. Nežinau, iš kur atbėgo karininkas Slavinskas. <...>

– Ko greičiausia traukis, nes visos mūsų jėgos iš miestelio jau išvyko, – skubiai įsako man Slavinskas. <...>

Mes tuomet neužleidome didesnių Lietuvos žemės plotų tik pulko vado padėjėjo majoro Genio dėka. Jis laiku spėjo atvykti iš Perlojos prie Varėnos ir, atsistojęs ant plento, einančio Alytaus link (ten, kur pastatytas Atminties paminklas. – V. K.), sulaukė visus kareivius, bėgančius iš Varėnos. Čia privertė juos užimti poziciją ir atremti lenkų puolimą. Iš šių vietų nesitraukėme. Čia daug teko kovoti (Pozicijos ėjo iš rankų į rankas // Savanorių žygiai. 2.V., 1991. P.59–61).

Atminimo paminkle, pastatytam didžiausio mūšio lauke – rašoma: „Čia 1920–X–3–4 d. 1–2–3 ir 6 pulkai kovėsi su lenkais, „Atmink, keleivi, kad mes čia žuvom dėl Tėvynės“.

Iš mūšio lauko žuvusiųjų savanorių kūnai palaidoti Senosios Varėnos kapinėse supiltame milžinkapyje. Jų garbei pastatytas didingas betoninis kryžius, dvylika antkapių su Vyčio kryžiaus ženklu ir savanorių vardais. Liudytojų tvirtinimu, čia palaidota kelios dešimtys, daugiausia nežinomų karių. Paminklą pastatė Andriaus Rylišio ir kitų Varėnos šviesuolių vadovaujami šauliai ir miestelio gyventojai, kaip ir Laisvės paminklą pagrindinėje miestelio aikštėje.

Andrius Ryliškis – Dievo dovana Varėnai...

Per 120 metų okupantų trypta ir niokota Lietuva, atgavusi nepriklausomybę 1918 m. vasario 16 dieną, atrodė skurdžiai ir apgailėtinais. Varėna per Pirmąjį pasaulinį karą buvo sudeginta, apgriauta, žmonės nuskurdinti. Dauguma jų grįžo iš Rusijos, kur buvo išbėgę, paveikti carinės propagandos, pagašdinti vokiečių okupacija.

Ėjo tretieji nepriklausomybės metai, o dar nebuvo aišku, kas valdo mūsų kraštą. Tai – lenkai, tai – bolševikai; vieni kitus išstumdami užimdavo Varėną. Apylinkėse siautėjo plėšikai, slankiojo bado šmėkla ir infekcinės ligos.

Tokią Varėną atvažiuovęs rado Andrius Ryliškis. Kiekvienas turime savo gyvenimo istoriją. Jos labai panašios. Andriaus Ryliškio – išimtinė. Kitokia. Jis neturėjo šeimos židinio, asmeninio gyvenimo. Į Varėną atvažiuavo gydytis, tačiau neatrado tam laiko. Jis suprato, kad tautos ir mūsų gyvenimą reikia pradėti iš naujo. Nuo pat pradžios visur rodė iniciatyvą, sutelkė žmones atstatymo darbams be aimanavimų ir verkšlenimų, nors laikotarpis buvo kur kas sunkesnis negu dabar.

Trumpai paminėsiu svarbiausius šviesuolio mokytojo nuveiktus darbus. Pirmiausia pradėti statyti kultūriniai pastatai, Šaulių namai, bažnyčia. Kapinės tuo laiku buvo tartum pereinamas kiemas, kur knaisiojosi palaidos kiaulės, ir kurias neatidėliotinai reikėjo tvarkyti. Viską A. Ryliškis darė nuosekliai, apgalvotai, tvirtai. Kiek vėliau jis ėmėsi perlaidoti apylinkėse už tautos nepriklausomybę žuvusius savanorius. Kapinėse pastatė jų garbei paminklą. Miestelio centre išaugo Lietuvos nepriklausomybės ir laisvės paminklas. Patvarkytas ir miestelis, išgrįstos gatvės, iškloti šaligatviai. Statant šiuos objektus, vadovaujant A. Ryliškiui, dalyvavo visi Varėnos žmonės. Visuotiniuose susirinkimuose buvo vieningai nutarta po kiek dienų su arkliais, o kas jų neturėjo, savo darbu talkininkauti bendram reikalui. Visi žmonės dirbo pakiliai, jausdami atsakomybę ir pareigą, aukojosi be atlygio. Visuomenėje vyravo patriotinis dvasingumas, buityje – tolerancija. Iki Antrojo pasaulinio karo Varėnoje niekas nerakino namų, ilgesniam laikui išeidami durų sklendę užkišdavo pagaliuku. Tai reiškė, kad namuose nieko nėra. Vakarais jaunimas, susirinkęs žaliøj aikštelėj, po liepa arba prie upės dainuodavo iki sutemų.

Daug dėmesio mokytojas skyrė žmogaus dvasingumui, kultūriniam gyvenimui. Jaunimą subūrė į tautines draugijas, įkūrė itin veiklią Šaulių sąjungą. Erdvūs, didingi išore Šaulių namai tapo miestelio centru. Čia veikė skaitykla, biblioteka, didelėje salėje jaunimas linksminosi, šventė garbingas datas, rengė spektaklius. Surinktas pinigines lėšas skirdavo miesteliui tvarkyti. Apsieita be policijos priežiūros, nereikėjo „bananų“. Jeigu kartais atsirasdavo aikštingesnis – jaunimas sugebėdavo susitvarkyti, mandagiai išprašydavo nepageidaujama asmenį.

Mokytojas A. Ryliškis globojo ne tik jaunimą. Tartum tėvas matė vargstantį, rasdavo priemonių padėti nelaimėje. Kartais tiek mažai reikia, kad žmogaus liki-

5. Varėniškis šaulys Juozas Savickas ir Andrius Ryliškis (dešinėje) susitikimo metu Amerikoje 1950 m.

mas pakryptų teigiama linkme. Taip įvyko mano broliui Petruui, kuris, būdamas septynerių, susirgo meningitu ir neteko klausos. 1938 m. aš mokiausi antrame skyriuje. A. Ryliškis paklausė, ar tiesa, kad mano brolis kurčias? Paskui liepė pranešti, kad ateitų tėvas. Perskaitęs laikraštyje žinutę, kad Kaune Prezidento žmonos Sofijos Smetonienės iniciatyva atidaroma kurčėbylių mokykla, patarė mano tėvui vežti sūnų mokytis. Jo dėka mano brolis išmoko rašto ir amato, surado vietą visuomenėje, Kaune sukūrė šeimą, pasistatė namą.

...Senyvo amžiaus žmonės prisimena kraupią eisena, kuri doram žmogui išspaudė ašarą, sugraudino širdį. Ji priminė ir buvo panaši į tą, kuri vedė į Golgotos kalną. Priekyje arkliuko traukiamame vežime sėdėjo areštuotas mokytojas Andrius Ryliškis, saugomas ginkluotų enkavėdistų. Šalia – jo medinė dėžutė: visas turtas, kurį jis per keliolika metų užgyveno Varėnoje. Iš paskos ėjo nedidelė grupė žmonių, rankose jie laikė kas kiaurą puodą, kas surūdijusį kibirą, į kuriuos daužė pagaliais ar akmenimis šūkaudami ir džiūgaudami – tokiu būdu išreiškdami solidarumą smurtui, dorų Lietuvos žmonių genocidui. Jų buvo nedaug. Kas gi jie? Jie tartum šaukštas deguto, kuris užteršia visą statinę medaus. Šitie žmonės – tai pagarsėjusi „Juzečkių“ kompanija (senamiesčio žmonėms žinoma apie ką kalbama), kuri darė tai, ko reikėjo ponui. O ponai ir valdžios keitėsi, bet koks skirtumas kam tarnauti: naciams ar bolševikams. Paslauga už paslaugą. Jie nesvyruodami pasirašinėjo aktus, kuriais buvo pasmerkiamas žmogus išgrūsti į Vokietiją darbams ar išstisęs šeimos – į Sibirą. Svarbu turėti naudą apeinant sąžinę (o gal jos nebuvo). Nepavydėtina susiklostė šių žmonių gyvenimas, ne vienas jų pasikorė. Tokių žmonių atsiradimo priežastis gal buvo ta: tarkim, akmenį kertant į geležį – skyla kibirkštis. Tai – karai, ypač paskutinis, ne tautos prieš tautą, o dviejų siaubingų sistemų, kurios susikibo į gerkles trypdamos

viską, kas gražu ir dora, kas buvo kuriama ilgus amžius. Traiškydamos žmonių likimus, pagimdė ne tik skurdą, bet ir žmogų mankurta.

Vokiečių okupacijos metais mano tėvas, Antanas Kaziulionis, aplankė mokytoją A. Ryliški, kuris tuo metu gyveno Birštone, dirbo pedagogu. Jis su kartėliu papasakojo apie įvykius po to, kai buvo priverstas palikti Varėną. Po suėmimo ilgai buvo tardomas. Pakėlęs marškinius parodė išpaudus nugaroje, padarytus įkaitintu lygintuvu, kadangi neprisipažino šnipinėjęs naciams. Prasidėjus karui, buvo Marijampolės kalėjimo rūsiuose. Ten pat keliose kameroose buvo laikomos moterys. Taip jau likimas lėmė, kad bolševikai nesusėjo nei išsigabenti, nei išžudyti jiems patikėtų kalinių, matyt, patiems svilo padai. Pirmosios pajuto moterys, kad rūsysis niekieno nesaugomas. Jos išsiveržė iš kamerų, po to padėjo išsilaisvinti vyrams.

1944 m. vasarą, artėjant „išlaisvintojų“ ordoms, Andrius Ryliškis pasitraukė į Vakarus. Bet ir ten būdamas nepamiršo Varėnos žmonių, ilgą laiką susirašinėjo su senamiesčio gyventoju Antanu Jekelevičiumi.

Dėkingų žmonių iniciatyva ir darbu buvo pagerbtas šio iškilaus patrioto, šviesuolio atminimas: Andriaus Ryliškio vardu pavadinta gatvelė, kurioje jis gyveno, ir memorialinė lenta, pritvirtinta prie mokyklos, kurioje jis dirbo Tėvynės labui, auklėjo jaunąją kartą, mokė būti dorais piliečiais.

Atsiminimų knygos „Fragmentai iš praeities miglų“ (Chicago, 1974. P. 368) skyrelyje „Diplomatinis atsakymas“ Andrius Ryliškis rašo:

XIX šaulių rinktinės vadas kapitonas Petruškevičius 1927 m. spalio pabaigoje atvažiavo į Varėną ir sušaukęs jaunimą įsteigė šaulių būrį. Lietuvos nepriklausomybės pirmąjį dešimtmetį švenčiant kažkas pasiūlė Varėnos miestelio tuščioje aikštėje pastatyti paminklą Lietuvos nepriklausomybės pirmam dešimtmečiui atminti. Rezoliucija buvo priimta, ir nuo tada pradėtas lėšų telkimas.

Paminklui statyti buvo sudarytas komitetas, į kurį, be šaulių, įėjo ir visuomenės atstovai: kunigas Merkelis ir vaistininkas Jonas Dabkus.

Skaičiavome statyti paminklui pinigų pavasarį, bet lėšos buvo mažos, vos trys šimtai litų. Vietiniai šauliai informavo paminklo statymo komitetą, kad valstybinės džiovininkų sanatorijos rajone (tas rajonas aprėpė apie 20 ha plotą) yra užsilikę nuo rusų laikų 3 granito luitai.

Komitetas nutarė prašyti V. D. Sanatorijos direktorių perleisti tuos akmenis Varėnos miestelio Paminklo statymo komitetui.

Mes, Paminklo statymo komiteto 3 nariai: kun. Merkelis, vaistininkas J. Dabkus ir aš, išsileidome pasivaikščioti į V. D. Sanatoriją pas direktorių. Pakeliui apžiūrėjome akmenis ir juos radome tinkamais paminklui.

Kun. Merkelis išdėstė V. D. Sanatorijos direktoriui visą reikalą ir prašė perleisti akmenis komitetui. Dr. A. Grigaitis tylėjo. Pagaliau po dviejų svečiavimosi valandų atsiveikinant kun. Merkelis dar kartą kreipėsi dėl atsakymo.

Direktorius atsakė: „Sanatorijos šunes miega iki 6 val. ryto, o šiaip visi keliamės 7 val. ryto“.

Mes diplomatišku atsakymu buvome patenkinti ir padėkojome.

Informavau Varėnos šaulių būrio vadą Juozą Lapiniauską, kad kitą dieną anks-
ti rytą parūpintų 2 pastotis akmenims parvežti ir desėtką vyrų jiems pakrauti ir
iškrauti. Eidamas užsukau pas policijos nuovados viršininką Baranauską ir infor-
mavau jį.

Kitos dienos 5 val. ryto buvome prie akmenų, bet šunes mus sutiko ramia loja.
Pakrovimas užtruko iki 6 val. ryto. Atvežėme akmenis pridengtus šiaudais į kleboni-
jos daržinę prie bažnyčios aikštės ir ten iškrovėme.

Sanatorijos ligonys ir policijos pareigūnai po pusryčių aptiko akmenų išvežimą
nuo sanatorijos. Jie pasivaikščiodami atvyko į Varėną pas policiją su pranešimu.
Nuovados viršininkas, išklauses jų pranešimą, paklausė: kokias jie turi pareigas
sanatorijoje? Jie atsakė, kad tik ligoniai. Policija jiems patarė gydytis sanatorijoje
ir jokių pareigų neiti. Visais reikalais kreiptis į direktorių ir paaiškino: jei jis gaus
iš sanatorijos direktoriaus oficialų raštą, tuomet pradės tardymą.

Mes nufotografavome akmens luitus ir padarėme tų akmenų išmieras. Visą šitą
medžiagą pasiuntėme į Šaulių sąjungos centrą Kaune, prašydami prisiusti paminklo
projektą. Po savaitės gavome paminklo braižinius. Tuomet iš Alytaus pasikvietėme
akmenų šlifautoją ir raidžių kalėją. Po savaitės jie savo darbą atliko.

Bešlifuojant akmenis buvo atlieti paminklo cementiniai pamatai. Talkos būdu
akmenis sukėlėme ant pamatų ir po savaitės paminklą šventinome.

6. Varėnos šaulių būrio pučiamųjų instrumentų orkestras. 1930–1940 m.

Pagarba kariams

Maždaug už 4 km į šiaurę nuo Senosios Varėnos, kairiajame Varėnės krante, akmenine tvora aptvertos Pirmojo pasaulinio karo vokiečių karių kapinės. Kelio-
mis eilėmis išrikiuota daugiau kaip du šimtai betoninių kryžių. Čia nėra nežinomų.
Iki šiol kryžiuose gerai įskaitomos žuvusiųjų karių pavardės, kariniai laipsniai,
gimimo ir žūties metai. Tai įnoringų politikų aukos. Aplankius šias kapines, į akis
krinta vokiška tvarka ir pagarba savo piliečiams. Mūsų vyrai Tėvynės ginti išėjo
neraginami. Į mirtiną kovą juos pašaukė Tėvynės meilė, laisvės troškulys. Tokie
buvo 1918–1920 m. savanoriai, tokie buvo 1944–1954 m. Lietuvos partizanai.

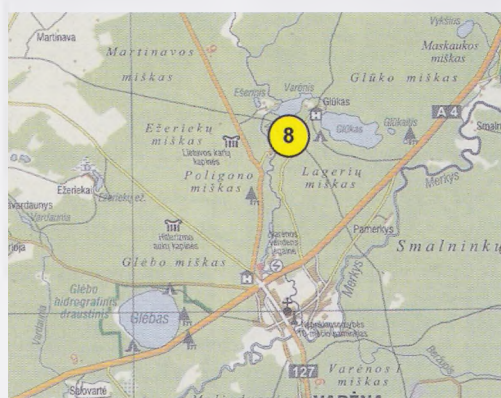

7. Garsus Dainavos apygardos partizanų vadas Vaclovas Voveris-Žaibas (iš kairės antras apačioje) su bendražygiais

Deja, atgavus Nepriklausomybę, menkas dėmesys pas mus skiriamas partizanams, tik po septynerių metų jiems pripažintas kario savanorio statusas, nors jų žygdarbiai ir bolševikų patyčios net iš mirusiųjų visiems žinomos. Juos guldė turgaus aikštėse, užkasinėjo sąvartynuose, pelkėse, žvyruobėse, sumesdavo į šulinius. Už tokias piktadarybes nė vienas kolaborantas, tiesiogiai dalyvavęs egzekucijose, neapkaltingas ir nenuteistas. Atvirkiščiai, kai kurie iš jų, padedami draugų, įsiropštė į valdžios aukštumas ir toliau tyčiojasi iš savo aukų.

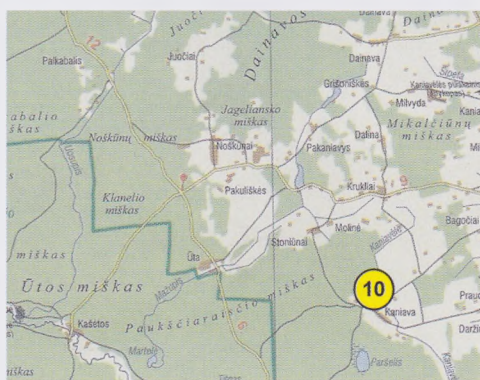

8. Pirmojo pasaulinio karo vokiečių karių kapai kairiajame Varėnės upės krante. 1936 m.

9. Paminklo žuvusiems vietinės rinktinės kariams Varėnos raj. Kaniavos kaime šventinimo iškilmės 1999 05 08. Pašventino Raseinių klebonas, buvęs kariūnas.

10. Paminklas Lietuvos vietinės rinktinės kariams, žuvusiems Varėnos raj. Kaniavos kaime 1944 05 07. Šalia – paminklo iniciatorius K. Giedraitis.

Ar buvo reikalinga rezistencija?

Savigyna yra įgimtas reiškinys, labiausiai išryškėjantis agresijos metu. Lietuva, būdama nepriklausoma valstybė, turėjusi reguliarią, gana gerai paruoštą kariuomenę, 1940 m. privalėjo pasipriešinti sovietų okupacijai. Istorikai iki šiol ieško priežasčių, kodėl taip neįvyko...

Po Antrojo pasaulinio karo kitaip susiklostė Lietuvos gyvenimas. Mažosios tautos, iš pasaulio galingųjų laukdamos istorinės teisybės, privalėjo ne tik žodžiais, bet ir veiksmais paneigti sovietų skleidžiamą melagingą propagandą apie mums sugražintą laisvę ir savanorišką apsisprendimą pasilikti „darnioje“ sovietinių tautų šeimoje. Apie tokį „apsisprendimą“ Lietuvos žmonės žinojo ir suprato dar prieš karą. Tada dar niekas nesipriešino, tiesiog stebėjo, kas bus toliau, naiviai manydami: „Kas gi gali man nutikti, jeigu aš niekam nepadariau blogo“. Tarsi kelios dešimtys tūkstančių šeimų, kurias per kelias dienas sugrūdo į mirtimi alsuojančius vagonus, būtų kažkuo prasikaltusios. Tada žmonės paprasčiausiai nesuvokė, kad civilizuotame pasaulyje galimi tokie dalykai.

Gėris nuo blogio lengvai skiriami. Abejingumas visada nenusipėjamas, nepasireiškiantis tiesiogiai. Abejingieji įvykius stebi iš tolo, atsargiai aplenkdami tai, kas galėtų pakenkti jų interesams. Kadangi abejingumas artimas blogiui (o kartais net pavojingesnis), okupantai naudojosi tokių žmonių paslaugomis ir nesunkiai juos užverbavę, kartais patikėdami gana sudėtingas užduotis, užtikrindavo jiems visišką slaptumą ir už „sąžiningai“ atliktą judo darbą gausiai atsilygindavo. Kad pelnytų žmonių pasitikėjimą, slapti agentai buvo skatinami visuomenei prisistatyti uoliais patriotais, kad lengviau būtų išprovokuoti bendradarbių, kaimynų ir artimųjų atvirumą, sužinoti, kokiomis nuotaikomis jie gyvena.

Sunku patikėti, ką rajono laikraštyje „Merkio kraštas“ 1999 m. kovo 10 d. Nr. 18(6752), remdamiesi rastais KGB dokumentais, rašo buvę politiniai kaliniai, tremtiniai ir partizanai (devyni parašai) straipsnyje „Vieni stovėjo prie Televizijos bokšto, kiti prie KGB kasos langelio“.

Pateiksiu sutrumpintą rašinio tekstą:

Prieš devynerius metus priimtas Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Aktas prasidėjo šiais žodžiais: „Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, reikšdama Tautos valią, nutaria ir iškilmingai skelbia, kad yra atstatomas 1940 metais svetimos jėgos panaikintas Lietuvos valstybės suverenių galių vykdymas ir nuo šiol Lietuva vėl yra nepriklausoma valstybė“.

Šiuos žodžius su džiugiu jauduliu išklausė ir įsidėjo į širdį absoliuti lietuvių tautos dauguma. Jie ypač prasmingi tiems, kurie už pažangią mintį, už pasipriešinimą okupantams šalo Sibiro ledynuose, kentėjo mirtininkų kameroose, buvo sveiki uždaryti psichiatrinėse ligoninėse...

Šiandien išlikę KGB struktūrų palikti dokumentai rodo, kad, deja, šių Nepriklausomybės Atkūrimo Akto žodžių mūsų rajone neišgirdo nemaža grupelė

žmonių ir aktyviai tarnavo okupantui dar pusantrų metų po Nepriklausomybės Akto priėmimo. Nepatikėtų rajono žmonės, jeigu neliudytų dokumentai, kad rajone net 38 KGB agentai iki 1991 m. antro pusmečio pabaigos dar ėmė atlyginimą už KGB teikiamą informaciją. KGB agentų sąrašai ir algalapiai byloja, kad po 20–45 rublius (vidurkis apie 30 Judo sidabrinių – V.K.) per ketvirtį gaudavo ne tik agentai, bet dar ir keturi konspiracinių butų savininkai. 1990 m. gruodžio 12 d. datuoti agentų sąrašai byloja, kad 9 agentai turėjo aukštąjį išsilavinimą. Kai kurie agentai tarnavo nuo pat 1964–67 m. Daugumos stažas 2–3 metai, kiti užverbuoti 1987–89 metais – jau užgimus Sąjūdžiui...

Matyt, kad dirbo uoliai, nes tuo laiku, kai daugelis stovėjo prie Parlamento ir Televizijos bokšto, šie veikėjai stovėjo prie KGB kasos langelio ir ėmė po 20–40 rublių algą už ketvirtį.

Stebimės, kodėl taip sunkiai skinasi kelią ir įgyvendinama tautinės mokyklos koncepcija, kodėl išvogta tiek buvusių kolūkių turto, kodėl lėtai judėjo žemės reforma ir nevykdomi įstatymai vietose. Argi galėjo būti kitaip, jeigu dažnas, 1991 m. liepos mėnesį stovėjęs prie KGB kasos langelio, ir šiandien liko dirbti vadovaujančiuose postuose ir kilo karjeros laiptais...

Šiuo metu įsigaliojus Lietuvos Seimo priimtam įstatymui dėl buvusių kadrinių KGB darbuotojų veiklos galbūt ateityje jis bus papildytas, apims ir KGB agentus, gavusius atlyginimą už informacijos teikimą, už konspiracinių butų laikymą. Bent jau šie KGB informatoriai, buvę nuolankūs okupantų tarnai, dirbę iki 1991 m. antro pusmečio, turėtų prisiišti moralinę atsakomybę ir atsistatydinti iš vadovaujančių pareigų valstybinėse įstaigose ir institucijose ir nulipti nuo politinės arenos patys, kol neatiduoti įstatymo tvarka visuomenės teismui.

Nepasveikinsime šį kartą (Kovo 11-osios išvakarės. – V.K.) šių neetatinių KGB tarnų su švente, nes jiems tai gedulo diena. Gal geriau, taip garsiai save vadinę „Zorgės“, „Aldonos“, „Sarčiai“, „Pedagogai“ tegu sutikę buvusias savo aukas pasveikina patys su Nepriklausomybės Atkūrimo švente ir paspaudę ranką tyliai atsiprašo.

Straipsnį pasirašo devyni asmenys, nukentėję nuo okupantų ir jų pagalbininkų, kurie savo kailį vertino brangiau negu kito žmogaus gyvenimą.

Kiek buvo agentų ir kolaborantų, išryškėjo vėliau, kai niekieno nepersekiojami, viens kito palaikomi jie sulindo į aukščiausius šalies valdymo postus.

Jeigu anksčiau stropiai atliko okupantų užduotis, tai, atgavus nepriklausomybę, šantažuojami ar pamaloninami vykdė svetimos valstybės pavedimus.

Šiandieną visuomenei jie prisistato tėvynės gelbėtojais, meluodami, kad 1988 m. sukūrė Sąjūdį, nors visiems žinoma, kad Sąjūdis prasidėjo 1949 m. vasario 16 dieną, kai iš visos Lietuvos susirinkę partizanų vadai sujungė ginkluotąsias pasipriešinimo pajėgas ir pavadino Lietuvos laisvės kovos sąjūdžiu. Tada buvo išrinkta pirmoji Sąjūdžio Taryba, parengusi 22-ų punktų deklaraciją, kurioje išdėstyta Sąjūdžio

veikla iki Nepriklausomybės atgavimo, kol visa valdžia bus atiduota demokratiškai visuomenės išrinktai vyriausybei. Buvę kolaborantai begėdiškai teigia, kad rezistencija – partizaninis karas – buvo beprasmiš. O kaipgi kitaip pateisinsi savo išdavystę, dėl kurios nepaprastai darbšti lietuvių tauta per 14 nepriklausomybės metų taip sujaukta, sukiršinta ir nualinta, kad vargu ar mūsų vaikaičiams pavyks išvesti šalį iš aklavietės, į kurią buvo įstumta sąmoningai.

Ar buvo reikalinga rezistencinė kova, spręskime susipažinę su Lietuvos pokario situacija, kada per dešimtmetį 1944–1954 m. buvo išžudyta, suluošinta, išvežta į Sibirą trečdalis mūsų šalies gyventojų, nukentėjusių nuo okupantų, kolaborantų ir slaptųjų agentų.

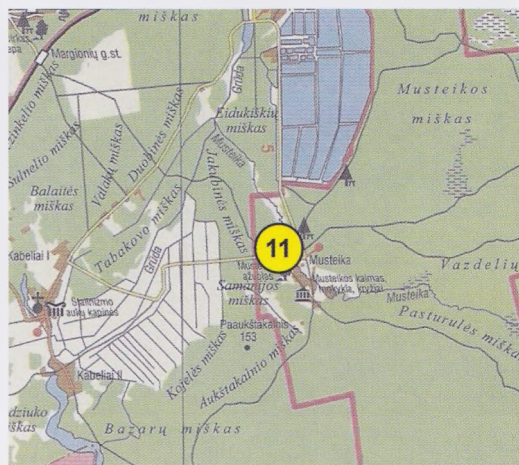
Visos Lietuvos tragedija panaši į vieno kaimo tragediją, kurią, remdamasi liudytojų prisiminimais ir pati išgyvenusi, 1988 m. gruodžio 13 d. Varėnos rajono laikraštys „Merkio kraštas“ Nr. 147(5666) straipsnyje „Atminties paminklai, Musteikos kaimo tragedija“ vaizdžiai su širdgėla aprašė Varėnos 1-osios vidurinės (Ažuolo) mokyklos mokytoja Julija Ilkevičiūtė-Kavaliauskienė:

Kaimas buvo didelis. Gūdžios girios, vadinamos Gudo šalimi, pakraštyje. Kaimynas prie kaimyno – langas su langu namai žvelgdavo. Nieko tie žmonės netroško – tik žemę dirbti, apie namus tvarkytis, vaikus auginti.

1943-aisiais man buvo ketveri. Visas mano pasaulis buvo Musteika.

11. Kryžius Musteikos kaime (Varėnos raj.) sovietinių partizanų žiauriai nužudytiems kaimo gyventojams

Didelis smėlėtas kiemas, kuriame žaisti nebuvo saugu, nes dažnai skraidė virš galvos lėktuvai, ir aš paklaikusiai bėgdavau slėptis... Tėvo ranka... Parėjusi iš laukų sutikdavau tarpdury, griebdavau šiurkštų delną ir nepaleisdavau per vakarą<...>.

O toliau buvo ta kraupi diena. Ne, dar negreitai, bet, kas buvo tarp jų, neatsimenu.

... 1944 m. birželio 24 d. rytas. Tėtis su mamyte išvažiavo žolės. Mes su bobute sėdinėjome po namus. Staiga regime, nuo kalno važiuoja debesis žmonių su šautuvais... Greit užsidegė kaimyno namas... Mes su bobute šliaužiame per dirvoną miško link... Jis čia pat, bet aš girdžiu, kaip kulkos švilpia virš galvų. Močiutė uždengia man akis: „Vaikeli, nežiūrėk in ugnį. Tu ir tep sergi išgūsciu...“. Mes sugulame raiste. Kiek ilgai? Nesuvokiu. Atrodo, laikas sustojo. Nieko nesuvokiame, net motinos balso neatpažinsiu, kai šauks mus.

Iš motinos pasakojimo, kuris man atminty įsirėžęs – metai bejęgiai. O ji man nenorėdavo pasakoti: „Dukrele, labai skauda, kai primeni“... Mes važiuvom nuo Zamieno su žole, o Gaidzo Mikas ajo paskui mus – jis pažiūrėjo bites. Palei Skuscį (Volungevičius Petras gyveno atokiau nuo kaimo, vienkiemy) sustabdė ginkluo-

12. Kryžiaus šventinimo iškilmės Musteikos kaime minint 50-ąsias žiaurių įvykių metines

tas vyras ir užvarė pas Petrų. Ča susodzino an suolo, o pats atsistojo sargybon prie durų. Greitai atvarė ir Gaidzo Mikų, Gaidzo Petrų. Kitus – Averkų Antanų, Anuškyno Vladų, Valickienės Kostų – paleido. O mus laikė. Skuscio Alžbieta adarė langų ir sako: „Bėk, Mikai, bėk – rugiai, miškas – nedasvys...“ – „Aš niekam nieko blogo nepadariau, – ko aš bėgsiu“... – atsakė tėvas, sėsdamas ant pripečko. Ilgai sėdėjom. Regim, kaimas dega, dūmai vercas kamuoliais... Aš verkiu: vaikas su senu bobuti – sudegs, laisk... O paskui atajo dar kecvirtas: juodai apsirengis, rankoves pasraitojis, su braunyku rankon – va, tep nešėsi... Iššovė raketų virš kaimo. Jis tadū liepė visiem klaupcis palei pečių. Ir patraukė iš automato... Tėvelis ilgai dar buvo gyvas... Vandenio padaviau... Sakau: eisiu namo... O Alžbieta laiko... „Adalia, – sakau, – neik namopi – nušaus...“ Bet aš rankas ant krūcinės susdėjau ir neatmenu, kap namo parajau... Namas dega... Veiziu vaiko, šaukiu bobulės – niekur nėra... norėjau ugnėn šokc... Rėkiu – kiek turiu sveikatos, o balso nėra... Pagaliau atsišaukė kap iš po žamių ... Išajo abi iš miškelio... „Viešpatie! Griuvau be pomėcies... Kiek išgulėjau, nežinau...“

... O paskui atsimenu laidotuves: daug daug vežimų – pilna kaimo ūlyčia, ir kiekviename po grabą... Ties kryžiais visi sustojo, žmonės papoteriavo. Mama užkėlė an vežimo galūgalin. Aš atsisėdau, o karsto lenta spaudė man nugarą... Aš ir dabar jaučiu tą kietumą nugaroje... Bet man supratimas dar nebuvo atėjęs. Tik buvo baisu: tas mažas pasaulis (kiemas, kaimynai) perplyšo: aš važiavau kažkur, man sakė, kad tėvelio daugiau nebus... Kodėl – niekas nepaaiškino. Ir man buvo dar baisiau.

Iš Elžbietos Volungevičienės, 96 metų moters, šviesios atminties (Atleisk, gerbiamiausiajosi, kad ašarą prikėliau):

Pamelžiau karves ir nuėjau bulvių kapliuoc, kad ciktai girdzu, čarr, čarr... Atsilankiu: kas ča tokio? Kabrauskas iš Marcinkonių: „Ko, Petrai, ko, tu liksi gyvas, aik pirkion...“ „Tep aš sakau: „Ponas Kabrauskai, kū tu sakai?“ – „Ko, tu liksi gyvas, tu nieko nedarai. Mes ča gerai padarysim...“ Aš atsilankiau, kad cik per mūs kiemų ir per visur aina in sodzių. Cik cerška ciej čerškuliai, čarr, čarr... „Mesk kaplį!“ Suvarė mus pirkion.

Kas buvo daugiau girdėti kaime tą pačią dieną – 1944 m. birželio 24-ąją? Višas kaimas buvo liudininkas baisaus užpuolimo, kurį surengė Kotovskio partizanų būrys, o gal ir kiti būriai, nes, mena žmonės, jų buvo kaip migla kokia, sako, gal penki šimtai. Buvo net nuo Skidliaus. Buvo daug pažįstamų iš Jakubovičių, Pagarėndos (Baltarusijoje), buvo iš Marcinkonių... Įvairių – baltarusių, lenkų, žydų.

Jie rytą (kai parginė karves) apie 11 val. apsupo kaimą, apstojo visus kelius, o daug ėjo per pirkias ir varė visus, ką rado, prie Trijų Kryžių... Averka Jokūbas – invalidas nepaėjo, tai paliko: „Vis tiek tu čia galą gausi...“ Adelę, Rožę Averkaites skubino su šautuvo buože stuksėdami nugaron. Albiną, Marytę, Oną... argi

išvardinsi visus kaimo žmones. Moteris suguldė ant kluonienos, šaudė padegamom kulkom virš galvų, kad nepakeltų.

Aš buvau dar vaikas, ir, be to, nesijautėm, ar mes gyvi ar numirę. Mes nejautėm to momento... Baisu buvo... Aš negaliu ir dabar televizoriaus žiūrėti. Man tegu ty ir priešų kankina ar ką... jei pradeda žmogų mušt ar ką – tuoj iš pirkios – ir ant kiemo girdziu, ragiu viską. Negaliu. Ir aš savo vaikams sakau: „Sugadzysit širdzis“... O jie sako: „Tai kokiū būdu?“ O nejauca to. Jiej to nepergyvenį, o aš negaliu žiūrėti...“ – savo širdies sopulį iki dabar nešioja Marytė Gaidienė.

Vyrus atskyrė ir visus vedė pas Tamulevičių Praną pirkion. Ten teismą darė: daužė, tardė, mušė. Įtariamų surado dešimt. Diržus ištraukė, sagas iš kelnų išpjaustė, kad nepabėgtų.

Buvo čia toks generolas Kapustinas, kuris vadovavo, I. Filinovas buvo, iš Pagarendos – Uškevičius Sergejus, iš Gordiščios – seniūno du sūnūs... Buvo daug Marcinkonių žydų: Mejerio Afroimas, Kabrauskas, Abramkė, Eizikas (Mejerio sūnus) iš Jakubovičių kaimo.

Ilgai truko teismas – gal dvi valandas. Guldė vienus vyrus į kairę, kitus – į dešinę. Kuriuos į dešinę pakreipė, tiems jau viskas. Žmogaus kaip ir nebūta... Nu-teistuosius pervarė per kiemą, sustatė prie Steponų kryžkelės ant Bogno. Svirskas Petras pasileido bėgti ūlyčėli link Steponų, būtų jau išbėgęs, bet priešais ateina Uškevičius – krūtinėn kulka... kiti aštuoni sušaudyti ant Bogno.

Kol vieni teisė ir šaudė, kiti zujo po atlapotus namus ir krovė kaupinus vežimus visko: drapanų, maisto, indų, siuvimo mašinų... Visas karves, kiaules varėsi į Gudo šalį.

Pusė kaimo liepsnoja: Kranausko, Siaurusevičiaus, Tiškevičiaus (pats Tiškevičius nušautas sudegė name) ir kt. pirkios, sodybos.

Mūsų namas, pasirodo, užsidedė nuo kaimyno Vidusodėj, kur tanku, dar daugiau liepsnojo... „Dar norėjo žmonės gesyti, bet kas lipa gesyti, – pradėjo iš miško šaudyti iš šautuvų ir automatų, nedavė gesyti... nukrenti ant žemės ir palieki... tokia tragedija buvo... Na, vaizdas, vienu žodžiu, baisus. Sunku ir dabar jį prisiminti...“ – vyriškai tramdo prisiminimų jaudulį per stebuklą iš mirties nagų paleistas Averka Antanas.

Po dviejų dienų paaikšėjo dar vienas nusikaltimas – tai pati Musteikos kaimo preliudija: „Averka Kostas (Kastanta) tą birželio 24-osios rytą išėjo šienauti balų už 5 km. Palei Storulę jį rado nukankintą... Greta gulėjo maždaug metro ilgio krūvinas alksninis kuolas apsilupusia žieve – muštas tuo pagaliu... Surištos kojos. Buvo vyžom apsiavęs. Atpjaustytos apyvaros ir rankos už pečių surištos... Galop durtuvu nudurtas. Ėjo žmogus taku... Ir priėjo mirtį. Nes greta daug šakų guoliui – ilsėtasi prieš puolimą.

Taigi iš viso keturiolika vyrų – keturiolika grabų ...

Kada jie šaudė, Miškiniui paliko spausdintą raštelį: lyg tai Aukščiausios Ta-

rybos prezidiumo vardu... esą Aukščiausiosios Tarybos nutarimu Musteika turėjo būti sunaikinta visa – jie net gyrėsi, kad to neatlikę – tik dalį spėję.

Jie planavo visą kaimą padegti ir sušaudyti (jei kas būtų priešinęsis). Bet niekas nė nemanė – suimtujų niekas nebėgo, nes nesijautė kalti.

– Ne, ne dėl to, kad jie mirė, vyrai mini geru žodžiu. Žmonės tiesiog porina garbingą tiesą:

„Gaidys Petras... toksai ramus bernas... ot nepasakysiu, gal dvidešimc kokių šeštų metų buvo vyras... Nei jis kur kišosi... Ramus, žodžiu, bernas buvo... ir tą užvarė – samanas vežėsi kloc kraikui... O kuo kaltas nebylys Grigas?“... – mena Gaidys Jonas.

„Noriu paimt nuo jauniausio: Gaidys Vytautas turėjo gal 17 metų, dar vaikas – tai kuo jis gali būti kaltas? Toks senelis Tamulevičius Šimas turėjo gal 80 metų – kuo jis kaltas? Mano uošvis turėjo virš 70 metų, gyvenime šautuvo nebuvo matęs ir ką jam galėjo prikišti, jis tik meldėsi“, – tęsia Antanas Averka.

„Aš niekam nieko blogo nesu padaręs – ir aš nebėgsiu...“ – rodos, girdžiu savo tėvo paskutinius žodžius. O juos patvirtina Vinco Gaidžio mintis: „Ot va kad ir Julytės tėvelis, mano brolis, – gi jie vargšai, niekuo nekalti... kad nors jie būtų koki blogesnį žodį pasakę... Sušaudė... Na ką tu padarysi...“

Gaidys Jonas, tas dėdė, vaikšto, renka iš degėsių tuos gelžgalius... „Dėdula, na ką tu...“ Vargšas žmogus, turėjo vieną sūnų... Nušovė... Viską sudegino... Sakau,

13. Dainavos apygardos partizanai. 1947 m.

pagalvokit... Tiesiog baisus vaizdas tas... Baisus... Pergyveno žmonės... Atstatė... o vis tiek pamiršt tokios tragedijos negali...“

Kur tų žmonių kaltė? Bandau surasti kokią priežastį.

Vokiečiai kaime beveik nesirodydavo. Per seniūną – vietinį paklusnų žmogelį – reikalus tvarkė. Įdavė šautuvą, kelias granatas – ginkis, kai gyveni kaime, apsuptame miškų, kur pilna partizanų, ar kai važiuosi 12 km per girią į Marcinkonis. 1944 m. birželio 3 d. seniūną užmušė pasala tokios kelionės metu.

Buvo kaime pora eigulių – Sakavičius Edvardas, Grinkevičius Juozas. Eini į girią – neškis šautuvą. O naktį – ginkis. Iš pradžių jiems kažkaip sekėsi. Apsigin-klavo nuo naktinių plėšikų. Iššaudavo kelis kartus – išbėgioja. O naktį vėl...

Ką turi daryti žmogus, jeigu naktį iš jo tvarto net neatsiklausę išveda karvę ar dvi (Averkos Jono išvedė dvi, Siaurusevičiaus – dvi ir t.t.), grasina mesti granatą, jei neatidarys durų, o atidarius – ima kas pakliuvo? Ar jis turi ginti savo turta, namus? Ar jis neturi pasipriešinti prievartai? Ar karo metais kitokie bendražmogiški įstatymai galiojo?...

Miko sūnus mena: „Berniukas žydas buvo užklydęs, vaikas gal kokių 14 metų, tai, kai dabar atsimenu, dvi savaites jį laikėm (viskas, kilpa ant kaklo, jeigu vokiečiai būtų radę... tais laikais tom dienom – viskas). Ne, nežiūrėjo tėvelis, laikė, kol ateis tėvas: maitino jį – ką darysi – žmogus, reikia... O prisiejo – vis tiek neatsižvelgė – užmušė tėvelį“.

Siurpiausiai gaudi man ta kaimo istorija. Man be galo gaila tų žmonių. Mano kaimynų. Tiek iškentėjusių, bet savo nekaltybe stiprių. Ir kartu apdegintų Musteikos liepsnų – man gaila, aš jų tarpe.

Aš privalau nuimti nuo kaimo dėmę, kurią jam primetė iš šalies neteisingai susiklosčiusios aplinkybės, pikti, paklaikę iš keršto žmonės. Negarbingo keršto; juk po poros savaičių grįžo Tarybinė Armija. Tegul tada būtų teisusi Tarybų valdžia, jei reikia...

Ištyrusi aplinkybes, viešai pareiškiu, kad 1944 m. birželio 24 d. Musteikos kaime Kotovskio būrio partizanai, buvę kaimynai, nekaltai sušaudė 14 vyrų: Tamulevičių Joną, Tamulevičių Domą, Tamulevičių Petrą, Grigą Joną, Tamulevičių Šimą, Gaidį Miką, Gaidį Petrą, Gaidį Vytautą, Averką Martyną, Averką Kostą, Ilkevičių Miką, Ilkevičių Karolį, Svirską Petrą, Tiškevičių Vladą.

Po karo mano motina sutiko Abramelkę (atsiprašau, nežinau, ar tai žmogaus vardas, ar pavardė – kaime jį šitaip vadino) Marcinkonyse ir klausia:

– Tik pasakyk, ar mano vyras kaltas? Juk buvai, kai Musteiką degino!

– Ne, nekaltas!

– Tai parašyk man raštelį... Kad mano vaikui nekenktų.

– Negaliu.

Tas pats Abramelkę gal apie šešiasdešimtuosius metus ar anksčiau atvažiavo į Marcinkonis, apylinkėn užėjo ir reikalauja: „Apsauga kad būtų, apsauga kad

būtu... Mani gali nušauti... Aš gal kaltas žmonėms, tai kad manį nenušautų...”
Pabuvo kiek ir išvažiavo.

Ach, žmogau... Nėra mūsų žmonėse pykčio, tik graudu dėl tokio bailumo.
Gyvenk, žmogau, tu buvai tik sraigtelis didelės mašinos, kuri vadinas stalinizmas.
O mes norėjome gyventi kaimyniškai.

Ivanas Filipovičius Filinovas vėliau dažnai svečiuodavosi Musteikoje, po
Čepkelius kurtinius medžiojo. Kai Vincas Gaidys užsimindavo apie tragiškus
įvykius, Ivanas Filipovičius staigiai pakeisdavo pokalbio temą.

Jis nespėjo kaimo atsiprašyti. Nusilenkti našlaičiams. Ką gi – mes buvome
stiprūs savo tiesa, niekam blogo nepadarėme ir esame teisūs – ir mirę, ir gyvi.
(J. F. Filinovas – Musteikos kaimo tragedijos vienas iš pagrindinių egzekucijos
organizatorių. Laiko atsiprašyti turėjo iki valiai. Ne tas jam rupėjo. Ilgus metus
dirbo rajono rajkoopsjungos vadovu. Komunistų partijos rajono komiteto narys.
„Nusipelnęs“, nepažeidžiamas ir nepakaltinamas. –V.K.).

1989 m. birželio 24 d. (vėl šeštadienis) sukaks 45-eri metai nuo tos baisios datos.
Gerbiemieji mano kaimo žmonės, aš žinau, kad Jūs kasmet tą dieną užsakote Mišias
už Musteikos kaimo žuvusius. Vadinas, atminties paminklai dar stovi. O gal užaugo
mūsų girioje ažuolas, kurį nukirtę pastatytume Teisybės paminklą žuvusiems? Kad
mūsų vaikai turėtų į ką atsiremti.

14. DLK Vytauto grupės partizanų vadų sąskrydis Palkabalio miške. 1948 04 23–1948 04 25.

Priaugino krauju ir ašaromis palaistyta mūsų žemė ažuolų Atminties ir Teisybės paminklams. Nepamiršo Musteikos kaimo žmonės netekties, skausmo ir savo artimųjų. Praėjus 50-čiai metų susirinko prie Našlaičių kryžiaus, kuriame skulptorius Antanas Česnulis, pasak J. Kavaliauskienės:

Išskaptavo kryžių, iš našlių ir našlaičių ašarų, iš ilgesio ir sopulio išaugusį. Pastatėme prieš penkerius metus, kad turėtume, kur susirinkti, parymoti, žuvusius parsikviesti. Tame atminimo paminkle įrašyti žodžiai: „Broliai, Jėzaus Kristaus vardu maldauju jus, kad visi vienaip sutartumėte, kad būtumėte vienos dvasios ir vienos minties“. Apaštalo Pauliaus žodžiais į mus kreipiasi sušaudytieji.

Jau 50 metų Musteikoje nešvenčiamos Joninės nuo 1944 m. birželio 24 d. Tai kaimo gedulo diena. Metai iš metų tyliai renkamasi į Kabelių bažnyčią gedulingoms šv. Mišioms, aukojamoms už keturiolikos nužudytų vyrų sielas. Tada, atrodo, visu būriu pareina sušaudyti ir nukankinti namo – į kaimą, atsistoja prie žole apaugusių sodybviečių, žvelgia į savo laukus, palinksta prie nebaigtų darbų. O paskui susėda prie Našlaičių kryžiaus. Jie tokie savi, žiūri į savo pasenusius vaikus, į retėjančią giminę, į kiekvieno musteikiečio akis.

Tėve, ar žinai, kaip man Tavęs trūko per visus 50 metų! Kiekvieną dieną, kiekvieną akimirką! Ir aš jaučiu – Tu kas akimirka šalia, kartu su amžiną atilsį Motina. Tai ne tiesa, kad aš penkerių metų vaikas nesu liudininkas tų kraupių Musteikos kaimo žmonių žudynių, kurias surengė Kotovskio būrio sovietų partizanai. Jos mano akyse ir širdyje neišgyjama žaizda kraujuoja.

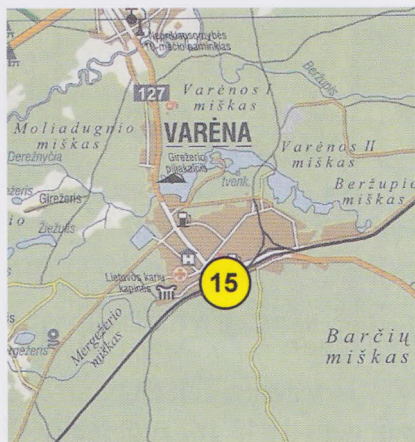
Taip ir jaučiu penkerių metų mergaitės širdies skausmą ir gėlą. Jai šiurkštaus tėvo delno prisilietimo negalėjo atstoti jokie pasaulio turtai.

Supratau mokytojos Julijos Kavaliauskienės išsakytą ir sakomą tiesą. Ir dar kartą cituoju: „Ką turi daryti žmogus jeigu naktį, iš jo tvarto išveda karvę – ar dvi... grasina mesti granatą, jei neatidarys durų, o atidarius ima kas pakliuvo? Ar jis turi ginti savo namus? Ar jis neturi pasipriešinti prievartai?“

Ir tampa labai aišku – ar lietuvių tauta privalėjo gintis? Ar buvo reikalinga rezistencija?

Dar ilgai mūsų šalyje skambės gedulo varpai, dar bus daug statoma Atminties paminklų, kadangi kas trečias mūsų žmogus patyrė fizinį genocidą ir beveik kiekvienas dvasinio genocido auka.

„Likome gyvi, kad būtume laisvi“

15. Paminklas tremtiniams Varėnos geležinkelio stoties aikštėje

Reta Dzūkijos šeima bolševikų ir nacių okupacijos metais nebuvo kalama prie kryžiaus, vainikuojama erškėčiais.

Pirmieji vagonai, apraizgyti spygliuota viela, prikimšti valdininkų, mokytojų, šaulių ir kitoms organizacijoms priklausiusių narių šeimų iš Varėnos geležinkelio stoties į rytus pajudėjo 1941 m. birželio 14–15 d.

Birželio 22 d. Varėnoje stovėjo dar vienas paruoštas gyvulinių vagonų ešelonas – laukė naujų aukų. Sąrašuose buvo kaimo žmonės – pažangūs ūkininkai. Vien tik iš Varėnos miestelio buvo įtrauktos 27 šeimos, tarp jų ir mūsų, Antano Kaziulionio, šeima. Apie tai mums netiesiogiai pranešė birželio 22 d. rytą mūsų kaimyno, vadinamo Dzūkijos komunistų partijos įkūrėjo, tuo laiku ėjusio Alytaus apskrities viršininko pareigas, Tomo Tamulevičiaus artimieji. Šį kartą nespėjo. Tos pačios dienos pavakaryje vokiečių lėktuvai subombardavo netoli Varėnos karinį sovietų aerodromą ir kulkosvaidžiais apšaudė Varėnos centrine gatve slenkančią sunkvežimių koloną su evakuojamomis Raudonosios armijos karininkų šeimomis.

Su kaupu atsigriebė „išvaduotojai“ sugrižę 1944 m. Liepos mėn. pabaigoje prasidėjo jaunimo gaudynės. Kai kuriuos suimtuosius čekistai vesdami į savo būstines dar pakeliui sušaudydavo. Atėjūnai plėšikavo vienkiemiuose, degino sodybas – išstisus kaimus. Neturėdami kur patalpinti suimtųjų, nes rūsiai visur buvo perpildyti, patardę pakankinę be teismo jie vežė į šiaurę, į filtracijos lagerius.

16. Birželio 15-osios Gedulo ir Vilties dienos minėjimas. 1997 m.

Iš Varėnos geležinkelio stoties, jau pasibaigus karui, pirmas tremtinių ešelonas pajudėjo 1945 m. rugpjūčio 15 d. – per Žolinės šventę. 1945–1953 m. vos ne kiekvieną mėnesį Lietuvos žmonės buvo vežami į Sibirą. Didžiausios tremtys iš mūsų rajono vyko 1947 m. gruodžio 19 d., 1948 m. gegužės 22 d. ir 1949 m. kovo 31 d. Atrodė, Lietuva liks be lietuvių. Tačiau žmonės tada taip nemanė, pasitikėjo Dievo galybe, Švč. Mergelės Marijos užtarimu. Iš pridususių ar apšarmojusių vagonų sklido maldos ir Marijos giesmės. Žmonės, nepraradę vilties, tikėjo, kad dar iš pusiaukelio grįš į tėvynę, grįš bet kada, pareis pėsti, – taip manė ir tikėjo net po daugelio tremtyje praleistų metų.

Šiandieną pas mus vaizdas kitoks. Daug yra paliekančių Tėvynę, savo noru vykstančių į Vakarus paieškoti lengvesnio gyvenimo. Tai natūralu. Likusieji kalba, kad nebeliks Lietuvos, bet tai netiesa. Lietuva buvo ir bus, nes vargu ar pasaulyje yra kur nors gražesnis kraštas. Šitai įvertinti ar palyginti gali tie, kurie savo noru ar priverstinai jo neteko.

Mūsų tauta išmėginta – atspari, per amžius užsigrūdinusi. Nuostabi mūsų kalba, ji skiriasi nuo kitų. Mūsų papročiai ir tradicijos nepakartojami. Todėl net labai susižavėję laikiniais patogumais ištikimiausieji sugrįš prie tautos kamieno, pajutę savyje sruvenantį lietuvišką kraują, pajutę lietuvišką savo prigimtį. Mūsų žmonės ir svetimose šalyse skiriasi iš kitų (tai įsitikinau 14 m. gyvendamas tarp svetimtaučių) darbštumu, pareigingumu, pagarba bei tolerancija kitų tautybių žmonėms ir pagaliau veržlumu, užsispyrimu. Tai įrodėme Tautos atgimimo metais pirmieji 1990 m. pakilę iš pelenų ir griuvėsių, nors buvome daugiau už kitus aplamdyti, bet nepalūžę. Ne mes, o paskui mus ėjo tautos išsilaisvinimo keliu. Mes pirmieji ištiesėme ranką kitiems Baltijos kelyje. Ir nugalėjome.

Daug mūsų tėvynainių iš tremties nebegrižo arba buvo parvežti karstuose. Tačiau nė vienas nepamirštas. Tose vietose, kur prasidėjo jų golgotos keliai, pastatyti obeliskai, atminties paminklai, liudijantys tautos tragediją.

Varėnos geležinkelio stoties skverelyje, netoli geležinkelio bėgių, stovi kuklus pilko granito paminklas su įrašu: „Likome gyvi, kad būtume laisvi“. Antroje paminklo pusėje rašoma: „Tremtiniam ir politiniam kaliniam“. Iš šonų – 1941 ir 1952 m. Paminklo viršuje iš bronzos išlieta LPKTS emblema. Paminklo autorius – skulptorius Alfonsas Ambraziūnas. Statybą organizavo LPKTS Varėnos skyriaus taryba (tuo laiku buvo 18 narių), darbų priežiūrai vadovavo buvęs tremtinys inžinierius Petras Šimkūnas. Pagrindiniai paminklo statybos aukotojai: Varėnos pūškų plunksnų fabrikas „Merkys“, kolūkiai bei kelios statybinės organizacijos. Pinigais ir talkomis parėmė buvę politiniai kaliniai ir tremtiniai.

Paminklas atidengtas 1991 m. birželio 14 d. Šv. Mišias aukojo ir paminklą pašventino Vilniaus arkikatedros klebonas Kazimieras Vasiliauskas (buvęs politinis kalinys), kurį laiką vadovavęs Varėnos parapijai.

Nuo paminklo iki geležinkelio bėgių tęsiasi alėja, pavadinta Atminties taku. Šiame take į tėvynę laimingai sugrižę politiniai kaliniai ir tremtiniai savo artimųjų, likusių amžino įšalo žemėje, vardus įrašo granite.

Kasmet nuo Atgimimo pradžios – birželio 14 d. prie paminklo vyksta Gedulo ir Vilties dienos minėjimai. Meldžiamasi už žuvusiuosius ir dėkojama Aukščiausiam už sugražinimą į tėvynę bei suteiktą išsvajotą laisvę.

17. Varėnos m. geležinkelio stoties aikštėje prie tremtinių paminklo. Iš kairės: pirmas Merkio sūnus Vytautas Baublys, ketvirtas Merkio jaunystės draugas Juozas Petras Čepulis su artimaisiais

Partizanų žūtis Gudžių kaime

Nuo 1988 m. vis labiau ryškėjo bolševikų imperijos pabaiga. Buvę politiniai kaliniai, tremtiniai ir laisvės kovų dalyviai pirmieji įsijungė į patriotinį judėjimą. Įsikūrė tremtinių klubas. Pradėta leisti laikraštis „Tremtinys“, realizuoti anksčiau subrandinti planai. Iš amžino įšalo žemės Sibiro ir Šiaurės regionų ekspedicijos ir pavieniai asmenys į tėvynę vežė artimųjų palaikus. Tesėjo tai, ką buvo žadėję mirštantiems.

Iš Kazachstano ir mūsų šeima parvežė motinos, o iš Vakarų Sibiro tėvo palaikus. Pribrendo laikas perlaidoti ir dviejų brolių bei jų bendražygių – partizanų palaikus. Paieškas, kur jie pakasti, pradėjome 1989 m. Apklausėme daugybę liudytojų. Kai kurie, dar neatsikratę praeities baimės, nedrįso pasakoti, tačiau dauguma kalbėjo tai, ką jie kartu su partizanais patyrė. Gudžių kaimo ūkininkas Bronius Krišilevičius pasakojo, kaip 1947 m. jo vieniemyje Jono Jakubavičiaus-Rugio būrio partizanai iškasė bunkerį ir kaip tragiškai jame žuvo.

Čekistų raporte, aptiktame KGB archyve, rašoma:

„1949 m. kovo 14 d. NKVD agentas „Patriotas“ pranešė, kad Geidukonių kaime Petro Jaruševičiaus vieniemyje lankosi partizanai“.

Tą pačią dieną Daugų NKVD pasiuntė leitenanto Bieliausko vadovaujamą sriubų ir čekistų grupę. Netikėtai užpulti, partizanai didvyriškai gynėsi. Mūšio

18. Jono Jakubavičiaus-Rugio būrio partizanai suguldyti Daugų sriubų būstinės kieme. Iš kairės: Petras Leikauskas-Kalavijas, Jonas Daugirdas-Kovas, Leonas Kaziulionis-Karžygys, Adolfas Gecevičius-Klonė, Placidus Jaruševičius-Dainius, Adomas Daugirdas-Gailius. Žuvę 1949 03 16 Varėnos valsč. Gudžių kaime ūkininko Broniaus Krišilevičiaus sodyboje (iš KGB archyvo)

metu buvo nukautas Vanago grupės Kazimieraičio rinktinės partizanas Juozas Kašėta-Tumas. Sužeistą į ranką paėmė gyvą septyniolikmetį partizaną Petrą Leikauską-Savanorį, kuris, neištvėręs kankinimų, kitą dieną parodė Broniaus Krišilevičiaus vienkiemyje partizanų slėptuvę. Slėptuvėje buvo jo tėvas Petras Leikauskas-Kalavijas, grandies vadas Adolfas Gecevičius-Klonė, Leonas Kazilionis-Karžygys, Adomas Daugirdas-Gailius, Jonas Daugirdas-Kovas ir Placidas Jaruševičius-Dainius. Partizanai, keliais žiedais apsupti NKVD kariuomenės, nepasidavė, jie pakartojo Pilėnų žygdarbį. Išgirdę pistoletų šūvius, čekistai įsakė sodybos šeimininkui atidaryti bunkerio angą ir leisti į slėptuvę. Operacijos vadeiva Bieliauskas rankose laikė ryšulį granatų, kuri ruošėsi įmesti B. Krišilevičiui nusileidus į bunkerį. Tam paprieštaravo Varėnos čekistų viršininkas vyr. leitenantas P. Burinskas, motyvuodamas tuo, kad šis pilietis tardymo organams reikalingas gyvas.

Sprogus granatoms, dalis įrengto bunkerio landos išlėkė į orą. Partizanų kūnai nuo sprogmenų nenukentėjo, nes nuo landos iki bunkerio buvo kelių metrų tunelis.

Partizanų kūnus ir vienkiemio šeimininką egzekutoriai sunkvežimiu atvežė į Daugų sribų būstinės kiemą. B. Krišilevičiui įsakė nuplauti partizanų veidus, po to žuvusiųosius suguldė vienoje eilėje ir daug kartų fotografavo su šalia gulinčiais ginklais ir asmeniniais daiktais. Fotografavo ir B. Krišilevičių. Nuotraukos kartu su raportu rastos KGB archyve.

1989 m. B. Krišilevičius mums apytikriai parodė, kur buvo pakasti partizanai, nes jam per būstinės langą pažįstamas sribas parodė kasamą duobę.

Nurodytoje vietoje atkasėme septynių partizanų palaikus. Su minėtais šešiais partizanais buvo užkastas ir J. Kašėta-Tumas. Duobė buvo siaura, todėl kūnai sumesti vienas ant kito.

19. Partizanų ginklai

Nužudyta ir išniekinta aštuoniolikmetė

Tuolaikinė Bukaučiškių pradžios mokyklos mokytoja Zosė Dusevičiūtė papasakojo apie tragišką savo jaunesniosios sesers Anelės likimą. Ją girti sribai nužudė gimtajame Pocelonių kaime. 1948 m. Anelė šienpjoviams į krūmais apaugusią pievą atnešė pietus. Pro šalį eidami sribai pamatė sėdinčius šienpjovius ir be perspėjimo ėmė šaudyti. Aštuoniolikmetės merginos, stovinčios šalia vyrų, širdį perskrodė kulka. Jos kūną žudikai parvežė į Daugų sribyno kiemą. Purvyne jinai išgulėjo tris dienas kaip partizanų bendrininkė. Anelės motina verkdama prašė sribų viršininko kapitono Surkovo, kad leistų bent palaidoti nekaltai nužudytą dukrą. Surkovas sutiko, kad mergina nužudyta per klaidą, tačiau atiduoti negalys, nes tada privalėtų įvardinti ir nubausti žudikus. Pagaliau įniršęs visus lietuvius išvadino banditais ir raudančią motiną išgrūdo iš tabako dūmų ir alkoholio pridvokusio kabineto. Vėliau girti sribai pasakojo, kad mergaitę užkasė kieme prie pat savo būstinės durų.

Negiliai ją užkasė ir duobė buvo nedidelė, o kojos per kelius buvo sulenktos. Seserys Zosė ir Onutė kulką suvarpytus kaulėlius sudėjo į baltą šarvonės drobulę.

Tuo laiku, kai mes į dienos šviesą kėlėme neužginčijamus nusikaltimo faktus, ne vienas nusikaltėlis sribas tebeslankiojo Daugų gatvelėmis. Tačiau nebuvo prasmės sužvėrėjusiųjų klausti, kas jiems suteikė teisę žudyti. Kodėl jie tapo budeliais?

20. Anelė Dusevičiūtė, Daugų sribų nužudyta 1948 m.

Daugų stribų kiemas – ištisas kapinynas

Daugų ir Padaugės kaimų gyventojus Juozą Česnulevičių, Joną Juonį ir Juozą Šilanską 1953 m. pasiuntė statyti Daugų stribų kieme vykdomajam komitetui garažą. Kasdami pamatams griovius vyrai aptiko dar nesuirusių žmonių lavonus. Dirbti toliau atsisakė. Vykdomojo komiteto pirmininkė J. Pocevičienė (vėliau buvo Socialinių reikalų ministrė) grasindama liepė tęsti darbus. Darbų vykdytojas J. Karie-ta rado kompromisą: griovių negilino, atvežė betono ir vertė ant žmonių kaulų. Po kelerių metų garažo vietoje įrengė vaisių ir daržovių parduotuvę „Žirnelis“. Lanky-tojai, atėję apsipirkti, nenuokė, kad po parduotuve – kraupi nužudytų žmonių išniekinimo vieta.

Daugų miestelio senbuviai pasakojo apie J. Balkaus kieme buvusį šulinį. Namas iš jo buvo atimtas ir jame įkurta stribų būstinė. Žiemos metu kur padėsi nužudytą partizaną ar būstinėje nukankintą nekaltą žmogų? Negi kapliuosi išalusią

21. Daugų apylinkės partizanai ir jų vadai. Iš kairės: priklaupę J. Makaravičius-Varpas, J. Baranauskas-Šamas, G. Turskas-Biliūnas, D. Dobrovolskas-Beržas; stovi A. Kasiulynas-Lakūnas, V. Voveris-Žaibas, A. Ramanauskas-Vanagas, P. Savickas-Kregždė, V. Gavelis-Banadas. 1948 m.

žemę? Kūnas sustagarėjęs, išskėstos rankos – tam yra kirvis. Nukapojai ir – į šulinį. Taip ir atsirado naujas „laidojimo“ būdas. Panašiam reikalui sribai Dauguose panaudojo ir antrą šulinį šalia buvusio kalėjimo. Gyventojai, netekę geriamojo vandens, iškasė naują šulinį gretimame vaistinės kieme už trijų metrų nuo užversto šulinio. Tikėtina, kad paviršinis vanduo, išplovęs užverstame šulinyje ir sribynės kieme pakastų žmonių kaulus, sutekėdavo į naujai iškastą. Kas žino, gal žmonės sėmėsi gyvenimo stiprybės, gerdami gyvybingą vandenį...

Tris savaites murkdėmės, kol iš šulinių išėmėme išniekintų aukų kaulus.

Suskaičiavus kaukoles, Dauguose nuo 1990 m. gegužės mėnesio pradžios iki rugsėjo mėnesio pabaigos intensyviai dirbdami iškasėme dvidešimt penkių žmonių palaikus. Daugiausia – iš sribų būstinės kiemo.

22. Bronius Krišilevičius Varėnos valsč. Gudžių k. ūkininkas, kurio sodyboje įrengtame bunkeryje išduoti žuvo šeši J. Jakubavičiaus-Rugio būrio kovotojai. Bronius Krišilevičius buvo nuteistas 25 m. lagerio. Nuotrauka surasta KGB archyve

Valdžios abejingumas

Prieš pradėdami kasinėjimą, partizanų artimųjų susirinkime išrinkome palaikų perlaidojimo komitetą. Mane, kaip šios akcijos iniciatorių, išrinko komiteto pirmininku. Nesitikėdami valdžios paramos, per susirinkimą iš anksto surinkome aukų. Dar nepradėję darbų kreipėmės į Alytaus rajono deputatų tarybą, prašydami įteisinti paieškų ir perlaidojimo darbus, skirti lėšų iš rajono biudžeto. Netrukus rajone buvo sudaryta septynių narių komisija darbų priežiūrai (buvo įtraukti sanepidemijos, prokuratūros, vidaus reikalų tarnybos darbuotojai, Sąjūdžio, LPKTS ir demokratų partijos atstovai). Daugų deputatų tarybą raštu įpareigojo organizuoti palaikų perlaidojimą. Deja, neskyrė, nežadėjo ir nepaaiškino, iš kur paimti lėšų gana sudėtingam darbui, nors tuo metu sovietmečiu nuniokotas žydų kapines tvarkė samdomi darbininkai, finansuojami iš rajono biudžeto. Minėtos komisijos nariai nė karto nepasirodė ir nepasidomėjo, kas vyksta Dauguose. Vien tik LPKTS Alytaus skyriaus pirmininkas Kazimieras Savičius ir Nusikaltimų Lietuvai tirti komisijos narys Henrikas Rimkus aktyviai įsijungė į perlaidojimo darbus. Pastarasis aprašinėjo atkastus palaikus, fotografavo, fiksavo smurto ir šautines žymes. Nuostabą kėlė ne tik valdininkų abejingumas – nepasirodė istorikai, žiniasklaidos atstovai ir apskritai save laikantys intelektualais ir patriotais. Neatsirado norinčių ir gebančių paaiškinti okupantų ir jų parankinių piktadarybes, nors ši akcija buvo plačiai išreklamuota per Kauno radiją ir televiziją. Kitaip viskas atrodė perlaidojant palaikus, vėliau atidengiant paminklą. Prie garsiakalbio susidarė eilutė norinčių kalbėti, pamokančių, kaip reikia mylėti tėvynę, kovoti dėl laisvės, tvirtai laikyti rankose ginklą. Norėjosi įsiterpti ir paaiškinti, kad čia labai trūko rankų, laikančių kastuvus. Reikia pripažinti, kad kažkam buvome įdomūs ir mes. Iš tolo spragsėdami fotoaparatais zujo KGB pasiuntiniai, nepraradę vilties atgauti turėtas pozicijas. Jau tada žinojome, kad sudaromi sąrašai, ką pastatyti prie tos pačios sribų būstinės sienos arba geriausiu atveju pėsčiomis (taip buvo žadama) palydėti į Sibirą...

Viską nulėmė 1991 m. vasarą nepavykęs pučas Maskvoje, palaidojęs paskutines bolševikų viltis.

O mes nesidairydami į šalį atkakliai siekėmė savo tikslo. Išskasti ir perlaidoti pavyko tik mažą dalį žuvusių ir išniekintų partizanų. Kaip teigė miestelio gyventojai, Dauguose ir miestelio prieigose galėjo būti pakasta daugiau kaip 300 kovotojų.

Palaikų perlaidojimas

Pagaliau atėjo laikas palaidoti žuvusiųjų palaikus amžinojo poilsio vietoje – Daugų kapinėse. Miestelio merė Marytė Rimkevičienė parūpino devynis karstus. Palaikus pašarvojome laidojimo salėje. Karstus gaubė trispalvės vėliavos, perrištos juodais kaspinais. Žmonės nešė gėles, pasikeisdami budėjo ištisą parą. 1990 m. rugsėjo 29 d. 12 val. jauni vyrai, lydimi minios, devynis karstus atnešė į bažnyčią. Šv. Mišias aukojo ir pamokslą pasakė Kaišiadorių vyskupas Juozapas Matulaitis.

Laidojant oras buvo nepalankus – šaltokas. Visą laiką pliaupė lietus. Tačiau žmonės neišsiskirstė, nors iškilmės truko ilgiau kaip tris valandas.

Devyni karstai buvo išrikiuoti ištisinėj duobėj. Laisvės kovų didvyriai sugulė į vieną brolišką kapą. Varėnos, Druskininkų ir Alytaus tremtinių chorai giedojo laidotuvių giesmes, dainavo partizanų dainas. Graudžiai vilnijo liūdnos melodijos Dzūkijos kalneliais ir kloniais, partizanų krauju aplaistytais gimtinės laukais, kur be karstų ir šarvonės jų išniekintus kūnus buvo priglaudusi gimtoji žemė.

Perlaidojome tik nedaugelį šiose apylinkėse žuvusių kovotojų, supiltas milžinkapis – tik simbolinė atmintis ateities kartoms apie rūsčią ir tragišką mūsų šalies epochą. Surasti ir perlaidoti visus, paaukojusius savo gyvybę dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės, po tiek metų buvo neįmanoma. Tačiau tikėtina, kad

23. Partizanų palaikų, iškastų Daugų miestelio stribų būstinės kieme, laidojimo procesija. 1990 m.

kiekvienas taurus lietuvis pro šalį nepraeis nepadėjęs gėlės, neuždegęs žvakelės. Perskaitęs kryžiaus koplytėlėje išskobtus ažuole žodžius: „Lietuvos partizanams, kovojusiems ir žuvusiems už tėvynės laisvę“, susimąstys, kokia brangi laisvė, pareikalavusi tiek ašarų, kraujo ir gyvybių.

Ant ką tik supilto partizanų kapo laikinai pastatėme devynis nedidelius kryželius (tiek buvo karstų).

Kiek anksčiau buvome užsakę tautodailininkui Antanui Česnuliui pagaminti ažuolų memorialą: šešių metrų aukščio kryžių su koplytėle ir dvi stelas, į kurias nutarėme įmontuoti iš metalo išlietas lenteles su partizanų vardais, pavardėmis, slapyvardžiais, gimimo ir žūties metais. Ažuolo medieną parūpino Kęstutis Dusevičius iš Kauno eksperimentinės gamyklos „Apvija“.

Kasinėjimus ir kitus darbus atliko nedidelė grupė entuziastų. Šiokiadieniais dirbome daugiausia penkiese. Kartu su manimi – Stasys ir Bronius Gecevičiai, Henrikas Rimkus ir mano bendražygis (kartu su juo dalyvavome Norilsko politinių kalinių sukilime, po to buvome Magadano aukso kasyklose), buvęs partizanas Kajetonas Karčiauskas. Laisvadieniais gausiai talkino partizanų giminės ir artimieji.

Už aukotojų pinigus samdėme ekskavatorių paviršutiniam sluoksniui nukasti.

Su skulptorium A. Česnuliu už paminklą buvome sulygę keturis tūkstančius rublių, tačiau tuo laiku keitėsi pinigai ir jų vertė nuolatos krito. Paminklą pastatėme 1992 m. birželio 28 d. Už jį A. Česnulis pareikalavo 40 000 talonų. Kasoje turėjome tik 3 500, todėl teko kreiptis į Alytaus rajono savivaldybę. Deja, tarybos posėdyje dviejų balsų skirtumu (už 17, prieš 19) nuspręsta pinigų neskirti. Kaip ir anksčiau sunkiais momentais, taip ir šį kartą mus gelbėjo Daugų miestelio merė Marytė Rimkevičienė – į A. Česnulio sąskaitą pervedė Švietimo ministerijos žemės ūkio mokyklai skirtus 30 000 talonų.

Komunistai, laimėję 1992 m. Seimo rinkimus, atkuto ir Dauguose. Už išskirtinį dėmesį ir paramą mūsų veiklai apkaltino merę nekompetentingumu ir organizavo priešlaikinius rinkimus. Pakurstę ir pagąsdinę rinkėjus, išsirinko savo „veikėją“. Penkių vaikų motina ilgam neteko darbo tik todėl, kad stengėsi bent iš dalies atitaisyti tų pačių komunistų pokario metais kartu su okupantais padarytas kruvinas klaidas.

Likusią skolą tautodailininkui padengė K. Dusevičiaus dukra Sigita ir partizano Juozo Danilevičiaus-Girinio brolis Vytautas.

Vilkinimo karuselė

Daug pastangų, kantrybės ir brangaus laiko atėmė metalinių lentelių su partizanų vardais pagaminimas. Tuo laiku dar veikė Merkinėje merdėjantis metalo gaminių cechas. Gamyklos vadovai nemėgino, o gal ir nenorėjo persiorientuoti nuo planinės – komandinės veiklos į rinkos ekonominę. Ir toliau tebegamino niekam nereikalingą produkciją. Darbininkai pavėluotai arba visai negaudavo atlyginimų (to nepasakysi apie vadovus). Gamykloje tvyrojo slogi atmosfera, ir ne tik Merkinėje. Visoje Lietuvoje didelės ir mažos įmonės tyčia buvo žlugdomos, išradingai stumiamos į bankrotą, kad vėliau kaip bevertės būtų nupirktos grupės „draugų“.

Panašūs dalykai vyko ir kolūkiuose. Pirmininkų ir partinio aktyvo kiemuose netilpo iš kolūkių ir bendrovių išvogta technika, nepanaudotos statybinės medžiagos, sukauptos trašos ir kuro atsargos. Apynaujė gamybinė įranga keliavo į metalo laužo supirktuves. Naivu manyti, kad tai buvo stichiškas reiškinys. Parklupdyta blogio imperija sumanė visiškai sujaukti ir taip jau apmirusią ekonomiką. Visuomet ištikima, vis dar Lietuvoje egzistuojanti komunistų partija nėrėsi iš kailio vykdydama Kremliaus nurodymus, palankius kiekvienam komunistui. Nuosekliai griovė ką tik atsikūrusios valstybės pamatus. Greitai mūsų šalyje atsirado milijonierių ir nesunku atspėti, kas jie tokie. Tarp jų nebuvo ir nėra nė vieno buvusio kolūkiečio, gamyklos darbininko, buvusio tremtinio ar politinio kalinio, palikusio sveikatą aukso ir anglies kasyklose.

Lankydamas liejyklą supratau, kaip buvau negarbingai įsuktas į vilkinimo karuselę. Pirmiausiai pareikalauta liejiniam žaliavos. Iš Kauno atvežiau 60 kg aliuminio, nors gamykloje tokių pat luitų buvo pilnas kiemas. Tada „pritrūko“ specialaus formavimo smėlio. Vėliau „sugedo“ lydymo krosnis. Po to atsirado spec. užduotis. Kas diena – naujiena, – be galo ir be krašto. Supratau, kad vadovai laukia, kol netekęs kantrybės pasitrauksiu iš žaidimo.

Vaikščiojau vos ne kas antrą dieną į gamyklą, sužinojau, kad tekimo ir frezavimo staklės stovi be elektros variklių ir, svarbiausia, – kad ponai priversti vaikščioti pėstute, nes trys automobiliai nejuda dėl sugedusių akumuliatorių. Gamyklos vadovams pasiūliau mainiais už liejinius pristatyti tris naujus elektros variklius ir tiek pat akumuliatorių. Be to, per tą laiką pasikeitė cecho viršininkas. Atėjo dirbti moteris, su kuria greitai sutarėme. Po savaitės atsiėmiau dailiai išlietas lenteles. Tik tiek tereikėjo, kad būtų atliktas visai nesudėtingas užsakymas.

Paminklo atidengimas

Ažuolų memorialą Daugų miestelio kapinėse pastatėme 1992 m. birželio 28 d. Kryžiuje ir stelose buvo įmontuoti metaliniai strypai, juos įbetonavome duobėse. Mediena nesiekia žemės, todėl tai užtikrina paminklo ilgaamžiškumą. Į stelas sudėjome 30 lentelių, kuriose įrašyti partizanų vardai.

1992 m. liepos mėn. 5 d. į Daugus iš visos Lietuvos suplaukė daugybė žmonių į paminklo atidengimo šventę. Diena pasitaikė graži, saulėta. Broliškas partizanų kapas skendo gėlėse ir žvakių liepsnelėse. Garbės sargyboje stovėjo krašto apsaugos savanoriai, uniformuoti šauliai ir partizanų gretos. Vaivorykštės spalvomis vilnijo Varėnos, Druskininkų ir Alytaus tremtinių ansamblių moterys, pasipuošusios tautiniais drabužiais, su bažnytinėmis, organizacijų ir valstybinėmis vėliavomis. Ne vienam šventės dalyviui įprasminta tautos kančia sukėlė rimtį ir pasididžiavimą. Kunigui pašventinus ažuolų memorialą, tylos minute pagerbėmė partizanus – laisvės kovų dalyvius, amžino išalo žemėje su tėvynės ilgesiu mirusius tremtinius, gulaguose sušaudytus ir badu išmarintus kalinius, prie televizijos bokšto ir pasienio užkardose žuvusius tautos gynėjus.

24. Partizanų atminties memorialas Daugų kapinėse. 1992 m.

Stovėjome prie iškastos iš žemės, pridvokusių šulinių nerūdijančios gyvenimo tiesos. Bažnyčios bokšto varpų gaudesys ragino atverti sukaustytas širdis, papasakoti vieni kitiems apie tragiškiausią mūsų tėvynės epochą. Buvo prisiminti partizanai, kurie nesvyruodami aukoję savo gyvastį. Kalbėjo paprasti kaimo žmonės, kartu su jais patyrę kruviną bolševikų terorą. Pasakojo apie ištisą dešimtmetį Lietuvoje buvusią dvišaldystę, kada kaimą kontroliavo partizanai, o miestą valdė okupantų divizijos. Tik partizanų dėka bolševikams nepavyko sugriauti tautos pamato. Jie apgynė kaimą nuo nepageidaujamų „emigrantų“ iš Rusijos, kuriuos okupantai mėgino įkurdinti išvežtų ūkininkų sodybose. Partizanai atliko tai, ko nepadarė 1940 m. dėl vadų aplaidumo Lietuvos kariuomenė. Pasaulis iki tol neturėjo panašaus analogo, kai nedidelė tauta ištisą dešimtmetį kovėsi dėl laisvės ir nepriklausomybės su šimteriopai gausnesniu priešu.

Laisvės Kovų Sąjūdžio dalyviai, laimingai sugrįžę iš sovietinių konclagerių, pasakojo apie partizanų varganą buitį, jų meilę savajam kraštui, apie tikėjimą pergale.

Savanoriškos krašto apsaugos kariai ir šauliai prie mižinkapio prisiekė reikalui esant ginti tautos laisvę, sekti partizanų pavyzdžiu.

Šventės iškilmingumą paryškino partizanų karo metu sukurtos dainos. Jas kartu su ansambliciais dainavo visi šventės dalyviai. Tai pokario metų istorijos atspindžiai. Jose motinų raudos, artimųjų netektys, skausmas, praecities kovų aidai,

25. Partizanų palaikų laidotuvės ir ažuolų memorialo šventinimo iškilmės Daugų kapinėse

laisvę mylinčios tautos godos, siekiai, pasiaukojimas ir tikėjimas pergale. Stebint žmonių nuotaikas ir domėjimąsi, norėjosi tikėti, kad takelis prie milžinkapio neužžels žole, ateities kartos ateis pagerbti laisvės šauklių, atsiras entuziastų, kurie pastatys naujų stelų, kad nebūtų užmirštas nė vienas partizanas, paaukojęs gyvybę ant Tėvynės aukuro.

26. Prie memorialo partizanams giminės ir artimieji

Paminklas Gudžių kaimo vienkiemyje

Daugų sribyno kieme iškasėme 25 partizanų palaikus. Iš jų identifikuoti buvo įmanoma tik septynių žuvusiųjų palaikai, kuriuos užkasant matė B. Krišilevičius. Jis tiksliai nurodė tą vietą, tvirtindamas, kad vienoje duobėje buvo užkasti septyni partizanai. Šeši žuvę jo sodyboje Gudžių kaime ir vienas prieš dvi dienas žuvęs Geidukonių kaime. Suklysti partizanų globėjas negalėjo, nepamiršo jis tų tragiškų dienų, ilgam sujaukusių ir jo gyvenimą. Atkasę įsitikinome jo teisumu.

Tik po 40 metų partizanų palaikai iš purvino buvusios sribynės kiemo atgulė į brolišką kapą Daugų kapinėse. Tačiau jų kraują sugėrė neaukšto Dzūkijos kalnelio šventa žemelė B. Krišilevičiaus sodyboje. Šioje vietoje, 1949 m. kovo 16 d. Rugio būrio partizanai nepasidavė priešui, nesulaužė priesaikos, savo noru sudegė Tėvynės meilės ugnyje. Jie nugalėjo mirtį.

27. Kryžiai Gudžių kaime Broniaus Krišilevičiaus sodyboje 1949 03 16 žuvusiems šešiams partizanams. 1999 m.

28. Kryžių statytojai. Iš kairės: Jonas Beržanskas, Vytautas Melešius, Bronius Gecevičius, Stasys Gecevičius, Bronius Krišilevičius (sodybos šeimininkas), Vytautas Kaziulionis (paminklo iniciatorius) ir Vladas Milius. 1999 m.

Todėl mes, pasitarę su žuvusiųjų artimaisiais, nutarėme partizanų žūties vietoje pastatyti paminklą. Į pagalbą, kaip ir visais kitais atvejais, mums atėjo AB „Trobesiai“ direktorius Vytautas Kuklys. Pagal mūsų projektą iš betono buvo išlieti šeši vienodo dydžio kryžiai, kuriuose įmontuotos granito plokštės su partizanų vardais. Septinto daug aukštesnio, ornamentais papuošto kryžiaus papėdėje granito plokštėje įrašėme: „Šioje vietoje Broniaus Krišilevičiaus sodyboje 1949 m. kovo 16 d. garbingai žuvo už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę šeši partizanai“.

Paminklą pastatėme 1999 m. pavasarį po 50-ies metų nuo partizanų žūties. Kryžiuose įrašyti jų garbingi vardai: Petras Leikauskas-Kašavijus, 1910–1949, Placidus Jaruševičius-Dainius, 1927–1949, Adolfas Gecevičius-Klonis, 1924–1949, Leonas Kaziulionis-Karžygys, 1924–1949, Adomas Daugirdas-Gailius, 1922–1949, Jonas Daugirdas-Kovas, 1919–1949. Paminklo statyboje dalyvavo: broliai Bronius ir Stasys Gecevičiai, Vytautas Kaziulionis, Jonas Paleckas, Jonas Beržanskas, Vladas Milius, Bronius Savickas ir Vytautas Melešius, kuris atliko sienelės apdailos darbus.

1999 m. birželio 17 d. įvyko paminklo atidengimo šventė, į kurią atvyko įžymūs žmonės iš Vilniaus, Kauno, Panevėžio ir aplinkinių rajonų. Iškilmės prasidėjo šv. Mišiomis Senosios Varėnos bažnyčioje. Paminklą atidengė Dainavos apygardos

partizanai, pašventino Senosios Varėnos parapijos klebonas Pranciškus Čivilis. Žuvusius partizanus garbės saliuto šūviais pagerbė Varėnos bataliono krašto apsaugos savanoriai. Istorikas Seimo narys Algis Kašėta susirinkusiems papasakojo apie Rugio būrio partizanų kovinę veiklą. Pietų Lietuvos srities partizanų vadas dimisijos pulkininkas leitenantas Juozas Petraška, aktyvus pasipriešinimo kovų dalyvis, priminė, kaip sunkiai buvo kovojama dėl laisvės, kurią būtina tausoti ir reikalui esant apginti. LGGT centro generalinė direktorė Dalia Kuodytė padėjo atminties paminklo iniciatoriams ir statytojams, kurie ne žodžiais, o darbais pagerbia žuvusius kraštiečius. Adolfo Ramanausko-Vanago dukra Auksė Skokauskienė priminė, kad jos tėvelis kovojo Dzūkijos partizanų gretose ir savo atsiminimų knygoje labai vertino šio krašto žmonių paprastumą ir aktyvų ginkluotą pasipriešinimą. Iš Lazdijų LPKTS skyriaus tarybos pirmininkė Jadvyga Sandienė atvežė grupę jaunuolių, kurie skaitė garsaus partizanų vado Liongino Baliukevičiaus-Dzūko dienoraščio ištraukas.

Iškilmų pabaigoje partizanų žygių dainas atliko Varėnos politinių kalinių ir tremtinių ansamblis, vadovaujamas Gražinos Kuodienės. Iki vėlumos netilo dainos ir šventės dalyvių šnekos, nes tokiuose renginiuose dalyvauja partizanų globėjai – ryšininkai, laisvės kovų dalyviai, ėję tremties ir gulagų siaubo keliais.

29. Kryžių šventinimo iškilmės Gudžių kaime

Sugrįžimas į tėviškę

Partizanų palaikų paieškas ir perlaidojimą Dauguose pradėjau gyvendamas Kaune, nes po keturiolikos metų sugrįžęs iš Sibiro tėviškę radau sugriautą. Tik po keturiasdešimties trejų metų 1990-aisiais grįžau į gimtąją Varėną. Čia susipažinau su istoriku Algiu Kašėta. Tuo laiku jis dirbo Varėnos rajono paminklotvarkos inspektoriumi ir buvo nusikaltimų Lietuvai tyrimo komisijos narys. Visą savo laisvalaikį skyrė pokario metų istorinių dokumentų paieškai, kad galėtų objektyviai įvertinti sovietinės okupacijos represinių struktūrų padarytą žalą. Lietuvos ypatingajame archyve jam pavyko surasti čekistų raportus, kuriuos po kovinių operacijų ir ginkluotų susidūrimų su partizanais į vyriausiąjį NKVD štabą siųsdavo apskričių ir valsčių MGB skyrių viršininkai. Šie raportai atspindėjo lietuvių tautos naikinimo metodiką ir priemones, agentų verbavimo taktiką, jų pasirinkimą ir veiklą.

Istorikui A. Kašėtai pavyko sudaryti žuvusiųjų partizanų sąrašus. Remdamasis archyviniais dokumentais ir liudytojų parodymais, jis atkūrė tikrąjį partizaninio karo vaizdą, aplinkybes ir galimybę kovoti su dešimteriopai didesne okupantų kariuomene. Be to, jis KGB archyvuose atrado nemažai partizanų vadovybės archyvinių dokumentų, kurie įvairiais būdais pateko į čekistų rankas. Taip atsirado galimybė patikrinti, kiek būta melo ir klastos enkavėdistų raportuose. Būdavo ir taip, kad čekistai nukovę laisvės kovotoją keletą dienų niekindavo jį vieno miestelio turgavietėje, o paskui perveždavo į kitą gyvenvietę ir raportuodavo. Už tokį išradimą savo darbdavių mulkinimą žmogžudžiai gaudavo dvigubą atlygį.

Lietuvos istorikai, remdamiesi dokumentais, paskaičiavo apie vienuolika tūkstančių didesnių ar mažesnių okupacinės kariuomenės susirėmimų su partizanais.

Kartu su A. Kašėta sprendėme Varėnos rajone žuvusių kovotojų pagerbimo klausimą batalionų vienetuose, jų veiklos teritorijų ribose. Jis sudarinėjo partizanų sąrašus, man teko organizuoti paminklų statybą.

Sugrįžęs į Varėną, atradau daug bendražygių bei entuziastų, kurie padėjo perlaidoti ir įamžinti partizanus ir atlikti nemažai kitokių darbų.

Dzūkijos partizanų batalionai

30. Pietų Lietuvos partizanų vadas pulkininkas leitenantas Juozas Vitkus-Kazimieraitis

Tai, ką atlikome Dauguose, buvo tik mūsų darbo ir tikslo pradžia. Laukė dar dideli darbai miškingiausiame Lietuvoje Varėnos rajone, kur vyko didžiausias pasipriešinimas okupantams. Nuo 1944 m. rudens partizanų būriai telkėsi visuose Dzūkijos valsčiuose. Pagrindinį partizanų vienijimo darbą atliko išskili asmenybė – pulkininkas leitenantas Juozas Vitkus-Kazimieraitis. Garbingas ir atkaklus žemaitis kovai su okupantais pasirinko Dzūkijos kraštą. J. Vitkus gimė 1901 m. gruodžio 10 d. Ketūnų kaime, Skuodo valsč., Mažeikių apskr. Baigęs Tirkšlių pradinę mokyklą, mokėsi Telšių gimnazijoje, po to Kaučo karo mokykloje. 1920 m. dalyvavo kovose su bermontininkais ir lenkais Širvintų – Giedraičių fronte. Visas J. Vitkaus gyvenimas susijęs su kariuomene. Talentingas ir pažangus kariūnas 1929 m. buvo pasiūstas į Briuselio karo akademiją,

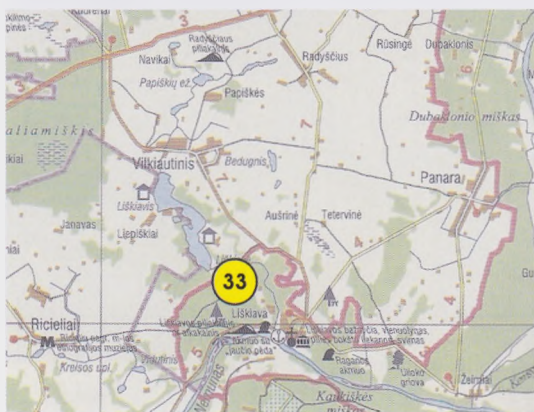
31. Dainavos apygardos partizanai. 1947 m.

kurią baigė 1934 m. pagal egzaminų rezultatus antruoju po Belgijos karalystės princo Alberto. Čia jam įteiktas karo inžinieriaus diplomatas. 1938 m., J.Vitkui suteikus pulkininko leitenanto laipsnį, jis buvo pakviestas karo mokyklos lektorium. J.Vitkus aktyviai reiškėsi visuomeniniame gyvenime ir spaudoje. Buvo apdovanojamas Nepriklausomybės medaliu, Gedimino ordinu, Šaulių žvaigžde. Vokiečių okupacijos metais dalyvavo kuriant pagrindinę Lietuvių fronto karinę organizaciją „Kęstutis“. Vėliau, įkūrus Vyriausiąjį Lietuvos išlaisvinimo komitetą, tapo jo nariu. J.Vitkus nepasiekė VLIK-o vadovų pavyzdžiu – nepasitraukė į Vakarus, o liko Tėvynėje. Persekiojamas NKVD, 1945 m. balandžio mėn. pradžioje atvyko į Dzūkiją. Konspiracijos dėlei trumpam įsidarbino Marcinkonių valsč. Kabelių girininkijos buhalteriu. Įstojęs į partizanų gretas, pasirinko Kazimieraičio slapyvardį, tapo Dzūkų grupės vadu ir veikė Varėnos, Rudnios, Druskininkų, Eišiškių ir Valkininkų valsčiuose. Įkūrus Dzūkų grupės štabą, Kazimieraitis sudarė tris skyrius: operatyvinį, propagandos ir mobilizacijos. Būrių vadams nurodė priimti kiekvieno partizano priesaiką, įsakė vadovautis drausmės nuostatais. 1945 m. lapkričio 18 d. Dzūkų grupės štabas Kazimieraičio įsakymu pavadintas „A“ apygardos štabu. 1946 m. pavasarį, suintensyvėjus ryšiams tarp Pietų Lietuvoje veikusių kovotojų, Dzūkijos rinktinė buvo prijungta prie „A“ apygardos. Jai vadovauti Kazimieraitis paskyrė kapitoną Dominyką Jėčių-Ažuolį.

32. Dainavos apygardos Merkio rinktinės partizanų apdovanojimai 1947 m. vasarą

1946 m. gegužės 15 d. „A“ apygarda pavadinta Dainavos partizanų apygarda. Kiek anksčiau, dar 1945 m. vasarą, Kazimieraitis pasitaręs su rinktinės vadais nutarė kiekviename valsčiuje įkurti batalionus, pritrūkus karininkų, leisti vadovauti Lietuvos kariuomenės puskarininkiams. Merkinės batalionui vadovauti paskyrė kapitoną Petrą Petrėną-Giraitį. Gana greitai šias pareigas perėmė Adolfas Ramanauskas-Vanagas. Marcinkonių bataliono vadu tapo atsargos leitenantas Lionginas Švalkus-Šernas. Druskininkų batalionui vadovauti patikėta Edvardui Juknaičiui-Juozaičiui. Varėnos bataliono vadu paskirtas puskarininkis Jonas Jakubavičius-Rugys.

33. Paminklas prie Vilkiutinio ežero Varėnos raj., kur 1946 m. buvo paskutinis Juozo Vitkaus-Kazimieraičio bunkeris-vadavietė. 2005 m.

Varėnos partizanų batalionas

Vokiečių okupacijos metais Varėnos valsčiuje siautėjo raudonieji partizanai. Jie plėšikavo ūkininkų sodybose. Vadovaujami Lietuvos kariuomenės liktinių, apsiginklavę kaimų vyrai pradėjo naktimis saugoti savo teritorijas. Raudonieji vengė susidūrimų, tačiau verčiami bado neretai užpuлдavo ūkininkus, keršydavo aktyviems sargybiniams. 1943 m. vasarą Druckūnų kaime jie apsupo Vasiliauskų sodybą. Ką tik grįžę iš naktinio budėjimo Zigmas Vasiliauskas (buvęs pasienio policininkas) su sūnumi Jonu nesitikėjo gaujos antpuolio. Susišaudymas užtruko ilgiau kaip valandą, jie nukovė kelis užpuolikus, tačiau žuvo ir patys, neatlaikę gausesnės priešų atakų.

Neretai kaimų vyrai suvieniję pajėgas užpuлдavo raudonuosius ir taip įgydavo kovinės patirties. Nuo čia ir prasidėjo Varėnos partizanų bataliono karinė užuomazga.

1944 m. antrą kartą okupavę Lietuvą sovietai paskelbė vyrų iki 35 m. mobilizaciją. Norinčių tarnauti svertimoje kariuomenėje neatsirado. Enkavėdistai griebėsi smurto, pradėjo šaudyti pavienius besislapstančius vyrus. Druckūnų kaimo gyventojas Lietuvos kariuomenės puskarininkis Jonas Jakubavičius pakvietė vyrus ginkluotai kovai su okupantais. Jam pritarė tarnavęs policijoje perlojiškis Adolfas Baublys, Geidukonių kaimo gyventojas atsargos puskarininkas Feliksas Daugirdas,

34. Varėnos bataliono Felikso Daugirdo-Šarūno būrio partizanai

buvę šauliai varėniškiai Juozas Kaziulionis, Stasys Valickas ir kiti jauni vyrai. Jonas Jakubavičius pasirinko Rugio slapyvardį, Adolfas Baublys – Merkio. Pagal vadų slapyvardžius imta vadinti partizanų būrius. Tikėtasi panašios atomazgos kaip po Pirmojo pasaulinio karo, kad didžiosios pasaulio valstybės, sunaikinusios fašizmą, padarys galą ir bolševizmui – didžiausiam žmonijos priešui. Deja, to nepadarė ir gana greitai pasigailėjo dėl savo neapdairumo, nes sovietai, pasigaminę atominę bombą, pradėjo atvirai grasinti Vakarų pasauliui, pradėjo šaltąjį karą.

1945 m. pradžioje partizanai, susijungę į stambesnius vienetus, puldinėjo apylinkių centrus, kuriuose šeimininkavo okupantų statybiniai, saugomi enkavėdistų ir stribų.

1945 m. vasario 7 d. ties Miguičionių kaimu J. Jakubavičiaus-Rugio, V. Voverio-Žaibo ir J. Matukevičiaus-Vilko būriai, apie du šimtus kovotojų, susikovė su didelėmis enkavėdistų ir stribų pajėgomis. Mūšio metu buvo nukauti du aukšto rango rusų karininkai, daug kareivių ir stribų. Balandžio mėn. tas pats partizanų junginys užėmė Rudnią, sudegino vykdomojo komiteto pastatą ir išlaisvino suimtuosius. Tų pačių metų pabaigoje užėmė Perloją, išvaikė čekistų ir jų pagalbininkų gaujas.

Varėnos bataliono partizanai, vadovaujami J. Jakubavičiaus-Rugio, 1945 m. ties Geidukonių kaimu išlaisvino į Varėnos geležinkelio stotį varomus sugautus

35. Varėnos bataliono Jono Jakubavičiaus-Rugio, Felikso Daugirdo-Šarūno skyriaus partizanai

36. Varėnos bataliono Jono Jakubavičiaus-Rugio būrio partizanai

nuo kariuomenės besislapstančius vyrus. Nukovė 2 stribus ir vieną rusų kareivį. Kitus apsaugos dalyvius nuginklavo. 1945 m. netoli Babriškių koplyčios ant Varėnės upės kranto Rugio partizanai sunaikino Varėnos 14 stribų, atvykusių perkraustyti iš Babriškių kaimo jiems palankios šeimos, kurią partizanai ne kartą buvo perspėję nebendrauti su NKVD.

1945–1946 m. žiema Varėnos bataliono partizanams buvo itin sudėtinga. Pasiskirstę mažomis grupėmis jie dienodavo vienkiemiuose ar paskubomis suręstose žeminėse. Didesnių nuostolių pavyko išvengti, nes juos rėmė ir globojo bemaž kiekvienas kaimo žmogus. Vėliau partizanų vadovybė, supratusi, kad laukti pagalbos iš kitur bent artimiausioje ateityje nerealu, sumanė kovotojus paskirstyti į mažas grupes ir slapstyti žeminėse – bunkeriuose. Vasariniai bunkeriai buvo rengiami miškuose ir taip išradingai maskuojami, kad net vietiniai gyventojai nenutuokė apie jų buvimą tokiose vietose, kur jie vos ne kasdien lankydavosi. Apie juos žinojo tik patikimi rėmėjai. Žieminiai bunkeriai rengti vienkiemiuose – sodybose pas patikimus gyventojus, gimines ir per ilgesnį laiką patikrintus žmones. Varėnos partizanų batalionas gyvavo nuo 1945 m. vasaros iki 1952 m. pabaigos.

37. Jono Jakubavičiaus-Rugio būrio partizanai S. Varėnos gyventojai. Iš kairės: Stasys Valickas-Trenksmas, Juozas Kaziulionis-Klevas

Nežinomas partizanas

Pusanthro dešimtmečio tęsėsi Lietuvos gyventojų trėmimai. Gyvuliniai vagonai, apraizgyti spygliuota viela, prikimšti nekaltų žmonių, be paliovos riedėjo į rytus, už Uralo kalnų į Sibirą, į tolimiausius bolševikų imperijos šiaurės regionus. Trečdalis Lietuvos gyventojų, laikomų sovietinės santvarkos priešais, tapo beteise pigia darbo jėga. Pasilikusį išvežtų žmonių turtą (atseit konfiskuotą) pasiglemžė ir išsidalino (riedamiesi) stribai ir visokio plauko kolaborantai.

1948 m. gegužės dvidešimt antroji – liūdnai įsimintina diena, viena iš didžiausių tremčių. Lietuvos ypatingajame archyve išliko SSRS MGB 2-sios vyriausios valdybos viršininko pavadootojo generolo leitenanto Jedunovio pažyma apie Lietuvos gyventojų trėmimo operaciją „Vesna“, per kurią iškeldinta 11 233 šeimos, 39 482 gyventojai. Iš jų 12 278 vyrai, 16 559 moterys ir 10 645 vaikai. Iš Varėnos rajono tąsyk išvežta 285 šeimos, 976 gyventojai, iš jų 292 vyrai, 404 moterys ir 280 vaikų. Šį trėmimą kaip ir visus kitus sankcionavo Lietuvos komunistų partijos Centro komitetas.

Partizanai kaip įmanydami trukdė tautos genocido operacijoms. Iš anksto perspėdavo gyventojus, blokuodavo kelius, apšaudydavo NKVD ir stribų būstines. Gegužės 22-osios ankstų rytą ties Vazgirdonių kaimu jie užpuolė enkavėdistų sunkvežimių koloną, važiausią Sarapiniškių, Puodžių, Žilinių, Jakėnų ir kitų kaimų link surinkti pasmerktųjų aukų ir pristatyti jas į Varėnos geležinkelio stotį, kur laukė gyvulinių vagonų ešelonas. Per susišaudymą partizanai, nukovę kelis čekistus, atitraukdami nešė sužeistą draugą, kuris, netekęs daug kraujo, mirė Paručių miške. Žuvusį kovos draugą partizanai ten ir palaidojo.

Praėjus 44-iems metams, beišnykstantį kauburėlį – partizano kapą mums parodė buvęs partizanų ryšininkas rėmėjas, vėliau politinis kalinys Jonas Žilinskas, Vazgirdonių kaimo gyventojas. Tačiau nei jis, nei aplinkinių kaimų gyventojai nepadėjo nustatyti žuvusiojo asmenybės.

Varėnos partizanų bataliono Atminties paminklą nutarėme statyti Senosios Varėnos kapinėse netoli savanorių milžinkapio. Jau turėjome daugiau kaip šimto žuvusiųjų partizanų sąrašą. Jie visi buvo žinomi, tačiau, kur suguldyti jų kūnai, niekas negalėjo pasakyti. Sovietinė valdžia „išradingai“ slėpė savo kruvinus darbus. Po nakties durpynuose, sąvartynuose, žvyruobėse ir neįtikimiausiose vietose atsirasdavo nežymios įdubos, kur čekistai užkasdavo miestelių aikštėse išniekintus partizanų kūnus.

Man kilo mintis iškasti Paručių miške iš neprižiūrimo ir beišnykstančio kapo palaikus ir perlaidoti Varėnos partizanų bataliono paminklo papėdėje.

1992 m. vasarą, gavę vyriausybės leidimą su Henriku Rimkum atidžiai ir neskubėdami kasėme nežinomo partizano palaikus. Skubotai laidojant partizanas buvo užkastas negiliai. Karsto liekanų neradome, nes jo išvis nebuvo. Žuvusį

draugą partizanai paguldė į eglių ir pušų šakelėmis išklotą patalą, šakelėmis jį ir užklojo. Sprendžiant iš dantų, kurie gana sveikai atrodė, vyriškis galėjo turėti ne daugiau kaip 30 metų, buvo vieno metro 80 cm ūgio, per juosmenį gerai išsilaikęs platus kariškas diržas, o prie dešinio blaudikaulio (kelnių kišenės lygmenyje) aptikome susipresavusio popieriaus likučius. Ekspertai nustatė, kad tai būta maldaknygės. Nors skeletas buvo gerai išsilaikęs, tačiau daugiau neradome nieko, viską pasiglemžė visagalis laikas.

38. Paminklo Varėnos partizanų batalionui statyba S. Varėnos kapinėse. 1992 m.

Paminklas Dainavos apygardos Merkio rinktinės Varėnos bataliono partizanams

Paminklo statybos darbų organizavimui sudarėme trijų asmenų koordinacinį štabą, kurio sudėtyje buvo istorikas Algis Kašėta, LPKTS Varėnos skyriaus tarybos sekretorius Bronius Savickas ir skyriaus tarybos pirmininkas Vytautas Kaziulionis. Kadangi prie paminklo nutarėme palaidoti Nežinomojo partizano palaikus, modelį pasirinkome panašų į Kauno Laisvės aikštėje pastatytą paminklą Nežinomajam kareiviui. Projektą be atlygio paruošė Varėnos rajono vyriausioji architektė Gražina Petrušienė. Vietą paminklui parinkome Senosios Varėnos kapinėse už savanorių milžinkapio, nuo kurio iki paminklo partizanams tiesiasi platokas takas, simboliškai jungiantis savanorių ir partizanų vienodas idėjas ir siekius kovojant dėl Lietuvos nepriklausomybės. Ir vieni, ir kiti savo gyvybes sudėjo ant Tėvynės aukuro.

Paminklo statybą pradėjome 1992 m. gegužės 22 dieną, neturėdami lėšų, kupini ne tiek fizinių jėgų (buvome pensijinio amžiaus), kiek entuziazmo. Mes supratome, kad tokie dalykai niekam nerūpi, vis labiau užnešami laiko dulkėmis ir nueina į užmarštį. Be to, buvo akivaizdu, kaip atkutę kolaborantai mėgina užtušuoti pokario metais visos tautos pasipriešinimą okupantams. Ir tai jiems neblogai sekėsi, nes pilietiškumo jausmą jau daug anksčiau pasistengė išstumti iš visuomenės gyvenimo.

Mūsų buvo nedaug, tačiau dirbome pasiaukodami be atlygio, neretai iš savo pensijų aukodavome lėšų statybų reikalams. Manau, apsisprendimą lėmė ir tai, kad iš mūsų atminties neišdilo kraupūs bolševikų teroro vaizdai, nes buvome tų įvykių dalyviai, tiesiogiai matę, išgyvenę, persekiojami ir ilgam praradę laisvę. Kaip jaunystėje, taip ir dabar susibūrėme vedami bendro tikslo, tik šį kartą prie Atminties paminklų statybos. Aktyviausi buvo tremtiniai Bronius Savickas, Juozas Bušniauskas, Julius Didika, politiniai kaliniai Adolfas Baliukonis, Vytautas Kaziulionis, Vladas Milius ir Vytautas Pigaga. Retkarčiais talkino partizanų giminės ir artimieji. Sudėtingiems darbams, kurių nesugebėjome atlikti patys, samdėme kvalifikuotus meistrus.

Paminklo statybos technologiją pritaikėme suradę Šaulių sąjungos žurnale „Trimitas“ smulkų aprašymą, kaip iš akmenų pastatyti simetrišką statinį.

Akmenis rinkome laukuose ir pamiškėse – kas žino, gal kai kurie iš jų buvo aplaistyti partizanų krauju... Juos nemokamai suvežė Varėnos gelžbetonio gamyklos sunkvežimiai direktoriaus D. Gavėno leidimu. Betono ir kitokių statybinių medžiagų paaukojo AB „Trobėsiai“, kuri įsikūrusi netoli kapinių. Jai vadovavo mums labai palankus politinio kalinio sūnus Vytautas Kuklys.

1992 m. vasara buvo labai karšta, tačiau mes atkakliai dirbome kiekvieną dieną. Pamatus įleidome giliai į žemę, kad žiemos šalčiai neišvartytų paminklo.

Pagal projektą, paminklo apatinėje dalyje palikome keturias nišas granito plokštėms, į kurias įrašėme partizanų vardus.

Tuo laiku rubliai buvo pakeisti talonais ir mūsų prašymu Varėnos rajono

39. Paminklas Dainavos apygardos Merkio rinktinės Varėnos bataliono partizanams S. Varėnos kapinėse. Šalia – paminklo iniciatorius Vytautas Kaziulionis

deputatų taryba, tarpininkaujant rajono valdytojui Jonui Kalantai, skyrė 50 tūkstančių talonų, kurių kaip tik pakako granito plokštėms. Jas nupirkome Kauno specialiojoje paminklų įmonėje.

Partizanų vardus, pavardes, slapyvardžius, gimimo ir žūties datas granite iškalė žemesnėmis kainomis Gintaras Turonis. Priekinėje paminklo nišoje įmontavome granito plokštę su Švč. Mergelės Marijos atvaizdu. Paminklo statybą baigėme 1993 m. pavasarį, tačiau įamžinome tik 68 kovotojus, tiek, kiek tilpo paminklo nišose, nors istorikas Algis Kašėta pateikė pilną Varėnos bataliono partizanų sąrašą. Dėl lėšų stygiaus įamžinimo darbai užsitęsė iki 1995 m., kada mus pradėjo remti Amerikos lietuvis iš Kalifornijos valstijos Stasys Sula. Už jo pinigus nupirkome aštuonias granito plokštes, į kurias Merkinėje gyvenantis paminklų gamybos meistras Jonas Kibildis pusiau labdaringai iškalė aštuoniasdešimties partizanų vardus. Taigi Varėnos bataliono įamžinimą baigėme 1995 m. liepos 1 d., kai Senosios Varėnos klebonas Pranciškus Čivilis naujai pastatytoje bažnyčioje atlaikė šv. Mišias už žuvusiuosius ir pašventino granito plokštes, kuriose įrašyti 148 Varėnos bataliono partizanai.

Nežinomojo partizano laidotuvės ir paminklo šventinimas

1993 m. liepos 17 d. įvyko Nežinomojo partizano laidotuvės ir Varėnos bataliono partizanų paminklo atidengimas. Partizano palaikai buvo pašarvoti Varėnos miesto laidojimo salėje. Šv. Mišias už žuvusiųjų kovotojų vėles aukojo Merkinės ir Varėnos dekanatų dekanai Rokas Puzonas, Stanislovas Puidokas ir Marcinkonių parapijos klebonas Valentinas Virvičius. Krašto apsaugos savanoriai karstą nešė Varėnos gatvėmis. Iš paskos lydėjo savanorių, šaulių ir partizanų gretos. Žuvusiųjų artimieji ir giminės nešė vainikus ir gėles. Kunigui pašventinus Nežinomojo partizano amžino poilsio vietą ir Varėnos bataliono partizanų paminklą, žuvusius karžygius garbės saliotu pagerbė Lietuvos savanoriai. Prie paminklo nuolat keitėsi ginkluotų karių garbės sargyba.

Man, kaip paminklo iniciatoriui, iškilmių vedėja Varėnos kultūros namų direktorė Regina Svirskienė suteikė žodį. Aš padėkojau ir paskelbiau pavardes prisidėjusių prie paminklo statybos. Dėkojau visiems šventės dalyviams, kunigams, iškilmingai aukojusiems šv. Mišių auką, už pagarbą žuvusiems. Lietuvos krašto apsaugos savanoriams palinkėjau garbingai žengti savanorių ir partizanų pramintais takais, saugoti Tėvynės laisvę ir nepriklausomybę. Istorikas Algis Kašėta savo kal-

40. Nežinomojo partizano palaikų palydos į Senosios Varėnos kapines. 1993 m.

41. Nežinomojo partizano laidotuvės ir paminklo atidengimas S. Varėnos kapinėse

boje priminė, kad per pokario metų partizaninio karo dešimtmetį buvo padėti nesugriaunami Lietuvos valstybingumo pamatai, nulėmę nors ir pavėluotą Nepriklausomybės atgavimą. Toliau kalbėjo Dainavos apygardos partizanų vadai dimisijos pulkininkas leitenantas Juozas Petraška ir Kazimieras Savičius, krašto apsaugos savanoriai karininkai ir Lietuvos Respublikos Seimo nariai Balys Gajauskas (LPKTS prezidentas), Vanda Briedienė (LPKTS tarybos narė).

Prie ažuolų vainikų apjuosto, gėlėse skėstančio Nežinomojo partizano kapo, partizanų dainas dainavo Varėnos ir Druskininkų tremtinių chorai, Senosios Varėnos ir Gudžių kaimo etnografiniai ansambliai.

Varėnos bataliono partizanų paminkle įrašyti 148 kovotojai. Į akis krenta partizanų gimimo ir žūties metai, daugiausia nuo aštuoniolikos iki trisdešimties metų amžiaus savo gyvastį atidavusių Tėvynės laisvei ir nepriklausomybei. Visi jie amžinai išliks jauni Lietuvos žmonių širdyse.

Paminklinis akmuo prie „Velnio tilto“

Važiuodami iš Senosios Varėnos į Merkinę, 13-ajame kilometre privažiuojame Amarnios upelį. Skaidrus jo vandenėlis teka vienodai, kaip ir prieš daugelį šimtmečių, vingiuodamas į Dzūkijos upelių tėvo – srauniojo Merkio glėbį. Nuo gilios senovės šiuo keliu iš Vilniaus į Merkinę, Druskininkus, Gardiną, Varšuvą ir atgal riedėjo karios, ketvertu, o gal aštuonetu pakinkytais žirgais. Jas lydėjo šaunūs, pasipuošę raiteliai. Aukšti Amarnios krantai, kadagiais apaugusios rėvos grožiu patraukdavo keliauninkų dėmesį. Kol žirgai atsipūsdami gėrė tyrą Amarnios vandenį, keleiviai, nuo bevardžio tilto žvelgdami į viršų, grožėjosi dangaus žydrinėje siūbuojančiomis ištakių pušų viršūnėmis, upelio vingiuose gėlėmis nu-barstytomis pievomis.

Grėsmingais istoriniais laikotarpiais šituo keliu iš rytų į vakarus arba iš vakarų į rytus kelio dulkių debesyse žygiavo svetimų kariuomenių voros ir vietoje karietų riedėjo tankai, ardė kelio grindinį, laužė pakelės medžius – kaip ir žmonių likimus.

Ne per toliausiai nuo čia, Masališkių kaime, ūkininko Ivanausko šeimoje augo penki sūnūs. Panašiai kaip rašytojo Vinco Krėvės-Mickevičiaus apsakymuose, – Dainavos šalies ažuolai, giliai šaknis suleidę gimtosios žemės iščiose.

Per dvidešimt dvejus Nepriklausomybės metus Ivanauskų ūkis tapo pavyzdinis. Šiems žmonėms nebuvo sunkūs kasdieniniai vargai ir rūpesčiai, kurių visuomet apstu kaime. Ivanauskų šeima, kaip ir visa Lietuva, matė savo ateitį, tarsi spalvingą vaivorykštę. Kas galėjo pagalvoti, kad 1940-ieji metai taip sujauks jų šeimos ir višos mūsų šalies gyvenimą. Bet tai buvo tik mūsų tautos tragedijos pradžia.

Sugrižę į Lietuvą sovietai 1944 m. paskelbė mobilizaciją. Ivanauskai, kaip ir dauguma Lietuvos jaunuolių, okupacinėje kariuomenėje tarnauti atsisakė. Vyriausias sūnus Vincas buvo vedęs antrą kartą, nes jo pirmoji žmona mirė palikusi dukrelę, todėl jis iš namų nepasitraukė, neapleido ūkio darbų ir slapstydamasis. Ištikus pavojui, slėpdavosi po virtuvės grindimis nedidelėje slėptuvėje. Tačiau vieną kartą, jam dirbant kluone, vienkiemį užplūdo rusai su Merkinės sribais. Nelauktus „svečius“ pirmoji pastebėjo žmona ir nuskubėjo perspėti vyrą. Rusai pamatė bėgančią moterį ir pradėjo sulti kluoną. Smarkiai apšaudomam Vincui pasisakė pasprukti, bet įniršę sribai keršydami nušovė jo žmoną. Nuo tada Vincas Ivanauskas į savo namus daugiau nebesugrįžo, vienas iš pirmųjų įstojo į partizanų gretas ir pasivadino Gegučio slapyvardžiu.

Partizanas Gegutis ir jo žūtis

Garsus Dzūkijos, o vėliau visos Lietuvos partizanų vadas Adolfas Ramanauskas savo prisiminimų knygoje „Daugel krito sūnų...“ rašė:

Neperdedant reikia pasakyti, kad Gegutis, pavarde Vincas Ivanauskas, buvo iš tauriųjų partizanų. Jis buvo uolus, sąžiningas ir drausmingas. Kaip būrio vadas buvo gerbiamas ne tik kovotojų, bet ir gyventojų, kurie jį labai plačiai pažinojo. Gegutis buvo pasišventęs lietuvis, mylėjęs tiesą ir pagal galią rūpinęsis, kad ir kiti jos laikytųsi. <...> Gegutis partizanų vadovybės buvo apdovanotas Narsumo ir Uolumo juostelėmis...

Tuomet Gegutis ir jo broliai Šturmas su Bevardžiu partizanavo dar tik pirmą žiemą. Ketvirtasis brolis, vardu Jonas, rusų buvo areštuotas ir laikomas Merkinės kalėjime. Jono žmona nešiodavo jam maistą. Jai pavyko sužinoti, kada vyrą perveš į Alytaus saugumą. Apie tai ji tuoj pat pranešė Gegučiu, nes taip jau buvo iš anksto susitarta.

Tada Gegutis, Bevardis, Šturmas ir dar du jų pusbroliai Subartonių miške prie plento pasiruošė pasalai, norėdami Joną išvaduoti iš priešų.

Buvo rogių kelias, daug prisnigta. Belaukdami vyrai labai sušalo. Jie netoli plento susikūrė ugnį, kad sušiltų. Vieni šildėsi, o kiti stebėjo plentą. Jau ir vakaras atėjo, bet Jono vis nevežė. Vyrai net galvojo nuo plento pasitraukti, nes atrodė, kad rusai Jono tą dieną neveš.

Staiga, beveik nebelaukiant, sargybinis davė ženklą, kad nuo Merkinės artinasi rogės... Po pirmų šūvių priešai iššokinėjo iš rogių ir sukrito į griovius šalimais plento. Pirmieji partizanų šūviai negalėjo būti lemiamieji, nes rogėse, iš visų pusių apsuptas, sėdėjo areštuotasis. Iki priešai išsidėstė grioviuose, keli iš jų buvo nukauti.

Areštuotasis buvo šaukiamas vardu, ir tuoj pat metėsi prie savųjų. Reikia pasakyti, kad visi pasaloje dalyvavusieji partizanai ir vėliau daugelį kartų pasižymėjo drąsa, tad ir šį kartą pasirodė ne kitaip.

Gegutis priešą puolė iš šono, o tai turėjo didelę reikšmę. Jis atidengė ugnį išilgai griovio ir nukovė tuos priešus, kurie buvo likę gyvi...

Tada visi penki partizanai išbėgo ant plento ir nuo devynių priešų lavonų paėmė ginklus. Visi džiaugėsi, nes išvadotas brolis įstojo į partizanų eiles Rugio slapyvardžiu, o partizanai įsigijo naujų ginklų ir šovinių...

Ne, bet dabar jau laikas grįžti prie Gegučio žuvimo aplinkybių, kurias nupasakojo Bevardis su Geniu [Bevardis – Pranas Ivanauskas (1925–1949), Genys – Stasys Klimašauskas (1925–1949)].

Gegutis surinko dalį savo būrio vyrų ir su jais surengė priešui pasala Varėnos – Merkinės plento ruože. Tinkamiausia tam vieta buvo numatyta „Velnio“ tiltas, kuriam tokį vardą davė pats priešas, nes ten nuo partizanų jam buvo kliuvę jau ne vieną kartą. Tinkama pozicija ten buvo ir todėl, kad priešas, važiuodamas sunkvežimiu, turėdavo sumažinti greitį ties posūkiu...

Pozicijoje vyrai išsidėstė taip, kaip Gegutis jiems buvo nurodęs, ir laukė nuo Varėnos ar Merkinės atvažiuojančių rusų. Pasaloje dalyvavo ir Bevardis su Geniu, nes jie taip pat priklausė Gegučio būriui.

Pozicijose ilgai laukti neteko, nes nuo Varėnos pasirodė sunkvežimis, pilnas pristojusių rusų ir istrebitelių.

Partizanai juos prisileido labai arti ir tik tuomet atidengė ugnį. Pirmasis nepasisekimas buvo tai, kad neveikė partizanų kulkosvaidžiai, nors prieš tai jie buvo išvalyti. Springo ir kai kurie automatai. Reikia manyti, kad partizanai karščiavosi, bet taip pat reikia turėti omeny, kad dauguma automatų šovinių buvo seni, anksčiau buvę įvairiose vietose apkasti ir dėl to negarantuoti.

Vis dėlto pirmosios salvės buvo veiksmingos. Dauguma priešų buvo nukauta ir sužeista. Kiti, mašinos tuo metu labai lėtai važiuojant, vertėsi per bortus su ginklais ir pradėjo atsišaudyti – vieni sugulę grioviuose abipus plento, kiti užsiglaudę už sunkvežimio ratų.

Gegutis suprato, kad nukauti priešą grioviuose bus gana sunku, o partizanų ginklų neveikimas numušė jų nuotaiką. Kai kurie partizanai, teisindamiesi, kad nešaudo ginklai, iš užimtų pozicijų pasitraukė. Priešas pajuto, kad šaudymas iš partizanų pusės nestiprus, ir ėmė dar atkakliau gintis.

Gegutis, norėdamas savuosius paskatinti, sukomandavo pulti pirmyn ir pats pašoko pirmasis, užsimodamas sviesti į priešą granatą. O priešas ištisa kulkosvaidžio serija kliudė Gegutį ir jį nukovė. Partizanai matė, kaip Gegutis krito aukštiekninkas, plačiai atmesdamas rankas.

Vado žuvimas turėjo lemiamą reikšmę kautynėms. Iš anksto nebuvo nustatyta, kas, vadui žuvus, turėtų toliau kautynėms vadovauti. Partizanai vienas po kito ėmė trauktis iš pozicijų.

Bevardis su keliais draugais, atrodo, tikrai ilgiausiai kovojo, nes jis vis nenorėjo palikti žuvusio brolio, kurio lavono paimti nebuvo galima, nes jis gulėjo apšaudomame plote. Bevardis dar sakė, kad jam pavyko nukauti vieną priešą, gulėjusį prie sunkvežimio ratų, o po to ir jis pasitraukė iš pozicijos.

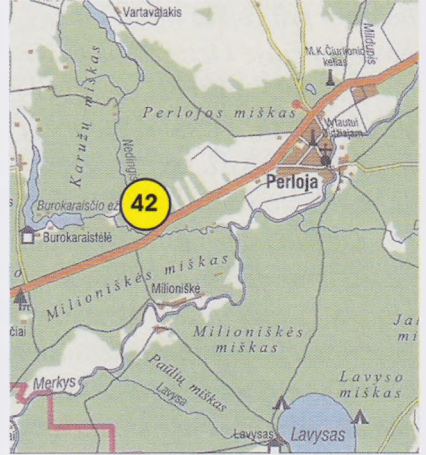
Priešas vis dar šaudė, nors, žinoma, be jokio taikinio. Netrukus jis susilaukė pagalbos, bet partizanai tuo metu buvo pasitraukę iki Milioniškių kaimo.

Rusai nukautuosius ir sužeistuosius dviem sunkvežimiais nugabeno Varėnon. Tarp nukautų buvo ir Gegučio lavonas, kurį, kaip vėliau sužinojome, rusai visai išniekino, degino, o kur galiausiai numetė, nežinia.

Gegutis žuvo pirmasis iš keturių brolių, tuo metu buvusių partizanų gretose. Jie visi buvo skirtingo būdo. Drauge negyveno ir todėl, kad galvojo, jeigu vienas ir žus, tai bent ne visi iš karto. Taip ir atsitiko šį kartą. Iki tol buvo kalbama, kad Ivanauskai turi didelę laimę, nes bemaž per trejus partizanavimo metus nė vienas iš keturių brolių nežuvo (V., 1999. P. 487–489, 491–493).

Knygoje „Daugel krito sūnų“ Adolfas Ramanauskas-Vanagas ištiesai mini partizanų Ivanauskų neįkainojamą indėlį kovoje dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės.

Paminklas partizanų vadui Gegučiai

42. Paminklinis akmuo prie „Velnio tilto“ partizanų vado Vinco Ivanausko-Gegučio žūties vietoje. 1995 m.

Pokario metais Varėnoje pradėjo veikti gimnazija, kurioje mokėsi kaimo pradinės mokyklos baigę mokiniai. Dauguma jų, kaip ir jų tėvai, palaikė ryšį su partizanais. Vienus saistė giminystė, kitiems nebuvo svetima pilietinė atsakomybė ir tikėjimas ginkluoto pasipriešinimo veiksmingumu siekiant susigrąžinti prarastą laisvę. Panašiai buvo nusiteikę ir mokytojai. Didelis perlojiškio Juliaus Jonyčio, gimnazijos direktoriaus, nuopelnas, kad iki 1948 m. nebuvo represuotas nė vienas mokytojas ar vyresniųjų klasių mokinys. Galima stebėtis, kiek reikėjo sumanumo ir išradingumo atsiskaitant su apskrities partiniais ideologais, kai gimnazijoje iki 1948 m. buvo tik trys komjaunuoliai, bijantys pasirodyti viešumoje, kad nebūtų pasmerkti bendraamžių.

Po išėginių dienų iš kaimų sugrįžę mokiniai pasakodavo apie enkavėdistų ir stribų terorizuojamus ūkininkus, apiplėštas ir sudegintas sodybas, nužudytus žmones. Po dažnų trėmimų klasėse būdavo tuščių suolų, kaip ir areštavus mokinių tėvus ar vyresniuosius brolius. Mokiniai atsinešdavo partizanų leidžiamos spaudos ir atsišaukimų, kuriuos mes klijuodavome miestelyje, retkarčiais ant garnizono ar stribų būstinės sienų.

Mes žinojome apie partizanų susidūrimus su kariuomene (jų ypač bijojo ir vengė sribai), apie pasalas, kurias kartais išprovokavo patys partizanai pasiūsdami lojalius valdžiai piliečius pranešti, kad pas juos apsistoję partizanai. Tada jie, pasirinkę užpuolimui patogias pozicijas, neprašytus svečius vaišindavo švinu.

Panašiai būdavo ir prie Amarnios tilto, kurį okupantai savo raportuose vadino „Čiortovym mostom“ (Velnio tiltu). Ne vieną kartą čia „pamokyti“ enkavėdistai ir sribai dar tolokai nuo tilto lipdavo iš sunkvežimių ir keturpėsti ropodami įveikdavo vingiuotą kelio dalį nuo abiejų tilto pusių.

Atgarsiai apie šį tiltą pasiekė net Sibirą. Tremtinė Vladzė Makselienė, šiuo laiku gyvenanti Kazimieravo kaime, taip pat perlojiškis Juozas Ciūnys pasakojo, kaip jiems Krasnojarsko krašte priekaištavo rusai, keiksnodami Lietuvoje esantį „Velnio tiltą“. Atrodo, kad Lietuvoje įvesti sovietinę tvarką buvo patikėta sibiriečiams. Kiek jų žuvo Lietuvoje, pasakyti sunku, žinant, kad „laimingiausioje“ sovietų šalyje niekuomet nebuvo avarijų, stichinių nelaimių, net Černobylio tragedija – tik imperialistų melaginga propaganda...

Šiuo laiku Amarnios krantai jau kitokie. Dingo kelio vingiai, žmogaus rankos palytėti. Ir tiltas, kažkada buvęs medinis, prie pat upelio prigulęs, nebe tas. Dabar gal net grėsmingesnis, iš geležies ir betono, aukštas ir labiau panašus į Velnio kūrinį.

Seniai puoselėjau mintį prie išgarsėjusio tilto pastatyti Atminties paminklą ir ateities kartoms palikti rūstaus partizaninio karo priminimo ženklą.

43. Paminklinio akmens Vinco Ivanausko-Gegučio žūties vietoje atidengimo iškilmės. 1995 m.

Akmuo nuo pat akmens amžiaus laikų išliko kietumo ir stiprybės simbolis. Partizanų tvirtumas buvo tai, kad jie savanoriškai pasirinko ištikimybę savo krašto laisvei ir nepriklausomybei. Todėl ir nutarėme pastatyti paminklinį akmenį partizanų vado Vinco Ivanausko-Gegučio žūties vietoje.

Ilgai dairėmės tinkamo akmens, ieškojome įvairiose vietose. Kartą vienas pažįstamas pasiūlė apžiūrėti akmenį Alytaus rajone, netoli Daugų miestelio, Rodžios kaimo pakraštyje jam žinomo ūkininko valdose. Nuvažiavome su Bronium Savicku. Sodybos šeimininkas, maloniai mus priėmęs, gyrėsi gerai pažinojęs ir turėjęs ryšį su partizanų vadais A. Ramanausku-Vanagu ir V. Voveriu-Žaibu ir mielai sutiko tokiam svarbiam reikalui paaukoti tą akmenį. Ilgėliau pabendravus su ūkininko šeima, mums kilo abejonių, todėl nutarėme dar kartą nuvažiuoti ir įsitikinti ūkininko nuoširdumu, suderinti laiką, kada galėsime atvažiuoti pasiimti akmens. Šį kartą tariamas partizanų rėmėjas ir patriotas pareiškė, kad akmuo yra jo nuosavybė ir už dyką neatiduosiąs. Nepadėjo mūsų įtikinėjimai, kad iš niekur negauname lėšų ir patys dirbame be atlygio, tik iš pagarbos žuvusiems partizanams. Nieko nepešę džiaugėmės bent tuo, kad neatvarėme daugiatonio krano ir specialaus sunkvežimio.

Pagaliau 1995 m. pavasarį Varėnos rajono melioracijos įmonės vyriausiasis agronomas Alfonsas Škudzinskas patarė prie Panočių kaimo apžiūrėti tris masyvius riedulius. Nuvažiavę parinkome mums atrodantį patį tinkamiausią, kurį jis su melioracijos technika atvežė į Senąją Varėną, į Marijono Pekoriaus paminklų dirbtuves. Čia išlygino ir nušlifavo vienos pusės akmens paviršių, kuriame merkinis paminklų meistras Jonas Kibildis iškalė mūsų parinktą Maironio tekstą:

„Daugel krito sūnų kaip tų lapų rudens,
Baltavidės oi verks, nes mylėjo,
Bet nei bus, nei tekės Nemune tiek vandens,
Kiek priešų čia kraujo tekėjo“

1944 – 1954

Dainavos apygardos Merkio rinktinės
partizanai čia pasalose naikindavo enkavėdistų
ir stribų gruputes. Okupantai
bijojo ir vengė šios vietos, ne veltui
pavadino „Velnio tiltu“.

1947.IX.16 per susirėmimą čia žuvo
partizanų būrio vadas

VINCAS IVANAUSKAS-GEGUTIS

Iš dirbtuvių iki tilto paminklinį akmenį, sveriantį apie 22 tonas, atvežė UAB „Alytaus kranai“ labdaros būdu. Bendrovės direktorius perlojiškis Gediminas Baublys skyrė galingą techniką ir pats prisidėjo atliekant sudėtingą darbą. Pastatyti paminklą ir įtvirtinti padėjo, kaip visuomet, buvę politiniai kaliniai ir tremtiniai.

1995 m. spalio 29 d. įvyko paminklinio akmens atidengimas. Šv. Mišias už Vinco Ivanausko-Gegučio ir jo bendražygių vėles aukojo Perlojos parapijos klebonas. Jis ir pašventino paminklą.

Iškilmėse dalyvavo Gegučio sesuo ir dukra Onutė Ivanauskaitė-Vaitkevičienė. Jos išsamiai papasakojo apie Ivanauskų šeimos tragediją ir indėlį siekiant laisvės ir nepriklausomybės.

Keturi broliai Ivanauskai žuvo su ginklu rankose, o penktąjį emgėbistai nužudė jau sugrįžusį iš sovietinio konclagerio.

Gegučio brolio sūnus Mindaugas Ivanauskas kalbėdamas akcentavo vienybės idėją. Dėlei tautos santarvės siūlė užmiršti praeities klaidas ir nesutarimus.

Dainavos apygardos partizanai prisiminė neapsakomai sunkų ir vargingą gyvenimą žeminėse, dėkojo kaimo žmonėms už nuolatinį rūpestį ir paramą ginkluoto pasipriešinimo dalyviams, nes tik jų dėka partizaninis karas tęsėsi visą dešimtmetį.

Prieš pusę amžiaus šiose vietose aidėjo mirtį nešantys šūviai, tuo tarpu paminklo atidengimo šventėje skambėjo tremtinių atliekamos partizaniškos dainos, sukurtos tuo laiku, kai vyko didvyriška kova už tautos išlikimą. Dainas dainavo Varėnos tremtinių ansamblis, Alytaus ir Druskininkų tremtinių chorai.

Pasibaigus iškilmėms, šventės dalyviai dar ilgai bendravo prisimindami praeitį, kruviną kovos kelią, palaidotą jaunystę tremtyje ir lageriuose – amžino įšalo žemėje, toli nuo Tėvynės.

44. Į gimtinę dažnai sugrįžta po visą Lietuvą išsibarstę dzūkai, aplanko įžymias laisvės kovų vietas. Prie paminklo Vinco Ivanausko-Gegučio žūties vietoje Vytautas Baublys (Merkio sūnus) su draugais ir Alis Vidūnas (buv. Vilniaus apskr. viršininkas) su šeima

Merkinė

Senų žmonių padavimais ir legendomis apipinta Dainavos šalies sostinė Merkinė. Stangės, Merkio ir Nemuno santakoje dunkso didingas piliakalnis, svarbiausias šio krašto liudytojas, menantis šlovingą ir dramatišką Merkinės praeitį.

Rašytiniuose šaltiniuose Merkinę pirmą kartą paminėjo Novgorodo metraštininkai, keturioliktojo amžiaus viduryje, kaip vieną iš svarbiausių Rytų Europos miestų.

45. Paminklinis akmuo negrižusiems iš Sibiro tremtiniams atminti Merkinės kapinėse. 1989 m.

1384 m. Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas čia pastatė katalikų bažnyčią ir kartu su Lenkijos karaliumi Jogaila būtent Merkinėje suteikė Vilniaus miestui Magdeburgo teises. Tuo laiku Jogailos rašte Merkinė paminėta tarp svarbiausių Lietuvos valstybės tvirtovių. Iki šiol nežinoma, kada miestui buvo suteiktos Magdeburgo teisės, žinoma tik tiek, kad 1569 m. Žygimantas Augustas patvirtino anksčiau suteiktas tokias teises ir paskyrė miestui herbą – Vienaragį.

Kadangi miestas stovėjo svarbių kelių Vilnius–Krokuva ir Kaunas–Gardinas kryžkelėje, keliaudami Merkinėje apsistodavo ne tik pirkliai ir didikai, bet ir Lietuvos, Lenkijos bei kitų šalių valdovai. 1648 m. gegužės 20 d. kelionės metu čia mirė Didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lenkijos karalius Vladislovas Vaza.

Klestėjimo metais miestas užėmė didelę teritoriją. Tai liudija užsilikę miesto ribas žymintys stulpai.

Deja, Merkinė, kaip ir visa Lietuva, gyveno ne tik žydėjimo laikotarpius. Nuolatiniai priešiškų valstybių antpuoliai iš Rytų ir Vakarų, gaisrai, stichinės nelaimės, kaip antai maro epidemija ir užsitęsusi Rusų imperijos okupacija, apardė mūsų šalies valstybingumo pamatus.

Sugriuvo Merkinės pilies kuorai ir sienos, išnyko didesnioji miesto dalis. Tačiau niekam nepavyko sugriauti ir palaidoti Dainavos krašto žmonių laisvės ir tiesos troškulio, užgesinti širdyse degančios meilės tėvynei ir gimtajai kalbai. Merkinės valsčiaus jaunimas, nepaisydamas žiauraus enkavėdistų teroro, drąsiai stojo ginti Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės.

46. Varėnos politinių kalinių ir tremtinių dainų ansamblis, nuo Atgimimo pradžios aktyviai dalyvaujantis visuose patriotiniuose renginiuose. 1995 m.

Merkinės partizanų bataliono vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas

47. Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio Gynybos pajėgų vadas generolas Adolfas Ramanauskas-Vanagas

Dzūkų grupės partizanų vado Juozo Vitkaus-Kazimieraičio įsakymu Merkinėje, kaip ir kituose Dzūkijos valsčiuose, buvo įkurtas partizanų batalionas, Merkinės batalionui trumpai vadovavusį kapitoną Petrą Petrėną-Giraitį 1945 m. rugpjūčio mėnesį pakeitė Adolfas Ramanauskas-Vanagas. Po kelių mėnesių jam buvo patikėtos dar ir Merkio rinktinės vado pareigos. Šiai rinktinei buvo priskirti Merkinės, Druskininkų ir Marcinkonių batalionai. Padėtis buvo sudėtinga, reikėjo kuo skubiau centralizuoti atskiras niekam nepavaldžias kovotojų grupes, drausminti partizanų vardu plėšikaujančias gaujas, įspėti asmenis, norinčius talkininkauti okupantams, išskelti partizanų įvaizdį ir diegti pasitikėjimą pasipriešinimo judėjimui. To buvo siekiama organizuojant pogrindinę spaudą, sukuriant naują, iki šiol nežinomą partizaninio karo strategiją. Pagaliau nedelsiant reikėjo spręsti daugybę buitinių klausimų, pavyzdžiui, kaip saugiau pasiruošti ir išgyventi žiemos sąlygomis.

Per trumpą laiką A. Ramanausko-Vanago pastangomis Merkinės partizanų batalionas tapo ne tik gausiausias, bet ir kovingiausias. Savo vadą, griežtą ir reikalaujantį drausmės, partizanai gerbė už teisingumą ir paprastumą, už netaikymą sau iš-

skirtinių buitinių sąlygų. Kiekvienas partizanas jam buvo ne valdinys, o bendražygis, siekiantis to paties tikslo.

A. Ramanausko atsiminimų knygos „Daugël krito sūnų...“ (1999) pratarinėje istorikas Algis Kašėta rašo: „Adolfas Ramanauskas-Vanagas buvo vienas iš tų dešimčių tūkstančių kovotojų, kurie išėjo į kupiną pavojų miško gyvenimą iš dvasiškai sveiko lietuviško kamieno, atsinešdami geriausias tautos ir valstybės tradicijas, kurios buvo išpuoselėtos per Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmetį“.

A. Ramanauskas gimė 1918 m. kovo 5 d. Niu Britene, Jungtinėse Amerikos Valstijose. Į Lietuvą Ramanauskų šeima sugrįžo 1921 m., sukaupusi santaupų, už kurias Bielėnų kaime, Rudaminos valsčiuje, Lazdijų apskrityje, nusipirko 6 ha žemės. Nesunku suprasti, kokie jie buvo turtuoliai, įsigiję Dzūkijos smėlynų sklypelį, iš kurio reikėjo prasimaitinti penkių asmenų šeimai. Be Adolfo, buvo dar du vaikai – sesuo Aldona ir brolis Albinas.

Adolfo tėvai, matę pasaulio, suprato, kaip svarbu gyvenime turėti žinių, todėl iš paskutiniųjų stengėsi, kad vaikai siektų mokslo. 1936 m. Adolfas, baigęs Lazdijų „Žiburio“ gimnaziją, įstojo į Klaipėdos pedagoginį institutą. Mokydamasis Klaipėdoje kartu su kitais iš visos Lietuvos suvažiaavusiais studentais, jis aktyviai reiškėsi prieš réksmingai fašistuojančius nacius, kurie Klaipėdos krašte kurstė vokiečių tautybės gyventojus prieš Lietuvos valdžios sudarytą šio krašto administraciją.

1938 m. kovo 17 d. Lenkijos primestas Lietuvai ultimatumas, reikalaujantis užmegzti santykius, ir dar svarbesnis 1939 m. kovo 20 d. Vokietijos pareiškimas atgauti Klaipėdos kraštą nulėmė A. Ramanausko tolesnį apsisprendimą – užuot dirbęs ramų pedagoginį darbą, jis įstojo į Kauno karo mokyklą ir baigė paskutinę – penkioliktąją laidą.

Lituvai lemtingais 1940 m. A. Ramanauskas mokytojavo Druskininkų krašte, vėliau apsigyveno Alytuje ir dėstė mokytojų seminarijoje. Karo eigoje, sugrįžus bolševikams antrąjį kartą, jis jau trečius metus dėstė seminarijoje, todėl okupantų paskelbta mobilizacija jo nelietė. Tolesnį jo apsisprendimą nulėmė brutalus okupantų siautėjimas, akivaizdus fizinis ir dvasinis tautos genocidas. Jausdamas pilietinę pareigą ir atsakomybę už tautos likimą ir NKVD spaudimą jį padaryti savo agentu, 1945 m. balandžio 25 d. A. Ramanauskas paliko seminariją ir įstojo į Alovės miškuose veikiančią Nemunaičio partizanų būrį. Po kelių dienų visuotinis kovotojų pasitarimas jį išrinko būrio vadu.

Vargu ar tuomet A. Ramanauskas-Vanagas galėjo patikėti, koks bus ilgas, sunkus, rizikingas jo paties pasirinktas gyvenimo kelias. Aišku tai, kad jis niekada nesuabejojo pasirinkimo teisėtu, drąsiai ir ryžtingai žengė prisiimdamas atsakomybę ne tik už savo, bet ir kitų partizanų veiksmus. Per visą partizaninio karo dešimtmetį jis nė karto ne tik nesulaužė, bet ir nepažeidė partizano prieraškos.

48. Kryžius generolui Adolfui Ramanauskui-Vanagai Merkinės kryžių kalnelyje

Neeilinius Vanago gabumus ginkluotojo pasipriešinimo kovoje pastebėjo Juozas Vitkus-Kazimieraitis. Tais pačiais 1945 m. jį paskyręs Dzūkų grupės Merkinės bataliono vadu, 1945 m. gruodžio 15 d. patikėjo vadovavimą Merkinės puolimui. Už sėkmingą mūšį Vanagas buvo apdovanotas Narsumo juostele. 1947 m. rugsėjo mėnesį slaptu balsavimu partizanai Vanagą išrinko Dainavos apygardos partizanų vadu, o kitų metų lapkričio mėnesį – Pietų Lietuvos srities vadu. 1949 m. vasario 2–22 dienomis Prisikėlimo apygardoje vykusiame visos Lietuvos vyriausių partizanų vadų suvažiavime, kur buvo įkurtas Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis (LLKS), A. Ramanauskas atstovavo Pietų Lietuvos partizanams. Suvažiavime buvo išrinktas LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininko pirmuoju pavaduotoju ir vasario 16 d. pasirašė partizanų Deklaraciją, be to, jam buvo suteiktas Laisvės kovotojo majoro laipsnis. 1949 m. rudenį paskirtas LLKS Gynybos vadu ir suteiktas partizanų pulkininko laipsnis. Už nuopelnus kovoje su okupantais 1949 m. A. Ramanauskas-Vanagas

apdovanotas Laisvės Kovos kryžiumi (II laipsnio) su kardais. Vadovaujantis nepriklausomos Lietuvos įstatymais, 1998 m. kovo 6 d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu apdovanotas Vyčio Kryžiaus 2-ojo laipsnio ordinu (po mirties). 1998 m. sausio mėnesį Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu jam suteiktas brigados generolo laipsnis. 1950 m. už drąsą, pasiukojimą, sumanų vadovavimą ir organizacinio darbo nuopelnus, jis buvo apdovanotas I ir II rūšies 1-ojo laipsnio Laisvės Kovos kryžiais. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos įstatymais, Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu apdovanotas Vyčio Kryžiaus 1-ojo laipsnio ordinu (po mirties). Tai nebuvo kopimas karjeros laiptais, tai buvo didelės atsakomybės našta dėl Lietuvos ateities, dėl daugelio žmonių likimų ir gyvybių.

Merkinės bataliono partizanų kovinė veikla

Būdamas puikus organizatorius A. Ramanauskas-Vanagas, tapęs Nemunaičio 34 partizanų vadu, netrukus subūrė Merkinės ir Alovės valsčiuose išblaškytų partizanų būrelius ir sudarė 140 vyrų kuopą. 1945 m. birželio 2 d. kuopos vyrai buvo prisaikdinti ir birželio 4 d., vadovaujami Vanago, užpuolė Merkinės stribus, plėšikaujančius Galintankos kaime. Kautynių metu iš 20 nukauta 12 istrebitelių. Partizanų pusėje aukų nebuvo. Po mūšio Vanago kuopa pasitraukė į Varčios mišką. Birželio 13 d. rytą juos apsupo apie 1000 enkavėdistų ir stribų. Kautynėse dalyvavo Merkinės, Nedzingės ir Masališkės būriai – apie 130 partizanų. Napatvirtintais duomenimis, čia nukauta 174 enkavėdistai bei stribai. Žuvo 10 partizanų.

Patyrę pralaimėjimą okupantai papildė savo pajėgas ir pradėjo persekioti ne tik ginkluoto pasipriešinimo dalyvius, jie terorizavo visus kaimo gyventojus, plėšikavo jų sodybose, suiminėjo, tardė ir kankino partizanų gimines bei artimus žmones. Prasadėjo šeimų trėmimai, vienkiemių deginimai, žudomi nespėję pasislėpti jauni vyrai. Tada Merkio rinktinės štabas nutarė laikinai atsisakyti puolimo taktikos ir partizanams pasiūlė patiems individualiai pasirinkti saugumo priemones. Pasiūlyta pasišalinti kuo toliau nuo tų vietovių, kur neseniai vyko kautynės, glaustis vienkiemiuose, iš anksto paruošiose slėptuvėse.

Tuo laiku okupantai partizanams paruošė plataus masto spąstus – liūdnei pagarsėjusią amnestiją. Silpnesnės valios vyrai, tikėdamiesi išsaugoti gyvybę ir savo šeimas nuo tremties, pradėjo registruotis, tik vienas kitas atiduodamas netinkamą naudojimui ginklą. Tačiau netrukus įsitikino klydę, nes NKVD po neilgo žaidimo, visus sugrūdo į tardymo „izoliatorius“ (bulviaduobes, rūsius, kuo giliau nuo žemės paviršiaus). Kiekvieną žiauriai tardė, kankino, siūlė bendradarbiauti, reikalavo išduoti buvusius kovos draugus ir rėmėjus. Greitai jie kone visi atsidūrė Vorkutos, Norilsko, Magadano ir kituose šiaurės lageriuose, o jų šeimos Sibiro tremtyje.

Per tą laiką partizanų gretos išsivalė nuo svyruojančių ir abejojančių, liko tik pasiaukoję kovotojai, nusprendę tęsti garbingą kovą prieš kruviną bolševizmą.

Merkinės mūšis

Baigiantis 1945 m., „A“ apygardos štabas, vadovaujamas J. Vitkaus-Kazimie-raičio, kartu su A. Ramanausku-Vanagu, turėdamas tikslą pakelti partizanų kovinę dvasią ir didesnę gyventojų pasitikėjimą, parengė Merkinės miestelio puolimo planą. Vadovauti mūšiui štabas įpareigojo A. Ramanauską-Vanagą, kuris per trumpą laiką surinko apie 70 kovotojų kuopą. Drauge pulti pakvietė anapus Nemuno aktyviai veikiančią A. Grušausko-Siaubo partizanų būrį. Marcinkonių bataliono vadai pažadėjo atsiųsti dešimties vyrų paramą. Druskininkų batalionas apsiėmė kontroliuoti Druskininkų–Merkinės plentą, nupjauti stulpus, nukirsti laidus – išardyti telefoninį ryšį. Dalį savo kuopos vyrų Vanagas pasiuntė prie Subartonių miško, reikalui esant, sulaikyti iš Alytaus pasiųstą enkavėdistų paramą.

Prasidėjus mūšiui ne viskas vyko taip sklandžiai, kaip buvo suplanuota. Siaubo būrio partizanai mūšyje nedalyvavo, nes neįstengė įveikti Nemuno tilto sargybos. Marcinkonių bataliono vyrai pavėlavo – pasirodė tik pasibaigus mūšiui.

1945 m. gruodžio 15 d. apie 11 valandą, Vanagas balta raketa paskelbė atakos pradžią. Matomumas pasitaikė labai blogas, nes smarkiai snigo. Vyrai, išsidėstę vilnimis iš dviejų pusių, nuo miestelio kapinių ir Vilniaus gatvės, užėmė Merkinės

49. Lietuvos partizanų vadai. Iš kairės: stovi Teofilis Valickas-Balys, Petras Vaitkus-Genys, Adolfas Baublys-Merkys-Vytas, Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, Jonas Jakubavičius-Rugys, Vincas Kalanta-Nemunas, Jonas Budėnas-Klebonas, pirmas priklaupęs Jonas Kalanta-Mindaugas

centrą, NKVD namą, paštą, valsčiaus ir milicijos pastatus bei kalėjimą. Enkavėdistai ir sribai, ištikti panikos, slėpėsi kur kas išmanė. Kai kurie užsidarė cerkvėje ir bažnyčioje. Iš cerkvės bokšto sukaleno kulkosvaidis, kurį taikli partizano Briedžio ugnis nutildė. Bažnyčios nutarta neapšaudyti, geriau aukotis, nes tai visų šventa vieta. Tuo pasinaudojo niekingi okupantai ir jų pakalikai sribai – iš bažnyčios bokšto jie pakirto keturis partizanus: Senovaitį, Putiną, Mižžiną ir Šviedrį, sužeidė Audrą ir Siaubą.

Operacijos metu vis dėlto silpnai veikė tarpusavio ryšis. Stigo kariškos drausmės. Kai kurie kovotojai pernelyg atsipalaidavę pamiršo anksčiau duotus vado nurodymus.

Merkinėje partizanai sunaikino valsčiaus pastatą, apgadino milicijos, pašto, NKVD būstines, išsinešė dvi spausdinimo mašinėles, keturis naujus kulkosvaidžius, keletą šautuvų, automatų bei įvairaus kalibro šaudmenų ir su sužeistaisiais pasitraukė prie Subartonių miško. Vanagas padėjo partizanams, pagerbė žuvusius ir įsakė skirstytis.

Vėliau raporte „A“ apygardos vadui Kazimieraičiui pranešė, kad miestą puolant tiesiogiai dalyvavo 45 partizanai prieš tris kartus didesnes prieš pajėgas. Partizanai nukovė 15 enkavėdistų, 2 sribus ir daugelį sužeidė.

Merkinės miestelio šturmas – ne pozicinis laimėjimas, tai moralinė partizanų pergalė, iššūkis okupantams, nuo bėgimų ir ginties perėjimas į puolimą – tai naujas partizaninio karo etapas.

Subliuško bolševikų propaguojamas klasių kovos mitas. Gyventojai pasakojo, kad, tik prasidėjus miestelio atakai, „liaudies gynėjai“, užuot kažką gynę, lindo pasislėpti į rūsius ir palėpes. Kitą dieną okupacinės kariuomenės apsuptyje, lydimas sovietinių tankečių, iš Vilniaus į Merkinę atbildėjęs Kremliaus statytis MVD ministras J. Bartašiūnas įsitikino, kad tokia „klasių“ kova, jei ne čekistų divizijos, vyktų tik porą dienų.

Proletarų „klasės“ gynėjai – sribai ir partinis aktyvas, reguliariai lankydavosi kaimuose. Ši niekinga padermė peržengė visas padorumo ir žmogiškumo ribas. Remiami okupantų, apiplėšinėjo vienkiemius, tyčiojosi iš gyventojų, kankino, žudė ir degino sodybas. Šitaip jie demonstravo savo „drąsą“, ypač per trėmimo akcijas. Dažnai rusų kareiviai stebėjosi sribų nežabotais žiaurumais, kartais net pristabdėdavo įsisiautėjusias padugnes, kurios nėrėsi iš kailio stengdamosi įtikti okupantams ir kuo daugiau prisigrobt.

Merkinės puolimo atgarsiai nuaidėjo per visą Lietuvą, kaip atsakas raudono teroro imperijai, kad neišmanoma nugalėti tautos, kurios piliečiai laisvę myli labiau už gyvenimą. Garsus Dainavos apygardos vadas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas savo dienoraštyje rašė: „Kas būtų, jeigu niekas nenorėtų pasiaukoti? Kas būtų iš tokios laisvės, jeigu ji būtų gaunama be kruvinių aukų? Tada niekas nemokėtų jos vertinti ir ginti. Kas pagaliau užgrūdintų tautą, jos valią ir kas sudarytų tautos charakterį? Ši kova bus skaudi pamoka ateičiai. Iš jos reikės daug pasimokyti. Ši kova mums rodo, ką lietuviai turi ir ko jam trūksta, kas yra ugdytina ir kas yra atmestina“.

Merkinės milžinkapis

Garbaus amžiaus merkiniškiai prisimena miestelio pakraštyje, šalia kapinių, krūmokšniais apaugusią didelę daubą. Paskutiniaisiais vokiečių okupacijos metais mokiausi Merkinėje ir mes, II–III klasių gimnazistai, šioje dauboje žaidėme A. Diumos „muškietininkus“. Pokario metais miestelio gyventojai daubą pavertė atliekų sąvartynu. Kas tada galėjo pamanyti, kad bolševikai sąvartyne „laidos“ žmones, juolab kad čia pat yra miestelio kapinės.

Visais laikais laukiniame ar civilizuotame pasaulyje niekas nedrįso tyčiotis iš mirusiųjų ir juos teisti, nes tvirtai tikėjo, kad po mirties kiekvieną teis vienintelis teisėjas – Dievas. Iki šių laikų yra paplitęs žmonių posakis: „Apie mirusius tik gerai, arba nieko“. Bolševikų nesaistė jokie posakiai nei moralės dėsniai. Kupini įniršio, neapykantos ir baimės jie elgėsi tartum alkani žvėrys ne tik su gyvais, bet ir su mirusiais žmonėmis. Nukankinę ar nužudę žmogų valkiojo purvinose miestelių aikštėse, po to slapčia, tartum vagys, užkasinėjo ten kur pakliuvo, net savo irštų prieigose ir kiemuose. Merkinėje pasirinko sąvartyną. Nužudytųjų artimieji, rizikuodami gyvybe, slapčia paimdavo arba iš tų pačių stribų išpirkdavo partizanų kūnus ir paskubomis, be maldų ir šarvonių laidėjo gimtojo kaimo kapinėse, šalia giminių ir artimųjų.

50. Koplyčia Merkinės kryžių kalnelyje. 1994 m.

Dainavos partizanų apygardoje apytikriai žuvo apie 1800 kovotojų. Žuvusiųjų sąrašuose labai daug Merkinės valsčiaus jaunuolių. Be to, žinant, kad Merkinės apylinkėse vyko intensyvus ginkluotas pasipriešinimas okupantams, yra pagrindo spėlioti, kad sąvartyne gali būti pakasta iki šešių šimtų kovotojų. Panašiai mano ir senesnieji Merkinės gyventojai.

Nuslopinę partizaninį judėjimą, okupantai pradėjo naikinti nusikalstamo, kruvino teroro pėdsakus. Merkinės sąvartyną kartu su išniekintais partizanų kūnais užvertė storu žvyro sluoksniu. Išlyginę paviršių, aptvėrė metaline tvora ir įsteigė vidurinės mokyklos sporto aikštyną. Nieko nenustuokdami mokiniai stadione gainiojo futbolo kamuolį, sportavo ir trypė Milžinkapį, nepašventintą – šventą Laisvės kovotojų – partizanų amžinos ramybės vietą.

Merkinė, kaip istorinis miestas – Dainavos šalies sostinė, niekada nestigo išskirtinio dėmesio. Čia anksčiau negu kitur, buvo įkurta gimnazija. Kaišiadorių vyskupija papirijai suteikė dekanato teises, todėl čia buvo skiriami iškilesni kunigai – dekanai. Pokario metais į Merkinę buvo atsiųstas kunigas Vincentas Sladkevičius, vėliau tapęs pirmuoju Lietuvos Katalikų Bažnyčios kardinolu. Kurį laiką čia kunigavo Juozapas Matulaitis, dabartinis Kaišiadorių vyskupas. Prasidėjus

51. Merkinės kryžių kalnelio fragmentas

Atgimimui, Merkinės dekanatui vadovavo buvusio rezistento, politinio kalinio L. Puzono sūnus kunigas Rokas Puzonas, kuris aktyviai įsijungė į Sąjūdžio veiklą ir 1988 m. buvo išrinktas į Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos Varėnos skyriaus tarybą (tuo metu vadintą Tremtinio klubą).

Kunigo R. Puzono pasiūlymu Merkinėje atsisakyta iš buvusios daubos perlaidoti partizanų palaikus. Jis pasiūlė visą sporto aikštyną pavadinti Merkinės bataliono partizanų brolišku Milžinkapiu, o garbingą vietą pažymėti tikėjimo, kančios ir pergalės simboliais – Kryžiais. Pagerbti panašiai, kaip buvo gerbiami 1831–1863 m. sukilėliai (Varėnos r. prie Dubičių) ir knygnešiai – visur, kur tik buvo pralietas kraujas, kur buvo žudomi ir kryžiuojami Lietuvos patriotai. Pasekti Šiaulių Kryžių kalno istorija, kuri visam pasauliui simbolizuoja mūsų tautos ryžtą ir atkaklumą ginant laivę ir nepriklausomybę. Ši istorija tęsiasi daugiau kaip šimta metų. Jos neįveikė caro valdžios pakalikai, nesugriovė bolševikai su kolaborantais. Žinoma ir tai, kad per visą bolševikinės okupacijos laikotarpį partizanų žūties vietose iš po nakties atsirasdavo atminties kryžiai, šimtametėse drevėse koplytėlės ir rūpintojėliai, kuriuos komunistų aktyvas griovė ir degino. Tačiau jie naujai pakildavo, kaip ir visa tauta, žudyta, niekinta, skandinta ašarose ir kraujuje, atsitiesė ir pakilo kaip niekad naujam gyvenimui.

Kunigo R. Puzono pasiūlymą parėmė rezistentai, politiniai kaliniai ir tremtiniai.

52. Koplytstulpis Merkinės kryžių kalnelyje Pietų Lietuvos partizanų vadui pulkininkui leitenantui Juozui Vitkui-Kazimieraičiui. 2003 m.

53. Merkinės kryžių kalnelis. Giesmės prie Juozo Vitkaus-Kazimieraičio koplytstulpio šventinimo proga. 2003 m.

Nuo tada partizanų giminės ir artimieji – buvusieji politiniai kaliniai ir tremtiniai Milžinkapį supančiose kalvose pradėjo statyti atminties kryžius ir koplytstulpius. Tokiam pasiūlymui pritarė ir skulptorius Albertas Belevičius, kuris suprojektavo atviro modelio koplytėlę, tinkamą pastatyti Milžinkapio centre. Tuometinis Varėnos rajono vyresnysis architektas Alvydas Kašėta statinį įteisino, o architektė G. Petrušienė pagal skulptoriaus A. Belevičiaus koplyčios maketą parengė statybos brėžinius.

Tuo laiku buvau išrinktas LPKTS Varėnos skyriaus tarybos pirmininku ir su skyriaus atsakinguoju sekretorium Broniu Savicku pradėjome rūpintis koplyčios statybos reikalais. Pirmiausia kreipėmės į Varėnos statybinės organizacijos AB „Trobėsiai“ direktorių Vytautą Kuklį. Padėtis buvo palanki, nes tuo laiku „Trobėsiai“ Merkinėje statė ambulatoriją. Vytautas Kuklys sutiko padėti technika, medžiagomis ir darbo jėga, kitaip tariant, pastatyti koplyčią.

1993 m. vasaros pabaigoje „Trobėsiai“ savo gelžbetonio blokais padėjo koplyčios pamatus. Tais pačiais metais spalio 10 d. buvusio stadiono centre Kaišiadorių vyskupas Juozapas Matulaitis pašventino koplyčios kertinį akmenį. Iškilmsė dalyvavęs monsinjoras Alfonsas Svarinskas pasakė: „Kalvose rymantys kryžiai simbolizuoja mūsų tautos kančią, koplyčia tartum prisikėlęs Kristus – pergalė“.

Šventėje dalyvavo Varėnos rajono valdytojas Jonas Kalanta, tada ir paprašėme jo tarpininkauti, kad AB „Matuizų plytinė“ direktorius Vincas Nenevičius koplyčios statybai paaukotų 10 000 plytų. V. Nenevičius plytas skyrė su sąlyga, kad išvežimui patys rasime transportą. Dar kartą, tarpininkaujant valdytojui, sunkiasvorį sunkvežimį davė autotransporto įmonės direktorius A. Baležentis. Plytas į Merkinę suvežė vairuotojas M. Žuraulia.

54. Koplýtstulpis Merkinės kryžių kalnelyje LLKS Gynybos pajėgų vadui generolui Adolfui Ramanauskui-Vanagui

Stogo konstrukcijoms medienos paprašėme Varėnos gelžbetonio gamyklos direktoriaus D. Gavėno. Dalį stogo dangos paskyrė LPKT sąjungos centras, o trūkstamai nupirkti ir kitoms smulkioms išlaidoms Varėnos skyriaus taryba skyrė 900 litų, kuriuos paaukėjo Amerikos lietuvis Stasys Sula.

AB „Trobesiai“ kolektyvas koplyčią pastatė 1994 m. vasarą. Statybai talkininkavo rezistentai, politiniai kaliniai, tremtiniai, Merkinės šauliai, Varėnos rajono krašto apsaugos bataliono savanoriai, geros valios Merkinės gyventojai. Piniginę paramą suteikė Vilniaus tarptautinio oro uosto generalinis direktorius Mindaugas Ivanauskas.

1994 m. spalio 9 d. Merkinės kryžių kalnelyje buvo šventinama koplyčia. Iškilmės prasidėjo šv. Mišiomis, kurias aukėjo Merkinės dekanas Rokas Puzonas, monsinjoras Alfonsas Svarinskas ir kunigas Robertas Grigas.

Po šv. Mišių nuo bažnyčios iki Kryžių kalnelio Merkinės gatves užtvindė žygiuojanti šventės dalyvių minia, buvę politiniai kaliniai, tremtiniai, partizanai, ryšininkai ir rėmėjai – laisvės kovų dalyviai, atvykę iš gretimų rajonų, kurie partizaninio karo metais priklausė Pietų Lietuvos sričiai. Į iškilmes suvažiavo po visą Lietuvą išsibarstę dzūkai, Sąjūdžio ir dešiniųjų partijų atstovai. Virš žygiuojančios kolonos plaukštėsi tautinės ir patriotinių organizacijų vėliavos. Skambėjo partizanų žygio dainos. Vargo ir skausmo išvagotuose veiduose nesunkiai buvo galima įžiūrėti džiaugsmą, kartu ir nerimo šešėlį dėl Lietuvos ateities, kadangi šventėje mažai buvo jaunimo bei mokinių, Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės garanto. Ne visi žinojo, kad Merkinės aikštė ir gatvių grindinys buvo apšlakstytas jaunimo ir gimnazijos moksleivių krauju, jie partizanauti išėjo palikę sodybas ir gimnazijos suolus, niekieno neraginami stojo ginti Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės.

1945 m. gruodžio 15 d., kada partizanai kelioms valandoms išvadavo Merkinę, buvęs Merkinės gimnazijos mokytojas Juozas Lepeška-Jazminas į gimnaziją pas savo auklėtinius atėjo ne kaip mokytojas, o kaip partizanas ir ištisą valandą kalbėjosi – aiškino, kokia kaina galima apginti tautos laisvę. Kažin ar ką panašaus vidurinėje mokykloje (buv. gimnazijoje) net ir po Atgimimo girdėjo mokiniai iš savo mokytojų.

Koplyčią pašventino monsinjoras Alfonsas Svarinskas. Apie Dainavos apygardos Merkio rinktinės Merkinės bataliono kovas ir žygdarbius papasakojo dimisijos pulkininkas leitenantas Pietų Lietuvos partizanų vadas Juozas Petraška. Kalbėjo kitų apygardų partizanų vadai, iškilūs Laisvės Kovų Sąjūdžio atstovai, buvę politiniai kaliniai.

Baigiantis paminklo atidengimo iškilmėms, virš Milžinkapio nuvilnijo partizaniskų dainų garsai. Dainavo Varėnos, Druskininkų, Alytaus, Lazdijų tremtinių ansambliai ir chorai. Merkinės, Kibyšių, Vilkautinio etnografiniai ansambliai. Prie rymančių kryžių būriavosi žuvusiųjų giminės ir artimieji. Dėgino žvakeles, dėjo gėles, prisiminė savo ir visos tautos tragediją.

Iš Milžinkapio į granitą

Vienas Dievas težino, kiek Merkinės kryžių kalnelyje ilsisi partizanų. Įvairiai žmonės šneka, šimtais skaičiuoja. Gal ir ne esminis dalykas, kur jie guli, žinant, kad jų kūnus priglaudė Lietuvos žemelė, kurią jie mylėjo ir gindami nepagailėjo savo gyvasties, paaukojo savo jaunystę.

Keturiolika metų buvau atskirtas nuo Tėvynės. Visa savo esybe jaučiau dvasinį alkį ir troškulį, gimtosios žemės kvapą, pavasarinio vėjo švelnumą, drebulės lapo virpulį, žydinčių sodų sniegą. Graudu prisiminti, kas dėjosi širdyje. Sunkiau už šaltį, alkį, kasdienes patyčias ir nežinią.

Daug mačiau belaikių, betikslų mirėčių. Skaudu buvo klausytis paskutinių atodūsių, norų, priešmirtinių žodžių: „Dieve, kodėl man lemta atgulti svetimoj, nesvečioj žemėj. Ne ten, kur mažas bėgiojau, ne ten, kur ilsisi mano protėviai – mylimi žmonės“. Girdėjau skundą mirštančių jaunų bendražygių, kurie pavydėjo Lietuvos partizanams galimybės mirti su ginklu rankose dėl savo tautos laisvės. Iš bado mirė vaikai motinų glėbyje. Skausmas, didis skausmas tvyrojo. Neįmanoma apsaityti, nei aprašyti. Ir niekas dėl to nekaltas? Nors niekam nekyla abejonių, kad kalta vienintelė „neklystanti“ didžiausia visos žmonijos nelaimė – komunistų partija. Apmaudu, kad ir atgavus nepriklausomybę, buvusieji tebegroja pirmuoju smuiku, net dešiniųjų partijų priedangoje, vis aukščiau kelia galvas, tebevykdo Kremliaus nurodymus, drapsto purvais dorus Lietuvos žmones.

Kaip jau anksčiau minėjau, nedidelė mūsų entuziastų grupė ir toliau tęsėme karžygių įamžinimo darbus, turėdami tikslą ateities kartoms pristatyti jų nuopelnus sunkiausiais mūsų pavergtos tėvynės metais. Visiems reikalinga žinoti, kokių aukų kaina išlikome kaip tauta, kaip valstybė. Todėl mes, ne pirmos jaunystės laisvės kovos dalyviai, jų ryšininkai ir rėmėjai, ne kalbomis, ne mitingais, o savo rankomis kasėme atminties paminklų pamatams duobes, nešiojome laukų akmenis, maišėme betoną, atkakliai darėme viską negalvodami apie atlygį. Darėme tai, ką mokėjome, ką sugebėjome, kas buvo reikalinga mūsų tautos gyvybingumo išlaikymui. Sunku būdavo, kai atsimušdavome tartum į sieną neturėdami lėšų granito plokštėms, nemokėdami patys jose iškalti didvyrių vardų. Daug sunkumų turėjome, tačiau su Dievo ir gerų žmonių pagalba su kaupu įveikėme visus sunkumus, jausdami vienas kito petį, tikėdami, kad mūsų darbai bus reikalingi tiems, kurie ateis po mūsų.

Neįkainojamą savo užduotį niekieno neraginamas atliko istorikas Algis Kašėta. Jis išsamiai analizavo dešimties metų partizaninio karo ištakas, priežastis ir veiklą. Remdamasis archyviniais dokumentais ir liudytojų parodymais, sudarė Pietų Lietuvos žuvusiųjų partizanų sąrašą. Surinko apie 1800 kovotojų vardus, pavardes, slapyvardžius su gimimo ir žūties metais. Tai didelis ir reikšmingas kelerių metų darbas žinant, kad juo toliau, juo labiau viskas eina į užmarštį.

Turėdami A. Kašėtos sudarytą Merkinės partizanų bataliono sąrašą, kartu su juo deriname granito lentų išdėstymo tvarką prie koplyčios. Išnagrinėję keletą

pasiūlymų, nutarėme keturiose vietose aplinkui koplyčią paruošti betoninius paaukštinius su nedideliais nuolydžiais, ant jų suguldyti granito plokštes su iškaltais partizanų vardais. Paaukštinius mūsų prašymu sutiko pagaminti UAB „Varėnos statyba“ generalinis direktorius Vytas Valentukevičius. Atliekamas granito plokštes, statant Senosios Varėnos bažnyčią, paaukojo parapijos klebonas P. Čivilis. Daug lėšų prireikė plokščių šlifavimui ir poliravimui. Žuvusiųjų 323 partizanų vardus, pavardes, slapyvardžius su gimimo ir žūties metais iškalė perpus mažesnėmis kainomis Jonas Kibildis.

Paminėti darbai pareikalavo daug lėšų, kurias aukojo pasaulio lietuvių bendruomenės ir atskiri asmenys. Amerikos lietuvis Stasys Sula nuo pat tautos atgimimo pradžios rėmė pavienius Lietuvos gyventojus, nemažas pinigų sumas aukojo atminties paminklų statybai ir patriotiniam Lietuvos jaunimo auklėjimui, prisidėjo įamžinant Varėnos ir Merkinės partizanų batalionus. Jo protegavimu mus parėmė Amerikos lietuvių šaulių sąjungos narys J. Pazėra.

Gotlando salos gyventojas architektas Jonas Pajaujis (J. Lukšos-Daumanto bendražygis) atsiuntė Švedijos lietuvių bendruomenės auką.

Kanados lietuvių Aidos ir Liucijaus Ulbinų šeima, taip pat Hamiltono m. Senjorų klubo nariai ir lietuviškų laidų „Gintariniai aidai“ vedėja Liuda Stungevičienė padėjo įgyvendinti mūsų siekius, savo aukomis išreiškė pagarbą Lietuvos laisvės kovotojams.

Merkinės batalionui priklausė keturi broliai, narsūs partizanai Ivanauskai. Jų atžala Mindaugas Ivanauskas tarptautinio Vilniaus oro uosto generalinis direktorius svariu įnašu prisidėjo prie Merkinės partizanų įamžinimo, pagerbė ne tik savo giminaičius, bet visus laisvės kovų dalyvius.

Milžinkapio viduryje prie koplytėlės įamžinta Merkio rinktinės Merkinės bataliono 320 partizanų. Atskiroje plokštėje didesniu šriftu pažymėti įžymūs Dainavos apygardos partizanų vadai:

Juozas Vitkus-Kazimieraitis 1901–1946;

Adolfas Ramanauskas-Vanagas 1918–1957;

Lionginas Baliukevičius-Dzūkas 1925–1950.

Tarp granito plokščių įrašyti išsimintini objekto akcentai: „Šioje vietoje 1944–1953 m. sovietiniai okupantai ir jų kolaborantai sribai slėpė nukankintus ir žuvusius kovotojų kūnus“, „Ir kas gi mus nugalės, jei mes mirti nebijom, jeigu mes nugalėjome mirtį“ (iš partizano L. Baliukevičiaus-Dzūko dienoraščio).

Trečioje plokštėje įrašėme: „Jūsų dienos skirtos kovai ir vargams, liks kaip nenykstantis granito testamentas dienų dienomis vaikų vaikams“.

Nuo 1989 m. Merkinėje kasmet vyksta Lietuvos laisvės kovų dalyvių sąskrydžiai. Iš visos Lietuvos renkasi per stebuklą išlikę gyvi partizanai, ryšininkai-rėmėjai, buvę politiniai kaliniai, tremtiniai, visi, kurie iš pareigos gynė tėvynę, priešinosi okupantams, nepalūžo žengdami kovų ir kančių keliais, patyrę daug skausmo sulaukė trokštamos laisvės.

1998 m. rugpjūčio 2 d. saskrydžio metu buvo pašventintas granitas su įrašytais partizanų vardais. Tuomet pasveikinęs šventės dalyvius kalbėjau: „Šiandieną gausiai susirinkome pagerbti Dainavos apygardos Merkio rinktinės, Merkinės bataliono žuvusių partizanų. Mes atėjome tarsi į karžygių šermenis, kuriems mirties valandą niekas neuždegė žvakės, nepatiesė šarvonės drobulės, ant nežinomo kapo nepamerkė gėlės. Pakasynų raudos buvo išsakytos dainose. Mums nežinomos Jų amžino poilsio vietos, tačiau žinoma jų kova ir žygdarbiai“.

2004 m. rugpjūčio 21 d. Merkinės kryžių kalnelio milžinkapyje, kur ilsisi apie 600 partizanų, minėjome 60-ies metų Dzūkijos ginkluotojo pasipriešinimo sovietų okupantams pradžia.

Po šv. Mišių nuo bažnyčios iki Kryžių kalnelio su vėliavomis, dainuodami laisvės kovų dainas, žygiavo buvę partizanai, šauliai, laisvės kovų dalyviai, Merkinės ir visos Dzūkijos gyventojai.

Po trumpos įžanginės kalbos, tylos minute pagerbėme žuvusius kovotojus. Alytaus rinktinės šauliai ginklo broliams saljutavo garbės šūvių salvėmis.

55. Merkinėje minint 60 m. nuo partizaninio karo prieš okupantus pradžios Dzūkijoje. 2004 m.

Dzūkijos partizaninio karo eiga pažymėta istoriniuose dokumentuose, gyvų liudytojų pasakojimuose, be to, ypač atsispindi tuo metu sukurtose dainose. Merkinės mūšio, kai 1945 m. gruodžio 15 d. buvo išvaduota Merkinė, dainą padainavo Varėnos buvusių tremtinių ansamblis „Viltis“ (vad. G. Kuodienė). Po dainos buvo perskaitytas Lietuvos Respublikos Prezidento V. Adamkaus sveikinimo raštas, kadangi atvykti tuo laiku jis negalėjo. Seimo narys istorikas A. Kašėta plačiai papasakojo apie partizaninį karą Dzūkijoje ir visoje Lietuvoje. Dainavos ir Tauro apygardų partizanų vadai K. Savičius ir J. Matukevičius kvietė laikytis budrumo, kol bolševikinė šmėkla ir Kremliaus remiami komunistai spraudžiasi valdyti mūsų kraštą.

Jaudinančiai kalbėjo LPKTS Alytaus apskr. koordinatorė, trijų brolių partizanų, žuvusių dėl Lietuvos laisvės, sesuo, buvusi politinė kalinė J. Juodžbalienė. Šventės dalyvius sveikino Tautininkų sąjungos atstovas A. Songaila, Varėnos šaulių kuopos vadas S. Plūkys. Partizanų dainas dainavo LPKTS Lazdijų skyriaus ansamblis (vad. A. Bagdonavičienė).

Po iškilnių šventės dalyviai buvo pakviesti į Merkinės kultūros namų salę prie vaišių stalo.

„Aukščiausias“ namas Merkinėje

Miestelio centre, šalia buvusios gimnazijos, stovi niekuo neišsiskiriantis Merkinėje vieno aukšto mūrinis namas. Nuo 1996 m. čia neatsitiktinai įsteigtas sovietų genocido muziejus. Muziejaus eksponatas Nr. 1 – pats pastatas. Pokario metais čia „dirbo“, tikriau sakant, žmonių gyvenimus ir likimus laužė NKVD budeliai. Šio namo vidaus sienas, aptaškytas nekaltų aukų krauju, nuplovė laiko lietus, tačiau kraupių įvykių žaizdos Lietuvos kūne iki šiol neužgydytos. Tokių namų okupuotame mūsų krašte bolševikai turėjo kiekviename miestelyje ir ne po vieną. Juose tvarkėsi profesionalūs budeliai – čekistai.

Į Merkinę malšinti itin aktyvios pasipriešinimo veiklos NKVD komisaras J. Bar-tašiūnas dažnai atsiųsdavo savo patikėtinį žiaurų enkavėdistą L. Martavičių, kuris, tardymo metu sužvėrėjęs tartum bulius, užuodęs kraujo kvapą, sumušdavo net vietinį tardytoją už pernelyg „švelnų“ tardymą. Nesunku nuspėti, kaip pats elgėsi su tardomuoju. Egzekucijos pabaigoje L. Martavičius mėgo atvesti nelaimingąjį, jeigu šis dar laikydavosi ant kojų, prie grotuoto būstinės lango ir šmaikštaudamas aiškino, kad šis namas yra toks aukštas, kad pro langą matyti Sibiras. Kartu siūlydavo pasirinkti bendradarbiavimą, tai reiškė grįžimą namo, ar tolimą kelionę pas baltas meškas. Tardomasis užtinusiomis akimis išvis negalėjo nieko matyti, o jeigu būtų ir matęs, tai tik griozdišką lauko išvietę.

Neretai tardant įsismaginę čekistai, viens kito skatinami ar norėdami įsiteikti viršininkams, persistengdavo. Metaliniais strypais ar naganų rankenomis į galvą užmušdavo žmogų. Po to surašydavo atitinkamą mirties aktą – nukautas mėginant pabėgti ar kažką panašaus. Arba nieko nerašę paguldydavo ant gatvės grindinio šalia mūšio lauke žuvusių partizanų. Neretai naktimis sumesdavo į tualetu duobes ar į šulinius, kaip antai darė Daugų sribai. Kitus užkasdavo savo būstinių kiemuose.

Merkinėje sklido gandas, kad buvusiam NKVD būstinės kieme ir lauko išvietėje pakasti tardymo metu užmušti įtariamų partizanų ryšininkai – rėmėjai ar iš kovos lauko atgabenti sunkiai sužeisti partizanai.

Versija, kad partizanų vado Juozo Vitkaus-Kazimieraičio palaikai užkasti Merkinės NKVD būstinės kieme, iškėlė Druskininkų gyventoja, tuo metu buvusi Merkinės gimnazijos moksleivė. Pasak J. Vitkaus sūnaus Vytauto, moteris papasakojo, kad 1946-aisiais metais mačiusi negyva jo tėvą, gulintį NKVD būstinės kieme. Šio pareiškimo pagrindu 2001 m. rugpjūčio 22–23 d., po 50-ies metų nuo garsaus vado žūties, buvo pradėtos jo palaikų paieškos. Jose dalyvavo Kauno prokuratūros pareigūnai, Juozo Vitkaus inžinerijos bataliono kariai (dislokuoti Kaune), archeologai, antropologai ir šios srities specialistas iš Švedijos. NKVD būstinės kieme, kur anksčiau stovėjo enkavėdistų garažas ir lauko išvietė, surasta septynių asmenų palaikai, kuriuos ekspertai išsivežė į Kauną tolesniems tyrimams. Po kruopštaus tyrimo paaiškėjo, kad J. Vitkaus palaikų nerasta.

Iš Kauno į Merkinę sugražintus palaikus 2002 m. Varėnos rajono savivaldybės lėšomis perlaidojome Merkinės kryžių kalnelyje. Taip Milžinkapyje atsirado dar vienas smėlio kauburėlis. Į amžino poilsio vietą atgulė septyni nukankinti ir išniekinti laisvės kovų dalyviai.

Pagal lietuviškas tradicijas metinių (nuo palaidojimo) proga artimieji užsako šv. Mišias, pašventina kiek anksčiau pastatytą paminklą.

Praėjo metai ir kiti, tačiau niekas nepasirūpino perlaidotų kovotojų atminties įamžinimu. Ant kauburėlio tebestovėjo nedidelis kryželis. Atrodė, kad pradėjusiųjų šventą darbą iškasant entuziazmas išblėso. Todėl 2004-aisiais metais LPKTS Varėnos taryba nutarė pastatyti ažuolinį koplytstulpį. Pirmiausia lėšų paprašėme Varėnos rajono paminklotvarkos inspekcijoje, tačiau gavome neigiamą atsakymą. Kadangi iškasimo darbus vykdė J. Vitkaus inžinerijos bataliono kariai, parašėme raštą Krašto apsaugos viceministrui pulkininkui J. Gečui, primindami, kad pradėtus darbus reikia deramai užbaigti, ir, jei negali to padaryti patys, kad tam reikalui skirtų lėšų, o mes, buvę laisvės kovų dalyviai, pastatysime ažuolo koplytstulpį. Atsakymą gavome neigiamą su paaiškinimu, kad mums, kaip politinei organizacijai, pinigų skirti negali (tartum būtume prašę rinkiminei kampanijai). Pagaliau mus finansavo Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo aukų rėmimo ir atminties įamžinimo fondo Valdyba. Koplytstulpį, toks jau sutapimas, pagamino tautodailininkas Juozas Vitkus, ne giminė Kazimieraičiui. Pastatymui autokraną labdaros būdu skyrė UAB „Varėnos statyba“ generalinis direktorius Vytas Valentukevičius. Statybos pagalbinis darbus atliko kaip ir daugeliu atvejų tie patys laisvės kovų dalyviai.

56. Koplytstulpis Merkinės kryžių kalnelyje laisvės kovotojams, perlaidotiems nuo Merkinės NKVD būstinės. 2004 m. lapkričio 15 d.

Perloja

Istoriniai šaltiniai teigia Perloją buvus jau keturioliktojo amžiaus pabaigoje. Tokia prielaida tikėtina logiškai maštant, nes Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas nestatė bažnyčių plyname lauke. Tikriausiai nuo tada iš kartų į kartas iki mūsų laikų atėjo išskirtinė perlojiškių pagarba Vytautui Didžiajam, pastačiusiam jų gyvenvietėje bažnyčią. Net po penkių šimtų metų nuo jo mirties savo jėgomis ir lėšomis perlojiškiai atsidėkodami pastatė jam didingą paminklą su įrašu: „Vytaute Didysai, būsi gyvas, kol gyvas nors vienas lietuvis“.

1636 m. Perloja gavo miesto teises, kurios buvo patvirtintos 1772 m.

Artimiausi perlojiškių kaimynai dėl jų išskirtinio charakterio juos vadino citnagais (titnagais, suprask, kietas, nepalenkiamas).

Ypatingą tvirtumą perlojiškiai rodė 1918 m., kada ką tik atgavusią nepriklausomybę Lietuvą iš visų pusių puolė priešai. Jie suprato, kad niekas jų neapgins nuo plėšikaujančių lenkų ir visada alkanų bolševikų. Parapijos sueigoje išsirinkę patikimų vyrų komitetą, nutarė savarankiškai tvarkytis ir ginti ne tik Perloją, bet ir Lietuvą. Naujai įsisteigusiai Perlojos savivaldai priklausė apie dešimt kaimų, kurie sudarė neutralią zoną, su ginkluotu savisaugos būriu ir visomis tuo metu reikalingomis administracinėmis įstaigomis. Todėl Perloja pradėta vadinti Respublika, kuri gyvavo penkerius mūsų tautos sunkių išbandymų metus.

Vėliau prasidėjo ramaus kūrybinio darbo laikotarpis. Deja, neilgam, nes pasaulį iš naujo sukrėtė dvi antižmogiškos blogio sistemos, žemišką rojų (jei toks įmanomas) pavertusios pragaru. Lietuva gana ilgam atsidūrė tragiškiausių įvykių centre.

57. Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto monumentas Perlojoje, pastatytas 1930 m. minint 500-ąsias mirties metines

Adolfas Baublys-Merkys

58. Partizanų būrio vadas Adolfas Baublys-Merkys-Vytas, 1913–1949 m.

Naujas sroves bei judėjimus formuoja vienokiam ar kitokiam tikslui pribrendusios aplinkybės, kurioms pradinį impulsą suteikia ne eiliniai, o įžymūs žmonės.

Perlojos Respublikos pradininkas buvo „svieto“ paregėjęs Jonas Česnulevičius, o partizaninį judėjimą Perlojos apylinkėse organizavo Adolfas Baublys-Merkys, dar 1940 m. supratęs bolševikų melo ir klastos pragaištingumą Lietuvai.

1944 m., būdamas Rūdiškių valsčiaus policijos nuovados viršininku, už Lietuvos vietinės rinktinės karių slėpimą ir globojimą buvo vokiečių suimtas ir kalinamas. Iš gestapo nagų ištrūkęs, kai vokiečiai spruko iš Lietuvos, grįžo į gimtąją Perloją ir iškart ėmėsi rezistencinės veiklos: suorganizavo perlojiškių ir aplinkinių kaimų partizanų būrį, buvo jo vadas, turėjo slapyvardį Merkys, o paskui dar ir Vytas. Nuo pat kovų pradžios palaikė glaudžius ryšius su Jonu Jakubavičiumi-Rugiu ir Juozu Vitkumi-Kazimieraičiu, kartu rengė ginkluotą pasipriešinimą, kūrė karines struktūras Dzūkijoje, vilkėjo Lietuvos karininko uniformą. Vėliau bendradarbiavo

59. Varėnos bataliono įžymūs partizanai. Iš kairės: Teofilis Valickas-Balys, Jonas Kazlauskas-Šermukšnis, Adolfas Baublys-Merkys, Feliksas Daugirdas-Šarūnas. 1947 m.

su Adolfu Ramanausku-Vanagu. A. Baublys-Merkys-Vytas ėjo bataliono vado (Rugio) pavadootojo pareigas, buvo Dainavos apygardos štabo narys, DLK Vytauto grupės vadas. Mūšiuose buvo tris kartus sužeistas.

A. Ramanauskas-Vanagas savo atsiminimų knygoje „Daugel krito sūnų...“ pagarbiai atsiliepė apie perlojiškius:

Perlojiškių dalinio vadas Merkys gydėsi kiek atokiau esančiame bunkeryje. Su juo gyveno dar du partizanai: Genys ir Ūla <...>. Surinkau ir patikrinau duomenis apie tuos dalinio vyrus, kurie pasižymėjo narsa kautynėse ar uoliu pavestų uždavinių atlikimu. Jie ateityje turėjo būti apdovanoti Narsumo juostele ar Uolumo juostele <...>. Šia proga tenka pažymėti, kad partizanai perlojiečiai išsiskirdavo iš kitų vyrų. Perlojos Respublikos vardas ne veltui tariamas ir dabar. Perlojiečiai partizanai prižiūrėjo vieni kitus. Vieno užgavimą, apsileidimą ir nusikaltimą laikė visų užgavimu, apsileidimu ar nusikaltimu. Šiame dalinyje, kuriame daugumą sudarė vien perlojiečiai (jis vėliau buvo pavadintas DLK Vytauto grupe), visuomet viešpatavo griežta drausmė ir broliškas susiklausymas. Narsa ir pasišventimas pagarbai čia nebuvo atsitiktinis reiškinys. <...>

Su perlojiečiais partizanais praleidau keletą dienų. Tuo laiku pas perlojiečius netikėtai atvyko Jūrininkas. Jis grįžo iš kelionės, kurios tikslas buvo surasti Žalią Velnį <...>. Jūrininkas buvo didelis dainų mėgėjas. Jis turėjo gražų tenoro balsą, o todėl buvo plačiai žinomas kaip partizanų dainų platintojas <...>. Perlojiečiai taip pat buvo dideli dainų mėgėjai kaip ir jų vadas Merkys. Dabar atvykęs Jūrininkas tuoj organizavo dainininkus ir greit išmokė kai kurias dainas dainuoti net keturiais balsais <...>. Iš viešnagės pas perlojiečius į savo vadavietę sugrįžau su Jūrininku (V., 1999. P. 240–241).

Kaip teigė A. Ramanauskas-Vanagas, perlojiškiai į miškus pasitraukė ne slapstytis, o kovoti su okupantais ir tautos išdavikais.

Po to, kai 1945 m. gruodžio 15 d. Vanago kuopos partizanai buvo užėmę Merkinę, kitą dieną Merkio būrys šeimininkavo Perlojoje. Sunaikinęs stribų igulą, išvaikė naujai sukurtą valsčiaus administraciją. Partizanų nuostoliai palyginus buvo nedideli: sužeistas būrio vadas Merkys ir eilinis kovotojas Planeta-Antanas Juškauskas.

Merkio būrio tragedija

60. Paminklas Palkabalio miške prie vadavietės 1949 01 24 žuvusiems Adolfo Baublio-Merkio grupės partizanams

Per aštuonerius kovų metus perlojiškiei turėjo daug pergalių, o kartu patyrė ir netekčių, tačiau didžiausia tragedija įvyko 1949 m. sausyje iš 24-osios į 25-ąją naktį, kada buvo išduota DLK Vytauto grupės vadavietė.

Šis bunkeris buvo įrengtas 1948 m. pavasarį už dešimties km į rytus nuo Varėnos, Palkabalio kaimo miškų masyve, prie pat kelio, jungiančio Mančiagirės–Zervynų ir Palkabalio kaimus. Slėptuvės anga buvo prie pat kelio, kad žiemos metu būtų įmanoma išvengti sniego brydės pėdsakų. Kaip kruopščiai ir išradingai buvo įrengiami bunkeriai, galima tik stebėtis.

Merkio būrio vadavietė palyginus buvo erdvi, galinti talpinti iki 15 kovotojų. Vieta parengta apdairiai prisilaikant pozicinio ir gynybinio privalumo užpulties atveju ir saugiai pasitraukiant iš mūšio lauko.

Varėnos čekistai raporte saugumo ministerijai stebėjosi: kaip galėjo nepastebėti slėptuvės kelių šimtų karių kolona, slenkanti šalia vieno kito, kada 1948 m. gruodžio mėn. šukavo šį mišką?

Sudėliojus laiko taškus, paminėtus raporte, nuo miško šukavimo vadavietė buvo užpulta maždaug po mėnesio, nors išdavikas Bronius Navickas buvo užverbuotas

kur kas anksčiau. Apie bunkerį jis žinojo nuo pat iškasimo pradžios, nes buvo jo pagrindinis globėjas. Partizanai juo pasitikėjo todėl, kad bunkeryje nuolatos gyveno jo brolis Mykolas Navickas-Beržas.

Atrodo, išdavikas kurį laiką svyravo, grūmėsi su savo sąžine, kol pagaliau apsisprendė. Susigundęs kruvinais Judo sidabriniais, pasuko išdavystės keliu.

Čekistų raporte rašoma:

Agentas „Kirvis“ (B. Navickas) susitikimo metu, 1949 m. sausio 24 d., sutiko parodyti bunkerį. Todėl sprendami operacijos prieš Merkį klausimą, turėjome omenyje tai, kad neseniai buvo sugauti du „banditai“ ir Merkys galėjo pakeisti buvimo vietą. Be to, dėl sulaikytų „banditų“ iškilo pavojus agentams, kuriuos privalėjome išsaugoti tolesnei veiklai. Buvo nuspręsta nieko nelaukiant atlikti kovinę operaciją prieš grupės štabo bunkerį.

Taigi iš sausio 24-osios į 25-ąją pusiaunaktyje, kai Varėna skendo sutemose, žvyrkeliu nuo miesto link Rudnios prigesintais žibintais riedėjo NKVD kariuomenės perpildytų sunkvežimių kolona. Priekyje visureigyje, lengvajame automobilyje, tarp karininkų įspraustas išdavikas rodė kelią iki dantų ginkluotiems žudikams.

Aštuntame kilometre kolona sustojo. Kareiviai išlipo iš sunkvežimių, paruošė ginklus ir pėsčiomis slinko miško takeliais link partizanų bunkerio. Po vidurnakčio, priartėjus keletą šimtų metrų prie bunkerio, išdavikas parodė aukštumėlę, kurioje buvo įrengta slėptuvė. Kareiviai tyliai tartum vorai keliais žiedais apsupo vadavietę ir čia pat iš visų pusių apšvietė galingais prožektoriais.

Partizanai, pajautę pavojų, vado įsakymu per bunkerio angą išmetę granatų ryšulius veržėsi į viršų, kiti skubotai naikino dokumentus.

Nelygioje kovoje garbingai žuvo Merkio grupės pagrindinė sudėtis – dešimt partizanų, tarp jų ir grupės vadas A. Baublys-Merkys.

Atlikę kruviną darbą, čekistai partizanų kūnus, kai kuriuos dar su gyvybės ženklais, atvežė į Varėną ir suguldė NKVD būstinės kieme šalia anksčiau atvežtų prie Zervynų kaimo žuvusiųjų partizanų. Čia pradėjo atpažinimo akciją. Iš stribų būstinės rūsio (kuris visuomet buvo perpildytas) vedžiojo suimtuosius, taip pat atvedę iš gatvių ir net iš kaimų įtariamų piliečių (o įtariamais jiems buvo kiekvienas Lietuvos žmogus) versdavo apžiūrėti ir pasakyti žuvusiųjų pavardes.

Nepamiršo enkavėdistai ir išdaviko B. Navicko – gausiai atsilygino už kruviną paslaugą, šeimą iš Marcinkonių kaimo perkraustė į Varėną. Neilgai užsibuvęs Varėnoje, B. Navickas išsidangino į Šiaulius. Po to persikėlė į Klaipėdą, gyveno Marijampolėje. Okupantų tarnui nebuvo kliūčių keisti gyvenamąją vietą, slėptis nuo žmonių ir toliau išdavinėti tautiečius. Tik vargu ar įmanoma pabėgti, pasislėpti nuo savęs, nuo sąžinės graužaties, juolab kad ne smurto ir kankinimų verčiamas išdavė čekistams dešimt partizanų, tarp jų ir savo brolių Mykolą.

Po trijų dienų trylikos partizanų kūnai dingo iš stribynės kiemo (trys partizanai prieš kelias dienas buvo nukauti prie Zervynų kaimo). Įvairiai spėliojo žmonės, kur

galėjo čekistai užkasti išniekintų kovotojų kūnus, juolab žiemą, kada išalusi žemė. Pasekti išvežant tuo metu nebuvo kam, nes partizanų giminės, artimieji ir apskritai dauguma rezistencijos rėmėjų jau buvo patvarkyti. Vieni atsidūrė tremtyje, kitus čekistai sugrūdo į lagerius.

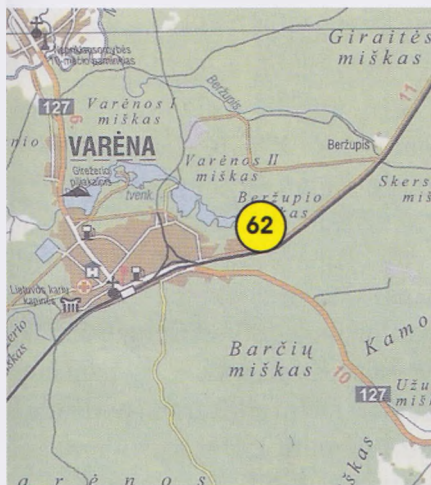
Bėgo metai, tačiau partizanų auka, kad ir pavėluotai, nenuėjo veltui, jų svajonė išsipildė – į Lietuvą sugrįžo laisvė, už kurią jie paaukojo gyvybę. Kad ir kaip bolševikai slėpė nusikaltimų pėdsakus, nei jie, nei visagalis laikas nenuplovė pralieto kraujo dėmių. Tik 1996 m., praėjus beveik pusei amžiaus, prabilo liudytojas (net dabar panorėjęs likti nežinomas), pasak jo, tą gūdžią naktį atsitiktinai stebėjęs neįprastas „laidotuves“. Jis parodė vietą, kur buvo užkasti Merkio grupės partizanai.

Maždaug už poros kilometrų nuo Varėnos geležinkelio stoties, Vilniaus link, kairėje geležinkelio sankasos pusėje, kažkada dar caro viešpatavimo laikais stovėjo kelio ruožo sargo namelis. Kiek atokiau būta nedidelio ūkinio pastato. Niekas nepamena, kada išnyko šie statiniai, liko tik po ūkiniu pastatu iš akmenų išmūrytas nedidelis rūsys. Tikėtina, kad šį rūsį vietinio stribo pasiūlymu čekistai panaudojo partizanų kapavietei.

Nuo šalčio sustabarėjusius partizanų kūnus okupantai sumetę į rūsį užpylė ne žemėmis, bet pjuvenomis, o kiek vėliau užvertė šiukšlėmis. Vasarą kapavietė apaugo dilgėlėmis ir tik tiek išsiskyrė iš aplinkos.

61. Paminklo statyba

62. Kryžius netoli Varėnos prie geležinkelio Varėna–Vilnius sankasos, kur buvo pakasti Merkio grupės partizanai

1996 m. liepos mėn. gavome Vyriausybės leidimą iškasti ir perlaidoti partizanų palaikus. Rugsėjo 6 d. iš Vilniaus iškviėtume archeologą Giedrių Aleliūną ir medicą, palaikų identifikavimo specialistą Arūną Burkų. Atkasti viršutinį kapavietės žemių sluoksnį padėjo krašto apsaugos savanorių Varėnos bataliono kariai. Rūsyje rasta trylikos žmonių: dešimties vyrų ir trijų moterų, palaikai. Juos sudėjome į atskirus nedidelius karstelius.

Rugpjūčio 10 dieną, 10.30 val. iš Varėnos laidojimo biuro salės, kur iš vakaro buvo pašarvoti partizanų palaikai, SKAT-o Varėnos bataliono kariai išnešė trylika karstų. Iškilinga eisena, gaudžiant Alytaus „Geležinio vilko“ karių orkestrui, nusitęsė per visą Varėnos miestą. Į amžinąjį poilsį buvusius kovos draugus palydėjo Pietų Lietuvos partizanai, šauliai, SKAT-o kariai, partizanų giminės ir daugybė geros valios žmonių.

Toliau palaikai buvo vežami į Perlojos bažnyčią, kur monsinjoras Alfonsas Svarinskas už žuvusiuosius aukojo šv. Mišias, pasakė pamokslą. Žuvusiųjų giminėms sutikus, palaikai buvo aikštėje žuvusiuosius aukojo šv. Mišias, pasakė pamokslą. Žuvusiųjų giminėms sutikus, palaikai buvo perlaidoti Perlojos bažnyčios šventoriuje – kapinėse, bendrame kape, netoli Perlojos Respublikos gynėjų – savanorių kapo.

Laidojant partizanų palaikus, apie 1949 m. sausio 25 d. tragediją išsamiai pasakojo istorikas Algis Kašėta. Toliau jis kalbėjo:

Šis kapas – tai dar vienas istorinis simbolis garbingoje Perlojos žemėje. Simbolis nesenos vis dar kraujuojančios istorijos, kurią liudija ir paminklas prieš metus pastatytas DLK Vytauto aikštėje 48 žuvusiems Perlojos partizanams. Nežinau kito tokio Lietuvos miestelio, sudėjusio ant laisvės aukuro šitiek daug aukų. Šiandien čia atgulė partizanai iš įvairių mūsų rajono vietų, tarp jų – keturi perlojiškiai. Partizanai nebuvo kažkokia ypatinga žmonių rūšis. Jie atėjo į pilną pavojų miškų gyvenimą iš pačios mūsų tautos, iš dvasiškai sveiko lietuviško kaimo. Partizanai buvo reguliariosios Lietuvos kariuomenės, veikusios ypatingai žiauriomis okupacijos sąlygomis, tąsa. Išėjimas į mišką buvo lemtinga riba – nuo tada jų gyvenimas buvo paženklintas sąmoningos aukos ir žūties žyme.

Apie partizanų kovas ir pasiaukojimą pasakojo Dainavos apygardos tarybos narys Vytautas Nanartonis, LLKS štabo viršininkas Vytautas Balsys. Nuoširdžią užuojautą Laisvės kovų dalyvių vardu žuvusiųjų giminėms ir artimiesiems pareiškė LPKTS Varėnos skyriaus tarybos pirmininkas Vytautas Kaziulionis. Jis padėkojo prisidėjusiems palaikų perlaidojimo darbuose. Saliuto šūvių salvėmis partizanus pagerbė SKAT-o Varėnos bataliono kariai. Nuaidėjo Lietuvos ir Dzūkijos partizanų himnai.

Ant smėlio kauburėlio sugulė glėbiai vasaros gėlių, sužibo žvakutės. Druskininkų ir Varėnos tremtinių ansambliai atliko partizanų dainas. Visiems laidotuvių iškilmių dalyviams partizanų giminių ir artimųjų vardu už atminties išsaugojimą padėkojo Adolfo Baublio-Merkio sūnus Vytautas ir po iškilmių pakvietė į Vytauto Didžiojo aikštę gedulingų pietų.

Mūsų širdyse ir granite amžiams išliks garbingi partizanų vardai ir idėjos.

Ant ką tik supilto partizanų kapo laikinai pastatėme trylika nedidelių medinių kryželių. Adolfo Baublio-Merkio sūnus Vytautas pažadėjo iki palaikų perlaidojimo metinių pastatyti paminklą. Mes, politiniai kaliniai ir tremtiniai, buvę partizanų ryšininkai – rėmėjai, Laisvės kovų dalyviai, įsipareigojome Palkabalio miške partizanų žūties vietoje pastatyti paminklą, o prie geležinkelio Varėna – Vilnius, kur jų kūnai išgulėjo beveik pusę amžiaus, pastatyti kryžius.

Septynių metrų aukščio kryžių pagamino buvęs politinis kalinys, partizanas Jonas Tamulevičius. Jį pastatėme 1997 m. pavasarį. Prie kryžiaus granito plokštėje įrašėme: „1949 m. sausio 25 d. prie Palkabalio k. žuvo Dainavos apygardos Merkio rinktinės, Merkio 13 partizanų, jų kūnai buvo užkasti šioje vietoje rūsyje. 1996 m. rugpjūčio 10 d. palaikai perlaidoti Perlojos kapinėse“.

Kryžių pašventino Varėnos parapijos klebonas birželio 14 d. minint Gedulo ir Vilties dieną.

Paminklą mūsų prašymu iš betono išliejo akcinės bendrovės „Trobesiai“ Vytauto Kuklio vadovaujamas kolektyvas.

Kryžių ir paminklą statė ta pati entuziastų grupė. Jų pavardes minėjau atidengiant paminklus Senosios Varėnos kapinėse ir Gudžių kaimo Broniaus Krišilevičiaus sodyboje. Paminklą ir pastatymui reikalingas medžiagas į partizanų žūties vietą nuosavu sunkvežimiu atvežė Laisvės kovų dalyvis Vytautas Melešius. Partizanų vado Merkio sūnus Vytautas Baublys parūpino kalvio pagamintą kryžių saulutę. Paminklo papėdėje granito lentoje įrašėme: „Šioje vietoje Dainavos apygardos Merkio rinktinės LDK Vytauto grupės partizanų vadavietėje 1949 m. sausio 25 d. naktį nelygioje kovoje su sovietų kariuomene žuvo 10 kovotojų, tarp jų grupės vadas Adolfas Baublys-Merkys.

Paminklas atidengtas 1999 m. spalio 23 d. Iškilmių pradžia – šv. Mišios Varėnos bažnyčioje, po to parapijos klebonas pašventino paminklą. Iškilmėse kalbėjo Dainavos apygardos LLKS tarybos narys Vytautas Nanartonis, A. Ramanausko-Vanago dukra Auksė Skokauskienė, Varėnos 14-ojo savanorių bataliono vadas kapitonas Dalius Polekaskas. Iš sostinės pagerbti žuvusiųjų atvyko Vilniaus apskrities viršininkas Alis Vidūnas, aktorius Tomas Vaisieta. Partizanų dainas dainavo Vilniaus dzūkų „Pulkucio“ ansamblis (vadovė A. Šiupinienė), LPKTS Varėnos skyriaus tremtinių ansamblis „Viltis“ (vadovė G. Kuodienė). Partizanų garbei saljutavo Varėnos 14-ojo bataliono kariai savanoriai.

Teišlieka ateities kartų atmintyje didvyrių vardai.

63. Kryžius ir memorialinė granito lenta prie buvusios Varėnos NKVD būstinės, kur buvo kankinami, žudomi ir niekinami laisvės kovotojų kūnai

Amžino poilsio vieta

Atminties paminklo statyba perlaidotiems Merkio būrio partizanams rūpinosi A. Baublio-Merkio sūnus Vytautas. Jo prašymu projektą parengė ir buvo aktyvus statybos dalyvis architektas Giedrius Laucius. Prie statybos prisidėjo ir lėšų paieškomis rūpinosi LPKTS Varėnos skyriaus taryba. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro generalinė direktorė Dalia Kuodytė skyrė 12 484 litus. Dalį granito paminklo statybai (už 2000 Lt) paaukojo statybos bendrovė „Vilsta“ (direktorius Henrikas Martinonis), 2000 litų paaukojo iš Australijos grįžęs Adolfo Baublio jaunystės draugas dailininkas Juozas Petras Čepulis. Statant paminklą talkino Perlojos gyventojai. Paminklo pagaminimas kainavo apie 20 tūkstančių litų.

1997 m. rugsėjo 7 d. Perlojos bažnyčioje už žuvusius partizanus buvo aukojamos šv. Mišios. Paminklo atidengimo ceremoniją atliko A. Baublio-Merkio sūnus Vytautas, A. Ramanausko-Vanago dukra A. Skokauskienė ir Pietų Lietuvos partizanų vadas dimisijos pulkininkas leitenantas Juozas Petraška. Perlojos parapijos klebonui pašventinus paminklą, partizanų garbei sugiedotas Lietuvos himnas.

Į šventę suvažiavo po visą Lietuvą išsibarstę perlojiškiai, LLKS apygardų deleguoti atstovai, įžymūs Lietuvos žmonės.

64. Merkio grupės partizanų palaikai pašarvoti Varėnos m. laidojimo salėje. 1996 m.

65. Iš Varėnos karsteliai su partizanų palaikais palydimi į Amžino poilsio vietą Perlojos kapinėse. 1996 m.

66. Paminklas Perlojos kapinėse palaidotiems Adolfo Baublio-Merkio grupės partizanams. Šalia iš kairės: paminklo iniciatorius ir statytojas Merkio sūnus Vytautas Baublys ir statybos rėmėjas dailininkas Juozas Petras Čepulis. 1997 m.

Seimo narys istorikas Algis Kašėta papasakojo apie išskirtinį Perlojos ir visos Dzūkijos ginkluotą pasipriešinimą okupantams, apie žiaurų enkavėdistų ir stribų terorą prieš mūsų krašto gyventojus. Vilniaus apskrities viršininkas Alis Vidūnas teikė vilčių, kad rytų Lietuvoje bus atgaivinta lietuviška dvasia, daugiau kaip pusę amžiaus trypta ir niekinta lenkų ir sovietų okupantų. Perlojiškė dešimtos klasės mokinė Rūta Baublytė deklamavo savo eiles apie partizanų pasiaukojimą kovoje dėl mūsų visų laisvės. Auksė Ramanauskaitė-Skokauskienė priminė savo tėvelio A. Ramanausko-Vanago atsiminimuose minimą Perlojos partizanų didelį ryžtą ir drąsą kovoje dėl Lietuvos nepriklausomybės.

Tremtinio kompozitoriaus Antano Paulavičiaus vyrų ansamblis „Girių Aidai“ dainavo „Kritusiems Lietuvos partizanams“, „Partizano mirtis“, „Pražydo pirmos melsvos žibutės“ ir kitas partizanų dainas. Antanas Lukša padainavo dainą „Partizano laiškas motinai iš bunkerio“ (A. Paulavičiaus muzika ir žodžiai).

Lietuvos krikščionių demokratų partijos pirmininko pavaduotojas Vytautas Janonis stebėjosi perlojiškių išverme ir sumanumu sovietmečiu ginant DLK Vytauto didingą paminklą centrinėje Perlojos aikštėje.

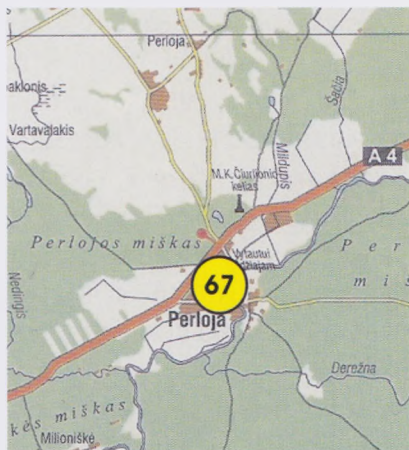
Varėnos politinių kalinių ir tremtinių ansamblis „Viltis“ padainavo kelias partizanų dainas, tarp jų vieną sukurtą ansamblio vadovės Gražinos Kuodienės: „Ar tu girdi mane, mielas brole?“

67. Paminklo granite įrašyti Merkyo būrio partizanų vardai

Iškilmingoje šventėje kalbėjo Varėnos TS (konservatorių) skyriaus pirmininkas Kazimieras Velžys, Vilniaus Vytautų klubo pirmininkas Vytautas Tulevičius, LLKS Pietų Lietuvos partizanų vadas Juozas Petraška. Šaulys Juozas Jonytis pakvietė šventės dalyvius rugsėjo 21 d. dalyvauti Lisagūrų kaime šventinant kryžių šešiams žuvusiems partizanams. Vytautas Kaziulionis visų šventės dalyvių vardu pareiškė užuojautą žuvusių partizanų giminėms ir artimiesiems.

Iškilmės baigėsi bendra visų dalyvių atliekama daina „Lietuva brangi“.

68. Partizanas Stasys Baublys-Perlas, 1928–1949 (A. Baublio-Merkio jaunesnysis brolis)

69. Prie paminklo partizanų giminės ir artimieji

Žuvę už Perloją ir visą Lietuvą

Seniai tokią gausybę žmonių matė Senoji Perloja kaip tą įsimintiną ir reikšmingą 1995 m. rugsėjo 10 d. Galbūt tiek buvo susirinkę tik 1930 m. atidengiant monumentą kunigaikščiui Vytautui Didžiajam minint jo 500 metų mirties sukaktį. Šį kartą iš visos Lietuvos suplaukė žmonių minia pagerbti 48 partizanų perlojiškių, žuvusių už Perloją ir visą Lietuvą.

Prieš metus, 1994 m. lapkričio 27 d., iškritus pirmajam sniegui, pradėjo pildytis seniai puoselėta buvusio partizano, politinio kalinio perlojiškio Juozo Ciūnio svajonė – pastatyti Perlojos bažnytkaimio žuvusiems partizanams atminties paminklą. Tą dieną jaunas ir energingas Perlojos parapijos klebonas Alfonsas Kelmelis pašventino paminklo pamatų kertinį akmenį. Tada J. Ciūnys sunerimęs kreipėsi į gausiai susirinkusius iškilmių dalyvius, prašydamas aukoti būsimą paminklo statybai. Perlojiškiai ir atvykę svečiai išgirdo iniciatoriaus raginimą, jie pasielgė panašiai kaip prieš daugelį metų statant manumentą DLK Vytautui. Paminklo statybai aukojo žuvusiųjų partizanų giminės, artimieji, Perlojos gyventojai ir kiti geros valios žmonės. Mažiau kaip po metų paminklas buvo pastatytas ir atidengimo iškilmės prasidėjo šv. Mišiomis Perlojos bažnyčioje, jas aukojo Senosios Varėnos parapijos klebonas Pranciškus Čivilis. Po pamaldų, nešdami įvairių patriotinių organizacijų vėliavas, žmonės suėjo prie paminklo, kur stovėjo ginkluota garbės sargyba. Priekyje išsirikiavo savanoriškos krašto apsaugos kariai, šauliai ir buvę partizanai. Išsidėstė iš įvairių kraštų atvykę choristai ir ansambliciai.

Paminklo iniciatorius ir statytojai parengti iškilmių scenarijų ir vadovauti iškilmėms prašė Varėnos kultūros namų direktorę Reginalą Svirskienę ir manė – LPKTS Varėnos skyriaus tarybos pirmininką Vytautą Kaziulionį. Įžanginėje kalboje, pasveikinęs iškilmių dalyvius, paminėjau, kad Dzūkija, o ypač Perloja visais laikais buvo tarsi Lietuvos gynybinis bastionas, tvirtas prieš svetimšalių antpuolius ir atsparus nutautinimo mėginimams. Dzūkai liko ištikimi saviems papročiams ir tradicijoms. Jie apgynė ir išlaikė savo melodingą šneką, visuomet didžiavosi garbinga tautos praeitimi. Apie tai liudija paminklas Vytautui Didžiajam, kurį perlojiškiai ne tik pastatė, bet ir apgynė nuo bolševikinių vandalų. Šiandieną Vytautas Didysis triumfuoja kaip ir prieš kelis šimtmečius mūsų tautos galybės laikais.

Padėkojęs susirinkusiems, savo dalyvavimu pagerbusiems Perlojos žuvusius 48 partizanus, paminklo iniciatoriaus J. Ciūnio prašomas, perskaičiau jo kreipimąsi:

Gerbiami Perlojos gyventojai ir svečiai, atvykę pagerbti žuvusių šio krašto didvyrių, kurie paėmę į rankas ginklą stojo nelygion kovon prieš milijoninį priešą, žinodami, kad vienas prieš daugumą ne ką padarysi. Tačiau meilė Tėvynei daro stebuklus. Čėčėnų tauta dar mažesnė, šiandieną įtikinamai įrodo, kad laisvės troškimas suteikia dvasinės stiprybės. Mūsų broliai partizanai žuvo, bet jie nenugalėti ir ju

atminimas amžinas – įrašytas granite. Įamžinimo mintis man kilo dar pirmais mūsų Tėvynės atgimimo metais. Tačiau trūko žinių ir išmonės parenkant projektą. Apie tai sužinojo Vilniuje gyvenantis perlojiškis architektas Alfonsas Lukšys. Prie jo prisidėjo ir Giedrius Laucius. Jie parengė dviejų projektų maketus, kurie buvo geri ir gražūs, abu priimtini. Po ilgų svarstymų ir pamąstymų pasirinkome A. Lukšio projektą. Tačiau esame dėkingi ir G. Lauciui už rūpestį ir įdėtą darbą. Nuoširdžiai

70. Paminklas Perlojos DLK Vytauto aikštėje 48-iems žuvusiems Perlojos apylinkių partizanams. 1995 m.

dėkojame parapijos klebonui Alfonsui Kelmeliui už projekto dokumentų tvarkymą ir derinimą su architektais. Tik prasidėjus darbams Perlojos žemės ūkio bendrovė pamatų duobės iškasimui suteikė reikalingą techniką. Į talką suėjo perlojiškiai. Parapijos klebonas parūpino cementą pamatams, ir jau praeitų metų rudenį, iškritus pirmajam sniegui, pašventinom paminklo kertinį akmenį.

Nerami žiema praėjo ieškant žmogaus, kuris imtųsi vadovauti paminklo statybos darbams. Dievulis neapleido, pasiuntė Varėnos akcinės bendrovės „Trobesiai“ direktorių Vytautą Kuklį, kuris nesvyruodamas sutiko atlikti paminklo statybą ir apdailos darbus. „Trobesių“ techniniai darbuotojai Vladimiras Isakovas ir Vytautas Makselis pagamino formą ir išliejo paminklą. Nuoširdus ačiū visam akcinės bendrovės „Trobesiai“ kolektyvui, nes be jų paramos nebūtume išsivertę. Jų pats didžiausias indėlis statant paminklą. Visus darbus pradėjome su tuščia sauja, tačiau žmonės nebuvo abejingi. Šiam kilniam reikalui padėjo visi, kiek kas galėjo. Pirmasis 200 Lt paaukėjo Jonas Krivas, vėliau po panašių sumų aukojo ir kiti. Esu labai dėkingas Vilniaus merui Aliui Vidūnui ir Perliui Vaisietai, prisidėjusiems prie šio kilnaus darbo. Vilniuje gyvenantys perlojiškiai surado ir daugiau gerų žmonių, kurie prisidėjo prie paminklo statybos. Ačiū LPKTS Varėnos skyriaus tarybai, nors ir neturtingai gyvuojančiai, tačiau suradusiai lėšų šiam kilniam darbui. Varėnos

71. Paminklo Perlojos partizanams atidengimo šventė 1995 09 10. Priekyje LPKTS Varėnos skyriaus Tarybos nariai. Iš kairės: Edvardas Laugalys, Birutė Šibailienė ir Juozas Ciūnys paminklo iniciatorius

72. Karys garbės sargyboje ir aktorius Tomas Vaisieta vaidilos vaidmenyje paminklo Perlojos partizanams atidengimo metu. 1995 m.

rajono savivaldybė buvo paskyrusi vieną tūkstantį litų, bet, žinodami sunkią rajono finansinę būklę, šios aukos mes atsisakėme, tikėdamiesi, kad šitie pinigai bus panaudoti rajono žmonių gerovei.

Dievas laimino šį mano sumanymą, todėl privalu padėkoti visiems, prisidėjusiems įgyvendinant šį garbingą darbą. Baigdamas dar kartą dėkoju šventės dalyviams: perlojiečiams, choristams ir uniformuotiems karo vyrams, suėjusiems pagerbti žuvusiųjų partizanų, gynusių ne tik Perloją, bet ir visą Lietuvą.

Atidengti paminklą pakviečiau iniciatorių Juozą Ciūnį, architektą Alfonsą Lukšį ir statybos organizatorių Vytautą Kuklį. Atidengus paminklą, Alytaus savanoriškos krašto apsaugos karių pučiamųjų instrumentų orkestras pagrojo Tautos himną, o Varėnos teritorinės gynybos savanoriai penkiomis salvėmis pagerbė žuvusiųjų karžygių atminimą.

Paminklą pašventino Senosios Varėnos parapijos klebonas Pranciškus Čivilis. Po to perlojiškis aktorius Tomas Vaisieta, pasipuošęs vaidilos drabužiais, akompanuojant kanklėmis, teatralizuotai rypavo iš tautos širdies gelmių sklindančią melodingą raudą:

Už aukštųjų kalnelių, už giliųjų klonelių

Guli žalnierėlis, lauki pašarvotas.

Ir atajo motulė ir atnešė marškinius.

– Kelkis, sūneli, kelkis, žalnierėli.

Ir atajo tėvulis ir atvedė žirgelį.

– Kelkis, sūneli, kelkis, žalnierėli.

– Aik, motula, šonan mano, nešk marškinius rankon savo.

Aik, tėvuli, šonan mano, vesk žirgelį rankon savo.

Sopa galvele, kur šoblalė kirto,

Alpsta širdelė, kur strielbelė šovė.

Už aukštųjų kalnelių, už giliųjų klonelių

Guli žalnierėlis, lauke pakavotas.

Guli žalnierėlis, lauke pakavotas.

Po raudos aktorius rūščiai prabilo:

– O prakeiktas nuožmus žudike, kodėl tu žudei motinai, tėvui sūnų, seselei, broleliui – brolių, žmonai – vyrą, vaikeliam – maitintoją, mergelei – bernužį.

73. Paminklo Perlojos partizanams atidengimo šventė. 1995 m.

– Mes visi suguldyti kūnu ir siela, bet užėjo viesulas, rūbu raudonu apdrėbė mūsų gimtąją žemę ir pradėjo laužyti mūsų vienybę. O gal žilagalvės išėjusios į Anapilį mūsų motinos gimdė ne didvyrius, tik mylinčius savo tėvynę.

– Netvarstėm jūsų žaizdų, nedainavom lopšinių, tačiau jūs esate mūsų sūnūs, broliai, ir kiekvienas sopulys šiandieną mums neduoda ramybės, kuri duobė prarajo tavo kūną. Niekas nepašventino jų duobės, kryžiumi nepaženklino kapų, bet jie neprapuolė, jie gyvi, mes savo širdy įrašėme: „Nelygioj kovoj kritę, būsit laisvės paminklo nedūžtantis granitas. Jiems išplėštas Viešpaties duotas laikas žemėje, bet jie gyvi mūsų atminty, mūsų darbuose. Štai jų, kurie žuvo už Perloją ir visą Lietuvą, vardai“.

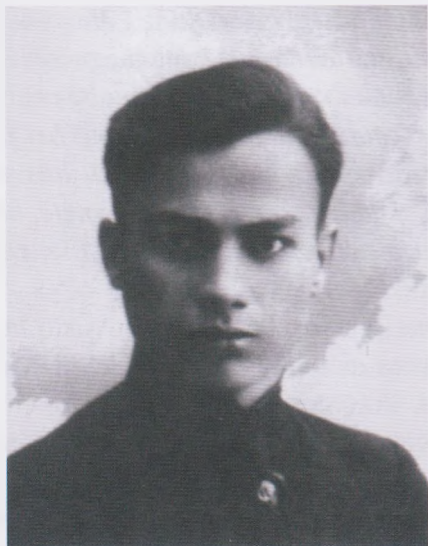
Aktorius pristatė visus 48 didvyrius, įrašytus granite. Paskelbus žuvusio kovotojo vardą, pavardę, slapyvardį, gimimo ir žūties metus bei amžių, kiekvienam jų suskamba paminklo viršuje pakabintas varpas. Po įvardijimo prabilo bažnyčios varpas, kviesdamas telktis, vardan žuvusiųjų budėti, gyventi vienybėje ir sutariant, prisiekti ištikimybę Lietuvai ir tęsti žuvusiųjų partizanų idėjas bei siekius.

Paminklo atidengimo iškilmės užsitęsė iki vėlumos, kadangi kalbėjo iš visos Lietuvos suvažiaavę įžymūs žmonės: Lietuvos savivaldybių asociacijos prezidentas Alis Vidūnas, Lietuvos Sąjūdžio tarybos pirmininkas Romas Batūra, LPKTS prezidentas Balys Gajauskas, Čėčėnijos atstovė Aminat Saijeva, Seimo narys Algirdas Endriukaitis, buvęs partizanas J. Girskis, Alytaus LPKTS skyriaus pirmininkas Stasys Kizelavičius, Panevėžio skyriaus tarybos narys Antanas Šimėnas, Vilniaus Vytautų klubo prezidentas prof. Vytautas Jurgutis ir kt.

Dainavo Alytaus, Varėnos, Lazdijų, Druskininkų, Vilniaus, Elektrėnų, Perlojos tremtinių chorai ir ansambliai, o taip pat Vilniaus dzūkų „Pulkucis“ (vad. A. Šiupinienė).

Prie atidengto paminklo prisiekė Varėnos jaunieji šauliai.

Liškiava

74. Pirmasis Liškiavos partizanų vadas leitenantas Bolius Šimkūnas-Šarūnas

75. Lietuvos kariuomenės leitenantas Mykolas Lukošiušas su žmona. M. Lukošiušas kartu su B. Šimkūnu-Šarūnu, Juozu Slautaušra ir Antanu Grušausku-Siaubu vadovavo Panaros mūšiui 1945 m. vasario mėn.

Kairiajame Nemuno krante, netoli Druskininkų, virš šimtamečių pušų viršūnių iškilęs Liškiavos pilies kalnas. Kadais ant jo stovėjo medinė pilis, gynusi Lietuvą nuo kryžiuočių antpuolių. Kalno viršūnėje akmenų, kalkių ir kitokių statybinių medžiagų liekanos verčia manyti, kad buvo ruošta si statyti mūrinę pilį. Tačiau, kryžiuočiams pralaimėjus Žalgirio mūšį (1410), pavojus iš Vakarų sumažėjo ir pilį statyti atsisakyta.

Liškiava tarsi Dzūkijos krašto perlas. Nemuno vandens veidrodyje atsispindintys amžinai žali kalnagūbriai, nepaprastas čionykštės gamtos grožis XVII a. pabaigoje priviliojo vienuolius dominikonus šalia piliakalnio pasistatydinti vienuolyną ir unikalų baroko stiliaus Švč. Trejybės bažnyčią. Nuostabiomis skulptūromis ir freskomis bažnyčioje išpuošti net septyni altoriai. Viename iš jų stebuklingas Dievo Motinos paveikslas.

Iki 1997 m. (per kelerius metus) energingas Liškiavos parapijos klebonas Valius Zubavičius kapitališkai suremontavo sovietmečiu apleistą vienuolyną, restauravo Švč. Trejybės bažnyčią, sutvarkė aplinką, išpuošė ir paruošė garbingam trijų šimtų metų jubiliejui.

Liškiavos krašto žmonėms nereikėjo (ne taip, kaip vienuoliams dominikonams) pasirinkti gyvenamosios vietos. Jie gimė ir išaugo šiame Dievo palaimintame krašte. Jų protėvių šaknys nuo neatmenamų laikų giliai įaugo jiems skirtame žemės lopinėlyje. Jie mylėjo, tausoją savo namų židini į per amžius gynė nuo priešų visą Lietuvos pietvakarių kraštą.

Patriotinis šio krašto žmonių judėjimas išryškėjo sovietams okupavus Lietuvą, pra-

sidėjus kruvinam bolševikų terorui. Čia anksčiau negu kur kitur organizavosi ginkluotas pasipriešinimas. Garsus Panaros kaimo mūšis tapo pirmuoju iššūkiu okupantams, išreikštu ginklo kalba.

Partizaninio judėjimo pradininkas buvo Lietuvos kariuomenės leitenantas Boliušis Šimkūnas, gimęs Liškiavoje, net keturiolikos vaikų šeimoje. Trisdešimties partizanų Šarūno būrį jis suorganizavo 1944 m. rugpjūčio viduryje. Tų pačių metų rudenį būryje jau buvo apie 70 kovotojų.

Neilgai B. Šimkūnui-Šarūnui buvo lemta vadovauti Liškiavos partizanams. 1945 m. vasario mėn. jis žuvo netoli Kapčiamiesčio, Macevičių kaime. Čia buvo ir užkastas. Kiek vėliau, aprišus enkavėdistų siautėjimui, partizanai savo vadą perlaidojo Liškiavos kapinėse.

Žuvus pirmajam Liškiavos partizanų vadui, Šarūno būrio vadovavimą perėmė taip pat liškiavietis Juozas Slauta-Aušra.

76. Albinas Kisieliauskas-Karvelis Švėtežerio skrajojancio partizanų būrio vadas, nulėmęs Panaros mūšio pergalę

77. Paminklas ir 25 kryžiai Liškiavos kapinėse šiose apylinkėse žuvusiems partizanams

Liudytojų pasakojimu, Panaros mūšyje dalyvavo Antano Grušausko-Siaubo, Juozo Slautos-Aušros ir leitenanto Mykolo Lukošiuo partizanų būriai. Vėliau prie jų netikėtai prisijungė ir leitenanto Albino Kisieliausko-Karvelio kovotojai.

Enkavėdistai nesitikėjo tokio stipraus partizanų pasipriešinimo ir, užuot pradėję sumanytą puolimą, buvo priversti gintis. Generolas Vetrovas savo ataskaitoje rašo, kad jo kariams pritrūko šovinių, nes susirėmimas vyko net 6 valandas. Tačiau jis nuslėpė, kad pakliuvę į partizanų kryžminę ugnį čekistai patyrė didelių nuostolių.

Partizanai, laimėję mūšį, per Liškiavą traukėsi į Žaliamiškio giria, iš mūšio lauko nešdamiesi sužeistus kovos draugus ir žuvusio vado M. Lukošiuo kūną, kuri po kelių dienų palaidojo Liškiavos kapinėse.

Apie Lietuvos tragedijos pradžią nuosekliai pasakojo buvęs partizanas Jonas Tamulevičius.

„Kai 1940 m. birželio 15 d. valstybinę sieną peržengė apgailėtini – nusmurgę, panašūs į daržų kaliauses,– sovietų armijos kariai, tada jis tarnavo Lietuvos kariuomenėje Alytuje. Šaipėsi lietuviai matydami raudonarmiečius atidavinėjant pagarbą eiliniams ulonams, palaikę juos generolais dėl jų puošnios uniformos.

Netrukus trys lietuvių šaulių pulkai iš Alytaus stovyklos buvo dislokuoti caro laikų Varėnos artilerijos poligone. Čia pradėjo aiškėti, kad lietuviai, apsupti šarvuočių ir gerai ginkluotų enkavėdistų, tapo labiau panašūs į belaisvius“.

78. Paminklo ir kryžių šventinimas

1941 m. birželio 14 d. NKVD apgaule nuginklavę apie du šimtus visų trijų pulkų karininkų sugrūdo juos į gyvulinius vagonus Varėnos geležinkelio stotyje. Naujojoje Vilnioje represuotų karininkų padaugėjo iki šešių šimtų. Juos patalpino bendrame ešlone, atskyrę nuo keliasdešimties tūkstančių šeimų, suvežtų iš visos Lietuvos. Ir karininkus, ir jų šeimas vežė į Sibirą, į atšiauriausias Sovietų Sąjungos vietas atskiruose spygliuotomis vielomis apraizgytuose vagonuose. Visi jie buvo pasmerkti neapsakomom kančiom, lėtai bado ir šalčio mirčiai.

Daugiau kaip keturi šimtai įvairaus rango karininkų pakliuvo į Krasnojarsko krašto Taimyro pusiasalį, Norilsko ypatingojo režimo lagerius. 1952 m. ten pat pakliuvau ir aš, Vytautas Kaziulionis. Penktajame lageryje teko susitikti su generolu Juozu Barzda-Bradausku, buvusiu Lietuvos kariuomenės motorizuotų dalinių vadu. Iki to laiko jis išliko per stebuklą, tačiau atrodė palaužtas. Išlikusiųjų karininkų buvo tik kelios dešimtys.

Prasidėjus karui, iš Varėnos poligono kelis tūkstančius beginklių Lietuvos karių enkavėdistai varėsi link Vilniaus, pakeliui šaudydami nepaklusniuosius. Tarp jų buvo ir J. Tamulevičius. Vilniaus prieigose čekistas jam peršovė krūtinę. Nuo mirties jį išgelbėjo vietiniai gyventojai.

Antrą kartą sovietams okupavus Lietuvą, J. Tamulevičius vienas iš pirmųjų įstojo į partizanų gretas. Jį, kaip apmokytą karį, pabuvusį karo sukuryje, palankiai priėmė būrio vadas M. Lukošius.

79. Varėnos tremtinių ansamblis „Viltis“ prie partizanų kapų Liškiavoje. 1999 m.

1945 m. spalio mėnesį partizanų būrys žygiavo link Panaros kaimo per J. Tamulevičiaus gimtinę, Kibyšių k. Gavęs būrio vado leidimą, Jonas užsuko į tėviškę. Čia netikėtai buvo suimtas ir vėliau nuteistas dešimčiai metų lagerio. Kalėjo Vorkutos lageriuose, po to buvo išsiųstas į tremtį. Į Lietuvą sugrįžo tik po 15 metų.

Laikas skuba nesulaikomai, tačiau žuvusiųjų bendražygių atmintis neišdilo mūsų širdyse.

1995 m. J. Tamulevičius pasiūlė įamžinti jam gerai žinomų Liškiavos apylinkės partizanų vardus. Pasitaręs su kraštiečiu, buvusiu bendražygiu, Dainavos apygardos partizanų štabo nariu Vytautu Nanartoniū, pasiūlė Liškiavos kapinėse pastatyti šios apylinkės žuvusiems partizanams paminklą. Aš pasiūliau aikštelėje prie paminklo pastatyti betoninius kryžius atskirai kiekvienam partizanui ir juose įmontuoti lenteles su žuvusiųjų vardais, pavardėmis, slapyvardžiais, gimimo ir žūties metais. Abu pasiūlymai buvo įvertinti ir priimti LPKTS Varėnos skyriaus taryboje.

Paminklo pagaminimu ir pastatymu rūpinosi J. Tamulevičius ir V. Nanartonis.

Pagaminti kryžius, kaip ir visada, kreipėmės į Varėnos AB „Trobesiai“ direktorių Vytautą Kuklį. Liejimo formas pagamino įmonės meistrai Vladimiras Isakovas ir Vytautas Makselis. Visi darbai buvo atlikti labdaros būdu.

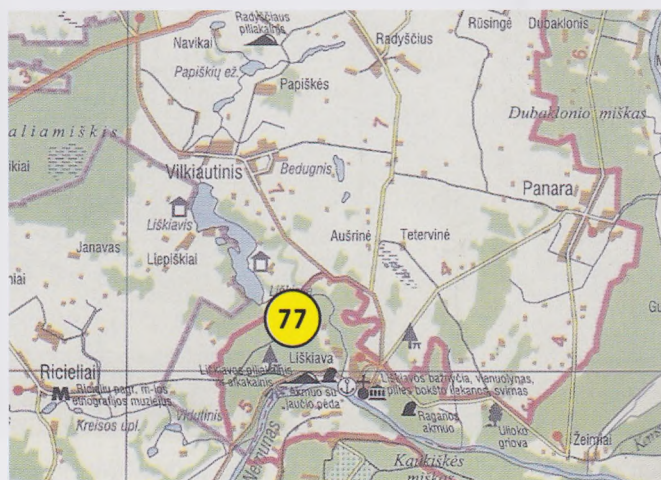
Paminklo granite įrašyti šie žodžiai:

„Ir kas gi mus nugalės, jei mes mirti nebijom, jeigu mes nugalėjome mirtį.

Čia palaidoti Lietuvos kovų Sąjūdžio dalyviai partizanai.

Šiuose kryžiuose pažymėti garbingi jų vardai“.

1995 m. liepos 23 d. Liškiavos bažnyčioje buvo aukojamos šv. Mišios už visus šioje apylinkėje žuvusius partizanus ir laisvės kovų dalyvius. Po šv. Mišių Liškiavos kapinėse atidengtas ir pašventintas paminklas ir 25 kryžiai, išrikiuoti tartum laisvės kariai,— jie ateities kartoms primins paprastų Lietuvos žmonių atliktus didingus darbus, dėl Tėvynės laisvės nepagailėjusių brangiausio turto – savo gyvybės.

Memorialiniai ženklai Nedzingėje

Sulaukę Lietuvos nepriklausomybės atgimimo, su didele pagarba minime pokario kovotojus – partizanus, už Lietuvą ne tik kad sunkų vargą pasirinkusius, dėl jos ir savo gyvenimo nepagailėjusius, bet ir partizanų rėmėjus, ryšininkus – drąsius, dorus ir ištikimus to paties likimo brolius. Ten, kur jie kentėjo, kovojo, šiandien kyla kuklūs atminimo ženklai: kryžiai, atminimo lentos, paminklai. Deja, ne taip, kaip norėtusi...

Apie tai liudija garbūs šiuo laiku po visą Lietuvą išsiblaškę Nedzingės parapijos žmonės: Druskininkuose gyvenantis Vincas Juškevičius; Kaune gyvenantys Juozas Peičius, Stasys Sluškonis; Vilniuje gyvenantys Irena Makaraitytė-Krivienė, Marytė Grabavičiūtė-Baltrušienė, Bronius Gelucevičius, Bronius Simniškis; Alytaus rajone gyvenantys Stasys Čekanauskas, alytiškis Stasys Švedas; Merkinėje gyvenantis Motiejus Vinkevičius.

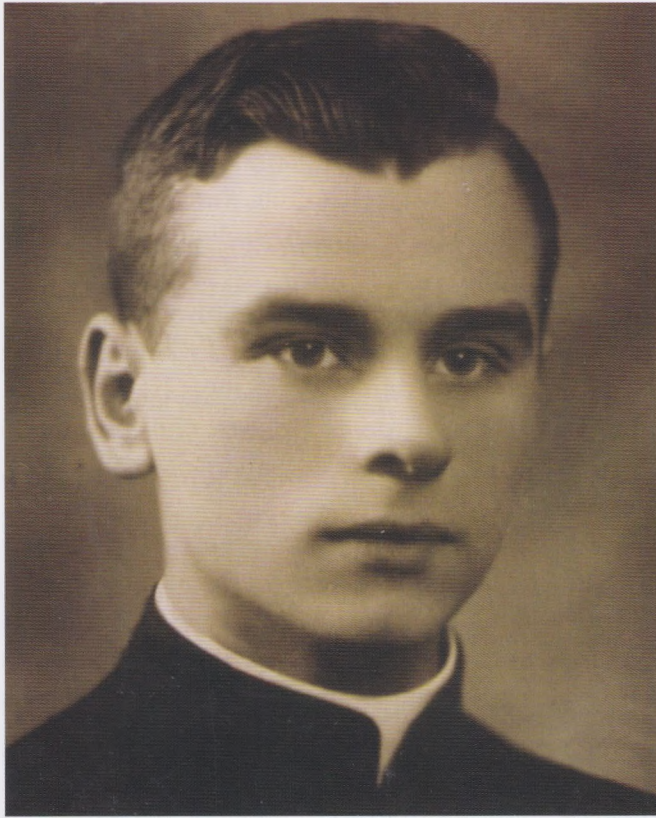
Jie ėmėsi sunkaus ir sudėtingo pokario rezistencijos įamžinimo darbo. Kilnūs jų norai ir didelės pastangos būdavo neišgirstos arba atsainiai svarstomos.

Dzūkijoje iki šiol visiems žmonėms žinomas pokario metų Nedzingės parapijos klebonas Zigmas Neciunskas-Elytė, garsus šio krašto partizanų ryšininkas ir rėmėjas, kurį mylėjo ir gerbė Nedzingės žmonės už jo neapsakomą gerumą ir didelius prasmingus darbus („Dzūkų numylėtas kunigėlis“ – taip užrašyta memorialinėje lentoje).

Kunigas Zigmas Neciunskas-Elytė gimė 1912 m. liepos 12 d. Miroslovo parapijoje, Balkūnų kaime, ūkininkų Jono ir Marijonos Neciunskų gausioje šeimoje. Zigmukas dėl tam tikrų šeimyninių priežasčių gyvendamas pas dėdę, tėvo brolių Vladą, baigė Žiaunieriškių pradžios mokyklą, po to Alytaus gimnaziją ir Vytauto Didžiojo universitetą Kaune, Filosofijos-teologijos fakultetą. 1939 m. buvo išsventintas į kunigus ir paskirtas Nedzingės parapijos vikaru; čia kunigavo iki 1941 m., nes buvo pervestas į Giedraičius (Molėtų r.) progimnazijos kapelionu. Antrą kartą į Nedzingę sugrįžo 1944 m. parapijos klebonu. Nuo tada ir prasidėjo kunigėlio rezistencinė veikla. Konspiracijos sumetimais partizanai jam suteikė moterišką Elytės slapyvardį. Įžymus Dzūkijos ir visos Lietuvos partizanų vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas atsiminimų knygoje „Daugel krito sūnų...“ (P. 184–185) rašė:

Pati Elytė buvo labai mylima ir gerbiama. Savo nuoširdumu ir aukojimusi visiems, ji igijusi nepaprastą autoritetą. Žmonės, ištikus nelaimi ar bėdai, pirmiausiai kreipdavosi į Elytę, ji visiems padėdavo materialiai ir moraliai. Viską, ką turėdavo, ji išdalydavo neturtėliams ir varge atsidūrusiems.

Apie tai, kad Elytė turi tokį autoritetą tarp gyventojų, greitai sužinojo MGB organai ir pradėjo jį visokeriopai persekioti. Elytė, supratusi padėties rimtumą, labai susirūpino ir nusprendė su mumis susisiekti. Išsiaiškinę situaciją, nutarėme parašyti Elytei tariamą perspėjimą, kurį jis turėjo parodyti Alytaus

80. Kunigas Zigmantas Neciunskas-Elytė partizanų ryšininkas, politinis kalinys

saugumui būtent taip, kad apie tai sužinotų ir šnipai. Perspėjimo tekstą buvome gerai apgalvoję, kad rusai net neįtarė, kad čia norima jiems akis apdumti. Su Elyte jie pradėjo visiškai kitaip elgtis, nes manė, kad ji – savas žmogus. Kaip vėliau paaiškėjo, jie netgi tikėjosi, kad Elytę pavyks užverbuoti.

A. Ramanausko knygoje „Daugel krito sūnų“ iš bendražygių ir artimųjų pasakojimų sužinojome, kad kunigas Z. Neciunskas buvo neeilinė figūra rezistencinėje veikloje. Klebonija buvo tarsi partizanų ryšio štabas, nes mansardoje buvo didelė slėptuvė, kurioje buvo radijo imtuvai ir įvairūs dokumentai – spauda, atsišaukimai.

Šioje slėptuvėje ne kartą nuo mirtino pavojaus išsigelbėjo Vanagas ir kiti žymūs partizanų vadai. 1945 m. balandžio 26 d. Nemunaičio ir Alovės partizanai savo vadu išrinko ką tik iš legalaus gyvenimo pasitraukusį A. Ramanauską-Vanagą, kuris po keleto dienų savo būrį sujungė su Merkinės partizanais ir sudarė 140-ies kovotojų kuopą. Tuo laiku Nedzingės partizanai veikė atskirai, be ryšio su kitais partizanais.

Gegužės mėnesį Vanagas gavo žinią, kad su juo pageidauja susitikti Nedzingės

partizanai. Miške, šalia bažnytkaimio kapi- nių, į susitikimą Vanagas su Klevu-Juožu Kazlausku atėjo raiti, juos pasitiko Vincas Ivanauskas-Gegutis ir Jonas Sinkevičius-Paukštė, kurie paaiškino, kad neturi ryšio su kitais partizanais ir kad sutinka pereiti Vana- go atsakomybėn. Tam pritarė 12 susitikime dalyvavusių kovotojų su sąlyga, kad jiems bus leista veikti Nedzingės apylinkėse.

Toks pasiūlymas Vanago netenkino, nes jis siekė sudaryti stiprų ir vientisą dalinį be jokių išlygų. Iškilus nesutarimui, nuspręsta aiškintis dalyvaujant visam Nedzingės parti- zanų būriui nustatytu laiku.

Dėl enkavėdistų siautėjimo Nedzingės apylinkėje susitikimas neįvyko ir buvo ati- dėtas net kelis kartus. Pagaliau gegužės mė- nesio pabaigoje susitikę partizanai nutarė, kad dalis Nedzingės kovotojų pereis į Vana- go kuopą, o kiti sudarys atskirą dalinį, kuris veiks Nedzingės apylinkėje, bet klausys Va- nago įsakymų. Buvo nustatyta data, kada visas Nedzingės būrys atvyks į sutartą vietą priimti partizanų priesaikos.

1945 m. birželio mėnesį Vanago kuopa kartu su V. Voverio-Žaibo būrio partizanais stovyklavo Varčios miške.

Praėjus dešimčiai dienų po priesaikos priėmimo, 1945 m. birželio 12 d. Varčios miške įvyko pirmasis stambaus masto partizanų mūšis su didelėmis kelių šimtų enkavėdistų pajėgomis. Jame dalyvavo ir Nedzingės partizanai Vanago kuopoje. Mūšyje buvo nukauta apie 170 priešo karių, žuvo ir vienuolika partizanų.

Vėliau Vanago kuopa išsiplėtė į batalioną, kuriam priklausė visi Nedzingės partizanai.

Ištisą dešimtmetį vyko mūšiai, liejosi partizanų kraujas, laistė gyvybingas nepriklausomybės medžio šaknis.

Tad neatsitiktinai savo krašto patriotai nedzingėnai, minint rezistento kunigo Elytės 80-ąsias gimimo metines, 1992 m. nutarė įamžinti jo atminimą. Tam tinka- miausias būdas – klebonijoje, kur jis gyveno, dirbo, įrengti Z. Neciunsko-Elytės to sąmatą. Tuo metu galiojančiomis 1984 m. kainomis – 446, 93 tūkst. rublių. Deja,

81. Memorialinė lenta kunigui Zigmui Neciunskui-Elytei Nedzingės bažnyčios išorinėje sienoje. 1998 m.

viskas taip ir liko popieriuje, nors plušėta, vaikščiota ir belstasi ne į vienas duris. Klebonijos ne tik niekas neremontavo, ji buvo nuolat apiplėšinėjama ir bebaigianti griūti.

Savo atsiminimuose Vincas Juškevičius rašo: „Iškilo būtinybė imtis konkrečių darbų, kad kaip nors išsaugotume partizanų globos namais buvusį pastatą“. 1997 m. Juozas Peičius, Stasys Sluškonis iš Kauno ir Vincas Juškevičius iš Druskininkų nutarėme įkurti visuomeninę draugiją „Nedzingė“. Buvo parengti įstatai ir atidaryta einamoji sąskaita finansinėms lėšoms kaupti. Pirmame įstatų skyriuje užregistruoti tikslai ir uždaviniai: 1.2. restauruoti Nedzingės parapijos klebonijos pastatą, kaip istorinį paminklą; 1.3. suremontuotoje klebonijoje įkurti Dainavos laisvės kovų muziejų; 1.4. pastatyti Nedzingės parapijos klebonui Z. Neciunskui ir jo parapijiečiams paminklus.

Išrinktas komitetas (pirmininkas – V. Juškevičius, pavaduotojas – Neciunskas, sekretorius – B. Simniškis) ir revizijos kontrolė. Nuo komiteto išrinkimo dienos jis įstatų pagrindu perėmė veiklą, iniciatyvą ir atsakomybę draugijos narių konferencijai ir valstybės įstatams.

Kadangi Nedzingės parapijiečiai visų pirmiausiai norėjo įamžinti savo mylimo kunigo atminimą, bendradarbiaujant su Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centru ir generalinės direktorės Dalios Kuodytės geranoriška parama 1998 m. birželio 21 d. prie bažnyčios sienos iškilmingai buvo atidengta ir pašventinta memorialinė lenta. Joje išgraviruoti žodžiai: „Rezistencijos kovų dalyvis (Elytė), kančių kalvarijas ėjęs sovietiniuose lageriuose 1946–1955 m., palaužtas fiziškai, bet likęs ištikimas Dievui ir Tėvynei. Tebūnie amžinai gyvas pas Dievą ir žmonių širdyse dzūkų numylėtas kunigėlis“.

Tolesnis „Nedzingės draugijos“ žingsnis – siekti, kad Nedzingės pagrindinei mokyklai būtų suteiktas garbingo kunigo rezistento Z. Neciunsko vardas. Deja, mokyklos vadovybei mūsų siekis, matyt, buvo nesuprantamas ir ji nusprendė pasilikti senąjį, iš sovietinių laikų, Nedzingės pagrindinės mokyklos pavadinimą.

1998 m. vis labiau darėsi aišku, kad mūsų noras senajam klebonijos pastate įkurti muziejų taip ir liks noru. Iš naujo varstomos valdiškos durys, aiškinta, prašyta pagalbos – visur atsitrenkdavome į sieną, vieniems – lėšų stinga, kitiems – noro, o dar kitiems sovietiniai laikai iš galvos neišeina. Tokia nesmagi to meto tikrovė. Supratome – nebus lemta muziejui po klebonijos stogu įsikurti.

Gavę Nedzingės vidurinės mokyklos vadovybės sutikimą, nutarėme rezistentų kovos muziejų įkurti Nedzingės mokyklos patalpose.

Kadangi nuolat buvo susiduriama su įvairiais biurokratiniais trukdymais, diskusijoje, kaip įamžinti už Tėvynę žuvusių atminimą, J. Peičius pasiūlė pastatyti paminklą, nepaisant jokių leidimų, iš akmenų, kaip jau buvo padaryta kitur. Iš širdies visi tam pritarė – tegu bent tėviškės laukų akmenėlis primena dėl Lietuvos laisvės padėjusius galvas partizanus.

Prasidėjo paruošiamieji darbai. Nuolatinis rūpestis – lėšos, jas reikėjo rinkti ir taupyti. Dėl to statybos organizavimą ir pačią statybą iki apdailos atlikome patys: V. Juškevičius, J. Peičius, S. Sluškonis, M. Vinkevičius. Žinias apie partizanų žūties aplinkybes, gimimo–mirties metus surinko Marytė Grabavičiūtė-Baltrušienė. Lėšomis rūpintis buvo pavesta J. Peičiui. Kreipėmės visur – ir į organizacijas, ir į pavienius rėmėjus, ir į Varėnos rajono savivaldybę. Nemažą dalį lėšų gavome iš Kauno miesto ir kitų parapijų kunigų. 1998 m. gegužės 21 d. įvyko rajono deputatų tarybos posėdis. Jame buvo svarstomas prieš kelias dienas įteiktas Draugijos „Nedzingė“ prašymas skirti 3 000 Lt kunigo Z. Neciunsko ir Nedzingės parapijos partizanų, žuvusių dėl Lietuvos laisvės, atminimo ženklams pastatyti.

Į pirmininkaujančio kvietimą išsakyti nuomonę svarstomuoju klausimu atsiliepė tik deputatas, Varėnos rajono politinių kalinių ir tremtinių vadovas Vytautas Kaziulionis. Jis parėmė prašymą ir kvietė ir kitus paremti ir skirti 3 000 Lt.

№	A–Ω	☀
1.	Sukil. Antanas Juškevičius	1916–1941
2.	Sukil. Jonas Prakapas	? –1941
3.	Pulk. Juozas Šibaila-Merainis	1905–1953
4.	Julius Makaraitis-Varpas	1928–1952
5.	Juozas Makaraitis-Zilvitis	1927–1949
6.	Jonas Juškevičius-Gruodis	1925–1949
7.	Alfonas Grabavičius-Škakis	1928–1948
8.	Bolius Stankevičius-Sakalas	1928–1948
9.	Antanas Stankevičius-Vakaras	1926–1950
10.	Petras Stankevičius-Rugpjūtis	1920–1945
11.	Vincas Vinkevičius-Žvalgas	1928–1951
12.	Stasys Vinkevičius-Jaunutis	1925–1949
13.	Jonas Celencevičius-Briedis	1927–1949
14.	Juozas Celencevičius-Šernas	1930–1949
15.	Vladas Karpuška-Šmitas	1914–1947
16.	Bronius Kasiulynas-Dobilas	1919–1946
17.	Alfonas Kasiulynas-Lakūnas	1927–1948
18.	Juozas Kazlauskas-Gylis	1918–1948
19.	Bronius Čaplikas-Strazdas	1918–1946
20.	Kęstutis Zurlis-Gegutė	1925–1948
21.	Juozas Kopka-Naras	1927–1948
22.	Julius Vilkauskas-Vieversys	1929–1949
23.	Petras Vilkauskas-Aras	1927–1949
24.	Vladas Jeruševičius-Viesulas	1930–1949
25.	Vladas Stankauskas-Špokas	1925–1947
26.	Vincas Makaravičius-Liūtas	1925–1948
27.	Jonas Sinkevičius-Paukštė	1913–1947
28.	Petras Juškevičius-Gaigalas	1913–1947
29.	Jonas Juškevičius-Vaiduoklis	1930–1951
30.	Bernardas Šidlauskas-Planeta	1928–1950
31.	Juozas Šidlauskas-Klajūnas	1930–1950
32.	Juozas Pigaga-Klevas	1930–1949
33.	Adolfas Truncė-Vilkas	1918–1947
34.	Jonas Babavičius-Dainius	1928–1948
35.	Juozas Kašėta-Jurginas	1925–1948
36.	Pranas Šimkonis-Karklas	1931–1950

82. Paminkle įrašyti Nadzingės partizanų vardai

83. Nedzingės centrinėje aikštėje iš lauko akmenų pastatytas paminklas šios apylinkės 36 partizanams. 1999 m.

Tačiau pirmininkaujantis Laisvūnas Budėnas (krikdemas) pateikė kitą pasiūlymą – skirti dvigubai mažiau 1 500 Lt. Atviras balsavimas: 9 už 3 000 Lt, 9 už 1 500 Lt, priimtas sprendimas 1 500 Lt toj pusėj, kur buvo pirmininkaujantis.

Pritrūko vieno balso Vinco Juškevičiaus ir Vytauto Kaziulionio laimėjimui. To sprendžiamojo balso tikėjomės iš Nedzingės apylinkės deputatės, Nedzingės mokyklos istorijos mokytojos J. M.

Jos pakelta ranka prieš Nedzingę, kartu ir prieš gyvąją rezistencijos istoriją, mane nuyklė ir sukėlė abejonių: „Ko moko mūsų vaikus tokia istorijos mokytoja?“

Trūko lėšų. 1999 09 11 posėdžio Alytuje metu buvo pasiūlyta surinkti lėšų granito plokštėms nupirkti, o pačią statybą pradėti kitais – 2000 m. Draugijos „Nedzingė“ narė Irena Makaraitytė-Krivienė pasiūlė pradėti paminklo partizanams statybą asmeninėmis bendrijos narių ir jos rėmėjų lėšomis. Stasys Sluškonis iš Kauno pasiūlė pagal galimybes surinkti lėšų ir iš žuvusiųjų artimųjų ir giminų.

V. Juškevičiaus ir J. Peičiaus pastangomis didelę dalį pinigų gavome iš Krašto apsaugos ministerijos, už tai esame dėkingi viceministrai E. Simonaičiui.

84. Prie paminklo partizanų giminės ir artimieji

Taigi 1999 m. lapkričio 20 d. buvo atidengta stela žuvusių dėl Tėvynės laisvės 1941 m. sukilėliams ir 1944–1953 m. partizanams. Paminklo granito plokštėse įamžintos 36 didvyrių pavardės. 2000 m. birželio mėn. pašventintas ir pastatytas Sapiegiškio kaimo kapinėse paminklas partizanų rėmėjų Kazlauskų šeimai.

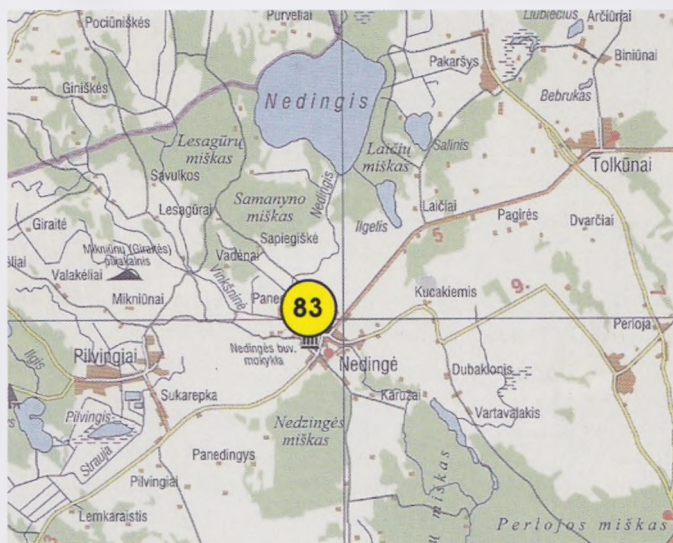
„Atlikę savo pareigą, esame ramūs. Žinome, kad vargais ir meile palytėti atminimo ženklai kartą kartoms primins partizanus ir jų likimo brolius – ryšininkus, pokario kovose už Tėvynę gyvybės nepagailėjusius“, – tokiais žodžiais savo atsiminimus baigia Vincas Juškevičius.

Nepamiršo visi Lietuvos žmonės laisvės kovotojų, paaukojusių savo gyvybę vardan Tautos išlikimo, vardan laisvės ir nepriklausomybės.

1998 m. birželio 21 d. prie Nedzingės bažnyčios kunigui Zigmui Neciunskui-Elytei atidengė memorialinę lentą architektas A. Jasinskas, skulptorius L. Žuklys.

1999 m. spalio 20 d. bažnytkaimio centrinėje aikštėje atidengtas iš lauko akmenų pastatytas paminklas Nedzingės apylinkės partizanams.

Visų trijų paminklų iniciatoriai ir darbų vykdytojai V. Juškevičius ir J. Peičius.

Partizanų vadavietė Kasčiūnų kaime

Artėjo tragiškas 40-ies metų jubiliejus, kai po žiauraus kankinimo 1957 11 29 buvo sušaudytas vienas iškiliausių Lietuvos ginkluotojo pasipriešinimo vadų Adolfas Ramanauskas-Vanagas.

1997 m. vasarą iš Kauno į Varėną atvyko A. Ramanausko dukra Auksė Skokauskienė. Kadangi jos tėvelio partizaninė veikla vyko Dzūkijoje, taip pat Varėnos rajone, ji norėjo pasitarti, kaip iškilmingiau pažymėti šią datą ir pasiūlė atkurti Vanago štabo bunkerį Kasčiūnų kaime, Jakavonių sodyboje. Pasiūlymą nutarėme derinti su dabartiniu sodybos šeimininku, buvusiu partizanu, vėliau politiniu kaliniu Juozu Jakavoniu, kuris artimai bendravo su A. Ramanausku-Vanagu. Bunkeris buvo įrengtas prieš 52 metus, suderinus su to laiko sodybos šeimininku Juliumi Jakavoniu. Partizanai jį iškasė 1945 m. ant aukšto Merkio skardžio šalia tvarto, kuriame buvo padarytas įėjimas ir kelių metrų tunelis į bunkerį. Bunkeris turėjo maždaug 3,2 x 2,6 m plotą ir apie 1,8 m aukštį.

Atsiminimų knygoje „Daugel krito sūnų...“ (P. 192-193) Vanagas rašo:

Gultai buvo vienaaukščiai, ant jų laisvai galėjome gulėti keturiese, <...>. Kai kuriuos reikmenis sutalpinome lentynose, kurių čia buvo trys, radijo aparatai pastatėme ant didelio stalo galo, kuriuo jis buvo pritvirtintas prie bunkerio sienos ir teturėjo dvi kojas antrame gale.

Už stalo prie sienos, arti aparato, Kazimieraitis pasirinko nuolatinę sėdėjimo vietą. Antrasis suolas buvo iš kitos pusės stalo <...>. Abu suolai buvo įtaisyti nejudami ir, reikalui esant, skersai ant jų galų uždėjus lentą, buvo įtaisomas trečiasis suolas stalo gale nuo gulto pusės.

Mūsų bunkeris buvo be jokios ventiliacijos. Per trumpą žiemos dieną kvėpuodavom tuo oru, kuris buvo bunkeryje ir angoje. Vakarop arba vos sutemus bunkeris būdavo pravėdinamas. Naktį anga visuomet būdavo atvira ir tuomet oro visai pakakdavo. Blogiau būdavo dieną. Dažniausiai nebūdavo galima įžiebtį degtuko. Kvėpuoti būdavo labai sunku ir krūtinės kilnodavosi kaip kalvėje dumplės. Minutėmis skaičiuodavome laiką, kol šeimininkai atidarys bunkerio angą <...>. Deguonies nepriteklių ypač sunkiai pakeldavo Kazimieraitis.

Lauke esant dideliame šalčiui, siena, prie kurios buvo anga, apšarmodavo per pusanthro metro į viršų. Šeimininkai ryte apmaskuodavo angą visai dienai, nušluostydavo šarmą.

Šiame bunkeryje buvo suplanuotas Merkinės puolimas, parengtos pasižymėjusių partizanų apdovanojimo taisyklės, spausdinamas „Laisvės varpas“, įvairūs atsišaukimai ir kreipimaisi į gyventojus. Čia Vanagas aprašė išgyventas valandas, ką žmogus jaučia atsidūręs prie mirties slenksčio, kada aiškiai girdėjo, kaip čekistai įnirtingai bado plieniniais strypais aplink bunkerį ir kasinėja žemę tvarte. Sodyboje viską apvertė apie 60 kareivių. Jis per tą laiką prirašė pilną mokyklinį sąsiuvinį.

Jeigu tai būtų buvęs vienintelis toks atvejis? Reikia tik stebėtis tų žmonių tvirtumu ir pravartu pacituoti partizanų vado Liongino Baliukevičiaus-Dzūko mintis iš jo dienoraščio: „Mūsų jėga glūdi mūsų sielose, mūsų širdyse, bet ne ginkluose“. Galime tik pridurti – ir laisvės troškuly.

Bunkeris nebuvo išaiškintas, tačiau žinančių apie jo buvimą atsirado daugiau ir jame gyventi pasidarė nesaugu. Todėl sulaukus 1946 m. pavasario jis buvo pačių partizanų užgriautas ir vadavietė perkelta į vasarinį bunkerį.

Atvykę į Kaščiūnus, geranoriškai pritariant J. Jakavoniui, suderinome bunkerio atkūrimo planą. Organizuoti atstatymo darbus teko man. Nors objektas nedidelis, tačiau viską reikėjo pradėti iš naujo, tuščiomis rankomis. Be to, ir laikas spaudė, nedaug teliko iki lapkričio 29 d. Bunkerio duobei iškasti paprasčiau Savanoriškos krašto apsaugos tarnybos 14-ojo bataliono vado S. Bartuškos skirti 10 vyrų. Duoti sutiko su sąlyga, jeigu savo transportu nuvešime į objektą. Tuo laiku visiems trūko kuro. Pasak J. Jakavonio, prieš 52 m. duobę bunkeriu kasė tokie pat jauni lietuviškomis uniformomis apsirengę partizanai: vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas, jo adjutantas Vincas Ivanauskas-Gegutis, Albertas Perminas-Jūrininkas, Bronius Čplikas-Strazdas ir Juozas Jakavonis-Tigras.

Kas galėjo pamanyti, kad po pusės amžiaus čia darbuosis jauni, energingi

85. Juozo Vitkaus-Kazimieraičio ir Adolfo Ramanausko-Vanago bunkeris vadavietė Kasčiūnų kaime Jakavonių sodyboje. Atstatytas 1997 m. Prie bunkerio partizanas Juozas Jakavonis-Tigras

laisvos Lietuvos savanoriai. Jų buvo dvigubai daugiau, jie dirbo nevaržomi, be baimės, neslapukaudami, neturėjo šalia savęs paruoštų ginklų atremti netikėtam priešų užpuolimui. Jiems negalėjo pakenkti bloga akis. Tai buvo nepalyginama.

Graudu buvo prisiminti tuos laikus, kada jauni vyrai savo rankomis kasė duobes, kuriose buvo laidojamos jų jaunystės, ateities viltys ir neretai gyvybės.

Stovėjau ant kasamos duobės krašto stebėdamas rimtais veidais besidarbuojančius karius. Sunku pasakyti, ką jie mąstė dirbdami nesudėtingą darbą. Pasikeisdami dirbo dešimtyje, tai – Vidas Čekius, Raimundas Gvildelis, Vilmantas Čepulis, Antanas Diksa, Nerijus Eidukevičius, Sigitas Laipienis, Vytautas Garmus, Saulius Januškauskas, Gintaras Petrušis ir Gediminas Samuolis.

Kai kuriems iš jų teko dalyvauti 1991 m. sausio įvykiuose, ginti Lietuvos Respublikos parlamentą ir šalies nepriklausomybę.

Jauni kareiviai bunkerio duobę iškasė per kelias valandas. Po darbo sodybos šeimininkė Zosė Jakavonienė visus sočiai pavaišino kaimiškais pietumis.

Autentišką bunkerio vidų įrengti, koks jis buvo prieš 52 m., kreipiausi į AB „Trobėsiai“ direktorių Vytautą Kuklį. Kaip ir visuomet jis geranoriškai sutiko. Iškilė klausimas dėl medienos. Teko kreiptis į Varėnos rajono urėdą Praną Celevičių, kuris leido V. Kukliui iš Varėnos miškų masyvo išsivežti reikiamą kiekį medienos šiam objektui. Tik rudeniop, J. Jakavoniui paaiškinant, buvo atkurtas bunkerio vidus. Sienos išklotos lentomis, padarytas gultas, stalas, suolai, lentynos ir imituota tunelio anga. Viršus lankytojų patogumui paliktas atviras. Apsaugai nuo lietaus ir sniego ant kelių stulpų uždengtas šlaitinis skiedromis dengtas stogas, primenantis pavėsinę. Be to, buvo pagaminti kilnojami sulankstomi skydai, uždengti bunkeriu pasibaigus lankymo sezonui.

Kadangi šioje sodyboje nebuvo pralietas partizanų kraujas, dėkodami Aukščiausiajam kieme pastatėme kryžių, kurį padarė buvęs politinis kalinys partizanas Jonas Tamulevičius.

Prie bunkerio pavėsinės pritvirtinome ažuolinę memorialinę lentą, pagamintą tautodailininko, buvusio tremtinio Algirdo Juškevičiaus. Lentoje jis išskobė šiuos žodžius: „Čia nuo 1945.05.28 iki 1946.05.01 buvo Adolfo Ramanausko-Vanago vadavietė. Sodybos šeimininkai Julius ir Karolina Jakavoniai“.

1997 m. spalio 26 d. (sekmadienį) 12.30 val. Merkinės bažnyčioje šv. Mišiomis prasidėjo paskutiniojo Lietuvos partizanų vado Adolfo Ramanausko-Vanago 40-ies metų tragiškos žūties minėjimas. Prieš šv. Mišias, klebonui Kęstučiui Kazlauskui leidus, bažnyčioje kauniečių vyrų ansamblis „Girių Aidai“ partizanų ir jų motinų garbei atliko patriotinę meninę programą.

Po pamaldų keli autobusai ir keliasdešimties lengvųjų automobilių kolona šventės dalyvius nuvežė į Jakavonių sodybą Kasčiūnų kaime pašventinti kryžiaus ir atidengti A. Ramanausko-Vanago atstatytos vadavietės.

Nedidelis Kasčiūnų kaimas pamiškėje, ant aukšto Merkio kranto, tolokai nuo

pagrindinių kelių, visą tą neramų laikotarpį buvo partizanų atspara ir prieglobstis, patikimai saugojęs ir globojęs laisvės šauklius. Dalijosi duona kasdienine ir kentė netikėtai užgriūvančius mirtinus pavojus. Paprasti šio kaimo žmonės gerai suprato kovos prasmę ir iki galo buvo ištikimi pasirinktam keliui. Per visą partizaninio karo laikotarpį čia neatsirado išdaviko, niekas nesusigundė okupantų siūlomais Judo si-dabriniais.

Atvykus į Kasčiūnus, neseniai gausiai iškritęs pirmasis sniegas akivaizdžiai išryškino partizanų kasdienės buities sudėtingumą žiemos sąlygomis, kada paralyžiuojamas bet koks judėjimas miško takais, kad neliktų pėdsakų, o spaudžiant šalčiui būtinas prieglobstis vienkiemių žieminiuose bunkeriuose.

Be išorinės paramos ypač žiemą partizanai išgyventi negalėjo. Todėl jie be galo buvo dėkingi ne tik šio kaimo, bet ir visiems Lietuvos žmonėms, kurie aukojosi rizikuodami savo gyvybe. Per susidūrimus su enkavėdistais žūdavo partizanai, supleškėdavo sodybos, žūdavo vienkiemių šeimnininkai su visa šeima.

Nesuklysimė manydami, kad Jakavonių sodyboje, ir apskritai Kasčiūnuose, niekada nebuvo tiek žmonių, kaip tą saulėtą vėlyvo rudens popietę, tačiau Merkinės parapijos klebonas K. Kazlauskas, pašventinęs kryžių ir vadavietę, šiame kovų už laisvę atminties renginyje pasigedo jaunimo. Jis priekaištavo mokytojams, kurie neatveda mokinių pasiklausyti gyvų liudytojų pasakojimų, kaip buvo kovojama ir aukojamasi dėl tautos išlikimo.

86. Atminties žymuo prie vadavietės Kasčiūnų kaime. 2000 m.

Pašventinus kryžių, Varėnos tremtinių ansamblis „Viltis“ sugiedojo giesmę „Kryžiau šventas“. Atidengus ir pašventinus vadavietę, tylos minute pagerbti partizanai – visi laisvės kovų dalyviai. Sugiedojus Lietuvos himną, SKAT-o savanoriai žuvusius pagerbė penkių salvių garbės saliotu.

A. Ramanausko-Vanago dukra Auksė Skokauskienė ir J. Vitkaus-Kazimieraičio sūnus Vytautas padėjo Jakavonių šeimai, visiems, kurie rūpinosi vadavietės atstatymu, ir šventės dalyviams, atvykusiems iš visos Lietuvos pagerbti partizanų vadų ir visų kovotojų, žuvusių dėl Lietuvos laisvės.

Druskininkų tremtinių choras, pritariant visiems šventės dalyviams, atliko Dzūkijos partizanų himną.

Vienkiemio šeiminkas partizanas J. Jakavonis plačiai papasakojo apie daugiau kaip prieš pusę amžiaus išgyventus įvykius. Partizanas Pranas Platūkis-Karklas, buvęs Kazimieraičio štabo ūkio dalies vedėjas, prisiminė, kaip klastingai buvo suimtas likęs bunkeryje vienas, nes Kazimieraitis buvo išėjęs vizituoti į sueigą pakviestų partizanų vadų. Karklui teko nakvoti ir šioje vadavietėje, tačiau žiauriai kankinamas tardymo metu priesaikos nesulaužė.

87. Kryžius Kasčiūnų kaime Jakavonių sodyboje. 1999 m.

Partizanų Motina

Kaune, Istorijos muziejaus sodelyje, netoli knygnešio – žmogaus su krepšiu ant pečių, nuo saulės pūslėtu delnu prisidengusio akis, besidairančio, kur saugiau pereiti Rytprūsių sieną, šalia sėjėjo, beriančio į dirvą grūdus, kukli motinos skulptūra, prie ratelio iš elementoriaus mokanti vaiką lietuviško rašto.

Nepamatuojama motinos meilė savo vaikams, šeimai ir tėvynei, tačiau jos gyvenime pareigos jausmas išskirtinis, lemiantis. Gal todėl ir pokario metais nesudrebėjo motinų rankos, laiminančios savo sūnus į mirtiną kovą dėl Lietuvos laisvės. Deja, iki šiol nesuprantama, kodėl deramai neįvertinta ir nepagerbta partizano motina. Dažnai mažčiau, kad paminklas jai turi būti didingas. Tačiau tam reikalingos ir lėšos, ir Lietuvos žmonių pripažinimas, ir pasirinkimas.

Buvau teisiamas Vakarų Sibiro karinio tribunolo. Tardymo metu čekistai nuolat primindavo, kad vargšams „litovcams“ (lietuviams) kaktomis nepramušti sienos, nesugriauti Sovietų Sąjungos. Pramušėme ne kaktomis, ne kumščiais, ne grasinimais, o paprasčiausiai šypsodamiesi iš galingųjų bejėgiškumo. Pasitikėjimas savo teisumu, laisvės troškulys ir meilė savam kraštui – visa, ką paveldėjome iš savo motinų ateidami į šį pasaulį, sudrebino melo ir blogio imperijos kertinius akmenis. Pradėjo irti apgaulės, klastos ir prievartos statinys, ištirpo tartum ledų sangrūda, paveikta tiesos ir meilės šilumos. Nugalėjo dainuojanti revoliucija.

1948-uosius metus kartu su tėvais sutikau plieninėmis grotomis „išpuoštame“ šarmotame gyvuliniam vagone pakeliui į naują – nežinomą gyvenimą, tiksliau sakant, į naują būtį – egzistenciją.

Mano motina pagimdė devynis vaikus, išaugino septynis, bet į Sibirą važiuovome trise. Šaltame vagone jos maldos, mintys ir atodūsiai buvo skirti dviem jos sūnams, mano broliams, partizanams. Niekada nei iš jos, nei iš kitų motinų negirdėjau priekaištų, kad jos yra savo vaikų pasirinkimo aukos.

Šioje kelionėje dar sunkiau buvo toms motinoms, kurių vyrai pasiliko miškuose arba anksčiau buvo represuoti, o jas vežė su mažais vaikais ir seneliais. Dar ir šiandieną girdžiu atskambantį šiorpų, širdį veriantį vaikų klyksmą, kai apspitę geležinę krosnelę, šildydami rankas, staigiai stabdant traukinį, jomis atsiremdavo į įkaitusią iki raudonumo geležį, kitų, apipiltų karštu vandeniu, tarsi šluota nušlavus nuo krosnelės verdančius puodus. Negirdėjo vaikų riksmo ir nejautė degančios odos kvapo Kremliaus ir Lietuvos budeliai – pasirašę nekaltų žmonių lėtos mirties nuosprendžius. Tik motinos vaikus ramino ir glaudė, saugojo ir globojo.

Po mėnesio (1948 01 18) leisgyvių Sibiro „užkariautojų“ desantą enkavėdistai išlaipino už dviejų šimtų kilometrų į šiaurę nuo Tiumenės miesto.

Bekraštėje alkanoje, pelkėtoje taigoje siautė pūga. Vėjo ir sniego sukūriuose tartum girti svyravo šimtamečiai beržai, maumedžiai ir kedrai, tarsi nujausdami, kad šitie žmonės per dešimtmetį padarys čia „tvarką“, paliks plyną lauką, nes

medžių kamienai, sukryžiuoti vienas ant kito, drybsos vasarą pelkių augmenijos patale, o žiemą po metrines sniego antklode. Išpjautos medienos iš pelkių būdavo išvežama ne daugiau kaip 30 proc. Svarbiausia buvo išpjauti – įvykdyti alkanų tremtinių rankomis valstybinį planą. Visa kita likdavo pamiršta ir nebereikalinga.

Netoli kertamo miško, ant nedidelės aukštumėlės pradėjo sparčiai plėstis tų pačių kirtėjų ir jų artimųjų amžinojo poilsio vieta – kapinaitės. Nuo bado, šalčio ir negydomų ligų be laiko žmonės palikdavo šią ašarų pakalnę. Sibiro platybėse atsirado tūkstančiai tokių kančios kalnelių su lietuviškais ornamentuotais kryžiais.

Lietuvių tauta kaip niekad išgyveno neapsakomą sukrėtimą. Sibire esantys kentė bado, šaltį, pažemimą. Lietuvoje žmonės gyveno nuolatiniame baimėje su nerimu laukdami nakties. Atsikėlę rytą nebuvo tikri, kad sulauks vakaro. Mirtį nešantys šūviai, gaisrų pašvaistės, gatvėse suguldyti niekinami kūnai, blaškymasis vengiant tremties, suėmimai ir žiaurūs tardymai net pačius tvirčiausius stūmė į neviltį.

Su nuolatiniu nerimu tremtiniai laukdavo laiškų iš Lietuvos. Vis dažniau mus pasiekdavo mirtimi dvelkiančios žinios apie partizanų žūtis, suėmimus, naujas masines tremtis.

1949 m. gegužės mėnesį ir mes gavome žinią, kad vasario 9 d. žuvo vyresnis brolis Juozas, o kovo 15 d. Leonas. Su nerimu stebėjau motiną. Jinai jau nebeverkė, tarsi suakmenėjusi žvelgė pro mažą trobelės langelį. Po to ėmė sirguliuoti tėvas, ir pagaliau 1951 03 08 enkavėdistai suėmė mane. Tremtyje pasiliko vieni du palieę seneliai. Po tėvo mirties (1953 02 24) kitais metais, baigęs dešimties metų bausmę Kazachstane, svainis Vincas Daugirdas negavo leidimo grįžti į Lietuvą. Pas jį su sūnumi atvažiavo gyventi mano sesuo Bronė. Jie ir pasiėmė motiną. Pasikeitus klimatui, jinai mirė po metų (1955 11 01).

89. Aleksandra Kaziulionienė-Kvietkauskaitė partizanų motina. Du jos sūnūs: Juozas-Klevas ir Leonas-Karžygys, didvyriškai žuvo dėl Lietuvos laisvės

90. Vytautas Kaziulionis su tėvais tremtyje. Vakarų Sibiras, Tiumenės sritis 1949 m.

Dažniausiai mūsų motinos sau nieko neieško ir neprašo, jos pačios dalija savo vaikams švelnumą, meilę ir rūpestį. Mano motina, tikriausiai nujausdama, kad atguls svetimoje žemėje, prašė vienintelės paslaugos, nesvarbu kada, bent jos palaikus parvežti į tėvynę.

Prabėgo daug laiko, bet ir po dvidešimties penkerių metų mes nepamiršome motinos paskutinio – vienintelio pageidavimo.

1980 m. rudenį sužinojome, kad Kazachstane, Akmolinsko mieste (sovietmečiu buv. Celinograde), kur sesuo Bronė palaidojo motiną, likviduojamos kapinės. Nedelsdami lėktuvu nuskridome parvežti motinos palaikų. Gauti oficialų leidimą perlaidoti palaikus, užkastus už kelių tūkstančių kilometrų, buvo sudėtinga, be to, ir lėšų stokojome, todėl nutarėme pargabenti slapta. Kai nuvykome, perlaidojimo terminas buvo pasibaigęs. Kapinių teritorijoje žiojėjo tuščių duobių akivarai. Juodas kiaurymes išryškino neseniai iškritęs sniegas. Atrodė, čia pasidarbavo viesu-

las, nors iškastų kapų buvo mažiau kaip pusė. Aplink mėtėsi medinių ir metalinių užtvarelių laužas, kyšojo stačiatikiškų kryžių liekanos. Iš daugiabučių namų krūvos atitarnavusių rakandų, šiukšlės sumestos už kapų aptvarėlių ir į tuščias duobes. Kapinės virto sąvartynu, kuriame šmirinėjo perkarę benamiai šunys ir katės. Prie centrinių vartų riaumojimo buldozeris traiškydamas iš gelmių išraustus kaulus, prieš save ritinėdamas kaukoles. Šio chaotiško vaizdo kraupumą didino pušų viršūnėse klykiančių varnų pulkai, tartum šmėklos plasnojančios virš išniekintos ramybės ir poilsio vietos.

Pavėlavę dar bent porą dienų, būtume radę tik kalnus žemių su boluojančiais kaulais.

Surasti kapą nebuvo sunku, nes sesuo prieš 25 metus pati palaidojo motiną, iš ažuolinių lentelių surentė aptvarėlį, kuriame stovėjo tvirtas ažuolinis kryžius. Nusiminę stovėjome prie motinos kapo. Šiurpi aplinka skaudino, tartum replėmis gniauzė širdį, gerklėje strigo gėlos ir apmaudo gumuliai. Norėjosi kuo greičiau išimti motinos relikvijas, grąžinti į gimtąją žemę.

Netoliese buvo Pavolgio vokiečių tremtinių gyvenvietė. Sesuo nuėjo pasiskolinti įrankių, aš nedelsdamas pradėjau ardyti aptvarėlį. Pakaitomis rausėme rusvą lipnią žemę, plūkėmės visą rūškaną rudens dieną, kol pasiekėme tikslą.

Ažuolinis karstas, išgulėjęs ketvirtį amžiaus, pajuodavo, tačiau buvo tvirtas, nepatresęs. Patikimai stovėjau ant antvožo, galvodamas, kad net neatidengus būtų geriausia pargabenti į tėvynę. Sesuo viršuje laikė dėžutę, išklotą drobule, palaikėliams sudėti. Nežinau, gal pastebėjo ar instinktyviai ji pajuto mano nerimą, neryžtingumą. Ant karsto stovėjau sustagarėjęs, tarsi tikėdamasis, kad už mane kažkas kitas atliks, ką čia pat reikėjo padaryti. Bronė pasiūlė man, nukėlus karsto dangtį, lipti į viršų, palaikyti dėžutę. Nesavom rankom atkėliau dangtį. Į akis krito didelis kuokštas tartum apšarmojusių plaukų. Pažvelgęs į karsto vidų, pajutau anksčiau niekada nepatirtą jausmą. Pagaugai perėjo per visą kūną ir nusmelkė mintis: tai, kas čia vyksta, panašu į šventvagystę, neleistiną skverbimąsi Anapilin, į visatos ramybę, – veržimasis į šventą palaimintą tylą, tarsi bejėgio kūdikio prievartavimas. Ar tai buvo baimė? Ne, gal tiksliau – dvasinis šokas.

Palaiikus perlaidojome Varėnos senamiesčio kapinėse. Kapą lanko jau pasenę vaikai. Gėlių atneša ir palaisto vaikaičiai ir provaikaičiai.

Tūkstančiai motinų ilsisi svetimose žemėse. Takai užžėlę, kryžiai nuvirte, užmiršti kapai.

Tūkstančiai sūnų partizanų ilsisi nežinia kur, kaip ir jų motinos, gal todėl mes ir statėme atminties paminklus jų žūties vietose, kad būtų kur uždegti žvakutes, padėti gėlių.

Tėvo palaikų parvežti iš Tiumenės srities, Bačelino gyvenvietės, 1989 m. važiovome trise: sesuo Bronė, sūnus Raimundas ir aš. Parvežę palaidojome šalia motinos.

91. Partizanai broliai Kaziulioniai. Iš kairės: Leonas-Karžygys ir Juozas-Klevas. 1948 m.

Pagaliau atėjo laikas surasti brolių, žuvusių kovos lauke 1949 m. pradžioje, palaikus. Kaip jau rašiau anksčiau, jaunesniojo brolio Leono palaikus iškasėme iš Daugų stribynės kiemo su kitais 24-iais ten užkastais partizanais ir perlaidojome Daugų kapinėse.

Be rezultatų liko brolio Juozo palaikų paieškos. Liudytojai tiksliai nusakė žūties aplinkybes. Jų pasakojimai sutampa su Valkininkų garnizono čekistų raportu NKVD generolui majorui Gorlinskiui: 1949 m. vasario 8 d. Kuklių kaime gyvenantis partizanų ryšininkas, neseniai NKVD užverbuotas agentas „Ežys“, pasiuntė provokacinę žinią partizanų vadui Feliksui Daugirdui-Šarūnui atvykti atsiimti svarbių dokumentų. Šarūnas į Kuklius pasiuntė grandies vadą Teofilį Valicką-Balį ir 4 kovotojus: Joną Budėną-Kleboną, Juozą Kaziulionį-Klevą, Valentą Sinkevičių-Vaidilutį ir Bronių Palecką-Šturmą. Kuklių kaime partizanų laukė dvi enkavėdistų grupės. Viena, vadovaujama seržanto Kononovo, pamiškėje netoli kaimo, kitai gru-

pei vadovavo leitenantas Šubnikovas prie agento sodybos. Pirma grupė partizanus praleido, palaikę juos enkavėdistais, nes partizanai vilkėjo maskavimo chalatus. Priartėjus partizanams prie namo, antra čekistų grupė sutriko ir šaudydami kur pakliuvo, patyrę nemažų nuostolių, gėdingai išsilakstė (taip pažymėta NKVD raporte). Partizanai saugiai pasitraukė.

Vasario 9 d. okupantai, sutelkę dideles kariuomenės ir sribų pajėgas iš Varėnos, Valkininkų, Daugų, Alovės ir Alytaus, masiškai blokavo aplinkinių kaimų atskirus vienkiemius. Puodžių kaime jiems pavyko aptikti nuo grupės atsiskyrusius Juozą Kaziulionį-Klevą ir Valentą Sinkevičių-Vaidilutį.

Persekiojami partizanai net 7 km traukėsi atsišaudydami, kol prie Pabezninko ežero buvo užpulti ir nukauti pasalose laukiančių enkavėdistų.

Sugretinus NKVD raporto duomenis ir Vazgirdonių kaimo gyventojų A. Didikos pasakojimą, atrodo, kad paskutinis partizanų mūšis įvyko su Varėnos enkavėdistais ir sribais, kadangi vasario 9 d. temstant į A. Didikos kiemą sugarmėjo apie dvidešimt baudėjų, kuriems vadovavo Varėnos NKVD garnizono leitenantas Zimanas. Su savimi jie atvilko prie rogių pririštus partizanų J. Kaziulionio-Klevo ir V. Sinkevičiaus-Vaidilučio kūnus. Grižti į Varėną sutemus jie nedrįso, nes apie 10 km reikėjo keliauti miško keliais. Partizanų kūnus įvilko į kluoną, o patys įsakė šeimininkams ruošti vakarienę. Zimanas, atsisėdęs kertėje prie stalo, šmaikštavo, kad čia jis jaučiasi saugiai ir „banditų“ kulkos jo nepasieks, nes virš jo galvos jį saugos šventųjų paveikslai.

Išaušus visa govėda, su savimi pasiėmę prie rogių pririštus žuvusiųjų kūnus, patraukė link Varėnos.

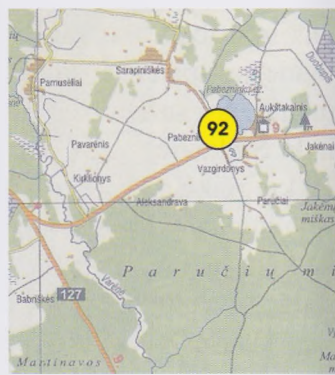
Taip baigėsi mūsų paieškos, nors ir labai stengėmės, daugiau nieko nepavyko sužinoti.

Vilniaus slaptajame KGB archyve istorikas A. Kašėta surado nežinia kaip ten patekusių partizanų žinių lapus. Partizano Klevo žinių lape rašoma: Priklauso Merkio rinktinei, III batalionui, I būriui. Slapyvardis Klevas, gimęs 1919 m. Partizanas nuo 1945 02 05. Tikrąją partizano pavardę ir kilmę žino Šarūnas, Klonė, Kaimietis. Iki 1945 02 10 buvo III bataliono ryšininkas. Prisaikdintas 1946 XII. Svarbesnėse kautynėse dalyvavo: 1945 02 07 Miguičionių k., 1945 01 24 Grišoniškių k., 1946 01 26 Korpiškių k., 1946 09 27 Bižų k., 1946 06 27 Druckūnų k., 1946 11 14 Rakatanskų k. Sunkiai sužeistas į kairę koją 1945 05 10 Paručių miške. Partizano Klevo žinias surašė būrio vadas Šarūnas 1946 m. gruodžio 10 d., pasirašo: *Šarūnas, Klonė, Kaimietis*.

Dėl objektyvių priežasčių dokumente minimi tik slapyvardžiai. Iš tikrųjų: Klevas- J. Kaziulionis, Šarūnas-F. Daugirdas, Klonė-A. Gecevičius, Kaimietis- P. Zagorskas.

Partizano V. Sinkevičiaus-Vaidilučio žinių lapo nerasta.

Kadangi mūsų entuziastų grupė turėjo daug darbo statydama paminklus ten, kur žuvo daugiau partizanų, arba perlaidojo jų palaikus, Klevo ir Vaidilučio at-

92. Paminklas Vazgirduonių kaimo kapinėse partizanams Juozui Kaziulioniui-Klevui ir Valentui Sinkevičiui-Vaidilučiui. Prie paminklo Vaidilučio sesuo Ona Grigaliūnienė-Sinkevičiūtė ir Klevo broliai Petras ir Vytautas Kaziulioniai. 2002 m.

minties pagerbimas užsitęsė, nors paminklas buvo pagamintas daug anksčiau, kol dar egzistavo Vytauto Kuklio vadovaujama įmonė AB „Trobesiai“.

Paminklą pastatėme 2002 m. liepos mėnesį prie pat kelio Daugai – Valkininkai, ant ežero kranto Vazgirduonių kaimo kapinaitėse, nes netoli nuo čia žuvo partizanai. Paminklo granite įrašėme šiuos žodžius: „1949.02.09 ant Pabezninko ežero ledo didvyriškai žuvo Dainavos apyg. Kazimieraičio rinktinės Vanago grupės partizanai: Juozas Kaziulionis-Klevas, Valentas Sinkevičius-Vaidilutis“.

Atidengimo ir šventinimo apeigos įvyko 2002 m. rugpjūčio 10 d. Šv. Mišias už žuvusiųjų vėles aukojo Senosios Varėnos parapijos klebonas Pranciškus Čivilis. Iškilnėse gausiai dalyvavo ne tik varėniškiai, atvyko kitų rajonų, taip pat iš Vilniaus ir Kauno žmonių. Pašventinus paminklą, Varėnos bataliono savanoriai šūvių salvėmis pagerbė savo pirmtakų atminimą.

Aš trumpai papasakojau apie partizanų žūties aplinkybes. Vaidilučio sesuo Ona Grigaliūnienė supažindino su tragišku savo šeimos likimu. Jų šeimoje augo 4 vaikai, trys broliai ir sesuo. Vyriausias buvo Valentas, jos gyvenime atstojęs tėvą, kurio neteko ankstyvoje vaikystėje. Antras brolis Bronius-Vanagas žuvo miške neaiškiomis aplinkybėmis. Trečias mirė iš bado sovietiniame lageryje. Priminė savo vargus ir nuoskaudas, patirtas Sibire. Nuoširdžiai padėjo atminties paminklo iniciatoriams ir statytojams.

Kalbėjo Dainavos apygardos partizanų vadas Kazimieras Savičius, LPKTS tarybos pirmininkė Vanda Briedienė, Varėnos rajono savivaldybės tarybos narys Vytautas Kuklys, į rinkimus deleguotas LPKTS Varėnos skyriaus. Apie tuos laikus ir itin nepalankią dabartinę padėtį, kada visą Lietuvos valdymą užurpavo buvę komunistai, aiškino buvę partizanų bendražygiai.

Varėnos tremtinių ansamblis „Viltis“ atliko Dzūkijos partizanų himną, sukurtą dainą Klevui ir Vaidilučiui bei partizanų motinai.

Po iškilmių visus šventės dalyvius pakvietėme gedulingų pietų prie Varėnės upės, netoli tos vietos, kur buvo sutriuškinti 1945 m. Varėnos sribai, keturiolika nukautų, žuvo vienas partizanas.

93. Paminklo atidengimo iškilmės. 2002 m.

Pasakojimą norisi baigti Rimanto Vaičekonio ir Vytauto Cinausko dainos partizanų motinai žodžiais:

*Nesuvyniojo nieks Tavų
Sūnų į baltąją drobulę.
Ne prie namų, ne prie klevų
Sulaužyti kauleliai guli.*

*Nieks nenušluostė jų veidų,
Kada ant akmenų gulėjo.
Nieks neprisiminė maldų,
Kada vežimas nudardėjo.*

Dieve, laimink Lietuvą. Priimki Jos kančią, ašaras ir skausmą, kaip atpildą ir atgailą už nepaklusnumą. Atleisk, kad mums suteiktą laisvą valią naudojame neat-sakingai, nepaisome Tavo įsakymų.

94. Partizanų giminės ir artimieji. 2002 m.

Partizanas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas

Vis labiau tolstame nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos. Tačiau Lietuvoje nuo tada jis tik prasidėjo ir tęsėsi mažiausiai dar aštuonerius metus.

Sovietų kariuomenė, sočiai pamaitinta amerikiečių, nusiaubusi daugiau kaip pusę Europos, ėmėsi „valymo“ darbų okupuotuose kraštuose. Lietuva, nuo senų senovės būdama didžiausia rakštis ir užtvaras besiveržiantiems į Vakarus rusams, atsidūrė susidorojimo smaigalyje. Kremlius nutarė išvalyti Lietuvą nuo lietuvių, net 80 proc. išžudyti, išmarinti badu, perkraustyti į Sibirą, į tolimiausius šiaurės regionus.

Bet mūsų žmonės nebuvo linkę lengvai pasiduoti ir davė tokį atkirtį, kokio nesitikėjo okupantai. Lietuvos jaunimas, atsisakęs tarnauti okupacinėje kariuomenėje, ėmėsi ginklo. Prasidėjo nuožmus partizaninis karas.

Nedaug išliko gyvų liudytojų, partizaninio karo dalyvių. Iki 1999 m., kaip teigė Pietų Lietuvos partizanų vadas dimisijos pulkininkas leitenantas Juozas Petraška, iš kelių dešimčių tūkstančių išliko apie keturi šimtai, o Dainavos apygardoje apie 35 kovotojus. Jų atmintyje išliko tragiškiausi gyvenimo momentai, įvykiai ir nuoskaudos, kaip jie, sunkiai sužeisti mūšio lauke, apnuodyti ar klasingai užpulti inkriminuotų agentų bei išdavikų, buvo suimti ir atiduoti čekistų susidorojimui. Su širdgėla jie prisimena kančias tardymo metu, bendražygių netektis Lietuvos miškuose ar bolševikų mirties lageriuose.

Išsamų to laikotarpio aprašymą paliko garsus partizanų vadas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas savo dienoraštyje, rašytame nuo 1948 m. birželio 23 d. iki 1949 m. birželio 6 d. Istorikas Algis Kašėta knygos „Liongino Baliukevičiaus – partizano Dzūko dienoraštis“ įžanginiame straipsnyje „Nepalaužtas laisvės troškimas“ rašo:

Publikuojamas žuvusio Dainavos apygardos partizano Liongino Baliukevičiaus-Dzūko dienoraštis, pusę amžiaus išgulėjęs buvusiam KGB archyve Vilniuje.

Dienoraštyje iškyla tragiška idealisto asmenybė, drįstanti tiesiai pažvelgti į pasaulį ir save. Autoriaus pasaulėžiūra, troškimai ir siekiai atsiskleidžia negailestingos partizanų kovos fone. Iš kasdienybės konteksto išsirutulioja ir nuodugnesni apibendrinimai esminiais tautos ir valstybės išlikimo klausimais.

Įvardijęs priežastis, atvedusias Lietuvą prie 1940-ųjų katastrofos, L. Baliukevičius analizuoja ir aktualiausias pokario politines tautines bei moralines problemas. Kurdamas valstybės viziją, kaip teisingumo trokštantis žmogus pasisako už socialiai orientuotą valstybę.

Ryžtas ir heroizmas susipina su svajonėmis sulaukti taikaus ir laisvo gyvenimo, sukurti šeimą...

L. Baliukevičiaus-Dzūko dienoraštyje atsispindi ir aktualiausias Dainavos apygardos partizanų problemos bei kasdieniai rūpesčiai...

95. Dainavos apygardos partizanų vadas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas. 1949 m.

L. Baliukevičius gimė 1925 m. sausio 1 d. Alytuje. 1934 m. pradėjo lankyti Alytaus gimnaziją. Vokiečių okupacijos metais ją baigė ir 1943 m. įstojo į Kauno universitetą, medicinos fakultetą. Studijavo tik vienerius metus, nes 1944 m. vasario mėn. įstojo į generolo Povilo Plechavičiaus organizuojamą Vietinę rinktinę, sutarus su vokiečių okupacine valdžia, kad lietuvių kariniai daliniai kovos su sovietų ir lenkų partizanais Lietuvos teritorijoje. Vokiečiai pažadėjo nesikišti į Vietinės rinktinės veiklą. Deja, 1944 m. gegužės 9 d. susitarimą sulaužė, todėl didesnė dalis karių su ginklais išsilakstė. 1944 m. liepos 11 d., priartėjus frontui iš rytų, L. Baliukevičius išvyko į Žemaitijoje steigiamus Tėvynės apsaugos būrius. Tačiau vokiečiai lietuviais nepasitikėjo ir su ginkluota palyda juos išvežė į Čekoslovakiją saugoti vokiečių aerodromų. 1945 m. gegužės 15 d. L. Baliukevičius pateko rusų nelaisvėn. Ilgai buvo blaškomas įvairiuose

belaisvių lageriuose, kol 1946 m. vasaros pabaigoje fiziškai išsekęs iš Donbaso anglies šachtų sugrįžo į gimtinę. Tačiau namiškių perspėtas, kad yra čekistų

96. Dainavos apygardos partizanų vadų susitikimas su Rugio būrio kovotojais

paieškomas, viešai niekur nesirodė. 1946 m. lapkričio 1 d. įstojo į Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės Vaclovo Voverio-Žaibo vadovaujamą Geležinio Vilko grupę partizanų su Dzūko slapyvardžiu.

Gana greitai buvo pastebėti Dzūko literatūriniai ir kitokie gabumai. Jis buvo paskirtas Geležinio Vilko grupės Spaudos bei informacijos srities viršininku, netrukus Dainavos apygardos štabo adjutantu ir pagaliau 1949 m. rugsėjo 19 d. Dainavos apygardos vadu. Per trejus su puse partizanavimo metų dalyvavo daugelyje kautynių, buvo apdovanotas I laipsnio Laisvės Kovos kryžiumi ir jam suteiktas partizanų leitenanto laipsnis.

Trumpam sugrįžkime į nūdieną. Tautinių švenčių, paminklų bei patriotinių renginių susibūrimuose daugelis oratorių reiškia susirūpinimą ir neretai priekaištuoja jaunimui, kaltina mokytojus, kad į renginius neatveda mokinių ir patys juose nedalyvauja.

Šiandieną daug kalbama apie pilietinės visuomenės kūrimą. Išties gal reikėtų ugdyti tautinę visuomenę, daugiau kalbėti apie mūsų praeities ištakas, nes tauta, nežinanti savo istorijos, yra panaši į medį be šaknų. Sutikime, kad Švietimo ir mokslo ministerija per mažai skiria dėmesio mūsų valstybės istorijai, nepateikia mokykloms platesnės privalomos patriotinės programos, juolab kad mes esame paveikti pusės amžiaus stagnacijos ir komandinio valdymo. Tada už mus viską sprendė vienintelė „neklystanti“ komunistų partija. Tik jinai žinojo ir nurodė, kada ir kur rinktis, kur stovėti, kada ploti, kada tylėti arba sakyti tik tai, kas tiko partijai. Mes gyvenome uzurpuotos tiesos plotmėje. Iš ten atsinešėme vartotojišką

97. Dainavos apygardos partizanai kartu su ryšininkais ir rėmėjais

98. Varėnos rajono vidurinių mokyklų vyresniųjų klasių mokinių konkurso „Laisvės kovų ir kančių istorija“ vertinimo komisija. Iš kairės: Giedrius Samulevičius, Daiva Tamulevičienė, Vytautas Kaziuolis, Algis Kašėta, Vidas Abromaitis, Edvardas Laugalys ir Romaldas Skripka

99. Konkurso nugalėtojai

požiūrį į gyvenimą. Nuo tada atsirado dirbtinis neklystančiųjų luomas. Ne vienas sąmoningai peržengė padarumo ribą, dėl asmeninės gerovės supurvino sąžinę. Ne vieną pavyko suklaidinti – įtikinti, kad, kur balta, yra juoda, ir atvirkščiai. Tačiau, kad ir kaip stengtasi, nepavyko sulaužyti, neatmenamais laikais mūsų protėvių užkoduoto dorovinio prado. Gal todėl jaunimo, gimusio ir užaugusio sovietinėje nelaisvėje, nesužavėjo, nepaveikė ir nesuklaidino nepaliaujamai propaguojamas melas. Pribrendus svarbiam reikalui, jie nesusvyravo, partizanų pavyzdžiu pirmieji pasipriešino, atsisakė tarnauti okupacinėje kariuomenėje. Aktyviai įsiliejo į atgimimo judėjimą, pradėjo organizuoti Baltijos kelio akciją, praliejo kraują gindami televizijos bokštą ir kitus valstybinius objektus. Priekaištauti jaunimui nėra pagrindo ir ne jaunimas kaltas, kad per keliolika atkurtos valstybės metų gyvename ne taip, kaip tikėjosi partizanai ar Sausio 13-osios gynėjai. Beje, apie galimus neigiamus pokyčius savo dienoraštyje pranašavo ir L. Baliukevičius.

Kažin ar yra pagrindo priekaištauti mokytojams. Gal reikėtų nevedžioti mokinius, o sudaryti sąlygas jiems patiems ateiti. Reikėtų prisiminti tarpukario kultūrinį patriotinį gyvenimą, kuriame didžiausią vaidmenį atliko visuomeninės jaunimo organizacijos, žinoma, ir mokytojai nebuvo nuošalėje.

Ne kuo labiau skiriasi šiuolaikinis jaunimas nuo pokarinio, reikia tik daugiau su juo pabendrauti. Tuo įsitikinau, kai 1995 m. istorikas Algis Kašėta Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos Varėnos skyriaus tarybos nariams Edvardui Laugaliui ir man, Vytautui Kaziulioniui, pasiūlė pradėti Varėnos rajono vidurinėse

100. „Laisvės kovų ir kančių istorijos“ konkurso dalyviai ir svečiai. 1996 m.

mokyklose (tuo laiku jų buvo dešimt) konkursą „Lietuvos laisvės kovų ir kančių istorija“. Tam pritarė ir rajono švietimo, kultūros ir sporto skyriaus vedėjas Algis Miškinis. Jis pavedė skyriaus inspektoriui Arvydui Skliutui suderinti su vidurinių mokyklų istorijos ir lietuvių kalbos mokytojais mokinių ruošimą konkursui, susidedančiam iš dviejų dalių: mokinių rašiniai ir viktorina. A. Kašėta parengė konkurso įstatus ir programą.

Bendros pastangos pranoko lūkesčius. Mokiniai entuziastingai ėmėsi neįprasto, naujo darbo. Lankė buvusius politinius kalinius ir tremtinius (rajone jų buvo per tūkstantį), užrašinėjo jų atsiminimus, išgyvenimus ir netektis. Daug sužinojo apie sovietų okupacinės valdžios pokario metų terorą, fizinį ir dvasinį genocidą. Tada užsimezgė mūsų glaudus ryšys su Kanadoje ir JAV gyvenančiais lietuviais, kurie visą laiką pinigėmis aukomis rėmė konkursą. Konkursą parėmė ir Varėnos rajono verslininkai, oficialiai įteikdami geriausiems mokiniams ir juos ruošusiems mokytojams vertingų dovanų. LPKT sąjunga skyrė daug teminių knygų. Kiekviename konkurse dalyvavo „Valstiečių laikraščio“ korespondentai, kurie apdovanavo mokinių, geriausiai pasiruošusių viktorinos klausimui apie liūdnei pagarsėjusius „kolchozus“.

Pagaliau 1999 m. Seimo nario A. Kašėtos ir Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro generalinės direktorės Dalios Kuodytės pastangomis konkursas tapo respublikiniu. Vis labiau augo ir plėtėsi – sulaukė (2005) dešimties metų jubiliejaus. Per tą laiką mokiniai parašė per tūkstantį rašinių apie rezistenciją, nekaltų žmonių trėmimus, kolektyvizaciją ir kitas okupantų padarytas skriaudas. Konkursas traktuotinas kaip partizanų kovų rašytinis paminklas, jaunosios kartos atmintį susiejantis su tragiškiausiu tautos istorijoje laikotarpiu.

2000-aisiais metais „Ažuolo“ vidurinės mokyklos 9-os klasės mokinės Agnės Petrauskaitės (mokytoja Jaunuta Julija Kavaliauskienė) rašinys „Laisvės apsupti“ respublikoje laimėjo pirmąją vietą. Vilniuje Agnę pasveikino ir apdovanojo Respublikos prezidentas Valdas Adamkus.

Rašinyje „Laisvės apsupti“ A. Petrauskaitė pateikia ir su savuoju dienoraščiu gretina partizano Liongino Baliukevičiaus-Dzūko dienoraščio fragmentus. Spausdiname šio rašinio patrupintą variantą.

**KONKURSUI „LIETUVOS LAISVĖS
KOVŲ IR KANČIŲ ISTORIJA“**

**RAŠINYS
LAISVĖS APSUPTI**
(Apmąstymai skaitant partizano Liongino
Baliukevičiaus-Dzūko Dienoraštį)

Varėnos „Ąžuolo“
Vidurinė mokykla
9 d kl. mokinė
Agnė Petrauskaitė
Mokytoja Jaunuta
Julija Kavaliauskienė

Varėna
2000

...Ant stalo guli du dienoraščiai: didingo žmogaus bei kovotojo, partizano Liongino Baliukevičiaus-Dzūko ir mano, išpaikintos dvidešimt pirmojo amžiaus mergiotės. Tačiau pastarasis rašytas besiremiant ir aptariant prieš penkiasdešimt metų gyvenusios iškilios asmenybės mintis ir išgyvenimus.

Pirštai sklaido patrioto rašytus Dienoraščio lapus, akys naršo tarp eilučių ieškodamos... Viskas nurimsta, ir aš, pamiršusi pasaulį bei aplinkinius, sustoju ties...

1948 metai, birželio mėnesio
23 diena

...Lygiai prieš trejus metus – 1945 metų vasarą – sėdėjau belaisvių lageryje, Brno mieste. Ir vis tik nors tai buvo ir belaisvių lageris, bet aš ten buvau įsitaisęs kaip namie. Žinoma, tik lagerio negalima lyginti su namais. Maistas ten buvo puikus, nes aš buvau vyriausia galva maisto aprūpinime: prižiūrėjau gal penkias virtuves. **BET TEN TRŪKO LAISVĖS, IR DĖL TO TRŪKO VISKO.**

...**NIEKAS NEGALI ĮSIVAIZDUOTI, KAIP YRA BRANGI LAISVĖ BELAISVIUI.** Visos mūsų kalbos sukdavosi tik apie tai...

O dienoraštis po penkiasdešimt metų pasakoja...

1998 metai, birželio mėnesio
23 diena

...Niekada nesuprasiu žodžio „įkalinimas“. Niekada nežinosiu belaisvio likimo. Aš to netrokštu! Negaliu savęs įsivaizduoti uždarytos narvelyje, kaip ta kanarėlė, kuri čiulba, bet kartu ir daužo snapeliu metalinius virbus. Žinau, bežiūrint į vargšą paukštelį, pakils mano ranka, atidarys mažąjį kalėjimą ir parodys kelią į laisvę...

Taip aš prieš trejus metus netekau savo augintinės ir numylėtinės...

O žmogus?.. Kaip jam blaškytis lageryje, iš kurio vis tiek neišleis, nes esą nusikaltęs kovodamas už laisvę. Savo, kitų, tėvynės... Argi mūšis už savo įsitikinimus bei principus kažkas blogo? Nejau už tai reikia sėdėti anapus spygliuotos tvoros ir žvelgti į laisvę? Žvelgti, bet neturėti...

„Bet ten trūko laisvės, ir dėl to trūko visko“...

Taip, laisvė – paspirtis gyventi, jausti, mylėti. O jei jos neturi? Priešintis, bet nesusitaikyti su pavergtojo dalia. Visada taip buvo, nes tai įaugę į kraują. **NORIME GYVENTI LAISVAI.** Mes vos gimę, klykiame tiesdami rankutes į laisvę, neapčiuopiamą, bet juntamą. Be jos žmogui spaudžia krūtinę, nes kiekviena gyva būtybė net kvėpuoti trokšta nepriklausomai...

Lyg vėjo gūsiui papūtus iš niekur, iš nežinomybės, abiejų dienoraščių lapai verčiasi greitai greitai, kaip greitai lekia gyvenimas kovojant ir žinant: niekaip neišvengsi mirties...

1948 metai, liepos mėnesio
18 diena

...Šią naktį mažai miegam. Tiek daug rūpesčių, kad aš GULIU ATSIMERKĘS, ŽIŪRIU Į ŽVAIGŽDES IR SVAJOJU APIE VISKĄ – APIE SAVO TĖVIŠKĘ, APIE ŽUVUSIUOSIUS, BROLĮ, SIBIRE VARGSTANČIĄ MAMĄ IR PARTIZANO DALIĄ...

Išaušta rytas. Šiandien jau liepos 19 diena. Kaip greitai laikas bėga! Juk netrukus bus dveji metai, kai aš partizanauju. Atrodo, kad nuolatinis įtempimas, pavojai padaro tai, kad mūsų gyvenimo įvykiai pro mūsų akis, sąmonę praslenka taip, kaip keleiviui lekiančiame traukinyje kaimai, kryžkelės, kalneliai...

1998 metai, liepos mėnesio
18 diena

...Dunda traukinys, o jame sėdžiu aš ir žvelgiu pro langą. Žiūriu į vaizdus, kurie pralekia taip greitai, jog net nespėju suprasti ir įsiminti, ką pamačiau. Viskas praslenka per greitai!.. Atrodo, sušukčiau, tai ir traukinys sulėtėtų. Bet aš negaliu praverti burnos, negaliu sustabdyti dundančių vagonų. Aš tik mintimis seku vaizdus už lango...

Kodėl? Kodėl aš bejėgė ką nors pakeisti? Jei nemoku sulėtinti traukinio, sustabdyti vis kažkur skubančio gyvenimo tuo labiau nepavyks. „Gyvenime, kur tu skubi?! Palauk, palauk ir manęs!“ – mintyse šaukiu. Bet gyvenimas neatsižvelgia į mano norus. Tai aš privalau prie jo pritapti, tai aš privalau išmokti gyventi taip, kad suspėčiau ką gero nuveikti...

Eina dienos, naktys, savaitės, mėnesiai. Prabėga metai, o tu, žmogau, šito nė nepajunti. Mūsų gyvenimas lekia taip greitai, nors nepatiriame jokių pavojų. Nejaugi tie, kurie gyveno nuolatinėje kovoje dėl laisvės, manydavo, jog laikas slenka lėtai?! Ne, PARTIZANŲ GYVENIMAS TURĖJO DVIGUBĄ GREITĮ. Atrodo, kovotojai tik vakar gimė, o rytoj mirs. Ir jiems liko būti šiame pasaulyje, priešintis tik viena diena – šiandiena...

O, Dienoraščio lapai, neskubėkite verstis! Prašau, neskubėkit! Sustokit bent minutėlei. Sugražinkit mane į praeitį! Sustokit!..

1948 metai, rugpjūčio mėnesio
? diena

...Vakarykštė ir ši diena man primena pirmas švelniausias rudens dienas. Dangus truputį ūkanotas, ir oras toks vėsus, malonus. Ypatingai gražu, kai baigiasi diena. Atrodo, lyg tai būtų paskutinis atsisveikinimas su vasara. Šios dienos kažkaip veikia mano nuotaiką. Mane nuteikia truputį melancholiškai. Vėl kyla prisiminimai, ir darosi gaila praėjusių gražių dienų... Norėtuši, rodos, mokytis, dar ko nors pasiekti. ACH, ŠITOS GRAŽIOSIOS, RAMIOSIOS IR KARTU LIŪDNUMU DVELKIANČIOS DIENOS!

1998 metai, rugpjūčio mėnesio
? diena

...Tokiomis dienomis partizanai apniuksta, kaip kad apsiniaukia dangus. Rudenišku ramumu pučias vėjas atneša neramias mintis, gražius prisiminimus. Ir kova pasidaro tarsi beprasmė... TAČIAU KOVA UŽ LAISVĘ NET RUDENS MELANCHOLIJOJE LIEKA ŠVIESI, VERTA VISKĄ PAAUKOTI. Netgi besibaigiančias, vis dar skaisčias, bet liūdesį į dvasią atnešančias dienas...

Didis kovotojau, partizane Dzūkai, aš Tave gerbiu už Tavo mintis, Tavo ryžtą. Aš džiaugiuosi, kad tada buvo tokių žmonių, branginusių laisvę, mylėjusių tėvynę, kalbą, savo tautą. Aš trokštu Tave pažinti per Tavo Dienoraščio lapus, todėl grįžkime į tą melancholišką vasaros pabaigą...

1948 metai, rugpjūčio mėnesio
? diena

...Žaibą, matyt, taip pat panašios nuotaikos užklumpa. Mes su juo prisimenam, kad jau esam vyrai: man – 23 metai, jam – 26. Nejučiom subrendom. SUBRENDOM PER ANKSTI – SU ŠAUTUVU, SU PAVOJAIS. Nejaugi mes jau vyrai? Rodos, dar taip neseniai buvom vaikai, gimnazistai. Kaip tas laikas bėga! Keturi metai nuo tos dienos, kai apleidau Lietuvą. Po to viskas susimaišė. Kareivio duona, kelionės, nuotykių, belaisvių lageriai – vienu žodžiu, gyvenimo kratynys. Ir vėl Lietuvoj... Bet jau nebe ta Lietuva, žmonės tarytum nebe tie, pažįstamų beveik nėra, o draugai – jie visi dingo. Užteks prisiminimais gyventi, nors tai labai gera...

Partizane Dzūkai, įėjai į mūsų šalies istoriją, įdėjai didelį (koks tik begali būti) indėlį į jos laisvę. Tavo asmenybė atsispindi Tavo Dienoraštyje. Tik Tu mirei per jaunas, bet dėl kilnaus dalyko. AR SUGEBĖČIAU AŠ, MERGAITĖ, GYVENAN-

TI PO PENKIASDEŠIMTIES METŲ, MIRTI DĒL LAISVĒS, KURIAŅ TURĒS
KITI? Jei ir ne iš karto po Tavo mirties, tai vėliau. Tačiau vis dėlto ir Tu jauti laisvę,
nes joje dalelė Tavo sielos, dalelė Tavęs. Kaip ir mano kukliame dienoraštyje...

1998 metai, rugpjūčio mėnesio
? diena

...Kada žmogus gali ištarti, kad jis jau subrendo? Vieni mano, jog subren-
dusiu galima laikyti tą, kuris sulaukė pilnametystės, kiti – kad suaugame tada, kai
apmąstome savo poelgius, numatome pasekmes, atsakome už savo veiksmus. O aš
visados galvojau: subręsta ir suauga žmogus tada, kai gali save paaukoti dėl kitų
laisvės, tėvynės, draugų, tautiečių... Bet taip subrendę žmonės to net nepajunta.
Nepajusdavo ir partizanai, kuriuos užgrūdino sunkus gyvenimas, nuolatinis slap-
stymasis ir kovos, čia pat tūnanti mirtis ir nežinomybė: ar išvys šviesesnę ateitį,
laisvę, nepriklausomą Lietuvą... Vaikai, tapę partizanais, tais didingais kovotojais,
vos paėmę ginklą į rankas, tampa vyrais, subrendusiais ir viskam pasiryžusiais.

O kaip aš? Kaip mes? Esame dar tik vaikai, nematę kovos ir mirties. Mes
turime laisvę, dėl jos mums nėra reikalo priešintis priespaudai. **BET VIS DĒLTO
GALIME PADARYTI VIENA VARDAN NEPRIKLAUSOMYBĖS: NIEKADA
NEPAMIRŠTI TŲ, KURIE JAI GYVYBĘ PAAUKOJO...**

Ir vėlei verčiasi Dienoraščio lapai. Jie negali sustoti, kaip nestoja gyvenimas,
laikas...

1948 metai, rugpjūčio mėnesio
20 diena

...Juo ilgiau būnu užsidaręs bunkeryje, juo daugiau jaučiu šito užsidarymo
pasekmes. Norisi bent kurį laiką laisvam pabūti, t. y. paklajoti po kaimus. Aš dabar
įsivaizduoju, koks sunkus turi būti vienuoliškas gyvenimas ir kaip sunku jaunam
užsidaryti. Aš esu iš prigimties aistringo charakterio. To, žinoma, niekam neparo-
dau. Mane daugiau laiko „šaltu anglu“. Deja, tie, kurie taip sako, labai apsirinka. **PO
ŠALTUMU DVELKIANČIA IŠVAIZDA SLEPIASI TOKIA KARŠTA ŠIRDIS,
KOKIA RETAI BESUTINKAMA...**

1998 metai, rugpjūčio mėnesio
20 diena

...Sunku buvo jaunučiams partizanams dienų dienas praleisti nesvetingame, tamsiame bunkeryje. Čia nebuvo laisvės, todėl kovotojai neįsijautė esą jauni, neįsijautė net gyvenimo. Jiems tik belikdavo užsisiklęsti savyje, karštą širdį paslėpti po ledine išvaizda ir dirbtine ramybe. O tai savęs atsižadėjimas, lėtas apmirimas – kas jaunam baisiausia. JEI GYVENTI – GYVENTI DABAR, JEI KOVOTI – KOVOTI ŠIA AKIMIRKA, JEI MIRTI – MIRTI STAIGA...

Lietuvos kovotojai! Jūs atsižadėjote savęs dėl mūsų laisvės. Tegul Jūsų kilnios širdys amžinai plaka laisvėje, kuri nemirtinga, kuri amžina!..

1948 metai, rugpjūčio mėnesio
20 diena

...MŪSŲ VISŲ TIKSLAS YRA IŠLAIKYTI PARTIZANINĮ JUDĖJIMĄ TOKĮ, KAD APIE JĮ GALĖTŲ ATSILIEPTI TIK SU PAGARBA. Gaila, kad dar vis atsiranda dėmių, tamsių dėmių, kurios mus juodina. Tas, kuris gerai pažįsta Lietuvą, jos būdą, jos istoriją, jos kančias, – tas supras ir mus. Mes taip daug kartais kenčiame. Žmogus nesi geležinis (ir geležis per trumpą laiką surūdija, sutrupa) ir todėl kartais pradedi dvejoti, argi neišseks mūsų jėgos? Kas iš tos Lietuvos, jeigu ji nustos geriausios savo dalies (turiu galvoje ne tik partizanus)? Kas bus iš jos, jeigu, atėjus lemiamam momentui, nebus kam jos prikelti, išgydyti?.. Gal vėl atsiras smulkūs žmogeliai su savo politiniais „kromeliais“, su savo politinėmis rietenomis, pradės mus auklėti su devizu: „Tas nevertas laisvės, kas negina jos“... Liūdna tai pasaka, o jos galo dar nematyti...

Ir vėl grįžtu prie savojo dienoraščio, tokio paprasto, tokio...

1998 metai, rugpjūčio mėnesio
20 diena

... Netgi pati laisvė nėra vientisa. Ją sudaro žmonės, jų mintys, darbai, galimybės, tapę vienu dalyku – viena laisve, kurios, deja, dabar niekas nevertina. Džūko baimės ir pranašystės pasitvirtino: Lietuva, jos laisvė susiskaldė. Kiekvienas rūpinasi tik savimi kito interesų sąskaita...Kai išgirstu politines intrigas, pamatau peštynes dėl nereikšmingų dalykų, nustembu, kad lietuviai, ieškodami naudos, sugebėjo pamiršti tėvynę ir tautą... MŪSŲ LAISVEI REIKALINGA VIENYBĖ.

Ir dienoraštis su savo autoriumi sudaro viena. Taip įdomu nagrinėti žmogaus priklausomybę nuo daikto, kuriame surašytos mintys – gyvos...

...Tylu. Dienoraščio lapai nešnara. Tačiau aš negaliu užsimiršti. Todėl vėl tiesiu ranką link parudusių puslapių ir pasimėgaudama, lyg per sulėtintą filmą, švelniai verčiu lapą po lapo. Taip aš tarsi sulėtinu gyvenimo greitį, o sustojusi tartum ir jį sustabduo...

1948 metai, spalio mėnesio
19 diena

...Bunkeryje aš vienas. Vakar visą naktį lijo lietus, ir aš skaičiau vokišką romaną apie vyrą ir moterį, kurie buvo artistai, tačiau savo laimę pagaliau rado pradėję dirbti žemę. Žemė ir vaikai – aukščiausias tikslas, dėl ko suprato, jog verta gyventi... Žinoma, tai neturi nieko bendro su mūsų gyvenimu. Mes visiškai kiti žmonės. MES TURIM TIK VIENĄ TIKSLĄ, TIK VIENĄ IDĖJĄ – LAISVĄ LIETUVĄ, O VISA KITA IŠNYKO. Taip, taip, šeima, vaikai... Kažin ar bus mums lemta sukurti šeimas? Aš galvoju apie save. Man vis dažniau kyla apie tai mintys, bet... Jeigu ne šis „bet“, galbūt tada ir būtų galima. Tame „bet“ paslėpti didžiausi mano vidaus sunkumai...

1998 metai, spalio mėnesio
19 diena

...O, dienorašti, mano mielas dienorašti! Tavim šitiek metų pasitikėjo žmonės, tavyje surašydavo pačias slapčiausias mintis, abejones. Tu buvai sielos draugas, ko taip reikėjo tragiškais partizanų kovos metais...

Pagaliau partizanas Dzūkas užsimena apie šeimą. Tik dabar aš įtikiu, koks jis žmogiškas ir paprastas. Jam, kaip ir kitiems kovotojams, buvo skaudu atsisakyti savo ateities: žmonos, vaikų, anūkų... Bet tikslas – matyti Lietuvą laisvą – buvo aukščiau visko, aukščiau paties savęs. Partizano viduje kaupdavosi visokių sunkumų, kuriuos jis galėdavo numalšinti viltimi. Viltimi apie Lietuvos Nepriklausomybę...

SUSIMĄSTAU APIE SUNKIUS PARTIZANŲ LAIKUS, KAI VIENINTELĖ PASPIRTIS GYVENTI IR KOVOTI – BŪSIMA LAISVĖ, KAI VIENINTELIS DRAUGAS – SLAPTAS DIENORAŠTIS...

Niekaip nesugebu versti kito Dienoraščio lapo, kitos dienos įrašo. Vis grįžtu ir grįžtu mintimis į spalio 29-ąją, per kurią Dzūkas į dienoraštį surašė tiek minčių, įdėjo tiek savo tikėjimo, savęs...

1948 metai, spalio mėnesio
29 diena

... Šio bunkerio šeimininkai yra vargšai žmonės, tiesiog elgetos, tačiau jų širdys – auksinės. Jie nieko neturi, skarmalais apsilvilkę, sukrypusioj, supuvusioj trobelėj (jei ją dar taip būtų galima pavadinti) gyvena, tačiau jie sutinka atiduoti mums paskutinį savo duonos kąsnį. Ir tai nėra kažkoks apsimetimas: ne baimės verčiami jie tai daro, nes per tiek metų išmokom žmogų pažinti ir vertinti iš pirmo pažvelgimo, iš balso intonacijos. Šiuos žmones jauti visa siela, kad jie tau tik gero linki, kad jie trokšta naujo gyvenimo taip, kaip kad mes, partizanai, trokštam. Kas gi pagaliau verčia šį žmogų tokiu būti? Juk jis galėtų būti pirmutinis „stribokas“ ar naujosios santvarkos „valdininkas“? Juk jis nieko neprarastų, nes ir taip nieko neturi?..

...Aš prisiminiau taip pat ir „kadro karininką“, BDPS ryšininką Arūną. Jis inteligentas, žmogus išsilavinęs, mokytojas, bet menkysta. Jam rūpi bizneliai, nusipirkti motociklą, kaimiečius partizanus degenaliniais švarkais vilioti. Vaizduoja kažkokią didelę asmenybę, o iš tikrųjų toks mažas. Taip. TIK VARGAS, NUOLATINĖ KOVA, AMŽINOS KLIŪTYS IŠRYŠKINA TIKRAJĮ ŽMOGAUS VEIDĄ. Kiek nepriklausomo gyvenimo metais mes turėjome „didvyrių, asmenybių!“ Kur jie dabar? Išnyko kaip muilo burbulai vėjui papūtus. Iškilo nauji žmonės, kurių pirmiau niekas negirdėjo, nematė.

1998 metai, spalio mėnesio
29 diena

Vis dažniau pagalvoju, kam aš užrašiau savo mintis, paremtas partizano Dzūko Dienoraščiu. Kam tai bus įdomu, reikalinga? Gal niekam, tačiau man labiau pavyksta suprasti Liongino Baliukevičiaus – partizano Dzūko – asmenybę. Ir save pažinti, įvertinti... O juk jauniems kiekvienam svarbu į ką nors atsiremti...

Kaip puikiai suprantu tą dviejų žmonių, skurdžiaus ir inteligento, sugretinimą kovų už laisvę metais. Juk tai tiesa: vargšų širdis gali būti tauresnė, atsidavimas tėvynei – didesnis nei išpuikusių inteligentų. Na ir kas, kad pastarieji „biznieriai“, apsikrovę turtais, tačiau jų dvasia, moralinės nuostatos savo šaliai tokios menkos, tokios mažos, tokios skurdžios, kad net nesinori apie tai kalbėti. Savo šalį, savo tautą, laisvę pardavę žmonės – neverti žmogaus vardo. Jie – niekas, nes širdies ir sielos vietoje – kažkoks materialus daiktas. Tokie žmonės neverti, kad partizanai dėl jų laisvės kovotų. Bet nepriklausomybės gynėjai neskirsto savo tautiečių, neskaldo Lietuvos, jos laisvės...

O GAL LAISVĖS ŠVIESA NUSKAIDRINS IR TŲ, PAKLYDUSIŲ, DVASIA?!

Dar ir dar kartą skaitau partizano Dzūko prisiminimus apie vargšą kaimietį ir inteligentą mokytoją. Ir tik dar labiau teisingi man pasirodo kiti Dienoraštyje surašyti žodžiai...

1948 metai, lapkričio mėnesio
10 diena

...Tačiau yra žinoma, jog kaimas visada už tėvynę kovojo. Jis neklausė, kaip jam bus už tai atlyginta. KAI TĖVYNEI KAS NORS GRASINDAVO, KAIMAS IŠEIDAVO SU SAVO TYRA, PAPERASTA IR KIETA LIETUVIŠKA ŠIRDIMI KOVOTI. Jis žinojo, jog priešą reikia mušti, na, ir jį mušė – ryžosi savanoriai ir dabartiniai partizanai.

Aš dažnai pagalvoju, kas gi Tu esi, mano Tėvyne? Kodėl tavo vaikai tokie keisti, tokie savotiškai užsispyrę? Iš kur toji didelė pasipriešinimo jėga teka?

Aš jaučiu, jog aš savo kraštą pamilstu vis labiau ir labiau. Jeigu man šiandien kas pasiūlytų laisvę Amerikoje, aš neišvažiuočiau. Geriau žūti čia garbingai kovojant, negu rankas sudėjus laukti kažko iš kažkur nukrintant. Pagaliau mūsų kraujas nenueis veltui. Mes turime teisę visiems žiūrėti tiesiai į akis, nes mes savo tėvynės neapleidom. NA, IR KAS GI MUS NUGALĖS, JEI MES MIRTI NEBIJOM, JEIGU MES NUGALĖJOME IR MIRTĮ.

Bunkeryje visi miega. Tik aš vienas budžiu su savo nesibaigiančiomis svajonėmis. Mintys kaip paukščiai skraido, ir į krūtinę įsilieja karštos bangos...

Kaip tosios mintys skraido ir mano dienoraščio lapai. Tik mintys nestoja, o lapai verčiasi, verčiasi...

1998 metai, lapkričio mėnesio
10 diena

...Aš dažnai prisimenu tuos, kurie kovojo už Lietuvą, už jos laisvę, jos žmones. Šie gynėjai – didingi, tačiau kad ir kaip būtų keista, dauguma – paprasti žmonės: neišsilavinę, ne inteligentai...

Partizanai šitai irgi suprato (tas supratimas atsiskleidžia Dzūko dienoraštyje). Tik ar suprato – kodėl? Pagaliau ar aš pati suprantu? ATRODO, TAUTOS PROTAS TURĖTŲ LABIAUSIAI TĖVYNĘ VERTINTI... BET... MEILĖ KYLA IŠ ŠIRDIES, O MEILĖJE ATSIRANDA IR PASIAUKOJIMAS. Pasirodo, tikrieji Lietuvos patriotai – paprasti kaimiečiai, kurie žodžiais nešlovina tėvynės, tik ją tyliai, bet karštai myli. Jų meilę aš gerbiu, tačiau negaliu patikėti, kad gavusi išsilavinimą (aš jo taip trokštu) nebemylėsiu tėvynės... Arba tėvynė man bus ten, kur daug moka (kaip dažnai girdžiu šiandien tai iš jaunų žmonių lūpų)!

Yra visokių žmonių – visokių ir reikia. Tačiau netikiu, kad nebuvo inteligentų, nebijousių pasiaukoti. Buvo, tik mažokai...GAL DĖL TO, JOG ŽMOGUI, PAŽINUSIAM KNYGAS, SUŽINOJUSIAM ŠITIEK NAUJO, SUNKIAU TAI PRARASTI? GAL TODĖL INTELIGENTAI TROKŠTA VIS LABIAU TOBULĖTI, O LIETUVOJ NĖRA TAM SĄLYGŲ? Nežinau, nesuprantu, negaliu ir nemoku suprasti! Tik viena – pagarba Lietuvos kaimui, paprastiesiems žmonėms, išėjusiems partizanauti, išliks ilgam. Jų tikėjimas, viltis nugalėti verta didžiausios pagarbos...

... Nugalėję mirtį (nors ir žinodami, kad jos neišvengs) partizanai aukoję viską, aukoję save dėl laisvės, ateities – mūsų laisvės...

Dienorašti, dienorašti, dienorašti... Ir mano, ir partizano Dzūko... Aš jus branginu. Pirmąjį dėl to, kad rašiau susikaupusi, apsvarstydamą antrajame išreikštas gilią mintį, kasdienius įvykius asmenybėse, kurios gyvenimas buvo toks trumpas tais kovos metais. Bet vis dėlto TAIP PARTIZANAS DZŪKAS PARODĖ SAVO SĄMONINGĄ PASIRINKIMĄ, PILIETINĘ VALIĄ...

1948 metai, gruodžio mėnesio
25 diena

...Aš vėl pradėdau įsitikinti, kad ateinančiais 1949 metais vėl nieko nebus. „Prieš bolševizmą reikia pastatyti naują gyvenimą Vakarų valstybėse, paremtą visuotiniu gerbūviu, kuris būtų lyg magnetas, kuris palengva pritrauks ir Rytų valstybes“, taip maždaug skamba Vakarų diplomatų žodžiai. Taigi, jie ten dar pirma kurs naują gyvenimą. Kiek tai truks, nežinia. Galbūt penkerius metus, o galimas dalykas, kad dešimt ir daugiau metų. Sakykim, kad penkerius metus. KAŽIN AR LIKS KAS NORS IŠ LIETUVOS PO PENKERIŲ METŲ? Liūdna, pasiutusiai liūdna, kai pagalvoji, kad mes visi esam kaip tie nuteistieji myriop, kurie skaičiuoja savo gyvenimo paskutines valandas ir minutes. Gyvenimo laikrodžio rodyklė slenka vis lėčiau ir lėčiau. Mes dirbam ir kovojam...

1998 metai, gruodžio mėnesio
25 diena

...Dzūkas manė, kad po penkerių metų iš Lietuvos nieko nebeliks. Liko, liko net po penkiasdešimt metų. BET TOJI IR DABARTINĖ LIETUVA SKIRIASI VIENU: LAISVĖS TURĖJIMU. Mes dabar esame nepriklausomi, tačiau tik dėka tų, kurie už ją kovojo. Lietuva ir lietuviai atgavo laisvę, tik gaila, kad nuo kovų už ją iki jos atgavimo praėjo kone keturiasdešimt metų. Partizanai pastatė pamatą norui išsilaisvinti, siekiui ir būtinybei. Ir kol mes tapome nepriklausomi, gyvenimo laikrodžio rodyklė, rodos, slinko šimtus priespaudos metų... Iki 1990 metų kovo 11-osios...

Susimąstau apie kovas ir jų prasmę. Užplūsta tokios gilios mintys, kad pamirštu netgi dienoraščius... Tačiau jie nepasimiršta. Jų lapai šiugžda, – juos ir varto nematoma likimo ranka...

1949 metai, sausio mėnesio
15 diena

...Aš visados tvirtinau ir tvirtinsiu, jog vyras tas, kuris dabar žadina tautą, kuris dabar, nebudamas pavojaus savo gyvybei, kelia tautą savo galingu žodžiu. KAIP ŽIŪRĖTI Į TOKĮ RAŠYTOJĄ, KURIS OKUPACIJOS METAIS KINKOM DREBINO, OKUPANTUI PATAIKAVO, O NEPRIKLAUSOMYBĖS METAIS VĖL PRADĖS GIEDOTI APIE KOVAS, AUKAS UŽ TĖVYNĘ IR ir t.t. „Išverstaskūris“ gali taip pasielgti.

Kapsas ir Vilnis* dažnai šitaip tvirtina: štai, girdi, pražuvo Antanas Miškinis, ir kas iš to. Būtų geriau sėdėjęs ramiai ir laukęs, tai bent būtų ką parašęs, o dabar praeis daug metų, kol Lietuvai gims antras toks Miškinis. Bet Kapsas su Vilnim pamiršo, kad šitas žuvęs Miškinis tapo mums brangesnis. Jo pavyzdys liks amžinai šviečiančia žvaigžde, kuri ir ateinančiom kartom švies ir minės, kaip reikia gintis nuo užpuolikų. Tai gyvas pavyzdys. Ir šitokie gyvi pavyzdžiai tik paskatina ir pamoko. Miškinis žuvo, bet ši veikla išjudina ir sustingusius neveiklume ir baimėje. Toji auka reikalauja keršto ir kovos. Ji primena mums mūsų kovos šventumą ir būtinumą.

Kas būtų, jeigu niekas nenorėtų pasiaukoti? Kas būtų iš tokios laisvės, jeigu ji būtų gaunama be kruvinių aukų? Tada niekas nemokėtų jos vertinti ir ginti. Kas pagaliau užgrūdintų tautą, jos valią ir kas sudarytų tautos charakterį? ŠI KOVA BUS SKAUDI PAMOKA ATEIČIAI. Iš jos reikės daug pasimokyti. Ši kova mums rodo, ką lietuviai turi ir ko jam dar trūksta, kas yra ugdytina ir kas šalintina.

Aš per daug į ginčus nesikišu, bet daugiau klausau, nes, šiuo klausimu pradėjęs, imu karščiuotis. Visa ši kova, visos tos skaudžios aukos taip suaugo su mano širdies skaidulomis, ir tas, kuris bando tą kovą niekinti ar bent kiek mažinti jos reikšmę, kelia pyktį ir įniršimą...

* Kapsas – Kostas Kubilinskas, rašytojas MGB agentas – Varnas; Vilnis – Algirdas Skinkys. Abu bunkeryje nušovė miegančią Kariūną-Benediktą Labenską ir nuskubėję į Alytų išdavė Žaibov-Vaclovo Voverio vadavietę. – *V.K.*

1999 metai, sausio mėnesio
15 diena

...Nedaug metų pragyvenau – vos keturiolika. Tačiau per savo trumpą gyvenimą supratau, kad gyventi reikia šiandiena. Aš nesmerkiu tų, kurie savo veiksmus suplanuoja, kurie žino ir siekia savo tikslo. Aš tik teigiu, kad MES PRIVALOME VELTUI NEPRALEISTI NĖ VIENOS DIENOS, DARBŲ NEATIDĖDINĖTI RYTDIENAI IR VISKĄ DARYTI BŪTENT DABAR. NES RYTOJ MŪSŲ LAUKS NAUJI DARBAI.

Juk partizanai gindami Lietuvos laisvę nedelsė, nelaukė rytojaus. Kovotojai žinojo: arba dabar, arba niekada. Būtent dėl to partizanas Dzūkas niekino tuos, kurie okupacijos metais padlaižiauja priešui, o tėvynei tapus nepriklausoma vėl didžiais jos laisvės gynėjais pasidaro. Aš šį partizaną suprantu ir jam pritariu. Tačiau dviveidžiai savo elgesį stengiasi paaiškinti remdamiesi pavyzdžiais. Vienas iš jų – poeto Antano Miškinio likimas. Rašytojas buvo ištremtas už savo pasipriešinimą kovose už laisvę. Aš negaliu sutikti, kad jam reikėjo sėdėti rankas sudėjus. Antanas Miškinis ne tik eilėmis šlovino tėvynę. Šis žmogus meilę jai įrodė pogrindžio veikla.

...Nevalia, niekam nevalia niekinti laisvės ir visko, kas su ja susiję: partizanų, kitų, paaukojusių gyvybę kovose už ją. Nevalia...

1949 metai, kovo mėnesio
13 diena

...Nenoriu tikėti, tačiau kažkas panašu į tikrovę. Ne, jie negalėjo išduoti ir, be to, taip niekšingai, kaip klastingos gyvatės. Juk jie abu poetai, abu inteligentai, abu sielojosi mūsų tautos likimu. Norėdami sunaikinti apygardos štabą jie, o ypač Kapsas, juk turėjo geresnių progų. Galėjo išduoti Vanagą ir mane, arba ir dabar, kai nebuvom dar išvykę. Aš nesu literatūros kritikas, tačiau tai, ką jie turėjo atsivežę, buvo sukurta širdies, bet ne liežuvio... Aš netikiu. Tokios niekšybės, tokio velniško išdavimo dar nebuvo partizanų istorijoje. Judas šiuo atveju būtų toli pralenkta. Juk Kapsas taip nuoširdžiai rašė „Raudonąjį rojų“. Kam reikėjo rašyti, jeigu tada taip pat galėjo išduoti? Mintys, narpliojimai, svarstymai mane vėl apima. KUO GI REIKĖTŲ PATIKĖTI, JEIGU TOKIE ŽMONĖS IŠDUODA?

1999 metai, kovo mėnesio
13 diena

...Jaučiu, kad kažkas spaudžia gerklę, tiesiog smaugia. Stengiuosi nuryti gniužulą, kuris neleidžia kvėpuoti. Aš dūstu, perskaičiusi šią partizano Dzūko dienoraščio ištrauką...

O žmonės, žmonės! Kaip gudriai jūs sugebate išduoti, nejausdami jokios širdies graužaties. Tiksliau, jūs negalite savęs smerkti: išdavikai neturi širdies. Nei jausmų, nei sielos... Jie tušti, niekingi ir maži žmogeliūkščiai, neverti netgi tokio vardo. Judo pasekėjai – niekas, jie iš tolo boluoja garbingų ir taurių partizanų gretose, kaip rašalo dėmė ant baltų marškinių. Išdavikai, bjaurūs išdavikai, jūs ne žmonės! Žmogus negalėtų, nesugebėtų taip padaryti. Tačiau šitaip nesielgia ir gyvūnai. Taip niekingai išduoda tik klastos, gudrumo, savanaudiškumo pritvinkę žmogystos.

Tačiau dėl tokių būtybių laisvės kovojo partizanai. Jie neskirstė tautiečių į priešus ir draugus. NEPRIKLAUSOMYBĖS GYNĖJŲ NUOMONE, VISI PRIVALĖJO TURĖTI LAISVĘ...

O aš nesu tokia kilniaširdė. Aš nesuprantu, kas yra pagieža. BET JEIGU PANIEKOS JAUTIMAS IŠDAVIKAMS – NEAPYKANTA, TAI AŠ NEKENČIU!..

Nenoriu, nenoriu nieko girdėti apie išdavikus, tačiau tai žiaurioji gyvenimo pamoka, kaip elgtis nevalia. Ir aš šią pamoką privalau išmokti!..

...Garbingi partizanai, jūsų dauguma žuvo. Tačiau jūsų kraujas mums atnešė laisvę, gyvenimą. O gimtoji Lietuva, persisunkusi jūsų krauju, iš naujo atgimsta geresniam, nepriklausomam gyvenimui. Per amžius. Iš jūsų pastangų, kovos, mirties...

O dienoraščio lapai, atsiverskit prie prasmingiausių, teisingiausių eilučių!..

1949 metai, kovo mėnesio
27 diena

...Nuo trėmimo žmonės stengiasi gelbėtis kaip įmanydami. Pamiškės gyven-tojai sulindo su visa manta į mišką. Visi kaip apkvaišę: nežino, nei kur eiti, nei ką daryti. Kaimuose žmonės iš vienu namų eina į kitus, kad tik namie neliktų, nors „kitur“ irgi tas pats. Ir taip per visą dieną Jonas eina pas Petrą, o Petras – pas Joną. Sunku žiūrėti į žmones – taip nusimineję. Daugelio akyse matau ašaras. Juk brolius, seseris, gimines tremia. Nerandu žodžių jiems suraminti. Ir ką gi aš jiems galiu pasakyti? Stoviu vienas, atsirėmęs į pušį, ir galvoju: „KAS LIKS IŠ MŪSŲ LIETUVOS, JEI ŠIS TERORAS ILGIAU TĘSIS?“

...Štai vienas matė, kaip dvi merginos, ištrūkusios iš MVD-istų nagų vos paaušus basos bėgo per gruodą. MVD-istai jas vijosi apšaudydami keletą kilometrų. Merginų kojos buvo kruvinos ir žaizdotos. Mane lyg elektrizuoja kas: juk rytą taip šalta, o be to, visur dar sniegas ir ledas. Kitas vėl pasakoja matęs, kaip sena moteris bėgusi su kūdikiu ir verkusi. Nedidelis berniukas, matyt, taip pat pabėgęs nuo MVD-istų, vilko didelį maišą. Nuo bėgimo vaikas taip pavargo, kad sukniubo ant maišo ir gailiai pravirko. Jaučiu, kad gerklėje kartu pasidaro. KRŪTINĘ SPAUDŽIA TOKS SKAUSMAS, JOG VOS GALIU TVERTI. MANE APIMA PYKTIS, KAD MES, PARTIZANAI, TOKIE BEJĖGIAI. Kad taip daugiau būtų, tai mes iššaudytume tuos niekšus MVD-istus, o dabar – trise... kiekgi prikariausi su pora automatų, kurių apkabose sudėti supeliję šoviniai. Iš viso, argi šioje apylinkėje trėmimą gali sutrukdyti tokia P.K. Margio grupė, kurioje likę 13 partizanų. Kokie mes bejėgiai likome? Turime miške lindėti ir laukti, kol mongolai atliks savo egzekuciją...

1999 metai, kovo mėnesio
27 diena

...O LIETUVA! KAIP SUNKU TAVE PRARASTI... Tėvyne mūsų, tu įaugai į žmonių kraują, tu esi lietuvių dalelė, ir niekam nevalia tavęs iš širdies išplėsti...

Bet buvo tokių kietakakčių ir akmenširdžių, kurie be sąžinės graužaties darė šį nusikaltimą. Okupantai bandė užgesinti meilės Lietuvai liepsną, kuri degė kiekvieno partizano, kovotojo, kiekvieno lietuvių krūtinėje. Tačiau teroristų pastangos buvo bevaisės: meilės ir ištikimybės iš lietuvių širdies išplėsti nepavyko... Bet užtat puikiai sekėsi nuo tėvynės prieglobsčio lietuvius „išlaisvinti“. Sugrūsti į gyvulinius vagonus žmonės tik pro mažus plyšelius matė tolstančią tėviškę, pažįstamas vietas ir kaimynus, šimtus kartų išbraižiotas pievas... O GELEŽINKELIO BĖGIAI VEDĖ KAŽKUR Į TOLUMĄ, Į TREMTĮ, Į NEŽINOMYBĘ...

Už ką, už ką tie žiaurumai? Kuo nusikalto kūdikiai, vaikai, senukai? Ką blogo padarė visos Lietuvos gyventojai? Kodėl jiems teko vykti į tremtį? Ir nesugrįžti... Kodėl? Ką ne taip padarė paprastų, ištikimų savo šaliai, laisvei, kalbai lietuvių tauta?..

O Dienorašti, jeigu būtum gyvas – pravirktum, kaip aš dabar braukiu gailią ašarą. Tačiau aš vis tiek grįžtu į tas sunkias pokario dienas...

1949 metai, balandžio mėnesio
25 diena

...Visa gamta ir oras kvėpia pavasariu. Deja, mes juo negalime pasidžiaugti. Turime tenkintis tuo, kad pro mažą angos plyšelį matome ievos šakelę, keletą prasiveržusių saulės spindulių ir girdime čiulbant lazdynų krūmuose paukščius ir čiurlenant upelį.

Kokios puikios dabar naktys! Taip maloniai šiltos, mažučio vėjelio gaivina-
mos. Eini per laukus ir stengiesi kvėpuoti pilna krūtine.

KOKS PUIKUS GALĖTŲ BŪTI ŽMOGAUS GYVENIMAS, JEIGU NE
ŠITAS VELNIŠKAS TERORAS. Širdį protarpiais sugelia kažkoks nerimas. Ir
visada jis mane, o gal ir visus kitus aplanko tada, kai mūsų gyvenime pasirodo
truputį laimės ir sėkmės. Tada – tarytum – kas viduje šnibžda, jog mums negali
sektis, jog turi kas įvykti, kas mūsų planus apverstų aukštyn kojom. Ir lauki kažko...
Bet ko? Tik nelaimės, tik nepasisekimo...

1999 metai, balandžio mėnesio
25 diena

...Kovos ir pasipriešinimo metais pavasariai būdavo ypatingai gražūs, viliojan-
tys visas gyvas būtybes išlįsti laukan. O partizanas, slėpdamasis bunkeryje, grožėtis
ir džiaugtis gamta negalėjo. Jis privalėjo nepamiršti, kas ir kodėl čia esąs. Laisvės
gynėjas negalėjo stengtis siekti grožio, nes pavasarinis atsipalaidavimas vedė į
pražūtį, kur nėra gamtos, kur nėra tėvynės. Ir laisvės...

Tyliai verčias dienoraščio lapai.
Šnabžda ten surašytus žodžius...
Aš taip noriu, taip trokštu prikelti
Lietuvos partizanus – karius...

1949 metai, gegužės mėnesio
3 diena

...Visur ir visais laikais buvo kalbama apie pasiaukojimą, tačiau darbais įrodyti
pasiaukojimą yra didelis dalykas. „Tepajaučia kiekvienas pasiaukojimo didingumą...“ –
sakoma mūsų LLKS kreipimesi į kovotojus. KAS MOKA PILNAI IR ŠVENTAI PA-
SIAUKOTI, TAS, AŠ LAIKAU, YRA LAIMINGAS ŽMOGUS, NES JIS NUGALĖJO
SAVE, T.Y. DIDŽIAUSIĄ KLIŪTĮ PASAULYJE; TODĖL JIS JAUČIA TIKRĄ
LAIMEJ, TIKRĄ PASIAUKOJIMO, KANČIOS SALDUMĄ, DIDINGUMĄ, IR
VISA TAI JĮ IŠKELIA AUKŠČIAU KITŲ.

Šioje kovoje aš matau tik vieną vienintelį tikslą – laisvę arba mirtį. Bet mirtis nėra visada pilnas pasiaukojimas. Aš noriu ir stengiuosi eiti pilno pasiaukojimo keliu, bet, deja, tebesu tik pusiaukelėje. Jau daug ir daug ko išsižadėjau, tačiau dar toli gražu ne visko. Aš vis dar tebesu prisirišęs prie savo asmeninių patogumų, prie savęs...

1999 metai, gegužės mėnesio
3 diena

...Pasiaukojimas. Dabar gyvų pasiaukojimo pavyzdžių beveik nerasi. Visi stengiasi dėl savęs ir tik sau.

O prieš penkiasdešimt metų viskas buvo kitaip. Tais laikais du iš trijų privalėjo atrasti savo pasiaukojimo už tėvynės laisvę kelią. Ir tas kelias vedavo į miškus, į slapstymąsi, į partizaninę kovą. Išmainyti savo gyvenimo siekius, troškimus į pasiaukojimą už kitus niekada nebuvo lengva. Tai padaryti reikėjo didelės dvasios stiprybės, idealistinių siekių ir jėgų nugalėti save, savo „aš“. Vienintelis tikslas turėjo būti laisvės troškimas. LAISVĖ ARBA MIRTIS. NES GYVENTI IR NETURĖTI NEPRIKLAUSOMYBĖS TAS PATS, KAIP LĖTAI MERDĖTI. Ir netgi paskutinėje agonijoje neturėti laisvės – kažkas siaubingo. Todėl nesvarbu – gyventi ar mirti. Visa esmė – tai daryti laisvai, nepriklausomai... Laisvai...

Lietuvos partizanai laisvės negalėjo turėti. Net kovoti privalėjo slapta. Gyveno irgi slapta. Visa darė slapta, slapta, ypač slapta...

Verčiasi Dienoraštis, ir staiga suprantu, kad vos keli lapai beliko. Sustok, sustok, Dienorašti! Sustok!..

1949 metai, gegužės mėnesio
22 diena

...Po visų ceremonijų aš pasijutau be galo pavargęs ir toks vienišas kaip niekada. Taip, rodosi, norėtusi atsidurti kokioj nors ramioj ramioj vietoj, kur visiškai nėra žmonių, o tik žydintieji sodai su dūzgiančiom bitėmis, vijokliuose paskendę namai, pilni gražių raminančių knygų... Ach, jūs auksinės pasakos, kodėl tik jumyse gyvas toks gyvenimas, bet ne žemėje?.. Koks velniškai bjaurus tas žmogus! Kam jis turi būti, skandinti, žudyti kitus vien vargą kenčiančius žmones? Kam jis pasėjo neapykantą ir klastą, veidmainingumą?.. Vergilijau, Vergilijau, kada grįš tavo apdainuotas auksinis amžius?*

* Turima galvoje romėnų poeto Ovidijaus „Metamorfozės“, kur apdainuotas aukso amžius. – V.K.

Kvailas aš svajotojas. NĖRA PASAULYJE ŽYDINČIŲ SODŲ SU DŪZ-
GIANČIOM BITĖM, JEI TŲ SODŲ TYRO GROŽIO IR RAMINANČIO BIČIŲ
DŪZGIMO PIRMIAUSIA NEJAUTI SAVO SIELOJE. Kas žmogaus viduje glūdi,
tas ir išoriniame pasaulyje atsispindi...

1999 metai, gegužės mėnesio
22 diena

...,Kas žmogaus viduje glūdi, tas ir išoriniame pasaulyje atsispindi”. Šiais
žodžiais išreikšta svarbi tiesa.

Juk visų partizanų širdyse slypėjo laisvės polėkis, tai ir išoriniame pasaulyje
jie už tą laisvę kovojo. Ir tame pasipriešinime susijungdavo du pasauliai: išorinis
ir vidinis, dvi laisvės: trokštama ir dabar ginama. TAIP ŽMOGUS TAPDAVO
TVIRTESNIS GYVENIME, TAIP NEPRIKLAUSOMYBĖ PASIDARYDAVO
DAR LABIAU VERTINAMA BEI MYLIMA...

Nenoriai verčiu paskutinį Dienoraščio lapą. Bet vis dėlto įdomu, kokie pasku-
tiniai partizano Dzūko parašyti žodžiai...

1949 metai, birželio mėnesio
6 diena

...Į mano vidų įsismelkė lengvas nerimas. Iš kur jis – nežinau. Juk jokio pavo-
jaus nėra. Priešingai – čia taip ramu. O tas nerimas mane visada apima, kai būna
ramu, kai neturi darbo. Kaip koks neprašytas, įkyrus svečias jis visada trukdo mano
ramybę. Nuotaika tada kažkokia suniukusi. Sėdžiu, rodos, galvoju, bet mintys
nieko nesiekia. Beprasmiškai stebiu vėjo judinamas šakas, girdžiu, kaip kažkur
ūkininkai šnekasi... Toks jau gyvenimas. Ant sielos užgulė kažkokia sunki našta,
tarytum su krauju suaugo melancholija. Sunkiu atodūsiu noriu visu tuo atsikra-
tyti, bet neįmanoma. Per šešerius metus suaugo toji melancholija su visomis mano
širdies skaidulomis...

Šiandien baigiau skaityti Tolstojaus „Prisikėlimą“ ir apysaką „Kaukaze“. Koks
puikus rašytojas ir kokios geros, malonios jo knygos! AUTORIAUS JAU SENIAI
NĖRA GYVO, O JO KNYGOS LIKS GYVOS AMŽINAI...

TE AMŽIAMS MANO ŠIRDY PASILIEKA IR PARTIZANO DZŪKO
DIENORAŠČIO MINTYS...

...Kažko ant širdies sunku. Tikriausiai tik dabar iš tiesų įsisąmoninau kovos už laisvę prasmę, partizanų gyvenimo sunkumą, pasiaukojimo esmę. Norėčiau tai žodžiais išreikšti, bet žinau – žodžių per mažai. Tarsi kažką norėčiau pasakyti, bet nesugebu, negaliu, nemoku...

Partizano Dzūko Dienoraščio žodžius išgyvenau visa esybe, liesdama juos kaip šiltą Draugo ranką. Jaučiu, kad paaugau. Ne ūgiu, bet dvasinėmis vertybėmis. Juk mano galvoje gimė didelė ir prasminga mintis, vos tik atverčiau pirmąjį Dienoraščio lapą. Su partizanų gyvenimo sunkumais ta mintis augo. Aš spėjau suprasti, spėjau labiau negu anksčiau mylėti laisvę, Lietuvą, jos žmones. O kai vertėsi Dienoraščio lapai, mano sąmonėje glūdintys žodžiai augo, brendo. Pagaliau užvertusi paskutinį Dienoraščio lapą, aš suvokiau, subrandinau tą svarbią mintį, kurią tikriausiai suvokė Dzūkas, visi partizanai kovotojai. Dabar aš žinau:

LAISVĖ VIENĄ KARTĄ GIMĖ. JI IŠVYDO PASAULĮ
SU PIRMUOJU ŽMOGUMI, KARTU SU
JUO PIRMA KARTĄ ĮKVĖPĖ. ŽMONĖS
MIRĖ, O LAISVĖ – NE. NES JĄ STIPRINO
ŽEMĖS GYVENTOJŲ KOVA, MEILĖ, TIKĖJIMAS.
IR NIEKAS NIEKADA NENUŽUDYS LAISVĖS,
NES JI NENUGALIMA, JI VISO KO ESMĖ.
LAISVĖ – TAI AŠ, TU, MES.
MES GYVENAME LAISVĖS APSUPTI...

LITERATŪRA: Justinas Lelešius-Grafas. Lionginas Baliukevičius-Dzūkas. Dienoraščiai. K., 1994.

Pastaba. Liongino Baliukevičiaus-Dzūko Dienoraščio ištraukose sakiniai mano išryškinti. – *Agnė Petrauskaitė*.

Cituota iš minėtos knygos.

Prieš 50 metų Lietuvos laisvės kovų ir kančių istoriją rašė partizanas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas. Jis savo akimis matė plėšiamą, draskomą, kankinamą tėvynę. Matė ryžtingus, kovoje užgrūdintus bendražygius – paprastus kaimo jaunuolius. Regėjo kovą be atpildo, kraujais srūvančią dėl laisvės ir ateities.

Du panašūs jaunų žmonių dienoraščiai, tarsi dviejų širdžių sąsauka pusės amžiaus tarpsnyje. Skirtingo laiko, tačiau be galo artimi laisvės ir tėvynės meilės sankloda. Dienoraščių vertės neužgožė skirtingas laiko fonas, gal tik labiau išryškino mūsų tautos charakterį ir ryžtą ekstremaliomis sąlygomis kovoti ir nepasiduoti.

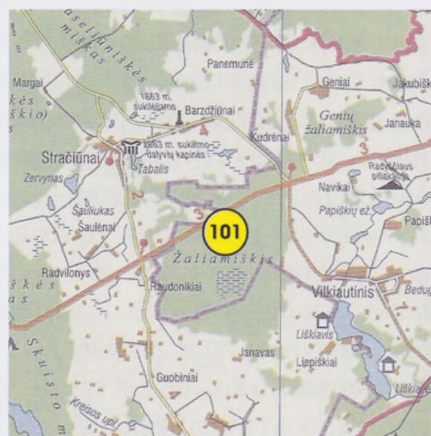
L. Baliukevičius-Dzūkas žuvo pačiame jaunystės žydėjime, sulaukęs truputį daugiau kaip dvidešimt penkerių metų. Tai buvo išskirtinė asmenybė. Į amžinybę jis išėjo palikdamas savo laiko istorinį testamentą – dienoraštį ir ryškų audringo gyvenimo, kovos dėl laisvės pėdsaką. Jis buvo žinomas dar ir kaip keliaujantis partizanų vadas, gebantis kovos draugams įžiebti tikėjimo, vilties ir pergalės kibirkštį.

Okupantai, nesitikėdami partizanų įveikti gausiomis NKVD divizijomis, ėmėsi šlykščiausių priemonių. Aprengę stribus ir kriminalinius nusikaltėlius partizanų uniformomis, provokacijų specialisto MGB majoro Sokolovo nurodymu organizavo smogikų būrius. Pristatę iš kažkur atseit po mūsų atklydusiais partizanais, smogikai žudė partizanams lojalius kaimo žmones, degino besispyriojančių, ignoruojančių kolchozus valstiečių sodybas. Sukiršinti ir supriešinti žmonės sutrikę nežinojo kuo tikėti, kam pasiskusti. Ne vienas, paveiktas šantažo, grasinimų, kartais ir papirktas, pakliuvo į gudriai emgėbistų užspėstą agentūrinį tinklą. Pradžioje gaudavo, atrodė, nekaltas užduotis, kol pagaliau suprato, kad kelio atgal nėra, ir tarsi robotai akiai vykdė čekistų sumanymus.

Vienas iš tokių buvo, pradžioje uolus partizanų ryšininkas, Kazys Kalanta, kilęs iš Degėsių kaimo Leipalingio valsčiaus. 1949 m. žuvus keliems partizanams, su kuriais palaikė ryšį, išsigando ir pradėjo slapstyti. Kitaip tariant, atsidūrė pasirinkimo kryžkelėje. Tikėdamasis lengvai išsisukti, užuot garbingai kovojęs, pasirinko išdaviko kelią. Tų pačių metų gruodžio mėn. parašė atgailos laišką Druskininkų MGB viršininkui, pasižadėdamas savo kaltę išpirkti sąžiningai dirbdamas sovietų valdžiai. Gana greitai buvo iškviestas į susitikimą, užverbuotas ir gavo užduotį įstoti į partizanų gretas.

Kazys Kalanta – MGB agentas Vasaris, „partizanas“ Aidas per tris „partizanavimo“ mėnesius išdavė 12 Šarūno rinktinės partizanų bunkerių, kuriuose žuvo apie 15 kovotojų, buvo suimta apie 10 ryšininkų.

[sitikinę agento stropumu ir sugebėjimais, čekistai jam pavedė kur kas sudėtingesnę užduotį. Pareikalavo susekti ir išduoti Dainavos apygardos vadą Lionginą Baliukevičių-Dzūką ir Šarūno rinktinės vadą Juozą Gegužį-Diemedį. Kaip jau minėta, Dzūkas retai užsibūdavo vienoje vietoje, nebent slėptuvėse, kur buvo parengiama ir leidžiama partizanų spauda.

101. Kryžius Žaliamiškyje prie bunkerio duobės, kur 1950 m. žuvo vadas Dzūkas ir trys jo bendražygiai. 2000 m.

Ankstyvą 1950 m. pavasarį Žaliamiškyje partizanai iškasė vasarinį bunkerį – vadavietę. Kaip teigia liudytojai, prie įrengimo darbų dalyvavo ir išdavikas K. Kalanta. Informuoti apie bunkerio buvimą čekistai Žaliamiškyje artimuose vienkiemiuose nesirodė, tačiau visą laiką slapčia budėjo netoliese, laukdami signalo užpuolimui.

Į naują vadavietę Dzūkas su savo adjutantu Augustinu Babrausku-Švendriu atvyko 1950 m. birželio 23-iosios ankstų rytą. Iš pokalbių išdavikas suprato, kad vadas neketina užsibūti ir jau kitą naktį gali iškelti nežinia kur, todėl nedelsdamas pradėjo veikti. Atsirado ir dingstis – baigėsi maisto atsargos. Sutemus išdavikas pasiūlė nueiti į pamiškę, iš patikimų ūkininkų parnešti maisto. Bunkeryje pasiliko keturi partizanai: Dzūkas, Švendrys, Juozapavičiaus tėvūnijos vadas Antanas Vailionis-Špokas ir eilinis Antanas Koknevičius-Švendrys. Išeidamas K. Kalanta spėjo nugirsti Dzūko nurodymą Švendriui užimti sargybos postą prie bunkerio. Kaip viskas paprasta, jeigu neturėtų būti kitaip?

Daug laiko man teko praleisti tarp keturių sienų su recidyvistais, žmogžudžiais ir kriminaliniais nusikaltėliais. Girdėjau jų girimąsi, kaip jie žudė, prievartavo, vogė. Tuo jie didžiavosi, pasakojo lenktyniaudami, kas daugiau pridaręs blogio.

vogė. Tuo jie didžiavosi, pasakojo lenktyniaudami, kas daugiau pridaręs blogio. Sėdint bendroje kameroje, su vienu kitu teko arčiau susipažinti – išsišnekėti. Prisipažinsiu, manyje atsirado bent krislas atlaidumo, pateisinantis jų poelgius. Dauguma jų buvo karo meto vaikai, paklydę, pamesti, niekam nereikalingi. Retas kuris matė ar pažino savo motiną. Nuo pat vaikystės nuolatinis jų palydovas buvo badas, skurdas, pažeminimai. Juose augo ir vešėjo panieka ir įniršis. Jų namais tapo kalėjimai, ir tuo jie didžiavosi.

Bet kaipgi pateisinti rašytoją Kostą Kubilinską, Kazį Kalantą ir daugelį kitų, kurie savo kailį labiau brangino už sąžinę. Juolab kad jie išaugo normalioje aplinkoje, gerų ir mylinčių tėvų šeimose, ir ne spontaniškai, o sąmoningai ir apgalvotai pasidavė šėtonui.

Beje, suprantančių atsirado. Ir kaip nesuprasi, nepateisinsi, jeigu į juos panašūs rašytojai, poetai, inteligentai (save tokiais laikė) – „neklįstančios“ partijos šlovintojai. Išskėstomis rankomis Kostą priėmė į savo gretas, į rašytojų sąjungą. Šypsodamiesi spaudė naujo bičiulio kruvinas rankas.

Palikęs bunkerį, išdavikas skubėjo į pamiškę prie Merkinės – Leipalingio plento, kur sutarčioje vietoje daug dienų pasalose laukė gauja enkavėdistų. MGB akte rašoma, kad vedlys prisistatęs birželio 24-ios naktį informavo apie neseniai atvykusį Dainavos apygardos vadą Dzūką. Pranešė, kad bunkeryje iš viso yra keturi partizanai, vienas iš jų stovi sargyboje.

102. Kryžiaus šventinimo iškilmės Žaliamiškyje

Prisėlinę kuo arčiau prie bunkerio, čekistai automato serija nukovė Švedrį, po to kryžmine ugnimi iš bunkerio besiveržiančius partizanus. Pamiškėje gyvenantys ūkininkai prisiminė girdėję granatų sprogitimus. Matyt, partizanai verždamiesi iš bunkerio granatomis apmėtė čekistus.

Kiek žūdavo kareivių, raportuose retai kada buvo rašoma.

Artėjo partizanų Liongino Baliukevičiaus-Dzūko, Augustino Babrausko-Švendrio, Antano Vailionio-Špoko ir Antano Koknevičiaus-Švedrio žūties penkiasdešimtmetis. Jų garbei ir atminimui nutarėme prie buvusio bunkerio, kur liejosi jų kraujas, pastatyti kryžių, o Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras (LGGTC) standartinį Atminties žymenį. Mes žinojome, kad jie žuvo Žaliamiškyje, tačiau tiksli vieta nebuvo žinoma. Ilgai teko ieškoti. Kartu su A. Kašėta aplankėme daug kaimų ir vienkiemių, prigludusių prie Žaliamiškio, kol Guobinių kaime sutikome buvusį partizanų ryšininką, Vorkutos politinį kalinį J. Zautrą. Jis atvedė prie duobės, kur buvo partizanų vadavietė. Tą patį paliudijo ir Vilkiautinio kaimo gyventojas J. Žėkas.

Partizanų pagerbimo iškilmės prasidėjo 2000-aisiais metais birželio 24 d. šv. Mišiomis Liškiavos bažnyčioje. Kryžių ir Atminties žymenį pašventino Merkinės parapijos klebonas Kęstutis Kazlauskas. Kovotojai buvo pagerbti tylos minute ir Varėnos savanorių garbės saliuto šūviais. Istorikas A. Kašėta išsamiai papasakojo apie garsaus partizanų

103. Atminties žymens atidengimas Žaliamiškyje, kur netoliese su bendražygiais žuvo L. Baliukevičius-Dzūkas

104. Atminties žymens atidengimo iškilmėse Varėnos „Ažuolo“ vidurinės mokyklos mokinė Agnė Petrauskaitė skaito ištrauką iš savo rašinio „Laisvės apsupti“ apie partizanų vadą Lionginą Baliukevičių-Dzūką

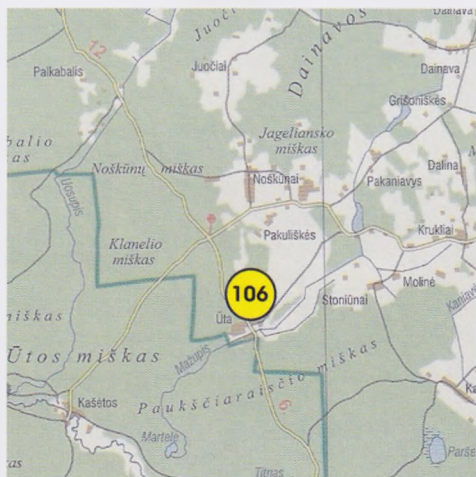
vado L. Baliukevičiaus-Dzūko bei jo bendražygių kovinę veiklą ir nuopelnus tėvynei. Laisvės kovų ir kančių istorijos konkurso nugalėtoja Varėnos „Ažuolo“ vidurinės mokyklos devintokė Agnė Petrauskaitė perskaitė ištrauką iš savo rašinio „Laisvės apsupti“.

Iškilmėse kalbėjo Pietų Lietuvos partizanų vadas Juozas Petraška, LGGTC generalinė direktorė Dalia Kuodytė, Dainavos apygardos partizanai, laisvės kovų dalyviai ir daug geros valios žmonių. Kaip ir visuomet tremtinių ir etnografiniai ansambliai padainavo partizanų dainų.

Atminties žymenis stovi prie pat Merkinės – Leipalingio plento kairėje kelio pusėje, kur baigiasi Varėnos rajono riba ir prasideda Lazdijų rajonas. Kryžius pastatytas miške prie buvusio bunkerio į pietus nuo žymenio maždaug už pusės kilometro.

Partizanai kovojo iki paskutinio kraujo lašo ir žuvo nenugalėti. Tik jie mūsų tautą atvedė į pergalės dieną – Kovo 11-ąją.

Merkio rinktinės Šarūno būrio partizanai

105. Aleksandras Barauskas Ūtos kaime (Varėnos raj.) pasienio posto sargybos viršininkas. Sovietinių karių klatingai ir žiauriai nužudytas 1940 06 15. Pirmoji auka ginant Lietuvos nepriklausomybę

1939 m. prasidėjo Europos tautų pavergimo etapas. Jis pradėjo užvaldyti ne per seniai žmonių nelaimei išperėti dvyniai: vokiškasis fašizmas ir rusiškasis bolševizmas. Pasidaliję su vokiečiais Lenkijos valstybę, sovietai „pamalonino“ ir Lietuvą, atseit sugrąžino Lenkų okupuotą Vilniaus kraštą. Tada visai nelinksmi šmaikštavo Lietuvos gyventojai: „Vilnius mūsų, o mes rusų“. Varėnos rajone nuo Merkio į pietus valstybinė siena buvo perkelta maždaug 15–20 kilometrų.

Ramus gyvenimas Lietuvoje pasibaigė 1940 m. birželio 15 d., vos tik pirmam sovietų kariui peržengus mūsų valstybės sieną. Tą dieną pirmąją bolševikų auką Lietuvoje, taip pat ir Varėnos rajone, tapo Ūtos kaime pasienio sargybos poste budėjęs policininkas A. Barauskas. Ne už tai, kad pažeidė neseniai gautas vyriausybės instrukcijas, kad, iš anksto informuotas netrukdyti, priešinosi ir nepraleido sovietų kariuomenės. Išvis ar galėjo pasipriešinti vienas žmogus svetimos kariuomenės pulkamams. Okupantams užteko vien to, kad jis vilkėjo pasienio policininko uniformą. Bolševikai su juo pasielgė itin žiauriai – sukapojo kardais. Tai buvo pirmoji kruvina auka – auka visiškai nekalto žmogaus.

1992 m. Varėnos rinktinės šauliai, pagerbdami A. Barausko atminimą, jo žūties vietoje pastatė kryžių.

106. Kryžius ir Atminties žymuo Varėnos raj. Ūtos kaime pasienio sargybos viršininkui Aleksandriui Barauskui garbingai žuvusiam ginant Lietuvą. 2005 m.

Ilgas būtų sąrašas per metus iki karo pradžios nukankintų – išžudytų, išgabentų į Sibirą vien tik Varėnos rajono gyventojų. Tada nebuvo partizanų, nebuvo jokio pasipriešinimo. Okupantams ir jų pakalikams užteko to, kad buvai valstybės tarnautojas – valdininkas, pavyzdingas ūkininkas ar priklausai kokiai visuomeninei organizacijai.

Vokiečių okupacijos metais miškingame Varėnos rajone atsirado raudonųjų partizanų būriai. Iki dantų ginkluotus juos atskraidindavo lėktuvais iš Rusijos. Prie jų prisijungdavo iš vokiečių konclagerių pabėgę belaisviai. Ginklų ir sprogmenų jie turėjo iki valiai, tačiau niekam nerūpėjo, kad jiems reikės ir pavalgyti. O kam rūpintis, jeigu net fronte alkaniems sovietų kariams politrukai nagano mostu parodydavo, kur gauti maisto: „Štai užimkite tą miestą, ten ir pavalgysite“.

Po karo išpūstai buvo šlovinama raudonųjų partizanų veikla už fronto linijos. Atseit sprogdino tiltus, ginklų sandėlius, ardė geležinkelio bėgius ir t.t. Išties ginklus jie naudojo vieninteliam tikslui – prasimanyti maisto. Pradžioje jiems sekėsi gana nesunkiai. Užpuolę niekieno neginamus kaimo gyventojus, nepasitenkino vien maisto atsargomis, ne tik išsivarydavo gyvulius, ištuštindavo aruodus, paprasčiausiai apiplėsdavo, prisikrovę vežimus išsiveždavo drabužius ir kitokius vertingus daiktus. Sunerimę kaimų gyventojai organizavo savisaugos būrius.

Kiekvienas apsiginklavęs kaimo vyras privalėjo naktimis saugoti savo teritoriją. Gudžių, Geidukonių, Gojaus ir kitų mažesnių kaimų vyrus organizavo Lietuvos kariuomenėje tarnavęs puskarininkis, Geidukonių kaimo gyventojas Feliksas Daugirdas.

1944 m. vasarą antrą kartą Lietuvą okupavę sovietai pradėjo suiminėti vyrus, ypač tuos, kurie gavę šaukimus neišėjo tarnauti į okupacinę kariuomenę. Feliksas Daugirdas, kartu su Jonu Jakubavičiumi ir Adolfu Baubliu organizavo Varėnos rajone pirmuosius partizanų būrius. Tuo laiku pagal vado pasirinktą slapyvardį pavadindavo visą būrį. Taip mūsų rajone atsirado Šarūno, Rugio ir Merkio būriai, kurie kiek vėliau priklausė Varėnos batalionui.

Partizanų būriuose nuolatos keitėsi kovotojų skaičius. Vieni žūdavo, kiti užimdavo jų vietas. Kuo toliau, juo labiau mažėjo, kol visai išseko papildymo rezervas.

Okupantai nuolatos didino taip vadinamų kovotojų su „banditizmu“ skaičių. Iš tiesų tai buvo SSRS karas su lietuvių tauta. Jame dalyvavo NKVD divizijos pasienio kariuomenės pulkai, 3-ojo Baltarusijos ir 1-ojo Pabaltijo fronto kariai, ir dar 8–9 tūkstančiai kolaborantų – stribų. Nutautėjusio subolševikėjusio komisaro Josifo Bartašiūno 1946 03 26 įsakymu buvo dislokuotos įgulos (garnizonai) po 150–200 kareivių 165-uose Lietuvos miestuose ir miesteliuose. Vien tik tose įgulose buvo daugiau kaip 25 000 kareivių.

Ar ne paradoksalu, kad 4-osios NKVD divizijos vadas gen. mjr. P. Petrovas kreipėsi į A. Sniečkų reikalaudamas, kad jo kariams už narsumą būtų išdalyta iš JAV ir kitų šalių lietuvių atsiųsta parama tautiečiams – karo ir genocido aukoms. Tą paramą išsidalijo lietuvių tautos duobkasiai ir naikintojai.

Apie partizanų kovas ir susidūrimus su priešu galima spręsti atidžiau panagrinėjus autentišką dokumentą: „Partizanų žinių lapas“. Jame tik vieno partizano trumpalaikė ataskaita.

Merkio rinktinės III bataliono I būrio partizanas Šturmas [Bronius Paleckas], gimęs 1924 m., eilinis, nuo 1945.I.10, prisaiškintas 1945.VI. Tikrąją partizano pavardę ir kilmę žino Ažuolas [Bronius Kvetkauskas], Klevas [Juozas Kaziulionis], Klonė [Adolfas Gecevičius].

Grafoje, kada ir kokiose kautynėse dalyvavo, pažymėta: „1945.II.4 Anykštėnų k., 1945.II.7 Miguičionių k., 1945.III.24 Žvirgždėnų k., 1945.III.26 Šiuokščiakalnio k., 1946.I.24 Grišoniškių k., 1946.I.27 Ilgėliškių k. sunkiai sužeistas į kairį petį, 1945.VII.8 Bobriškių k., 1946.III.27 Korpiškių k., 1946.IV.27 Bižų k., 1946.XI.14 Rokantiškių k. Partizano žinių lapą 1946 m. gruodžio 10 d. pasirašė būrio vadas Šarūnas [Feliksas Daugirdas]“.

Iš visko galima spręsti, kad partizanų būriai buvo nuolatos puolami, o neretai ir patys užpuolę naikindavo čekistų ir stribų gaujas.

Kovą prieš partizanus okupantai, išplėtę agentūrinį tinklą, ypač suintensyvino 1949 m. Tada daug nukentėjo Varėnos batalionas. 1949 m. rugsėjo 22 d. Geidukonių

107. Dainavos apygardos Merkio rinktinės Felikso Daugirdo-Šarūno būrio partizanai. Iš kairės: Bronius Paleckas-Šturmas ir Jonas Daugirdas-Kovas

miške buvo užpultas bunkeris. Pasak liudytojų, čia okupantus atvedė išdavikas. Bunkeryje žuvo trys partizanai: grandies vadas Juozas Voveris-Špokas, Bronius Paleckas-Šturmas ir Petras Valickas-Vyturys. Taip pat buvo žinoma, kad 1946 m. netoliese žuvo to paties būrio partizanas Jonas Jaruševičius-Nemunas.

Artėjant penkiasdešimties metų partizanų žūties sukakčiai, kovotojų atminties pagerbimu pradėjo rūpintis Gudžių kaimo gyventojas, Varėnos šaulių rinktinės šaulys Jonas Paleckas. Atkūrus nepriklausomybę, jis buvo Savanoriškos krašto apsaugos tarnybos Varėnos bataliono savanoris. 1991 m. sausio 13 d., kada prie Vilniaus televizijos bokšto sužvėrėję čekistai tankų priedangoje žudė taikius Lietuvos gyventojus, J. Paleckas savo dėdės partizano Šturmo pavyzdžiu Respublikos par-

lamento rūmuose prisiekė iki mirties ginti Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Už aktyvumą buvo apdovanotas Sausio 13-osios medaliu.

1999 m. jis kreipėsi į LPKTS Varėnos skyriaus tarybą patarimo ir paramos. Mes pasiūlėme iš betono kiekvienam partizanui atskirai išlieti kryžių ir pažadėjome savo lėšomis granito plokštėse iškalti partizanų vardus.

J. Paleckas kartu su savo tėvu, buvusiu Šarūno būrio partizanų ryšininku, politiniu kaliniu Pranu Palecku ir su žuvusiųjų partizanų giminaičiais išliejo penkis kryžius, vieną truputį didesnį. Mūsų pagamintas granito plokštes su partizanų vardais įmontavo kiekviename kryžiuje.

Taip Geidukonių miške prie buvusio bunkerio duobės žuvusiųjų partizanų atminimui buvo pastatytas paminklas. Į akmeninį paaukštinimą pakelti penki kryžiai su įrašais:

„Juozas Voveris-Špokas 1923–1949
Bronius Paleckas-Šturmas 1924–1949
Jonas Jaruševičius-Nemunas 1898–1946
Petras Valickas-Vyturys 1923–1949“.

Jų viduryje kiek aukštesnis kryžius su įrašu: „Garbingai žuvę už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę 1949 m.“

Praėjus penkiasdešimčiai metų, 1999 m. rugsėjo 18 d. Bobriškių bažnytelėje

108. Paminklas Geidukonių kaimo miške prie bunkerio, kuriame 1949 m. žuvo keturi Šarūno būrio partizanai. 1999 m.

už žuvusiųjų vėles šv. Mišias aukojo kunigas Pranciškus Čivilis. Po pamaldų pašventino Atminties paminklą ir didvyrių krauju palaistytą žemę.

Partizanus pagerbėme tylos minute, o Varėnos savoriai garbės saliuto salvėmis.

Gudžių pagrindinės mokyklos mokiniai perskaitė patriotinį montažą. Pietų Lietuvos partizanų vadas Juozas Petraška priminė, kad iš dviejų tūkstančių Dainavos apygardos partizanų gyvų išliko tik apie 35. Toliau kalbėjo Dainavos apygardos vadas Kazimieras Savičius ir Varėnos šaulių kuopos vadas Kęstutis Plūkys.

Iškilmės baigėsi Varėnos tremtinių ansamblio „Viltis“ partizanų dainomis ir Džukijos partizanų himnu.

LPKTS Varėnos skyriaus tarybos pirmininkas Vytautas Kaziulionis šventės dalyvių vardu išreiškė nuoširdžią užuojautą žuvusiųjų giminėms ir artimiesiems.

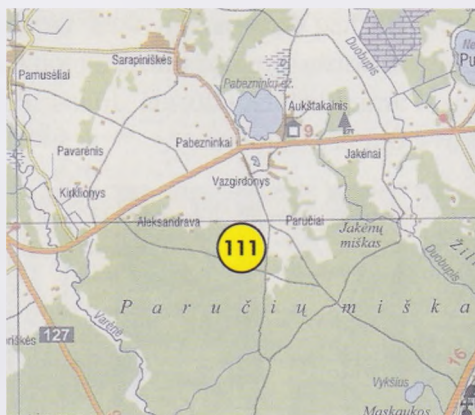
Paminklo iniciatorius Jonas Paleckas pakvietė bičiuliškoje aplinkoje tęsti kovotojų prisiminimą.

109. Paminklo šventinimo iškilnių dalyviai. 1999 m.

Paručių miško prieglobstyje

110. Dainavos apygardos Kazimieraičio rinktinės DLK Vytauto grupės Jono Jakubavičiaus-Rugio būrio partizanai. 1948 m.

Kaip jau minėta, partizaninio karo metu Lietuvoje vyravo dvišaldystė: miestus ir miestelius kontroliavo okupantų kariuomenė, sribai ir kolaborantai, o kaimai ir miškai priklausė partizanams, kurie telkėsi didelėse stovyklose. Jie nuolatos keisėdavo buvimo vietas. Trumpam apsidarėdavo kaimuose, keliaudavo miškais, kurių Dzūkijoje apstu iki šiolei. Didelis Paručių miškas buvo atspara ir jų prieglobstis. Į rytus jis jungiasi su Jakėnų, Žilinėlių, Valkininkų, į vakarus – Geidukonių, Martinavos, į pietryčius – Maskaukos, Šarkiškių, į pietus – Glūko, Smalininkų ir Giraitės miškais, tampančiais masyvu. Pastarieji driekiasi į vakarus iki Nemuno, į pietus – iki Čepkelių raisto.

Žiemą partizanai mažesnėmis grupėmis leisdavo dienas arčiau gimtųjų vietų vienkiamiuose. Nuo 1946 m. pradėta rengti slėptuves – bunkerius, vasarinius miškuose, žieminus prie pastatų sodybose.

Partizanas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas 1949 m. gegužės 12 d. dienoraštyje (P. 153) rašė:

Būtų įdomus dalykas, jeigu kada nors išleistų knygą vien apie tai, kaip partizanai kasdavo bunkerius. Kiek panaudota įvairiausių gudrybių, kiek parodyta savotiško išradingumo!.. XX amžiuje žmogus gyvena žemėn įsiknisęs! Kombinuočiausios an-

gos, įvairiausi maskavimo būdai. Ir kur tik partizanai neturėjo įsirengę bunkerių! Turbūt jau nėra tokių vietų. Bunkeriai po tvartu, po klojimo gren-dymu, po sąšlavynu ar skiedrynu, po malkinėm, avidėse, paukštidėse, rais-tuose įkastose statinėse. Dvigubos sienos, dvigubos palėpės, po krosnimi, po slenksčiais... Į vienus bunkerius reikia lįsti pro duonkepį, į kitus – užpečkiau... Fantastiškai atsiveriančios sienos balkiai, šulai. Bunkeriai prie upelių, mergaičių darželiuose, krūmuose, javų laukuose, prie keliukų, vieškelių, bulvių duobėse, kapinėse, šventoriuose, šuliniuose ir prie šulinių, bažnytkaimiuose... Vi-sur ir visur bunkeriai, pradedant „šilais“, kur dar ir dabar partizanai gyvena atviruose bunkeriuose, ir baigiant lygumomis, kur bunkeriai visiškai slapti, kur ant bunkerio užpila daugiau kaip vieno metro sluoksni žemės, kur angos durelės tokios storos ir sunkios, kad jas gali tik keli vyrai iškelti...

Įdomi bunkerių istorija. Kas ją žino, tas žino, kaip sunku buvo kovoti. Ir vis dėlto kovojo.

Paručių miškas buvo tinkamas partizanų gyvenimui. Neaukšti kalneliai, įdubos, vietomis tankūs brūzgynai ir pakankamai vandens telkinių. Varėnės upė, Glūko, Varėnio ir daugelio mažesnių ežerėlių bei upelių pakrančių skardžiai la-bai tiko partizanų vasariniams bunkeriams. Vienas Dievas težino, kiek čia jų būta. Žinoma tik tiek, kad ne kartą ši mišką šukavę enkavėdistai, kareivis prie kareivio su šunimis, nesurado nieko, kol jų neatvedė išdavikas.

Varėnos saugumo viršininkas papulkininkis Vukolovas saugumo ministru generolui mjr. Gorlinskiui raportavo, kad agentas „Žirutis“ partizano Balio gim-i-naitis, tiesiogiai bendravo su Teofilium Valicku-Baliu ir vykdė jo užduotis. Parti-zanams tiekė medikamentus, popierių, įvairius buitinius reikmenis ir juos fotogra-favo. Vukolovas skatinęs agentą uoliai vykdyti partizanų reikalavimus, kad, įgijęs kuo didesnį pasitikėjimą, sužinotų viską, kas reikalinga čekistams.

Būtent šių paslaugų ir susitikimų metu agentas atskleidė savo giminaičio partizanų grandies vado T.Valicko-Balio kovotojų sudėtį ir bunkerio vietą.

Bunkerius, ypač žieminius, partizanai įrenginėjo prie netoliese gyvenančių patikimų globėjų.

Kazimieraičio rinktinės DLK Vytauto grupės, Šarūno būrio, Balio grandies, partizanams 1948 m. rudenį tinkamą vietą bunkeriuui, kurį išdavė agentas „Žirutis“, pasiūlė nelegaliai gyvenanti aktyvi ryšininkė Marytė Česnulevičiūtė. Jos pusbrolis Vladas Česnulevičius gyveno Paručių kaime prie pat miško ir sutiko globoti partiza-nus. Bunkerio įrengimui medžiagas jis atvežė iš apleistos Česnulevičių sodybos.

Gana tragiškai susiklostė Česnulevičių šeimos gyvenimas. 1945 m. rugpjūčio mėn. Varėnos sribai su enkavėdistais atvyko suimti Marytės tėvo Adolfo Česnulevičiaus. Jų vienkiemis buvo netoli Bobriškių bažnytelės kitoje Varėnės upės pusėje.

Česnulevičiai iš anksto buvo perspėti, todėl visa šeima (tėvai, du sūnūs ir

dukra), manydami, kad čekistai atvažiuos vežti į Sibirą, pasitraukė iš vienkiemio.

Stribai, vykdami į Bobriškes, turėjo dar ir kitą užduotį – į Varėną perkraustyti okupantams lojalią šeimą, kurią partizanai buvo ne kartą perspėję dėl bendradarbiavimo su čekistais.

Atradę paliktą Česnulevičių sodybą, stribai sumanė apiplėšti. Dalis jų (su kareiviais buvo per dvidešimt) išėjo ieškoti pastočių pagrobtam turtui gabenti, kiti „šeimininkavo“ vienkiemyje.

Tuo metu ne per toliausiai Paručių miške stovyklavo Jono Jakubavičiaus-Rugio ir Felikso Daugirdo-Šarūno (kiek vėliau jis tapo būrio vadu) bei Kazio Glėbo-Giedrio skyrių partizanai, apie 50 kovotojų.

Pamiškėje budėjęs partizanų sargybinis pranešė Rugiui apie pasirodžiusius „svečius“ ir jų sudėtį. Vadų įsakymu partizanai nedelsdami užpuolė stribus. Jų pozicijos buvo daug palankesnės. Be to, stribai puolimo nesitikėjo ir panikuodami bėgo žemyn prie upės. Vieni skubėjo perbristi į kitą krantą, kiti paupiu leidosi į abi puses. Partizanai iš viršaus matė viską kaip ant delno: jie nukovė 14 stribų, tarp jų ir leitenantą Kutešovą. Partizanai neteko vieno kovotojo Vlodo Jarmalavičiaus-Grigo. Sužeistų nebuvo.

Česnulevičių šeima į namus nebegrižo. Netrukus Adolfas Česnulevičius buvo suimtas ir nuteistas. Neilgai jis ištvėrė lageryje, mirė iš bado ir šalčio.

1947 m. Alytaus enkavėdistai areštavo Marytę Česnulevičiūtę. Žiauriai kaninama ji neprisipažino turinti ryšį su partizanais. Ją paleido. Sugrįžusi ir toliau dirbo partizanams.

Marytės motina su jauniausiu sūnumi Juozu trumpam buvo sugrįžusi į namus, tačiau išvengusi didžiausios 1948 m. gegužės 22 d. mūsų krašte tremties, visam laikui paliko savo namus.

1948 m. rudenį partizanai Marytę pasiuntė į Vilnių su svarbia užduotim. Tikrinant dokumentus, ją suėmė, įtarė paso klastote. Kadangi pasas buvo registruotas Trakuose, ją atvežė į Trakų NKVD būstinę. Iš čia jai pavyko pasprukti.

Pagaliau 1949 m. pavasarį Marytė įstojo į Felikso Daugirdo-Šarūno partizanų būrį ir priėmė priesaiką partizanės Rugiagėlės slapyvardžiu. Kartu su kitais partizanais apsigyveno tame pačiame bunkeryje, kurį globojo jos pusbrolis V. Česnulevičius ir kuris buvo suręstas iš jos vienkiemio atvežtų medžiagų.

1949 m. lapkričio 10 d. išdavikas „Žirutis“ atvedė gausias enkavėdistų pajėgas. Bunkerį keliais žiedais apsupę kareiviai reikalavo pasiduoti. Kad ir netikėtai užpulti, partizanai priešinosi iki paskutinio kraujo lašo. Tuomet didvyriškoje kovoje žuvo visi T. Valicko-Balio grandies partizanai.

M. Česnulevičiūtės-Rugiagėlės giminaitis, LPKTS Grigiškių skyriaus tarybos pirmininkas Bronius Balukonis seniai puoselėjo mintį toje vietoje, kur buvo pralietas penkių partizanų kraujas, pastatyti Atminties paminklą. Jis savo rankomis pagamino stovą, iš kurio į dangų šauna keturi kryžiai, skelbiantys visoms pasaulio šalims apie laisvę mylinčios tautos kovas ir okupantų nusikaltimus kaip ir šioje

111. Kryžiai prie bunkerio Paručių miške (Varėnos raj.) Dainavos apygardos Kazimieraičio rinktinės DLK Vytauto grupės partizanams, žuvusiems 1949 m. Šalia kryžių statytojai ir iniciatoriai. 2001 m.

vietoje, kur dar žiojėja žeminės duobė, primenanti pavergtos žemės žaizdą.

Mes, Varėnos laisvės kovų dalyviai, buvę politiniai kaliniai ir tremtiniai, kryžiams paruošėme pagrindą, į kurį įmūrįjome juodo granito lentą su įrašu:

„Šioje vietoje 1949 m. žuvo Dainavos apygardos, Kazimieraičio rinktinės, DLK Vytauto grupės partizanai:

Teofilis Valickas-Balys 1921–1949

Marytė Česnulevičiūtė-Rugiagėlė 1927–1949

Zosė Budėnaitė-Ramunė 1927–1949

Stasys Baublys-Perlas 1928–1949

Jonas Jaruševičius-Papartis 1925–1949“.

Paminklo atidengimas ir pašventinimas įvyko 2001 m. rugsėjo 1-ąją – Pasaulinę Taikos, Laisvės ir Baltijos jūros dieną, kai prieš aštuonerius metus Lietuvą paliko paskutiniai svetimos armijos kariai. Pagaliau kai laisvos Lietuvos vaikai pradeda mokslo metus. Šį kartą į mokyklą nėjo, nes buvo sekmadienis.

Šventos Mišios už žuvusius buvo laikomos Akmens parapijos bažnytelėje, nes šiai parapijai priklausė Paručių kaimas ir ta vieta, kur praliejo kraują Lietuvos laisvės gynėjai. Šios skaudžios netekties paminėti gausiai susirinko buvę politiniai kaliniai, tremtiniai, laisvės kovų dalyviai, partizanai, žuvusiųjų giminės ir artimieji, dešiniųjų partijų atstovai ir Varėnos tremtinių ansamblis „Viltis“.

Dzūkijos šilų žmonės

Ūlos upės baseine žmonių gyvenvietės aptinkamos dar iki rašytinių šaltinių atsiradimo. Kryžiuočių kronikoje (kelių aprašyme) 1385 m. paminėtos Dubičių, Kaniavos, Barčių ir kitos vietovės. Po Žalgirio mūšio, sumažėjus pavojams iš vakarų, pradėjo sparčiai augti naujos gyvenvietės prie Ūlos upės. Gyvenviečių plėtimąsi sustabdė agresija iš rytų, 1655–1661 m. karai su Rusija nualino šio krašto žmones. Daug nukentėjo dar iki šio karo įsikūrusi Marcinkonių gyvenvietė, rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėta 1637 m.

Devynioliktojo amžiaus pabaigoje, nutiesus Sankt Peterburgo – Varšuvos geležinkelį, šalia jo ėmė plėstis nauji kaimai, atsigavo ir Marcinkonys. 1880 m. čia buvo pastatyta dabartinė daili Šv. apaštalu Simono ir Judo Tado medinė bažnyčia. Pažymėtinos akmeninėje šventoriaus tvoroje įmūrytos Kristaus kančios 14 stočių.

Dzūkijos šilų žmonės garbingai atlaikė daugiau kaip šimto dvidešimties carinės Rusijos okupacijos metų. Nepasidavė – nenutautėjo.

Po Pirmojo pasaulinio karo diduma Lietuvos gyventojų turėjo 22 m. laisvės atokvėpį, tuo tarpu šilų žmonės pateko iš vienos vergijos į kitą, kur kas agresyvesnę – lenkų vergiją. Tačiau nepalūžo, neišsigando prievartos, nepasidavė spaudimui nei vilionėms. Savo vaikus, parėjusius iš priverstinės lenkų mokyklos, kaimo šviesuoliai slaptai mokė lietuviško rašto, tėvynės meilės, tauraus elgesio, savų papročių ir tradicijų.

Vilnijos kraštas buvo tarsi barjeras, į kurį atsimušė pavojinga mūsų tautai nutautinimo grėsmė, kylanti iš rytų. Su miškais suaugę žmonės buvo draugiški ir dėmesingi, nepakantūs melui ir prievartai. Iš prigimties linksmi ir šnekūs dzūkai mokėjo išklausti ir kitų nuomonę. Gyvendami nederlingose žemėse nebuvo turtingi, dažnai vos galą su galu sudurdavo, tačiau buvo dosnūs kitiems, visuomet pasiruošę geranoriškai padėti ištikus nelaimėi, pasidalyti paskutiniu duonos kąšniu.

Ūlos krašto žmonės tokie išliko ir po 50-ies bolševikų valdymo metų, ko nepasakysi apie visą Vilnijos kraštą. Sovietmečiu dalis lietuvių, gyvenančių arčiau sostinės, sugudėjo, ir, kaip nekeista, save ėmė vadinti lenkais.

Atsiverskime nūdienos istorijos lapą, paklauskime, ką kalba apie savo gimtąjį kraštą ir žmones paprasta Marcinkonių kaimo mergaitė, ir suprasime, iš kur ta meilė, garbė ir pasididžiavimas savąja tėviške. Nepaprasti jos žodžiai išplaukia iš širdies gelmių, tartum gaivūs rastos lašai byrantys į žalio šilo samanų patalą. Samanų, kuriuos dengė, saugojo, globojo ir slėpė partizanų buveinės – bunkerius. O gal tai ne žodžiai, o širdies daina, plaukianti iš gyvenimo audrų nepalaužtos širdies.

Marcinkonių vidurinės mokyklos devintos klasės mokinė Ingrida Vygelytė konkurso „Lietuvos laisvės kovų ir kančių istorija“ dalyvė, apybraižoje „Marcinkonių dzūkas myli savo žemę ir laisvę“ rašė:

„Mano kaimas skambiu dzūkišku vardu – Marcinkonys. Čia ramybės, palai-

mos erčia. Svyra pušynas pušynėlis, raistas raistelis, pelkė pelkynėlė, margaspalvė pievutė, smėlėta įkalnėlė... Nederlinga dirva, bet dosni žalia miško gyvybė...

Net rudenėjant, kai derlingesnių laukų artojui nykesnis metas – šiaušiai raženos, gęsta pievelės, juodulio spalva dengiasi arimai, – mano kaimo sodiečiui dar nesibaigia žemės dosnumo šventė. Visą vasarą vasarėlę, rudenį rudenėlį šilainė dosniai dovanas dalina: mėlynių salelės kviečia, bruknelių kekės pilnas saujeles uogelių priberia, spanguolės raudonu sirpuliu vilioje vilioja ...

Ir pasišiaušęs kadagiukas aitriu kvapu gaivina, ir skruzdėlyno, pušelaičių sakų kvaptis šaukte šaukia, ir viržynai kukliais violetiniais žiedeliais akį traukia.

Širdim, protu, visom jutimo galiom marcinkoniškis jaučia gimtosios žemės savastį. Visa dvasios jėga jis priešinasi svetimšaliui grobikui, mindančiam gimtąją šilainę.

Pavartykim praeities puslapius.

Buvo lenkmetis – sodiečiai trispalviais kaspinais svetimšalius stulbino; vaikai, iš lenkiškos mokyklos grįžę, lietuviškai krykštavo. 1933 m. marcinkoniškiai apsidžiaugė nauju lietuviškos trispalvės grožiu švytinčiu kryžiumi, bet teko jį perdažyti viena spalva. Prie naujai pastatyto kryžiaus sukinėjosi lenkų policijos komendantas Adomas Kioningas, ir jo pavaldiniai per mišias nugriovė kryžių, mat jis priminė gedimainaičių stulpus (buvo su dviem skersiniais). Nerami naktis buvo prieš Švenčiausiosios Mergelės Marijos gimimo šventę. Žmonės saugojo išverstą kryžių, bet patį vidurnaktį, kai buvo likę tik du sargybiniai, atvažiavo policininkas Plonskis su dviem kareiviais, vieną sargybinį sumušė ir areštavo, o antrajam pavyko pabėgti ir kaimui apie įvykį pranešti.

Pirmoji sužinojo Marė Korsakaitė. Išvydusi, kad kryžius vežamas iš kaimo, puolė vytis šaukdamą: „Kur jūs Dievą vežate? Policija ją basą ant sniego laikė tol, kol ji, ištrūkusi ir nubėgusi bažnyčios varpinėn, ėmė skambinti. Gūdžiai gaudė bažnyčios varpai ne į pamaldas kviesdami, bet niekinamą kryžių gindami... ir bėgo žmonės iš visos apylinkės...

Pajuto svetimšalių lenkų valdžia pavojų. Varėnoje, Marcinkonyse, Pariečėje vagonai lenkų kareivių stovėjo... Jei marcinkoniškiai labiau pasipriešintų... Balstogės vaivada, kurio žinioje buvo Gardino sritis, nubaudė aktyviusius kaimo žmones, bet davė leidimą kryžiui statyti, o Marcinkonių parapijos komendantas A. Kioningas siūlė atlyginti kaimui padarytą skriaudą, bet reikalavo, kad žmonės atlygintų jiems išlaidas už policijos ir kariuomenės iškvietimą.

Pajuto priešai protesto ryžtą, nepaklusnumo dvasią ir pabūgo... O laisvės viltis liepsnojo, nerimo žmonės, puoselėjo svajonę – bus laisvės šventė ir mūsų kaime. Sodiečiai ir šiandien šią pasipriešinimo jėgą mini kaip dvasinės pergalės iššūkį – nepabūgom!

Tai gi mus lenkino, bet nesulenkino, nepavergė mūsų protų, nenutildė lietuviškos širdžių dainos.

Mus vokietino, bet nesuvokietino! Mes išsaugojom dzūkišką tautos troškimą būti laisvais. Juk ir mūsų kaimo žmonės kentėjo Štuthofo bei Mauthauzeno vokiškose koncentracijos stovyklose, bet nepalūžo, o likę gyvi išsaugojo lietuvišką sielos skambesį ir grįžo į gimtąjį kaimą.

Okupantų (lenkiškų, vokiškų, rusiškų) išblaškyti žmonės neužmiršta savo kaimo.

Sunku marcinkoniškį iš savo kaimo išvilioti. Gundyk jį derlingu juodžemiu, pamario stebuklingu grožiu, pritaras, nenuneigs, bet nepatikliai, su nuostaba pažvelgtų į tave, jei klajūno keliu į kitą kraštą sumanytum išvilioti. Čia, tarp pušynų pušynėlių, ant šilto, švaraus smėliuko, – jo vieta. Sėslūs mano kaimo dzūkai. Čia jų tėvų tėvai gyveno, mynė raistelio sausėlesnę įkalnelę, aplenkdamo raisto klampynę marmalynę, čia ilsisi jų atminimas. Gal tikrai, palikęs šią būtį, žmogus medeliu svyruoja, paukšteliu švirkauja, gal žydi šilagėle...

Pažvelk į debesį. Gal ten tavo miręs brolelis debesų aveles gano? Gal tas nutįsusias debesų vageles tėvelis aria... Tai ar gali dzūkas be širdgėlos palikti žemę, takus, takelius, kuriuos nuo amžių senoliai mynė? Čia būsi saugus, nes raisto pelkė savo žmogų saugo, dirva jį maitina, ramumą, palaimą siela pajunta, kai ošia pušaitė, švilpauja volungėlė, dusliu užimu sveikina bitė kamanė.

Kas gali būti kraupiau kaip tremtis? Prievarta tarybiniai okupantai sodiečius iš savo žemės raute rovė ir vežė trėmė į nesvetingą, atžarią svetimą Sibiro žemę.

Sava šilainė, nors skurdoka, vis tiek brangiausia. Žmogaus ir žemės dermė apgaubia čia sodietį tokia palaima, harmonija, kad jos sakralinė šviesa nuskaidrina žmogaus būtį. Neišrausi Marcinkonių dzūko iš gimtosios žemės, nes nematomom gijom jis susijęs su podirvio gyvybės gyslom, su gelmėse glūdinčiais rūdynais.

Kai svetimšalio okupanto koja neaplenkia kaimo, kiekvienas pasiryžta žengti kovos keliu, tegu ir kančia nužymėtu, kai ištremia į svetimą šalį, jis vėl namo sugrįžta.

Šiandien Marcinkonyse gyvena 25 tremtiniai (o gal ir daugiau). Skaudžiu režiu iki gyvenimo pabaigos įsirižė tremties vietų pavadinimai...“

Keturiolikmetės Ingridos rašinyje per kraštus liejasi meilė tėvynei, laisvei, gimtajam kaimui. Ypač reikšmingi ir pasitvirtinę jos žodžiai: „Kai svetimšalio okupanto koja neaplenkia kaimo, kiekvienas pasiryžta žengti kovos keliu, tegu ir kančia nužymėtu“.

Nesvyruodami tuo keliu žengė Lietuvos partizanai, telebokšto ir Parlamento gynėjai, tuo keliu pasuktų kiekvienas atsiradus naujiems pavojams.

Dzūkijos šilų žmonės, gimę ir užaugę nelaisvėje, netapo vergais – su motinos pienu jie atsinešė laisvės ir tiesos troškulį. Kiekvienas savo akimis matė, jautė ir išgyveno okupantų nedorybes ir žiaurumus, neraginami suprato, kur jų vieta ir ką jie privalo daryti. Bolševikų baudžiamosios akcijos, žudomi nekalti žmonės, deginamos sodybos, kaimai, kaip antai: Musteika, Klepočiai, Bakaloriškės ir kiti, paskatino imtis ginklo.

Manau, neatsitiktinai kovai dėl laisvės pasirinko Dzūkijos šilus garsus partizaninio karo strategas pulkininkas leitenantas Juozas Vitkus-Kazimieraitis. Ir jis neapsiriko. Atlapaširdžiai dzūkai nė karto jo neapvylė. Šiltai kaip apie patikimus jis atsiliepė apie visus šio krašto kovotojus. Geru žodžiu minėjo tuos bendražygius, kuriems buvo pavesta jį saugoti ir globoti.

Pirmasis iš jų buvo J. Šeštoko-Bijūno būrio partizanas Jonas Grigas-Karvelis iš Kabelių kaimo Marcinkonių valsčiaus. Jis stropiai atliko pavestas pareigas, rūpinosi vado buitimi ir saugumu. Vėliau Kazimieraitis, sužinojęs J. Grigo šeimos sudėtingą padėtį, pasiūlė jam legalizuotis. Karvelis ir toliau iki pat arešto (1945 m. lapkričio 14 d.), būdamas rezerviniu partizanu, pasiliko aktyvus ryšininkas ir rėmėjas. Be to, po savęs Kazimieraičiui rekomendavo patikimus partizanus Kraunelius: Joną-Ėglį ir Vytautą-Žilvitį. Jiems buvo patikėta globoti vadą ir dažnai ruošti naujas vadavietes.

Rokas Bingelis-Vaidevutis iš Purplių kaimo Merkinės valsčiaus buvo vienas iš pagrindinių Kazimieraičio ryšininkų. Enkavėdistams pakliuvo su spaudos leidiniais. Teisiamas elgėsi drąsiai, nelenkė galvos atgailaudamas. Buvo nuteistas sušaudyti. Tuo laiku kaip ir Rokas Bingelis Varėnos NKVD buvo kankinama sumta partizanų vado Adolfo Baublio-Merkio žmona Ona Baublienė. Jie abu buvo gerai pažįstami. Kalinami gretimose kamerose sugebėdavo susisiekti ir vienas kitą palaikyti. Patyręs tardymų žiaurumus, Rokas Onai sakė: „Onula, tu tai neišlaikysi, cie kraugeriai tavi užmūčis“. Tačiau Merkienė atlaikė. Tada tardytojas Kurnovas jai pagrūmojo: jeigu savo vyro mums išduoti nesutinki ir tau savi vaikai nebrangūs (tuo metu Jonui buvo aštuoneri, Vytautui vieneri metukai ir trys mėnesiai), tai kam tu mums reikalinga (Onai Baublienei buvo 28 metai).

Du automatininkai Oną išvedė iš Varėnos NKVD būstinės už geležinkelio sušaudyti. Pasistatę pamiškėje kareiviai iš automatų paleido link Onos Baublienės-Merkienės seriją, matyt, tikėdamiesi, kad mirties akivaizdoje neatlaikys ir pasiduos. Bet ji nepasidavė. Tada parvedė atgal ir vėl uždarė į kamerą.

Po trijų mėnesių kankinimo Varėnoje ji buvo perkelta į NKGB rūsius Vilniuje. Ypatingasis pasitarimas („Troika“) paskyrė 10 metų kančių lageriuose. Aštuonerius metus ji kankinosi Kengyro, Džezkazgano, Balchašo lageriuose, buvo verčiama dirbti sunkiausių darbus. Stalino laikais kalėjo užrakintose kamerose. Į Lietuvą grįžo 1955 m. rudenį vienmarškinė. Susirado gerų žmonių išsaugotus savo vaikus. Namų ar kitokių daiktų nebebuvo. Gimtojoje Perlojoje tuometinė valdžia registruoti nenorėjo ir net lopinėlio žemės bulvėms pasisodinti iš pradžių nedavė. Tačiau ji išgyveno, vaikus užaugino ir išauklėjo.

Pranas Platūkis-Karklas gyveno kartu su Kazimieraičiu, rūpinosi kasdieniais ūkiniais reikalais, gamino valgį, tvarkė ir apkūreno slėptuvę.

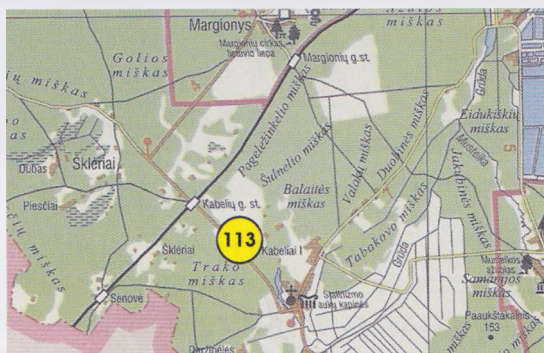
Savo užrašuose Kazimieraitis mini daug garbingų laisvės kovai atsidavusių bendražygių, su kuriais jam teko nešti sunkią partizano dalį, kurie net žiauriai kankinami nepasakė nieko, kas būtų jam pakenkę.

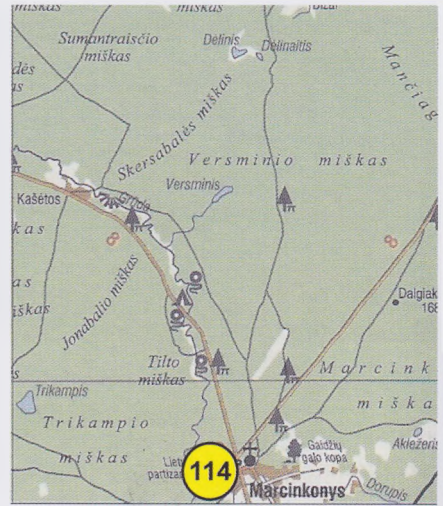
112. Partizanų vado Merkio žmona Ona Baublienė su sūnumis Jonu ir Vytautu 1947 metų rudenį prieš pat areštą.

113. Partizanas Jonas Grigas prie Kabelių kaimo (Varėnos raj.) pastatė kryžių žuvusiems bendrašygiams. Kryžiaus šventinimo iškilmės. 2004 m.

Dzūkijos šilų žmonės per visą bolševikų okupaciją buvo mažiau pažeisti dvasiškai. Gyveno jie kaimuose, miškų apsuptyje. Žemė ir miškai nuo caro laikų jiems buvo išdalinta rėžiais. Sovietmečiu dėl prastų žemių čia nebuvo kolchozų, kurie neigiamai veikė kaimo žmones. Šilų gyventojai buvo laisvesni. Dirbdami miškuose, buvo atokiau nuo melagingos propagandos ir kasdienio persekiojimo, rečiau susitikdavo su „svieto lygintojais“. Kaip ir anksčiau, jie turėjo daugiau laiko naudotis miško gėrybėmis. Tačiau bolševikai ir miškuose gyvenančių žmonių nepaliko ramybėje. Daugybę šeimų ištremė į Sibirą, o vėliau sugalvojo vietinę tremtį, kuri buvo išskirtinė, tik Varėnos rajonui. Niekaip negalėdami užgesinti partizaninio judėjimo, sumanė praretinti rėmėjų gretas. Labiau pasiturinčias šeimas atseit savo noru vežė į Klaipėdos ir Šiaulių apskritis. Apgyvendinę į Sibirą išvežtų ūkininkų

114. Kryžius Marcinkonių bažnyčios šventoriuje iš Sibiro negrižusiems tremtiniam

vienkiemiuose, tikėjosi dvigubos naudos: kad sumažės palaikančių partizanus šiluose, o ten su naujais kolonistais susidoros vietiniai partizanai, nepakęsdami jų tėvų namuose apsigyvenusių atvykėlių. Pastaroji versija nepasiteisino: vietiniai partizanai greitai išsiaiškino, kokie tai žmonės, kad ne savo noru atvykę ir užėmę jų tėviškes. Buvo daug atvejų, kai partizanai artimai bendravo su naujais gyventojais ir naudojosi jų parama ir užuovėja.

Neužsibuvo dzūkai „svečioje“ šalyje, kuri turėjo tą patį vardą – Lietuva. Dienomis svajodavo, naktimis sapnuodavo gimtinės šiaudais dengtas pirkias, visada žaliuojantį mišką, basomis kojomis išbėgiotus takus. Pasitaikius pirmajai progai, parėjo namo. Iš naujo kūrėsi viens kitam padėdami.

Daug sunkiau buvo sugrįžti tremtiniam iš Sibiro. Ilgai jų neleido, kas savaitė, o vėliau kartą per mėnesį skaičiavo, ar tu esi, ar nepabėgai. Ir kurgi galėjai pabėgti, jei buvai tame pačiame bendrame sovietiniame lageryje, apraizgytame spygliuota viela, atitvertame geležinės uždangos tvora. Demonų užkeiktoje penktadalio pasau-

115. Kryžius Marcinkonių geležinkelio stotyje, iš kur prasidėdavo daugelio žmonių kelias į nežinią mirties ešelonais

lio šalyje. Kiekvienas privalėjo gyventi ten, kur jam pirštu parodė bolševikas. Kas to nesuprato ar nenorėjo suprasti, tam ant šautuvo užmautu keturbriauniu durtuvu buvo parodyta, kur jam paskirta vieta.

Marcinkoniškė Ona Budėnienė pasakoja:

„Iš Sibiro paleido, suprask, gali važiuoti kur nori. Vargais negalais sugrįžau. Pirmiausia pasitiko saugumas ir įsakė: „Per 24 val. išsinešdink“. Bet dienos bėgo, o aš lyg naujai į gimtinės žemę įaugusi, tarsi nepajudinamas medis. Nesinori net prisiminti, koku būdu pavyko net įsidarbinti Varėnos ligoninės sandėlyje. Gana greit sužinojo ir pakvietė ne bet kas, o pats Varėnos rajono pirmininkas Pilipavičius ir paklausė: „Girdėjau, įsidarbinai?“ – „Taip, sakau“ – „O kas leido? Ar žinai, kad pas mus tarybinių žmonių ir be tavęs pakanka? Tik akmenų skaldyt tave priimčiau, bet ir tai dar reikėtų pagalvoti“.

Ir vėl tos pačios 24 valandos ir vėl siunčia važiuoti, – o kur gi? – į tą patį Sovietų „sajūžą“. Likau be darbo. Neregistruota. 1959 m. parašiau N. Chruščiovui prašymą. Tik jam leidus, visa šeima iš speiguoto Sibiro sugrįžo“.

O kiek iš vis negrižo. Pasiliko amžino įšalo žemėje. Tačiau mūsų žmonės neužmiršo ir jų. Prasidėjus Atgimimui, parsivežė jų palaikus, palaidojo šalia protėvių gimtinėje.

Su skausmu marcinkoniškiai prisimena savo kraštiečius žuvusius, nukankintus, negrižusius, kentėjusius ir vargusius, Aukščiausiajam leidus, sugrižusius ir vėl iš naujo persekiotus. 1990 m. parapijos klebono Petro Purlio paskatinti bažnyčios šventoriuje pastatė skulptoriaus Antano Česnulio padarytą kopyltstulpį, kuriame išskobti žodžiai:

„1940 – 1952

Rūpintojėli, kas Tave prie kelio skausme,
kas vienišą, kas užmirštą lankys“. B. Brazdžionis“.

Į kopyltstulpio pašventinimo iškilmes susirinko visos Marcinkonių parapijos žmonės. Dalyvavo Varėnos tremtinių, Marcinkonių tremtinių ir etnografinis bei Kabelių kaimo folklorinis ansambliai.

116. Kryžiaus šventinimo iškilmės Valkininkų geležinkelio stotyje tremtiniams, iš čia pradėjusiems kančios kelius

117. Paminklas Marcinkonių kapinėse iš įvairių apylinkės vietų perlaidotiems partizanams

Kasmet birželio 14-ąją Gedulo ir Vilties dieną čia deginamos žvakelės žuvusiems ir negrįžusiems. Dėkojama Aukščiausiam už sugrąžintą laisvę, pagerbiami laisvės kovų dalyviai.

1995 m. gegužės mėn. Marcinkonių stoties darbuotojai paprašė parapijos klebono Valentino Virvyčiaus pašventinti stoties pastatą. Klebonas pasiūlė šventinimo iškilmes sugretinti su Gedulo ir Vilties dienos minėjimu, nes iš šios stoties po karo visą dešimtmetį iš Marcinkonių parapijos ir kaimyninių valsčių gyventojai pradėjo vargo ir kančios kelią į nežinią. Kunigas V. Virvyčius turėjo J. Kazlausko „Teesie“, kryžių albumą, sukurtą padedant Vilniaus tremtinių bendrijai. Jis parinko paprastą, kuklų be pagražinimų kryžių, kadangi šių kraštų žmonės iš prigimties buvo kuklūs, o vargai tremtyje negalėjo būti išgražinti.

Klebono minčiai pritarė parapijiečiai. Kryžių pagamino tuo laiku veikianti įmonė „Sandoris“.

1995 m. birželio 14 d. kunigas V. Virvyčius Marcinkonių bažnyčioje aukojo šv. Mišias. Po pamaldų procesija su tautinėmis ir bažnytinėmis vėliavomis atėjo prie geležinkelio. Klebonas, pašventinęs stotį ir kryžių, pasakė pamokslą. Patriotines eiles deklamavo ir tremties dainas dainavo tremtiniai. Jų vaikai uždegė žvakeles. Diena buvo saulėta, tik retkarčiais užplaukęs debesėlis pakrapnodavo, sakytum apverkdamas tremtinių vargus ir negrįžusiųjų netektį, kurių paskutinė kelionė prasidėjo šiais bėgiais.

Kunigas V. Virvyčius kiek vėliau vadovavo Valkininkų parapijai. Jo iniciatyva Valkininkų geležinkelio stotyje buvo pastatytas analogiškas kryžius kaip ir Marcinkonyse.

Vos tik pradėjo brėkšti laisvės aušra, vos tik pasirodė pirmieji atgimimo ir vilties spinduliai, Marcinkonių žmonės mintimis sugrįžo į skaudžią pradžią pradžią. Per daugelį metų jų galvose neišdilo matyti kraupūs vaizdai, kurių nepajėgė ištrinti laiko tėkmė nei skurdaus gyvenimo rūpesčiai. Vyresniojo amžiaus žmonės neužmiršo, kaip enkavėdistai ir sribai tyčiojosi net iš žuvusiųjų partizanų, kaip darkė ir niekino jų kūnus. 1989 m. kaimo pamiškėje prie kelio Marcinkonys – Rudnia žmonės atkasė negiliai užkastus partizanų palaikus, ant kaklo atrado stirojančias elektros kabelio kilpas. Prisiminė, kaip prie arklių uodegų pririštus sušaudytų kovotojų kūnus sribai tempė Marcinkonių centrine gatve. Kūnai duobėje buvo sumesti viens ant kito, prie jų atrado nesudilusių kariškų sagų su Vyčio ženklu.

Kiti palaikai rasti netoli kelio Marcinkonys–Merkinė. Jie buvo užkasti nuo karo likusiuose apkasuose.

1989 m. rugpjūčio 14 d. Marcinkonių kapinėse buvo perlaidoti žuvusiųjų partizanų palaikai. Už jų vėles šv. Mišias aukojo Marcinkonių parapijos klebonas Petras Purlys ir Merkinės dekanas Rokas Puzonas. Iškasant palaikus, taip pat ir laidotuvių iškilmėse dalyvavo partizanų giminės ir artimieji, aplinkinių kaimų gyventojai, politiniai kaliniai ir tremtiniai iš viso Varėnos rajono. Kiek vėliau buvo pastatytas granito paminklas, jame iškalto perlaidotų partizanų pavardės:

„Balčius Bronius 1926–1948,
Velička Vincas 1925–1948,
Sasnauskas Petras 1924–1947,
Klimavičius Juozas 1922–1949,
Klimavičius Jonas 1927–1949,
Česnulevičius Juozas 1924–1947,
Valentukevičius Vytas 1923–1949,
Pačkauskas Vaclovas 1932–1949.

Žuvusiems už Lietuvos laisvę“.

Partizanų Lakūno, Jūreivio ir Laivo tragedija

Propagandinė bolševikų mašina per visą Lietuvos okupacinį laikotarpį stengėsi įtikinti mūsų šalies ir pasaulio tautų žmones, kad Lietuvos partizanai tai buvę dvarponiai, buožės, imperialistų atsiųsti diversantai, kuriems terūpėjo apginti savo turtus, susigražinti prarastas privilegijas, sugriauti Sovietų Sąjungą.

Iš kailio nėrėsi okupantų padlaižiai, neįtikinamais paistalais nuodijo eterį, gadi- no popierių, kūrė legendas, tačiau nepavyko įtikinti bliviai maistančios visuomenės. Subliuško propagandinis burbulas, niekas nepatikėjo komunistų svaičiojimais, juo- lab kad partizanai atėjo iš kaimo žmonių tarpo, buvo paprasti jaunuoliai, dauguma jų netarnavę net kariuomenėje, neturintys karinių žinių nei patirties, tik mylintys tėvynę ir trokštantys gyventi laisvai.

Pagaliam kam ir beliko ginti tėvynę, jeigu dar 1940–1941 m. bolševikai „patvar- kė“ ne tik aukšto rango karininkus, bet ir inteligentiją. Kelias dešimtis tūkstančių Lie- tuvos patriotų išžudė, išmarino badu, sušaldė Sibire ir Užpoliarėje.

Partizanų vadas L. Baliukevičius-Dzūkai savo dienoraštyje rašė: „...Tačiau yra žinoma, jog kaimas visada už tėvynę kovojo. Jis neklausė, kaip jam bus už tai atlygin- ta. Kai tėvynei kas nors grasindavo, kaimas išeidavo su savo tyra, paprasta ir kieta lietuviška širdimi kovoti. Jis žinojo, jog priešą reikia mušti, na ir jį mušė – vyžoti savanoriai ir dabartiniai partizanai“.

Nesunku paneigti okupantų dezinformacijas apie pramanytus partizanų turtus ir išskaičiavimus konkrečiais pavyzdžiais:

Mociškėnų kaime, Miroslovo valsčiuje, Alytaus apskrityje, ant nuostabaus Obe- lijos ežero kranto gyveno pusantra ha žemės ir keturis vaikus turintis (du sūnus ir dvi dukras) Vaclovas Petrikonis. Vargu ar jį galima pavadinti ūkininku, juolab tur- tuoliu. Petrikonių šeima, užuot išskėstomis rankomis pasitikusi ir sveikinusi vargšų „gelbėtojus“, tik prasidėjus ginkluotam pasipriešinimui, visomis išgalėmis pradėjo remti rezistencinį judėjimą. 1945 m. birželio mėn. abudu Vaclovo sūnūs įstojo į ką tik jų kraštuose organizuojamą Negro ir Jūros partizanų būrį.

Artėjant žiemai, nepastebėtiems ir mažiau įtariamiesiems partizanams vadai pasiūlė stengtis sugrįžti į legalų gyvenimą. Jų nuomone, gyvendami namuose, jie galėjo daugiau padėti Laisvės Kovų Sąjūdžiui. Vienam V. Petrikonio sūnui, kuris dar neturėjo net 17 m., pasiūlyta ryšininko veikla. Taip Antanas Petrikonis, gimęs 1928 m., tapo nepakeičiamu partizanų ryšininku. Neaukšto ūgio, būdamas nepaprastai judrus, prasmukdavo visur, kur tik būdavo siunčiamas. Iki 1948 m. pavasario gyveno legaliai. Prasidėjus areštams, pradėjo slapstyti. Partizanai jam parūpino fiktyvius dokumentus ir kartu su kitu ryšininku J. Gyliu-Gintaru kuriam laikui pasiuntė į Kauną. Kiek vėliau jie pabuvo Žemaitijoje, susitiko su to krašto partizanais, bet šie atvykėliams didelio pasitikėjimo neparodė. Todėl 1949 m. lapkričio mėn. sugrįžo į namus ir, susitikęs su Dzūkų rinktinės Kęstučio tėvūnijos

118. Partizanas Antanas Petrikonis-Laivas

III būrio vadu Antanu Griškoniū-Jūreiviū, pareiškė norą įstoti į partizanų gretas. Netrukus prisaikdintas pasirinko Laivo slapyvardį. Be to, susitarta Petrikonių sodyboje įrengti slėptuvę. Įėjimo anga buvo virtuvėje, toliau ėjo 12-os metrų tunelis ligi slėptuvės, kurioje galėjo tilpti apie 7 žmones. Lapkričio pabaigoje joje apsigyveno trise: A. Griškoniū-Jūreivis, Vincas Jančiukas-Lakūnas ir A. Petrikoniū-Laivas. Tuo laiku okupantai smarkiai išplėtė šnipų ir provokatorių tinklą, todėl buvo stengiamasi užslaptinti kas, kur ir su kuo gyvena. Deja, pats gyvenimas diktavo atsiskleisti. 1951 m. pradžioje mūšyje sunkiai sužeistą partizaną Česlovą Juškelį-Deimantą teko apgyvendinti slėptuvėje ir rūpintis jo gydymu. Po to laikinai buvo priimtas Kęstučio tėvūnijos štabo viršininkas Albinas Nedzinskas-Jovaras. Jis su savim atsigabeno spausdinimo

mašinėlę ir krūvą įvairių popierių. Apie porą mėnesių gyveno Dzūkų rinktinės vadas Jonas Kučinskas-Tautmylis (anksčiau Spyruoklis).

1951 m. rugsėjo mėn. Jovaras ir išgijęs Deimantas išlydėjo Dzūkų rinktinės vadą Tautmylį. Netrukus pasklido gandai, kad Jovaras suimtas. Tuomet partizanai iš slėptuvės pasitraukė: Lakūnas ir Jūreivis išėjo kitapus ežero į Mindaugo tėvūniją, o Laivas apsistojo pas patikimą kaimyną Praną Ribinską. Petrikonių visa šeima taip pat išsivaikčiojo, kas kur galėjo. Namuose pasiliko tik A. Petrikonio 86 m. senelė.

Vieną rytą senelė kaimynui P. Ribinskui pranešė, kad buvo atėjęs Jovaras su dar dviem vyrais ir teiravosi partizanų. Senelė jam paaiškino, kad po to, kai jį suėmė, jie pasitraukė, o kur – ji nežinanti. Jovaras įtikinėjo, kad jis nebuvo suimtas, esą tai tik žmonių paskalos. A. Petrikonis tuo patikėjo ir nusiraminęs sugrįžo į bunkerį. Po kelių dienų Jovaras atėjo vienas ir vėl klausė, ar nesugrįžo vyrai. Atseit jam labai reikia pasiimti spausdinimo mašinėlę. Senelei paaiškinus, kad sugrįžo tik Laivas, Jovaras pasakė, kad labai skuba ir mašinėlės pasiimti ateis kitą kartą.

Sugrįžus Jūreiviui ir Lakūnui ir viską apibendrinus, įtarimų sukėlė Jovaro pasirodymas su nežinomais asmenimis, kuriems girdint jis klausinėjo senelės apie partizanus, minėdamas ir slėptuvę. Tada jie nusprendė tik pernaktoti ir kitą vakarą palikti slėptuvę ilgesniam laikui. Tačiau kito vakaro sulaukti nebuvo lemta.

Antanas Petrikonis iki šiol gerai prisimena 1951 m. spalio 6-osios ankstų rytą: „Išgirdę triukšmą virtuvėje, greitai apsirengėme. Aš tuneliu atšliaužiau sužinoti, kas ten vyksta. Kada išgirdau rusiškai kalbant, pasidarė viskas aišku. Griebėme ginklus ir viens paskui kitą šliaužėme prie išėjimo. Kadangi tunelis buvo siauras

ir prie pat išėjimo žemas, pirmas atsidūriau aš, už manęs Jūreivis ir gale Lakūnas. Girdžiu, nuo viryklės nuimami puodai ir geležys, pagaliau ir plytos, kurios buvo tvarkingai sudėtos ant išlenktos skardos, kuri buvo įleista per plytos storį ir kabėjo ant specialių laikiklių. Kada baigė nuimti plytas, pradėjo garsiai šaukti: „Pasiduokit, jūs esat apsupti ir priešintis nėra tikslo, mes žinome, kad jūs trise“. Mes tylėjome ir laukėme, kada jie išims skardą – atidarys angą. Kažkodėl rankomis išimti nesiryžo, tikriausiai žarstekliu užkabino ir išplėšė. Tuo pačiu momentu iššokau ir aš su automatu. Kai atsistojau, tai iki pusės krūtinės manęs buvo viršuje. Automatas nesuveikė, nes šliaužiant tuneliu į spyną pakliuvo smėlio. Tai įvyko labai staigiai, ir čekistai tokios atomazgos nesitikėjo, todėl visi iš virtuvės vertėsi lauk. Tik vienas paleido trumpą seriją iš automato, bet daug aukščiau mano galvos. Aš atsitraukiau atgal, o Jūreivis man padavė savo automatą ir aš iškėlęs tik rankas į visas puses iššaudžiau visą apkabą. Po to visi trys iššokome į viršų. Susišaudant pirmas krito Lakūnas. Apie vieną valandą vyko susišaudymas, mes pabaigėme šovinius, liko tik pistoletai ir neveikiantis rusiškas rankinis kulkosvaidis „dekeriovas“. Visa sodyba liepsnojo. Jūreivis buvo sužeistas. Jau degant luboms, aš iššokau pro langą. Sužeistas Jūreivis irgi sugebėjo išbėgti iš namo, bet čia pat buvo pakirstas. Aš šiek tiek pašliaužęs pakilau ir pasileidau bėgti krūmų link. Pasipylė pragariška ugnis, jutau tik karštą

119. Kryžius Miroslavo valsč. Mociškėnų kaime Vaclovo Petrikonio sudegintos sodybos vietoje, kur garbingai kovodami žuvo partizanai

orą prašvilpant pro veidą. Kelios kulkos kliudė ranką ir koją, palyginus nubėgau tolokai, kol sukniubusį beveik be sąmonės paėmė“.

Sunku pasakyti, iš kur tiek gyvybingumo turi žmogus. Žaizdas sunkiai sužeistam partizanui Laivui čekistai gydė, o tardydami iš naujo draskė, reikalavo pasakyti – išduoti. Ką išduoti? Jeigu jau visa tauta buvo išduota ir nukryžiuota. Svarbiausia čekistams buvo byla pritempti prie straipsnio 58-8 – teroras, kad teismas turėtų pagrindą nuosprendžiui – sušaudyti. Nepasisekė. Teisė už „tėvynės išdavimą“. Ir ne vieną. Teisė už tą patį ir 86 m. senelę. Atseikėjo vienodai po 25 m. lagerio.

Sugrįžkime atgal, kada Jovaras su Deimantu išlydėjo Dzūkų rinktinės vadą Tautmylį.

120. Kryžiaus šventinimo iškilmės

Matyt, Jovarą paveikė partizanų „ryšininkas“, aršus MGB agentas Jonas Dabulevičius- Miškas, kurį čekistai pasiuntė pas partizanus ryšininku dar 1948 m. Jis atliko aibes niekšybių, net savo rankomis žudė partizanus. Jo pastangomis 1953 m. Prienų šile buvo susekta Nemuno srities vadavietė, joje žuvo srities vadas Sergijus Staniškis-Litas-Viltis. Jovaras pasižymėjo amoralia elgsena, girtaudavo. Todėl Miškas, užuot jį likvidavęs, pasirinko kitą kelią – pavertė jį budeliu, įkalbėjo pasiduoti ir išpirkti kaltę savo draugų krauju.

Jau būdamas lageryje, 1952 m. A. Petrikonis turėjo žinių, kad Jovaras ir Miškas „tebepartizanauja“.

Po daugelio metų A. Petrikonis nepamiršo kovos draugų. Kur buvo jo gimtinė (dabar plynas laukas), kur buvo bunkeris, jis pastatė kryžių su įrašu: „Čia stovėjo Vaclovo Petrikonio sodyba, kurioje 1951 m. spalio 6 žuvo Lietuvos partizanai Antanas Griškionis-Jūreivis, gim. 1926 m. ir Vincas Jančiukas-Lakūnas, gim. 1928 m.“

Žemai nusilenkus ir pagerbus už laisvę žuvusias aukas, galima būtų ir užbaigti šią liūdną istoriją, jeigu... Jeigu nekiltų abejonės ir klausimo sau, o gal ir daugumai Lietuvos žmonių: kas gi mus valdo?

Vaclovas Petrikonis turėjo pusantra ha žemės, tai patvirtina išlikęs archyvinis nuosavybės dokumentas.

Buvęs partizanas, politinis kalinys Antanas Petrikonis, Vaclovo sūnus, reabilituotas ir už pasižymėjimą narsumu ir ištverme ginant Lietuvos Respublikos laisvę ir nepriklausomybę apdovanotas Vyčio kryžiaus ordinu, nepretenduoja į joki išskirtinį atlygį ar privilegiją. Jis nori tik atgauti paveldėjimo teisėmis pusantra ha žemės. Žemės, kuri buvo aplaistyta jo kovos draugų krauju. Atgauti sudegintos tėviškės pelenus.

Atrodo, kad lengviau buvo sugriauti geležinę uždangą, Berlyno sieną, nugalėti blogio imperiją nei įveikti nesugriaunamą tvirtovę, vadinamą „Valstiečių įstatymu“, kuris, beje, buvo priimtas Aukščiausiosios Tarybos dar okupaciniais 1989 m.

Pagal šį įstatymą komunistų partijos šulai dabar vadinami nomenklatūrininkais, išsidalino Lietuvoje derlingiausias gražiausiose vietose esančias žemes. Jiems nė motais, kad šios žemės turėjo teisėtus šeimininkus. Jau aštuoni teismai buvo mažžemio A. Petrikonio (išties bežemio) su naujo tipo dvarponiu, tačiau viską lemia „Valstiečių įstatymas“ ir jo sumanytojai.

Šiandieną daug kalbama apie demokratiją, deja, ne už tokią demokratiją buvo liejamas kraujas.

Partizanų vadas Jonas Jakubavičius-Rugys

121. Varėnos bataliono partizanų vadas Jonas Jakubavičius-Rugys

Vienas pirmųjų Dzūkijos ginkluoto pasipriešinimo organizatorių Jonas Jakubavičius gimė 1918 m. Druckūnų kaime, Varėnos valsčiuje, ūkininkų šeimoje. 1939 m. tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje baigė puskarininkių kursus. 1943 m. jis kartu su Geidukonių kaimo gyventoju Feliksu Daugirdu, taip pat Lietuvos kariuomenės puskarinikiu, suvienijo aplinkinių kaimų jaunimą ginkluotai savigynai prieš raudonuosius partizanus, terorizavusius gyventojus. Kaimų savigynos vyrai ginklų nestokojo. Jais apsirūpino ką tik prasidėjus karui (1941 06 22), kai iš Varėnos poligono be mūšio pasitraukė raudonosios armijos kareiviai. Be atodairos bėgdami nuo vokiečių, sandėliuose paliko daugybę ginklų ir įvairios karinės technikos. Pirmomis karo dienomis vokiečiai, nekreipdami dėmesio į nieką, veržėsi pirmyn. Nesulaukę pasipriešinimo, po kelių dienų atsidūrė prie Minsko. Kelias savaites buvusio

poligono stovykloje šeimininkavo Varėnos ir aplinkinių kaimų gyventojai.

1944 m. liepos mėn. viduryje per Dzūkiją frontas nugriaudėjo iš rytų į vakarus. Sugrįžę sovietai rugpjūčio 1 d. paskelbė mobilizaciją. Šaukė 19 – 35 metų vyrus į sovietinę armiją. Su tais pačiais ginklais vadovaujami J. Jakubavičiaus-Rugio, F. Daugirdo-Šarūno ir kitų Dzūkijos vadų vyrai, užuot ėję į okupacinę kariuomenę pasirinko mišką, tikėdamiesi, kad Vakarų valstybės neleis bolševikams užvaldyti pusės Europos. Deja...

1946 m. J. Jakubavičiui-Rugiui buvo patikėta vadovauti Varėnos partizanų batalionui.

Per ketverius partizavimo metus Rugys sumaniai vadovavo keliems partizanų būriams. Atskirais atvejais jo batalione buvo iki 300 kovotojų.

Rugys buvo atsargus vadas, gebantis išvengti susidūrimų nepalankiose pozicijose su gausesniu priešu. Kartais pats organizuodavo iš anksto kruopščiai paruoštus užpuolimus, kuriuos laimėdavo su minimaliais nuostoliais.

1989 m. Merkinės operatyvinis įgaliotinis, enkavėdistas vyr. leitenantas K. Jevseičikas savo prisiminimų knygoje „Giltinės sutramdymas“ juodindamas Lietuvos partizanus teisino komunistų „humaniškus“ veiksmus, vartojamas tramdymo priemonės. Enkavėdistų tramdymo metodai ypač pasireiškėdavo nekaltų žmonių trėmimo metu, apiplėšinėjant ir deginant ūkininkų sodybas.

Skyriuje „Su vilko kailiu“ (P. 43–58) K. Jevseičikas rašo, kaip 1946 m. balandžio mėn. čekistai sužlugdė Žemaitijos ir Dzūkijos partizanų susijungimą. Anot jo, Žemaitijos partizanų vadas Jonas Žemaitis-Vytautas į Dzūkiją pasiuntė grupę partizanų ryšiui užmegzti su J. Jakubavičiaus-Rugio bataliono partizanais. Kelionėje Žemaičių partizanai Marijampolės miškuose susidūrė su NKVD kariuomene ir buvo sunaikinti. Pas juos čekistai surado paketą dokumentų, skirtų Rugiui ir kitiems Dzūkijos partizanų vadams, taip pat kelių ryšininkų, per kuriuos buvo numatyta užmegzti ryšį su Rugiu, adresai. Perėmęs iniciatyvą MGB centras parengė 18-os smogikų grupę, apėngė juos lietuviškomis uniformomis, kad galėtų Rugio ryšininkams prisistatyti kaip Žemaitijos partizanai. Smogikams vadovauti paskyrė K. Jevseičiką. Grupę naujai iškeptų „partizanų“ paleido į Bobriškių mišką. Visą gegužės mėnesį smogikai šmirinėjo ieškodami ryšio su partizanais, tačiau provokacija nepasisekė – Rugio suimti nepavyko.

Sunku pasakyti, kiek tiesos K. Jevseičiko rašliavoje, bet aišku, kad Rugiui net po daugelio metų čekistai skyrė daug dėmesio.

Nagrinėdami KGB archyvų slaptus dokumentus, sužinome, kaip čekistai skaldė ginkluoto pasipriešinimo Sąjūdį. Melagingomis žiniomis, sukurtais įtarinėjamais kiršino vieną prieš kitą partizanų vadus. Įtarumo šešėlis buvo mestas tarp Kazimieraičio ir Vanago, Rugį kiršino su Vaclovu Voveriu-Žaibu. Nepasitikėjimo sėklas barstė tarp eilinių partizanų. Prie spėjamų ryšininkų sodybų atsitiktinai, „netyčia“ pamedavo kompromituojančius dokumentus, netiesiogiai su prielaidomis įvardindami asmenis, atseit sąžiningai atliekančius sovietinės valdžios pavestus užduotis. Spaudžiami Kremliaus, Lietuvos duobkasiai vartojo ne tik apgaulę, prievartą, šantažą, bet ir papirkinėjimą. 1950 02 01 LSSR MGB 2 N valdybos, 1-ojo skyriaus 28 išlaikomų pasidavėlių algalapyje išmokėta 254 480 rb. Iš jų Juozas Markulis, kuris profesoriaudamas Vilniuje „kuravo“ kone visas partizanų apygardas, išdavinėjo tik aukšto rango partizanų vadus, gavo 31 000 kruvinų rublių. Į partizanų gretas inkriminuotas rašytojas Kostas Kubilinskas, Kapslo slapyvardžiu „partizanavęs“ Dainavos apygardoje, bunkeryje šaltakraujiškai nušovė miegantį partizaną Benediktą Labenską-Kariūną, po to nuskubėjęs į Alytų išdavė Vaclovo Voverio-Žaibo vadavietę. Bunkeryje žuvo Žaibas kartu su trimis bendražygiais. Už tai K. Kubilinskui atseikėta 7 300 rublių. Tokių algalapių per visą okupacinį laikotarpį aptinkama tūkstančiai. Varėnos rajone 38 slapti MGB agentai už bendradarbių ir kaimynų išdavinėjimą Judo sidabrinis gaudavo iki 1991 m. rugpjūčio mėn., net pusantrų metų po nepriklausomybės atgavimo. Šnipų papirkinėjimai šiek tiek pristabdyti tada, kai 1991 m. sužlugo bolševikų pučas.

Kaip kiekvieno partizano, taip ir Jakubavičių šeimą, čekistai įtraukė į pasmerktųjų sąrašą.

1946 m. vasario 16–18 dienomis Dzūkijoje siautusi sniego pūga – užpustyti keliai nesutrukdė genocido vykdytojams vien tik iš Alytaus apskrities į Varėnos

122. Jonas Jakubavičius-Rugys su bendražygiais. Iš kairės: Jonas Budėnas-Klebonas, Sofija Budėnaitė-Ramunė, Jonas Jakubavičius-Rugys, Teofilis Valickas-Balys

geležinkelio stoties gyvulinių vagonų ešeloną patalpinti 149 šeimas, 647 žmones, tarp jų ir Rugio tėvus. Jaunesnysis Rugio brolis Vincas žuvo per karą, neatsargiai palietęs nuo fronto užsilikusius sprogmenis, o sesuo Janina, partizanų ryšininkė, gyveno pusiau nelegaliai, nakvodavo pas neįtariamą – neturtingą kaimyną, kur sribai retai užeidavo. Taip į Uralą, Sverdlovsko (Jekaterinburgo) sritį, išvežė tik senus Rugio tėvus.

Besislapstančią Janiną suėmė 1947 m. vasarą. Žiauriai tardoma Varėnoje ji neprisipažino palaikius ryšį su broliu ir kitais partizanais. Išlaikę visą mėnesį čekistai suprato, kad J. Jakubavičiūtė niekada neišduos brolio nei jo bendražygių, todėl nutarė ją išvežti į pagrindinį Lietuvos gyventojų genocido ir kankinimo centrą – Vilniaus KGB rūmų tardymo izoliatorių. Per visą okupacinį laikotarpį čia dirbo nuožmiausi budeliai.

Žinodami, kad į jų rankas pakliuvo įžymaus vado sesuo, čekistai ėmėsi intensyvaus „darbo“, sužalojo jaunos mergaitės sveikatą (tai atsiliepė jai visą gyvenimą), tačiau nepalaužė jos dvasinės stiprybės, nieko neišgavo, nesužinojo. Pagaliau, praradę galimybę sukurti bylą ir atiduoti teismui, išvežė į Lukiškių kalėjimą. Iš čia grąžino atgal į Varėną.

1947 m. gruodžio 19 d. Dzūkijoje kaip ir prieš metus išvežant Rugio tėvus, buvo labai šalta. Vėjas užpustė kelius. Per sniego pusnis iš vienkiemių enkavėdistai su ryšuliais ant pečių varėsi vos paeinančius senelius ir motinas su mažais vaikais iki pagrindinių kelių, kur sodino į sunkvežimius ir vežė į Varėnos geležinkelio stotį.

Apie trečią valandą ryto ir mūsų šeimą pažadino stiprūs smūgiai į duris. Į pirkią sugarmėjo ginkluoti kareiviai ir sribai. Man tada buvo septyniolika metų, kad nepasprukčiau įspraudė į užstalę tarp dviejų kareivių. Tėvams įsakė per porą valandų pasiruošti į kelionę. Su savim leido pasiimti vienam asmeniui iki 50 kg mantos. Tėvas su motina rinko ir į maišelius krovė maisto atsargas ir šiltesnius drabužius. Tada pamačiau prie durų stovintį netolimą mūsų kaimyną. Tėvas kaip tik tada paėmęs dėžę naminio tabako ištiesė kaimynui kaip padėką, kad šis nepabijojo ateiti išlydėti į paskutinę kelionę. Tėvo ir mano nuostabai kaimynas paimti dėžės negalėjo, jo rankos buvo užimtos – už nugaros laikė paslėptą šautuvą. Taip buvome palydėti, neklydau sakydamas, į paskutinę kelionę. Tėvai negrįžo, mirė Sibire.

Tremties sąrašus sudarinėjo ir išvežimo akcijoms vadovavo komunistų partijos aktyvas. Tikriausiai ir mūsų kaimynas priklausė šiai partijai, o gal nenorėjo prarasti pelningo darbo, todėl jam ir įbruko į rankas šautuvą „deramai“ palydėti kaimyną į Sibirą. Girdėjau, kad po kelių metų nežinia dėl kokių priežasčių jis pasikorė.

Kažin ar Lietuvoje buvo bent vienas idėjinis komunistas, išdrįsęs užprotestuoti nusikalstamą žmonių deportaciją. Rusijos idėjinius komunistus, dar prieš karą mėginusius protestuoti, bolševikai be sentimentų patvarkė. Daugumą sušaudė, kitiems „pasisėkė“, juos sugrūdo į lagerius. Lietuvos komunistai nuolankiai padlaižiavo, net persistengdami vykdė okupantų reikalavimus. Žinoma, ne už ačiū. Aplenkiant laiką jiems buvo leista susikurti žemėje rojų, pavadintą komunizmu.

Sudarant tremiamųjų sąrašus, reikėjo, kad kiekvienai išvežamai šeimai pasirašytų nuosprendį ne mažiau kaip trys asmenys, vadinami liaudies atstovais, atseit pageidaujantys išvalyti aplinką nuo nusikalstamų elementų. Tokius parašus neretai rinko šantažo (nepasirašysi – važiuosi pats) ar apgaulės būdais. Piliečiui paaiškindavo, kad pasirašo dėl sumažinimo duoklės valstybei, arba pakišdavo pasirašyti ant tuščio lapo. Panagrinėjus archyvinius dokumentus galima susidaryti nuomonę, kad Lietuvoje ne okupantai, ne komunistai, o kaimynas kaimyną „tvarkė“. Na, o subyrėjus Sovietų Sąjungai, komunistai išvis atsiribojo nuo nusikalstamos veiklos, surado atpirkimo ožį – Staliną. Greitai atsiribojo ir nuo pavadinimo. Komunistai pasivadino demokratine darbo partija, po to tapo socdemais. Dabar jie gyvena dar geriau nei sovietmečiu. Daugelis per trumpą laiką tapo milijonieriais. Lanksčiais liežuviais ir pažadais tebevilioja žmones, kurie jais patiki ir išrenka į valdžią.

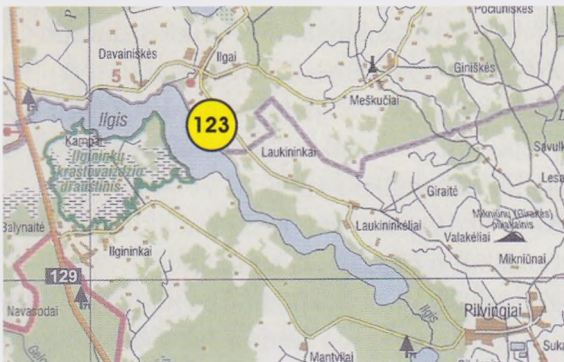
Dar nespėjus išaušti mūsų šeima, kaip ir daugelio varėniškių, atsidūrė šaltam vagonė. Vakarop durys užsitrenkė, vagonas buvo užpildytas su kaupu.

Apie vidurnaktį, siaurai pravėrę vagono duris kareiviai įstūmė be jokio ryšulėlio pusnuogę merginą. Tai buvo partizanų vado Rugio sesuo Janina Jakubavičiūtė. Ją

atvežė iš Varėnos NKVD būstinės rūšio nuo vidurvasario kalintą ir kankintą. Ji vilkėjo plonu sijonėliu ir palaidinuke, kuri lūžinėjo nuo kraujo krešulių ir neužgijusių žaizdų. Žmonės ją aprengė, priglaudė ir maitino ne tik kelionės metu, bet ir Sibire, gyvendami kartu dalinosi visa kuo, ką patys turėjo.

Tuo būdu galvos skausmu čekistams liko pats svarbiausias Jakubavičių šeimos asmuo, partizanų vadas Rugys. Nesisekė čekistams su juo susidoroti kovos lauke. Jiems pavyko pasamdyti žudiką, kuris atliko budelio darbą.

1948 m. vasarą J. Jakubavičius kreipėsi į savo ryšininką, Laukininkų kaimo gyventoją, batiuivį Mizarą prašydamas pasiūti batus. Tada jis nežinojo, kad Mizarą užverbavo NKVD ir davė ginklą susidoroti su partizanų vadu. Rugsėjo mėnesį, atėjęs atsiimti batų, Rugys buvo nukautas prie durų slenksčio.

123. Kryžiaus šventinimo iškilmės Jono Jakubavičiaus-Rugio žūties vietoje Laukininkų kaime. 2003 m.

Po daugelio metų, pasibaigus partizaniniam karui, Mizara iš Alytaus su šeima grįžo į savo sodybą. Tuo laiku jauni vyrai šaukiami į okupacinę kariuomenę pasirinkimo neturėjo. Netolimas Mizaros kaimynas, išleisdamas sūnų į kariuomenę, suruošė išleistuvių vaišes, į kurias pakvietė ir Mizarą. Sūnus pasikvietė savo draugus, tarp jų Budėną iš Perlojos kaimo. Gerokai pasivaišinus, Budėnas, nežinodamas, kad prie stalo sėdi Mizara, užtraukė tuo laiku kaimuose visiems žinomą dainą:

Mizara – žudikas, Mizara vagis.

Nušovė Rugelį pas savo duris.

Mizarai labai nepatiko, jis griebė nuo stalo virtuvinį peilį ir pašoko vytis bėgantį Budėną. Šis bėgdamas iš kišenės išsiėmė peilį ir atsigręžęs pertraukė Mizarai per pilvą. Mizara susiėmęs rankomis už pilvo pabėgo apie pusę kilometro iki namų ir krito negyvas toje pačioje vietoje kaip ir partizanų vadas Rugys. Kalbėjo tada kaimo žmonės, kad tai atpildas...

Iškilaus Dzūkijos partizanų vado Jono Jakubavičiaus-Rugio atminimą pagerbėme tik po 55-ių metų. Jo žūties vietoje Laukininkų kaime pastatėme kryžių, pagamintą kario savanorio Jono Tamulevičiaus.

2003 m. birželio mėn. 7 d. už vado vėlę Perlojos parapijos klebonas Nedzingės bažnyčioje aukojo šv. Mišias ir pašventino kryžių.

Iškilmingame minėjime istorikas Seimo narys Algis Kašėta išsamiai papasakojo apie Rugio kovinę veiklą ir nuopelnus dėl Lietuvos laisvės.

Dainavos apygardos partizanai prisiminė ne kartą, vadovaujant sumaniam vadui, dalyvavę mūšiuose su daug gausesniu priešu.

Varėnos savanoriai saliuoto šūvių salvėmis pagerbė vado atminimą.

Partizanų dainas dainavo LPKTS Varėnos tremtinių ansamblis „Viltis“.

124. Varėnos tremtinių ansamblis „Viltis“. 2003 m.

Partizanų vadas Antanas Grušauskas-Siaubas

125. Dainavos apygardos Šarūno rinktinės partizanų vadas Antanas Grušauskas-Siaubas

Adolfas Ramanauskas-Vanagas atsiminimų knygoje „Daugel krito sūnų...“ (P.278) rašo:

Šia proga tenka pažymėti, kad Leipalingio batalionas mažiau pasižymėjo kautynėse su priešu, tačiau jo vyrai buvo sąmoningi ir drausmingi kovotojai. Pasitaikydavo, kad ir čia kovotojas padarydavo nusižengimų, tačiau jie nebuvo gausūs ir žymūs. Mažiau šifruodamiesi, mažiau patyrė didžiulių masinių kratų. Masinius rusų siautėjimus jiems dažniausiai užtraukdavo Kar. Juozapavičiaus grupės kovotojai su savo vadu Siaubu, nes jie girios partizanų panosėje neretai supliekdavo enkavėdistus, o patys pasitraukdavo Žaliamiškin. Anie už tai net pykdavo ant Siaubo, tačiau tas mažai gelbėjo. Siaubo adresu daug ką sakyti ir drausti nebuvo galima, nes jis mušė okupantą visur, kur tik jam buvo įmanoma. Siaubo vyrai išvadindavo leipalingiečius bailiais ir pridurdavo, kad jie gali ateiti ir prie pat Žaliamiškio

mušti enkavėdistus kiek tik patinka, o už tai ant leipalingiečių nepyks, bet padės vanoti „valdžią“. Anie neturėdavo kuo atsikirsti ir tik prašydavo, kad Siaubas iš anksto praneštų apie jų panosėje ruošiamas pasalas. Tada jie galės apsisaugoti nuo masinių kratų, atitinkamai pasiruošdami. Kiek man yra žinoma, Siaubo partizanai vėliau šio džentelmeniškumo laikydavosi...

Antanas Grušauskas-Siaubas gimė 1901 m. Radiščiaus kaime, Merkinės valsčiuje. Tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje įgijo puskarininkio laipsnį, todėl jam buvo pavesta organizuoti ir vadovauti Seirijų bataliono (Karininko Antano Juozpavičiaus grupės) partizanams. Batalione buvo keturi būriai, pirmajam ypatingajam – skrajojančiam būriui vadovavo pats A. Grušauskas. Kai kam užkliūdavo grėsmingas jo slapyvardis. Išties jis kėlė siaubą okupantams, jų pakalikams visam bolševikiniam aktyvui. Iki pat mirties A. Grušauskas nepamiršo, kai 1944 m. gruodžio 23-osios ankstų rytą jam gerai žinomose Merkinės valsčiaus Ryliščio parapijos apylinkėse pasigirdo padriki šūviai. Tamsoje dangų nušvietė gaisrų pašvaistės. Degė Klepočių, Ryliščio, Druskininkėlių bei Taručionių kaimų sodybos. Merkinės sribai kartu su gausiomis enkavėdistų pajėgomis uoliai vykdė Kremliaus staitinio M. Suslovo, CK sekretoriaus A. Sniečkaus ir NKVD komisaro J. Bartašiūno kruopščiai parengtą „pagąsdinimo“, t.y. Lietuvos gyventojų genocido akciją. Pasmerktųjų sąrašą sudarė vietinių komunistų aktyvas. Per vieną naktį su-

degino apie 60 vienkiemių, nužudė per 40 žmonių. Sužvėrėję stribai ir čekistai šautuvų ir automatų buožėmis grūdo į liepsnojančius pastatus moteris ir senelius, mėtė vaikus. Jaunų vyrų nebuvo, jie nuo sovietinių rekrūtų slapstėsi miškuose.

Neaukštame Klepočių kaimo kalnelyje rymo nekaltų aukų atminimo kryžiai ir kopyltstulpiai, jų papėdėje surašyti neapsakomose kančiose žuvusiųjų vardai.

Klausimas, ką privalėjo daryti vyrai ir apskritai Lietuvos jaunuoliai, praradę savo šeimas, kurias okupantai be pasigalėjimo žudė, vežė į Sibirą kuo toliau nuo Tėvynės? Atsakymas vienintelis: gintis ir kovoti dėl savo tautos laisvės. Tuo ir užsiėmė skrajojantis Siaubo būrys ir dešimtys tūkstančių Lietuvos partizanų.

Negalėdami pasipriešinimo kovotojų įveikti mūšio laukuose, okupantai rezgė agentūrinį tinklą, papirkinėjo išdavikus.

1947 m. spalio 31 d. enkavėdistų agentai „Rūta“ ir „Medis“ išdavė netoli Klepočių kaimo miške prie vaizdingo Lizdų ežero A. Grušausko-Siaubos vadavietę.

126. Paminklas prie Lizdų ežero, netoli Ryliškio bažnytkaimio, kur 1947 m. žuvo partizanų būrio vadas A. Grušauskas-Siaubas ir jo būrio kovotojai

Po atkaklios, didvyriškos kovos kartu su vadu žuvo dar trys bendražygiai. Tą pačią dieną netoli bunkerio, keldamiesi per Nemuną, žuvo dar keturi partizanai.

2004 m. vasarą LPKTS Varėnos skyriaus tarybos ir Varėnos šaulių kuopos rūpesčiu prie buvusio partizanų bunkerio pastatytas paminklas. Granito plokštėje įrašyta: „Šarūno rinktinės Antano Juozapavičiaus grupės partizanams 1947–10–31.

Antanas Grušauskas-Siaubas
Antanas Čaplikas-Vėjelis
Antanas Juškevičius-Savanoris
Anicetas Gavutis-Perkūnas
Julius Muzikevičius-Dobilas
Vytautas Gavelis-Dūmas
Vytautas Jurkevičius-Rytas
Mečislovas Baliukevičius-Girėnas“.

Rugsėjo 19 d. Ryliškio bažnyčioje Kaišiadorių vyskupas Juozapas Matulaitis aukojo šv. Mišias už prieš 60 metų nužudytus Klepočių ir kitų kaimų kankinius, taip pat ir Siaubo būrio partizanus.

Po pamaldų šventoriuje įvyko minėjimas. Stebuklingai išlikę liudytojai prisiminė, kaip po siaubingos nakties, stipriai šalant, stovėjo prie pelenais virtusių savo

127. Prie paminklo Antanui Grušauskui-Siaubui du jo sūnūs. Iš kairės: pirmas Sigitas ir ketvirtas Algis. 2004 m.

namų ir žarstė žarijas ieškodami sudegusiųjų artimųjų. Iš miško sugrižę keli jauni vyrai, pakinkę likusius be pastogės sužvarbusius arklius, važinėjo nuo vienkiemio, prie vienkiemio rinkdami sušaudytus ar sudegintus buvusius kaimynus. Visus palaidojo nuo karo išlikusiose apkasų duobėse, be karstų ir šarvonės. Daugelį gyventojų enkavėdistai išsivežė į Merkinę. Čia juos žiauriai kankindami reikalavo prisipažinti. Ką jie turėjo pasakyti, nežinojo nei budeliai, nei pasmerktieji, kurių laukė tolimesnė kelionė mirties ešelonais.

Minėjimo pabaigoje liudnas giesmes giedojo Alytaus tremtinių choras. Po to visi keliavo į Klepočių kaimą prie kryžių padėti gėlių, uždegti žvakučių. Iš Klepočių kaimo šventės dalyviai nuvyko prie partizanų paminklo.

Po trumpos mano įžanginės kalbos, partizanų atminimą pagerbėme tylos minute ir Alytaus šaulių rinktinės šūvių salvėmis. Paminklą pašventino Ryliškių parapijos klebonas. Apie Siaubo būrio partizanų veiklą išsamiai papasakojo istorikas Seimo narys Algis Kašėta. Baigdamas jis apgailestavo, kad iki šiol nepasmerkta nekaltų aukų krauju permirkusi komunistų partija.

Dainavos apygardos partizanų vado pavaduotojas Vytautas Nanartonis, buvęs Siaubo būrio partizanas, kalbėjo apie A.Grušausko drąsą ir sumanumą vadovaujant būriui. Varėnos šaulių kuopos vadas Kęstutis Plūkys įvardijo ir padėkojo visiems prisidėjusiems prie paminklo statybos.

Varėnos tremtinių ansamblis „Viltis“ ir Kibyšių etnografinis ansamblis dainavo partizanų dainas. Minėjimas baigėsi visiems šventės dalyviams sugiedojus Dzūkijos partizanų himną.

Paminklo statytojams ir šventės dalyviams padėkojo Antano Grušausko-Siaubo dukterė bei du sūnūs ir pakvietė visus prie šventinio stalo.

Kalniškės mūšis

... *Žalios eglių šakos krito, kulkos tarpe mūs,
Suvaitojo žalias miškas, žūsit broliai jūs ...*

Ką tik baigėsi Antrasis pasaulinis karas. Džiūgavo Europa, Amerika. Džiūgavo pervagė pasaulio žmonės. Degė fašizmo simboliai – svastikos. Deja, pasaulio didieji tada nesuvokė, kad kartu su svastika būtina sudeginti bolševikų simbolį – pjautuvą ir kūjį. Rusijos žmonės, ne mažiau nukentėję nuo bolševikų, šį simbolį vadino pagal naujojo paskirtį: *Serp i molot – smert' i golod* (pjautuvas ir kūjis – mirtis ir badas).

Tebeaidint karo pabaigos fanfaroms, saliuoto salvėms, valstybėse, kur tik siekė bolševikų pjautuvo ašmenys, karas dar nesibaigė, jis prasidėjo nauja, pačia nuožiausia išraiška. Grįžtantiems nuo Berlyno fiziškai suluošintiems, o dvasiškai demoralizuotiems sovietų kariams buvo pasakyta: „Į namus pareisite tik tada, kai galutinai sutriuškinsite nepribaigtus fašistus“. Prie tų nepribaigtųjų bolševikai priskyrė daugybę Rytų Europos žmonių. Tarp jų Baltijos ir Vakarų Ukrainos tautas. Kremliaus statytinis Lietuvai M. Suslovas sakė, kad Lietuva gali būti gera tik be lietuvių, todėl, pritariant nuolankiai Lietuvos komunistų partijai, kurioje buvo per 80 proc. kitataučių, pasitelkė NKVD ir reguliariosios armijos divizijas, kad įvestų „internacionalinę“ tvarką Lietuvoje. Kitaip tariant, pradėjo masinį tautos genocidą. Degdami didybės ir galybės manija, atseit jie vieni nugalėjo fašizmą, bolševikai galvojo vienu ypu, per kelias savaites atlikti tai, ko carinei Rusijai nepavyko padaryti per 123 metus.

Apsiskaičiavo raudonojo teroro strategai, per anksti raportavo Krekliui apie sėkmingą bolševikinės tvarkos įgyvendinimą. Tada jie nesuvokė, kad lietuviai laisvę vertino labiau už gyvenimą.

Visiems gerai žinoma, kad antižmoniška bolševikų blogio imperija nuo pat pradžios per visą 74 m. gyvavimą laikėsi ant Lenino nurodymu F. Dzeržinskio, vadinamu geležiniu Feliksu, suburtos nusikaltėlių gaujos VČK – *Vserossijskaja Črezvičainaja komissija po borbe s kontrevoliucijei, sabotažem i spekuliacijei* (Visos Rusijos Ypatingoji komisija kovai su kontrevoliucija, sabotažu ir spekuliacija), vėliau dar vadinamos NKVD – *Narodnyj komissariat vnutrenich del* (Vidaus reikalų liaudies komisariatas). Šis teroristinis sambūris aprėpė viską, kas demokratinėje sistemoje vadinama vykdomąja valdžia, prokuratūra, teisingumu, teismais ir t.t.

Karo metais nė vienas čekistas nedalyvavo mūšiuose, nes turėjo kitą paskirtį – mojuodami naganais (mėgstamiausias jų ginklas), jie slinko iš paskos, įkandin raudonarmiečių, kad kas nesumanytų trauktis atgal. Neatsargiai besidairantis gaudavo kulka į pakaušį. Visus nepaklusniusius šaudė vietoje. Kareiviai jų bijojo labiau nei vokiečių, kuriuos atakuodami turėjo šansų išlikti.

1944 m. antroje pusėje, kai frontas persikėlė į reicho teritoriją, karo baigtis daugmaž buvo aiški. Todėl NKVD kaip palydovų paslaugų buvo atsisakyta, juos paliko okupuotuose kraštuose įtvirtinti sovietų valdžios. 1944 m. rudenį Alytuje dislokuotas NKVD generolo Vetrovo divizijos 34 pulkas. Enkavėdistai pakiliai ėmėsi jiems gerai žinomo įprasto darbo, rodė didelę „drąsą“ pavienių ir masinių beginklių žmonių žudynėse. Kas kita, kai jie susidurdavo su dar tik besikuriančiomis ginkluotomis partizanų pajėgomis. Čia enkavėdistai neturėdavo ką stumti į pirmąsias mūšio linijas. Reikėjo eiti patiems, o taip jie nebuvo įpratę.

Dzūkijos partizanai čekistams aplaužė ragus dar nesibaigus karui. 1945 m. vasario 7 d. netoli Daugų Miguičionių kaime, maždaug 200 partizanų junginys sudavė smūgį daug didesnei NKVD grupei ir tvarkingai pasitraukė iš mūšio lauko. 1945 m. vasario 12 d. per 100 Antano Kušlio-Vilko partizanų užpuolė Miroslavo miestelį, sunaikino NKVD būstinę, į nelaisvę paėmė 15 stribų. 1945 m. vasario 28 d. įvyko garsus Panaros mūšis. Čia partizanų pergalę nulėmė į pagalbą atskubėjęs net nuo Šventežerio Albino Kisieliausko-Karvelio partizanų būrys. Generolas Vetrovas, įvairiai teisindamasis vyresnybei, savo raportuose pripažino, kad „banditai“, palaikomi vietos gyventojų, aršiai ir grėsmingai nusiteikę prieš sovietų valdžią, o tvarkos įvedimui reikalinga reguliariosios kariuomenės parama.

128. Paminklas prie Simno ežero, kur buvo pakasti Kalniškės mūšio partizanų kūnai, vėliau perlaidoti Simno miestelio kapinėse

129. Paminklas Kalniškės mūšio vietoje, pastatytas marjampoliciečio Jurgio Nevulio iniciatyva. 1991 m.

Karas baigėsi, tik ne čekistams. Neramumai didėjo kiekvieną dieną. Enkavėdistų informatoriai iš visų pusių nešė žinias apie partizanų gausėjančius telkinius. Kollaborantai verkšleno ir skundėsi gavę išpėjamuosius raštus. Partizanai sužlugdė bolševikų mainų akciją – išvežtų į Sibirą Lietuvos gyventojų sodybose įkurdinti kolonistus iš Rusijos badaujančių kolchozų. Pagaliau ir Kremlius grasino ne tik NKVD šulams, bet ir Lietuvos komunistų partijos centrai.

1945 m. gegužės mėn. pradžioje NKVD agentai pranešė, kad Kalniškės miške, kurio kalnagūbris apie 8 km ilgio ir 4–5 km pločio, slapstosi per 100 partizanų. Enkavėdistai vieni neišdrįso šukuoti miško. Į pagalbą jiems paskyrė 1-ojo Pabaltijo fronto kariuomenės 202-ąjį pulką. Kalniškėje tuo laiku išties buvo Lakūno būrys.

Apie garsųjį partizanų vadą Joną Neifaltą-Lakūną pasakoja jo artimas kaimynas, buvęs politinis kalinys, Norilsko sukilimo dalyvis Antanas Volungevičius: „Neifaltų šeima gyveno Giraitės kaime, Šventežerio valsčiuje. Vyresnysis sūnus Jonas, gimęs 1913 m. buvo tarnavęs Lietuvos kariuomenėje ulonų puskarininkiu. Lietuvą okupavę vokiečiai gaudynių metu Joną sulaikė Šventežeryje. Bandanti

130. Kalniškės mūšio vietoje septynis kryžius ir koplytstulpį pastatęs politinis kalinys, Norilsko sukilimo dalyvis Antanas Volungevičius, stovi prie savo sukurto ir išdrožto kryžiaus. 2003 m.

pabėgti jį sunkiai sužeidė ir nuvežė į Alytaus ligoninę. Šiek tiek apsigydęs, iš paklodžių susukęs virvę, nusileido iš antro aukšto ir paspruko. Sugrįžę sovietai Jonui, nukentėjusiam nuo vokiečių, pasiūlė vadovauti Švėntėžerio sribams. Tačiau jis priesaikos, kurią priėmė tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje, nesulaužė. Kartu su žmona Albina Neifaltiene-Griškonyte ir jaunesniuoju broliu pirmieji pradėjo organizuoti partizanų Jono Neifalto-Lakūno būrį. Gana greitai Lakūno būryje jau buvo apie 200 vyrų. Jie priklausė Dainavos apygardos Šarūno rinktinei. Nepasitvirtino bolševikų melas, kad partizanai tai kapitalistai, buožės ir vokiečių pakalikai. Neifaltai, kaip ir daugelis partizanų, buvo mažžemiai ir kovojo prieš visus, kurie kėsinosi į Lietuvos laisvę“.

Gegužės 15 d. kelyje Krosna – Lazdijai pasirodė ilga kariškų sunkvežimių kolona. Apie 1000 NKVD ir iš fronto sugrįžusių karių jungtinės pajėgos apsupo Kalniškės mišką.

Ankstyvą gegužės 16 d. rytą partizanų žvalgai pranešė, kad būrys atsidūrė apsuptyje. Padėtis susiklostė sunki ir sudėtinga. Svarstant nuomonės išsiskyrė. Vieni siūlė mažomis grupėmis mėginti veržtis iš apsupties. Dauguma palaikė skyrių ir

grandžių vadų pasiūlymą užėmus palankias pozicijas kautis iki sutemų. Partizanai pasirinko eglėmis apaugusią aukščiausią Kalniškės kalnagūbrio vietą, vadinamą Meškakalniu.

Kaip vėliau paaiškėjo, partizanams buvo palanki enkavėdistų puolamoji taktika. Atrodo, kad čekistai saugodami savo kailį, kaip ir vokiečių fronte, slinko iš pasokos stumdami į priekį frontininkus, kad jie nesidairet pultų ir be gailesčio naikintų „buržuazinius nacionalistus“. Kareiviai šaukdami *ura* veržėsi į kalną ir čia pat krito pakirsti taiklios partizanų ugnies. Kritusius keitė naujos voros, nes jų buvo pakankamai, o čekistams rūpėjo kuo greičiau susidoroti ir pranešti vyriausybei, kad per trumpą laiką sunaikino daugybę „liaudies priešų“.

Partizanai buvo ginkluoti keliais kulkosvaidžiais automatais ir šautuvais, turėjo minosvaidį. Vadai išpėjo kovotojus efektyviai naudoti ir kiek įmanoma taupyti šovinius. Atskirais atvejais kareiviai buvo iš viršaus apmėtomi granatomis ir daug kartų atbloškė atgal, taip ir neįstengę perimti partizanų pozicijų. Mūšyje ypač pasižymėjo vado žmona A. Neifaltienė-Pušelė. Įsitaisius šimtametėje eglėje, kulkosvaidžio serijomis taikliai guldė neprašytus svečius.

Kalnas paskendo aitriuose parako dūmuose. Granatų sproginėjimas, kulku švilpesys, įniršusių kareivių keiksmas, priešmirtiniai šauksmai ir dejonės – atrodė

131. Paminklas Simno aikštėje, kur buvo niekinami Kalniškės mūšyje kritusių partizanų kūnai

132. 1995 m. gegužės 16 d. Kalniškės mūšio didvyrių pagerbimo minėjimas Simno miestelio aikštėje. Kalbą sako Pietų Lietuvos partizanų vadas dimisijos pulkininkas leitenantas Juozas Petraška-Patrimpas

lyg iš paties pragaro išsiveržė jėgos, ištroškusios žudyti – sunaikinti viską, kas pasaulyje gražu ir gera. Per trumpą laiką buvo neatpažįstamai sujauktas pavasario atgimstančios gamtos grožis, išniekinta šventa miško ramybė.

Partizanai didvyriškai atlaikė dešimteriopai gausesnės priešų atakas. Už tėvų žemę, dėl laisvės žuvo 44 karžygiai, tarp jų ir Pušėlė, ištikima ginklo broliams ir priesaikos įžadams tėvynei.

Priešo nuostoliai buvo dešimteriopi: apie 400 kareivių padėjo galvas beprasmeje kovoje turėdami tik vieną tikslą – pavergti tautą, atimti žmonių laisvę, žudyti nepaklusnuosius.

Didesnė pusė partizanų ryžtingai atrėmė okupantų puolimus, sulaukė sutemos ir kartu su sužeistaisiais išsiveržė iš apsuptyes.

Žuvusiųjų partizanų kūnus vielomis pririšę prie arklių (iškasant palaikus ant kablų rastos vielinės kilpos) čekistai atitempė iki kelio ir sunkvežimiais atvežė į Simną. Čia bolševikai pradėjo iki šiol pasaulyje nematytą negirdėtą laidojimo ritualą. Jie tyčiojosi ne tik iš mirusiųjų, bet ir iš gyvųjų, kuriuos atveddavo iš tardymo kamerų ar be jokios dingsties sulaikę gatvėse, reikalavo atpažinti. Kai kuriuos

„ragino“ automato buožėmis ir guldė ant kruvinų žuvusiųjų kūnų. Neabejotina, kad vien už panašias patyčias bolševikus reikėjo teisti Niurnbergo tribunole kartu su hitleriniais budeliais.

Išlaikę tris paras aikštėje žuvusiųjų kūnus, nakties metu okupantai užkasė juos keliose vietose. Tik po 45 m. palaikai buvo iškasti ir kaip dera palaidoti Simno kapinėse. Čia jų garbei pastatytas paminklas, granite įrašyti vardai.

Aukščiausias Kalniškės kalnas, kurį prieš 46 m. narsiai gynė partizanai, kalnas, kuris sugėrė kovotojų kraują, taip pat nepamirštas. Marijampolietis Jurgis Nevulis su bendraminčiais iš surinktų kovos lauke akmenų pastatė didvyriams Atminties paminklą.

Paminklo atidengimas įvyko 1991 m. gegužės 18 d. Tuo laiku dar nebuvo iš Lietuvos išvesta okupantų kariuomenė, ir neatsitiktinai okupantai čia pat suruošė provokacinius maneversus. Tada, kai ant kalno vyko paminklo šventinimo apeigos, pakalnėje poškėjo okupantų šūviai. Tai ženklas, kad jie net po pusės amžiaus nesusitaikė su pralaimėjimu, nors iki galutinio blogio imperijos subyrėjimo skyrė tik keli mėnesiai. Tai įvyko rugpjūčio mėn. ir ne kur kitur, o Maskvoje, pučo metu bolševizmui buvo sulaužytas stuburas.

133. 60-ies metų Kalniškės mūšio minėjimas 2005 05 14.

Ir vis dėlto bolševikai, jausdami artėjančią pabaigą, tampomi priešmirtinės agonijos iš paskutiniųjų stengėsi parodyti, ką labiausiai išmoko viešpatavimo metais. Po trijų dienų paminklą susprogdino, parodydami įniršį ir bejėgiškumą.

1991 m. gegužės 29 d. tas pats J. Nevulis kartu su D. Krakausku ir A. Akeliu paminklą atstatė ir 1991 birželio 22 d. paminklas buvo naujai pašventintas.

Nuo atgimimo pradžios atgavus nepriklausomybę ir laisvę, gražiausiu metų laiku, kada žaliame gamtos rūbo fone baltai lyg nuotakos pasipuošia ievos, kalną nusagsto mėlynos žibuoklės, kada medžių viršūnėmis aidi paslaptinga miško simfonija žuvusiems, kada kiekvienas savo širdyje jaučia dievišką ramybę, palaimą ir pasididžiavimą, į Kalniškės aukščiausią Meškakalnio kalną iš visos Lietuvos sueina žmonės nulenkti galvas žuvusiems – gynusiems kalną ir visą Lietuvą. Ateina pagerbti žuvusių ir Aukščiausiojo valia išlikusių partizaninio karo dalyvių.

Iškilmės prasideda Simno miestelio aikštėje prie kuklaus paminklo, kur gulėjo išniekinti partizanų kūnai. Po to šv. Mišios bažnyčioje ir galiausiai Simno kapinėse prie partizanų kapo. Pagrindinis iškilmių akcentas, kaip jau minėta, vyksta Kalniškėje.

Kasmet čia statomi paminklai, kryžiai ir koplytstulpiai. Partizanų giminės, artimieji, buvę politiniai kaliniai ir tremtiniai, laisvės kovų dalyviai ir geros valios žmonės stengiasi, kad artimiausiu laiku čia stovėtų 44 atminties ženklai. Kiek anksčiau čia buvo pasodinti 44 ažuolai.

Paminėtini ne tik paminklų statytojai, bet ir šventinių renginių organizatoriai: Lazdijų šaulių kuopos vadas G. Karauskas, A. Bagdonavičienė, Kučinskienė, Voskai. Septynis kryžius ir Švč. Mergelės Marijos koplytėlę savo rankomis pagamino ir pastatė A. Volungevičius. Prie šventinių renginių daug prisideda Lazdijų savivaldybė ir seniūnija, Simno seniūnija, Lazdijų šauliai ir Savanoriškos krašto apsaugos kariai. Kasmet čia prisiekia jaunieji šauliai. Pagaliau 60-ies metų Kalniškės mūšio sukaktį dviejų dienų žygiu paminėjo 94 Krosnos, Stebulių, Verstaminų pagrindinių ir Šeštokų vidurinės mokyklos moksleiviai, Rudaminos kunigo Juozo Zdebskio skautų draugovė ir svečiai iš Punsko. Žygio iniciatoriai: Krosnos pagrindinė mokykla ir miestelio bendruomenė, taip pat Lazdijų laisvės kovų muziejaus „Laisvės takais“ padalinio vadovė Asta Bagdonavičienė.

Partizanų dvasia – nemirtingi jų žygdarbiai kiekvieno seno ir jauno lietuvių širdyje.

Norulių apylinkių partizanai

Septintame kilometre nuo Merkinės kryžkelės link Druskininkų, dešinėje kelio pusėje stovi iš lauko akmenų sumūrytas paminklas. Jame iš visų pusių įmontuotos granito plokštės iškalta 43 žuvusių partizanų vardai. Paminklo priekyje (nuo kelio pusės) įrašyti žodžiai:

“Žuvusių
Norulių apylinkėse
nuo sovietinių okupantų
ir jų talkininkų kulku
Atminimui”.

Paminklo viršuje šalia kryžiaus granito plokštė, kurioje iškaltos trys pavardės, turinčios atskirą istoriją.

1944 m. gruodžio 17 d. Norulių kaime Edvardo Česnulevičiaus vienkienyje iš aplinkinių kaimų suėję septyni vyrai laukė susitikimo su veikiančiais partizanais. Jie buvo nusprendę papildyti jų gretas. Belaukiančius beginklius jaunuolius aptiko Merkinės sribai ir enkavėdistai. Nusivarę netoliese į mišką, kur dabar stovi paminklas, tris vyrus, atskyrę nuo grupės, sušaudė ir užmetę pušų bei eglių šakomis paliko miške. Po kiek laiko nužudytųjų kūnus aptikė giminės palaidojo savose kapinėse. Toje vietoje, kur jų kraują sugėrė žemė,

134. Paminklas Norulių apylinkių (Merkinės sen.) žuvusiems partizanams

giminės pastatė kryžių ir granito plokštėje įrašė jų vardus. Kitais metais Merkinės strybai kryžių nugriovė, o plokštę trimis šūviais sušaudė, bet ją giminės išsaugojo ir po 50-ies metų įmontavo į paminklą. Granite išliko gerai įskaitomi žuvusiųjų vardai ir pavardės:

„Jonas Klimavičius
Vladas Janulevičius
Alfonsas Jezukevičius“.

Šalia pavardžių net nuotraukoje aiškiai matyti trijų kulkų suaižymo žymės.

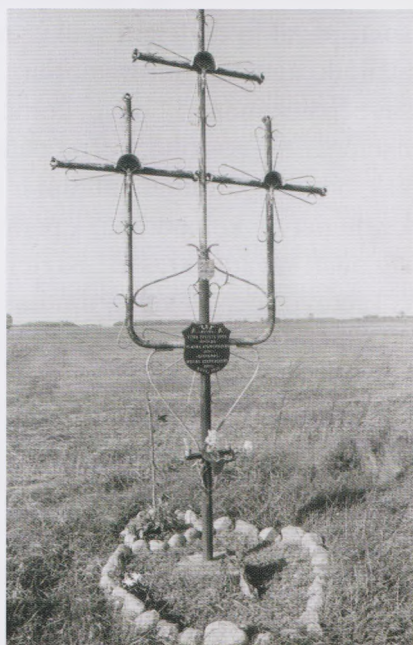
Sulaukę nepriklausomybės, Norulių kaimo gyventojai, buvę tremtiniai, politiniai kaliniai, laisvės kovų dalyviai, partizanų giminės ir artimieji nutarė pagerbti savo apylinkėje žuvusius kovotojus.

Pas Edvardą Česnulevičių iš Kauno atvykęs buvęs kraštievis Stanislovas Ragauskas pasiūlė pastatyti paminklą. Jam pritarė Druskininkuose gyvenanti Ona Čaplikaitė-Vyšniauskienė. Jos brolis Jurgis, kaip ir E. Česnulevičiaus brolis Juozas, gimę ir augę Noruliuose, paaukojo savo gyvybę gindami Lietuvos laisvę. Statant paminklą aktyviai dalyvavo Juliaus Jekelio, Sasnauskų, Jono Vabalo šeimos. Visų paminkle paminėtų giminės ir artimieji aukodami laisvalaikį statė paminklą ir rėmė pinigais. Vadinasi, žmonių atmintis gyva ne tik žodžiuose, darbuose, bet ir širdyse.

Druskininkų kelyje vyksta intensyvus judėjimas. Kiekvieną dieną pravažiuoja šimtai automobilių. Pastebėję paminklą, sustoja nežinia iš kur atvykę ir kur skubantys žmonės. Prieina prie paminklo, padeda gėlių, susimąsto. Tauta gyva tol, kol kiekvienam didžiausia vertybė yra laisvė.

135. Kryžius Purplių kaimo (Merkinės sen.) partizanams. „Nėra didesnės garbės, kaip gyvybę už tėvynę atiduoti“

136. Kryžiai 1947 m. žuvusiems partizanams Vituii Treigiui-Audrai, Vladiui Stankauskui-Špokui ir Roku Stankauskui-Gintarui. Kryžių pastatė partizanų giminės 1993 m. (Merkinės seniūnija)

Jeigu ne jie?

Per keturiolika nelaisvės metų man „dykai“ teko bolševikinės imperijos geležinkeliais, upėmis ir jūromis nukakti daugiau kaip 40 tūkstančių kilometrų. Daugiau kaip pusę metų išgyvenau ant ratų apšarמושiusuose arba tvankiuose vagonuose, priplėkusiųose triumuose, kračiausi atvirų sunkvežimių kėbuluose neretai 40°C šaltyje. Kas gali paskaičiuoti, kiek etapuose mirė ar buvo nužudyta kalinių, kiek jų išmėtyta pakelėse? Kiek kūnų pasiglemžė rūsčios Sibiro upės, Ledinuotasis vandenynas? Per tą laiką teko susitikti ir kalbėtis su keliasdešimties tautybių žmonėmis. Nė vienam iš jų nekilo abejonų, kad jie bolševikų teroro aukos. Visi sakė, kad dėl milijonų sovietmečiu nužudytų žmonių kalta komunistų partijos sukurta sistema.

Norėdami save pateisinti buvę komunistai, sovietų kolaborantai, sako: jeigu ne jie, t.y. partizanai ir ginkluotas pasipriešinimas, Lietuva būtų išvengusi tokių skaudžių padarinių. Jiems nė motais, kad 1940 – 1941 m. nebuvo partizanų, niekas nesipriešino, kad ir nuleidę galvas Lietuvos žmonės sutiko su tuolaikinės valdžios palankiais okupantams sprendimais. Kuo visa tai baigėsi, aišku be komentarų.

Nuslopinę partizaninį karą, bolševikai Lietuvoje pradėjo komunistų partijos plėtimo vają. Plėtimosi mechanizmas buvo grindžiamas privilegijomis: be eilės dalijo butus, talonus automobiliui įsigyti. Buvo siūloma dešimtys įvairiausių buitinių privilegijų ir pagaliau aukšti postai. Svarbu, kad įstotum. Toliau, nori ar nenori, teks šokti pagal jų dūdelę ir niekur nedingsi, kelio atgal nebus, nebent į kalėjimą. Taip atsirado agentai, informatoriai, rezervistai – ištisa kolaborantų govėda. Šiandieną, save pateisindami, buvę komunistai meluoja. Atseit į partiją buvo stojama iš nacionalinių paskatų, norint padėti tautiečiams, išlaikyti lietuviškumą ir t.t. Kas jau kas, o buvę politiniai kaliniai ir tremtiniai (apie trečdalis Lietuvos gyventojų) savo kailiu patyrė kolaborantų „paramą“, kai juos trėmė ar sugrižę mėgino bent kur prisiglausti savame krašte. „Savieji“ elgėsi žiauriau nei okupantai, pasiūlydavo dingti iš Lietuvos per 24 val. Suimtuosius apklausdavo rusas, o vertėjo ir budelio pareigas atlikinėjo stribas, dar ir klastodavo tardomojo parodymus. Visi jie nērėsi iš kailio, kad tik įtikytų šeiminkui.

Atgavus Nepriklausomybę, kada jau nebuvo baisu kalbėti, atsirado dar viena tėvynės mylėtojų grupė, prisistatanti inteligentais, intelektualais, rašytojais. Okupacijos metais prirašę krūvas knygų, liaupsinančių partiją ir bolševikų „genijus“, kai kurie, iš savo rašliavos ištraukę iš konteksto kelių sakinių frazę, įrodinėja, kokie jie buvo laisvės šaukliai, kiek rizikuodami nuveikė tėvynės labui.

Apie tokius „kovotojus“ partizanų vadas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas dar 1949 m. sausio 15 d. savo dienoraštyje (V., 2002. P.75) rašė: „Aš visados tvirtinau ir tvirtinsiu, jog vyras tas, kuris dabar žadina tautą, kuris dabar, nepaisydamas pavojaus savo gyvybei, kelia tautą savo galingu žodžiu. Kaip žiūrėti į tokį rašytoją, kuris okupacijos metais kinkom drebino, okupantui pataikavo, o nepriklausomybės

137. Paminklas Vartavalakio kaimo miške netoli Perlojos prie buvusio bunkerio, kur 1951 02 12 žuvo trys partizanai

metais vėl pradės giedoti apie kovas, aukas už tėvynę ir t.t. „Išverstaskūris“ gali tik taip pasielgti...“ Kas suskaičiuos, kiek tokių išverstaskūrių Lietuvoje dabar puikuoja, ir vėl vartosi tartum inkstai taukuose. Ne vienas toksai laisvės šauklys, ištikus dešimtmečius radijo ir televizijos laidose nuodijęs eterį, partizanus vadinęs buržuaziniais nacionalistais ir kitokiais Kremliaus palaimintais keiksmažodžiais, šiandieną stovėdamas aukštose tribūnose gieda kitaip, tačiau blogiausia, kad daro tai, ko išmoko sovietmečiu. Štai čia ir atsakymas Lietuvos žmonėms, kodėl net po 15 metų atgavę Nepriklausomybę gyvename tarsi kumečiai pas nedorą šeiminką. Kur pažvelgsi, viskas sujaukta, apversta aukštyn kojom, iškreipta demokratija. Teisybės ieškok nieieškojęs nerasi, nes šalį valdo ta pati senoji gvardija, išsiauginusi sau palankius įpėdinius. Apvogę Lietuvos žmones dauguma jų tapo milijonieriais. Neabejoju, kad atsikėlę partizanai dar kartą paskelbtų karą naujiems tautos engėjams.

Paprasti Lietuvos žmonės, tie, kurie ne žodžiais, o darbais puoselėjo laisvę, kurie kantriai vilko okupantų jungą, neabejoja, kad be partizaninio karo Lietuva nebūtų suradusi jėgų atsikelti. Pribrendus tinkamiausiam momentui suduoti netikėčiausią smūgį galingai blogio imperijai, Lietuva tarsi tas mažas kelmelis apvertė griozdišką bolševikų išklerusį vežimą. Pagarba partizanams išliko ne tik jų giminių ir artimųjų širdyse.

Netoli Perlojos Vartavalakio kaimo pamiškėje gyveno ūkininkas Pranas Pigaga. Jo šeimos su partizanais nesiejo jokie giminytės ryšiai, tačiau daugelį metų ji globojo už pusės kilometro nuo jų vienkiemio miške partizanų bunkerį. 1951 m. vasario 12 d. bunkerį išdavė buvęs partizanas, tapęs smogiku, Zigmas Kašėta. Jame žuvo trys partizanai, o Praną Pigagą, jo sūnų Vytautą ir dukrą Vladislavą kaip įtariamuosius suėmė enkavėdistai. Kankino juos žiauriai, bet nieko neišpešė, todėl teisė Maskvos ypatingoji „troika“. Šeimos gyvenimas buvo suardytas ir tik po daugelio metų netekę sveikatos ir gimtųjų namų, kas kur per didelį vargą įsikūrė Lietuvoje. Tačiau ir vėl jie nepamiršo partizanų. Atgavus nepriklausomybę, Vytautas Pigaga kartu su partizanų artimaisiais jų žūties vietoje prie buvusios slėptuvės pastatė paminklą su įrašu:

„Žuvę nuo pardaviko rankos 1951 vasario 12
Vinikevičius Vincas- Žvalgas
Baranauskas Jonas- Balandis
Šerlauskas Banadas- Planeta.“

138. Bunkerio Vartavalakio kaimo miške globėjo kario savanorio Vytauto Pigagos laidotuvės Vartavalakio kaimo kapinėse. 2004 m.

Iš griuvusių pakilusi Lietuva niekaip negali atsitiesti. Slegiami skaudžios okupacinės naštos tebeklaidžiojame nežinomybės migloje, dvasinio nuosmukio tyruose. Per prarasto laiko erdvę iki mūsų atklysta partizanų testamentu nuorodos, kaip mylėti ir ginti tėvynę, kaip tausoti nuo amžių mūsų protėvių puoselėtas dvasines vertybes. Mes privalome pateisinti partizanų lūkesčius, nes jie nesvyruodami praliejo kraują, paaukojo savo gyvybę dėl Tėvynės laisvės, dėl mūsų ateities. Privalome išbristi iš moralinio nuosmukio pelkės. Kad Lietuva išliktų ir klestėtų, turime susitelkti ir laikytis svarbiausių nuostatų – dešimties Dievo įsakymų.

Laisvės ugnis – ateities kartoms

Aš dažnai pagalvoju, kas gi Tu esi mano Tėvyne? Kodėl tavo vaikai tokie keisti, tokie savotiškai užsispyrę? Iš kur toji didelė pasipriešinimo jėga teka?

Aš jaučiu, jog savo kraštą pamilstu vis labiau ir labiau. Jeigu man šiandieną kas pasiūlytų laisvę Amerikoj, aš nevažiuočiau. Geriau žūti čia garbingai kovojant...

Liongino Baliukevičiaus-Dzūko dienoraštis. 1948 m. lapkričio 10 d. (2002. P. 57)

Perskaitęs šias eilutes, retoriškai klausiu savęs: nuo kada ir nuo ko prasideda mano tėvynė? Gal nuo pirmo širdies tvinksnio ar klyksmo išvydus šį pasaulį? O gal ištarus pirmą žodį mama, juk tėvynę taip pat vadiname motina. Į šį klausimą nesvyruodamas atsakau – nuo tada, kai tėvynę prarandame, kai mūsų gyvenime atsiranda šurpi niekuo neužpildoma tuštuma. Ramiai gyvendami mes nejaučiame, nepastebime ir neįvertiname nei tėvynės, nei laisvės, dažnai ir artimų žmonių. Kaip L. Baliukevičius, taip ir mes, buvę politiniai kaliniai ir tremtiniai, visa tai skaudžiai patyrėme ir išgyvenome. Tik tada supratome, kad nei tėvynės, nei laisvės niekuo nepakeisi. Gal todėl mes vienas kitą labiau suprantame, nors mūsų nesieja nei kraujo, nei giminystės ryšiai. Mus suartino vienodas likimas, gyvenimas už įstatymų ribos, kur tvirtai jautėme vienas kito petį.

Po sukilimo Norilske iš 30-ies tūkstančių politinių kalinių buvo atrinkta apie devyni šimtai aktyviausių sukilėlių, tarp jų 86 lietuviai ir išvežti į Magadano auk-

139. Kiekvienais metais Ariogaloje vyksta tarptautinis sąskrydis „Laisvės ugnis – ateities kartoms“. Sąskrydžio vaizdas 2004 08 07.

so kasyklą. Mus visada vežė ten, kur savo noru niekas nenorėjo gyventi. Mus gyvus laidojo rūdynuose, anglies šachtose, kuo giliau nuo žemės paviršiaus. Mūsų tarpe buvo iškilių asmenybių, kaip antai: kunigas Česlovas Kavaliauskas, teisininkas Vaclovas Zubkevičius, inžinierius Vytautas Laugalys, įvairaus rango kariškių. Mus apgyvendino lageryje, vadinamame šachta Cholodnaja (šaltoji), kuris buvo išpraustas tarp kalnų siaurame slėnyje. Saulės spindulius matydavome tik aukštyn pakėlę galvas. Kunigas Č. Kavaliauskas čia sukūrė Norilsko sukilėlių himną. Daugeliui jo eilėraščių pritaikydavome melodiją. Nors buvome alkani ir išvargę, mes dainavome partizanų, tremties ir Č. Kavaliausko sukurtas dainas. Dainuodavo ir Vakarų Ukrainos Karpatų kalnų partizanai, pridurdami, kad tai daro *na zlo vragam* (priešų pykčiui).

Pateiksiu Č. Kavaliausko sukurtą eilėraščių, virtusį daina, atspindintį to laiko mūsų dvasinę būseną:

*Mes praėjome ugnį ir plieną,
Užsigrūdinom tundrų šaly, –
Nesutrupint mūs gretų šiandieną,
Nesutrypt laisvės žiedo širdy.*

*Mūs siekimai teisingi ir rūstūs,
Mūsų jėgos kaip upės vanduo, –
Milijonams padėsime pabusti,
Ir kartu laisvės himną giedot.*

*Praeity juodos dienos gestapo,
Ir čekistams siautėti gana.
Mūsų broliai prie didvyrių kapo
Laisvę sveikins su džiaugsmo daina.*

Šios ir kitų dainų aidas ištrūkęs iš Šaltosios šachtos–karcerio, Kolymos kalnų viršūnėmis pasklido po plačiausią pasaulyje konclagerį, kurio vardas *Sovetskij Sojuz* (Sovietų Sąjunga). Šį aidą širdimi išgirdo ir pajautė laisvės ištroškę milijonai „sojūzo“ vergų. Nuo tada pradėjo irti kruvinos imperijos pamatai.

Dar prieš metus esant gyvam pasaulio tautų „tėvui“ Stalinui jo įsakymu būtume patvarkyti visi iki vieno, kurie sukilome Norilске, išdrįsime dainuoti Magadane. Po jo mirties 1953 03 05 sukilimas prasidėjo praslinkus dviem mėnesiams, o Kremliuje, kaip ir reikėjo tikėtis, užvirė kova dėl valdžios: susiriejo (kas ką įveiks) raudonojo teroro pagrindiniai veikėjai. Nepasisėkė L. Berijai, jį nurungė tokie patys, kaip ir jis, kruvini nusikaltėliai ir, apkaltinę tėvynės išdavimu, sušaudė, o jo šalininkus nedelsdami surakintomis letenomis patalpino į tuos pačius spygliuotomis vielomis apjuostus gardus, kuriuos jie patys sukūrė ir sugrūdo į juos milijonus nekaltų įvairių

140. Sąskrydžio metu Ariogaloje susitinka įvairiose Sibiro vietose buvę kaliniai ir tremtiniai. Prie stendo vieni kitus susirado Tiumenės srities tremtiniai. Iš kairės: Vytautas Kaziulionis, Joana Vilkelytė-Jankauskienė ir Nijolė Jurčikonytė-Mačienė. Ariogala, 2001 08 04.

tautybių žmonių. Santūriai šypsodamiesi stebėjome naujai atvykusius „svečius“. Buvę prokurorai, tardytojai ir aukšto rango čekistai – neseniai prieš juos drebėjo kiekvienas mirtingasis – baikščiai dairėsi jiems neįprastoje aplinkoje. Žvilgčiojo į lagerio kertėse įrengtus bokštelius, kuriuose dieną ir naktį su kulkosvaidžiais budėjo jų pačių gerai dresiruoti sargybiniai.

Mums pasisėkė. Likome gyvi tik todėl, kad tokioje sumaištyje niekas nesiryžo duoti komandos šaudyti į beginklius, kaip tai buvo daroma anksčiau. Tačiau dar ilgai čekistai siautėjo, ir tik po septynerių metų nuo Stalino mirties grįžau į tėvynę.

Visi, kuriems pasisėkė sugrįžti į Lietuvą ir sulaukti išsvajotos laisvės, su skausmu ir pagarba žemai lenkiame galvas prieš tuos, kurie su ginklu rankose žuvo kovodami dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės, kurie negrįžo nuo Šiaurės polia-

141. Varėniškiai 2004 m. rugpjūčio 7 d. Ariogalos sąskrydyje „Laisvės ugnis – ateities kartoms“

rinio rato, iš bekraštės Sibiro taigos ir alkanų Kazachstano stepių. Mes dėkojame Aukščiausiajam už suteiktą galimybę likti gyviems, kad būtume laisvi.

Iki šiol artimai bendraujame su visais likimo broliais ir sesėmis. Mūsų bendražygių šeima išretėjusi, tačiau dar gausi. Kiekvienas gali įsitikinti atvykęs į Ariogalą, kur nuostabiame Dubysos slėnyje nuo 1990 m. vyksta energingo LPKTS Raseinių skyriaus tarybos pirmininko Antano Vizbaro sumaniai organizuojami sąskrydžiai „Laisvės ugnis – ateities kartoms“. Kasmet čia su šeimomis suplaukia dešimtys tūkstančių buvusių politinių kalinių, tremtinių, laisvės kovų dalyvių–rezistentų. 2001 m. rugpjūčio 9 d. laikraštis „Tremtinys“ Nr. 30 (460) rašė, kad rugpjūčio 4-ąją laisvės ugnies kurstyti 11-ąją kartą į Dubysos slėnį susirinko per 38 tūkstančius dalyvių. Šventės organizatoriai slėnyje paruošia standus, kuriuose įrašytos tremties vietos. Prie jų susitinka ten kentėję bendražygiai. Visuose sąskrydžiuose dalyvauja ir varėniškiai, o rajono tremtinių ansamblis dainuoja jungtiniame sąskrydžio chore.

Baigdamas rašyti šią knygą, nuoširdžiai dėkoju mieliems bendražygiams, buvusiems politiniams kaliniams ir tremtiniams, su kuriais 15 metų intensyviai dirbome – statėme paminklus, kopyltstulpius, paminklinius akmenis ir kryžius Lietuvos nepriklausomybės ir laisvės kovotojams. Ačiū istorikui Algiui Kašėtai, sudariusiam žuvusiųjų partizanų sąrašus.

Dėkoju Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro gen. direktorei Daliai Kuodytei, LGG aukų rėmimo fondo valdybai, Varėnos AB „Trobešiai“ direktoriui Vytautui Kukliui, UAB „Varėnos statyba“ gen. direktoriui Vytui Valentukevičiui, AB „Matuizų plytinė“ direktoriui Vincui Nenevičiui, Varėnos rajono savivaldybei, Vilniaus tarptautinio oro uosto gen. direktoriui Mindaugui Ivanauskui.

Nuoširdus ačiū Amerikos lietuviui Stasiui Sulai, Australijos lietuviui Juozui Petriui Čepuliui, Švedijos lietuviui Jonui Pajaujui, Kanados Hamiltono miesto lietuvių bendruomenei.

Dėkoju politinių kalinių ir tremtinių Varėnos, Alytaus, Druskininkų ir Lazdijų ansambliams ir chorams, visuomet dalyvavusiems paminklų atidengimo ir pašventinimo iškilmėse.

Nuoširdus ačiū visiems geros valios žmonėms, prisidėjusiems statant Dainavos apygardos partizanų atminties paminklus.

Dzūkų partizanų himnas

*Ar sninga, lyja naktį, dieną,
Ar šalčiai kausto mus,
Žinau aš ginklo rūšį vieną –
Kiekvienas čia ramus.*

*Mes partizanai vyrs į vyrą,
Mes viešpačiai mišku,
Ar dainos skamba, švinas byra,
Visuomet mums ramu.*

*Mums plieno šalmi galvas dengia,
Širdis pilna garbės,
Aplink granatom apsispendę –
Ranka nesudrebės.*

*Tėvynės meilė aiškiai spindi
Akyse ir veiduos,
Ir žemės jie tėvų nei sprindžio
Niekuomet neatiduos.*

*Maža tėvynė, bet galinga
Iš praeities laiku,
Ir tokių vyrų jai nestinga
Praeit keliams didiems.*

Idealistų kartos žmogus

Apie knygos autorių

Šios knygos autorius Vytautas Kaziulionis priklauso tai istorinei kartai, kuri galvojo ne apie save, o apie tautos likimą, kuri ir drįso, ir galėjo aukotis dėl tautos laisvės.

Vytautas Kaziulionis gimė 1930-aisiais Varėnos miestelyje darbščioje ūkininko šeimoje, auginusioje devynis vaikus.

Patriotines tautines nuostatas puoselėjanti šeima bei anos Nepriklausomybės lietuviška mokykla išugdė laisvą, sąžiningą ir dorą asmenybę.

Nuo pat antrosios sovietinės okupacijos pradžios du Vytauto broliai išėjo į Dzūkijos miškus partizanauti ir nelygioje ilgametėje kovoje garbingai žuvo. Dar būdamas paaugliu, Vytautas buvo aktyvus partizanų ryšininkas ir talkininkas, globojo pas seseris vieniemiuose įrengtas partizanų slėptuves.

1947 m. pabaigoje Vytautą su tėvais okupantai ištrėmė į Sibirą, Tiumenės sritį, Baikalo (vėliau Jarkovo) rajoną. Matydami sunkiai pakeliamas (ypač vaikams ir seneliams) gyvenimo sąlygas, Vytautas su bendraminčiais įkūrė draugiją „Priesaika ištrėmime“, kurios tikslai buvo – gelbėti savo kraštiečius, organizuojant paramą daugiavaikėms badaujančioms šeimoms, puoselėti tautines tradicijas ir patriotiškumą. Buvo leidžiamas pagrindinis periodinis laikraštukas „Toli nuo Tėvynės“. Slaptai draugijai plečiant ir aktyvinant savo veiklą, V. Kaziulionis su bendražygiais pateko į čekistų akiratį ir 1951 m. pavasarį buvo suimtas. 1951 m. lapkrityje po žiaurių tardymų Vakarų Sibiro karinis tribunolas nuteisė V. Kaziulionį mirties bausme sušaudant ir tik 1952 m. vasaryje nuosprendis buvo pakeistas – 25 metams lagerio. Po teismo pakliuvęs į Norilsko griežto režimo 5-ąjį lagerį, Vytautas įsijungė į politinių kalinių slaptą judėjimą. Aktyviai dalyvavo 1953 m. gegužės mėnesį prasidėjusiame Norilsko lagerininkų sukilime. Už tai buvo išvežtas į Magadano aukso kasyklas. Čia ir vėl buvo vienas iš politinių kalinių protesto akcijų iniciatorių, su bendraminčiais leido kunigo Česlovo Kavaliausko inicijuotą laikraštuką „Toli nuo Tėvynės“.

1955 m. nepaklusnūs kalinys buvo perkeltas į Taišeto lagerius Irkutsko srityje. 1956 m., Sovietų Sąjungoje prasidėjus atšilimui, V. Kaziulioniui bausmė buvo sumažinta iki 10 metų.

Į Lietuvą grįžo 1961 metais. Apsigyveno Kaune. Vedė buvusią partizanę politinę kalinę. Išaugino dukrą ir sūnų.

Nuo 1988 m., prasidėjus tautos atgimimo Sąjūdžiui, aktyviai įsijungė į visuomeninę politinę veiklą. Didžiausią dėmesį skyrė 1944–1954 m. partizanų kovų įvertinimui ir žuvusiųjų kovotojų pagerbimui. Dirbo atkakliai ir nuosekliai. Organizavo partizanų palaikų iškasimą, perlaidojimą ir įamžinimą paminkluose Daugų miestelyje, Senojoje Varėnoje, Perlojoje, Merkinėje ir kitose Varėnos rajono

142. Vyčio Kryžiaus ordino įteikimo ceremonijoje Lietuvos Respublikos Prezidentūroje. Vilnius, 1999 m. liepos 6 d.

vietose. Iš viso su talkininkais perlaidojo apie 50 partizanų palaikų, paminkluose įamžino apie 700 žuvusių laisvės kovotojų vardų.

Siekdamas išsaugoti herojišką ir tragišką partizaninių kovų atminimą bei ugdyti jaunuomenės pilietines patriotines nuostatas, V. Kaziulionis nuo 1995 m. Varėnos rajone kasmet organizuoja vyresniųjų klasių moksleivių žinių viktoriną bei rašinių konkursą „Lietuvos laisvės kovų ir kančių istorija“. Šis Varėnoje pradėtas konkursas su Švietimo ministerijos ir Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro pagalba 1999 m. tapo respublikiniu. V. Kaziulionis aktyvus ne tik istorinėje švietėjiškoje, tačiau ir politinėje veikloje.

Nuo 1993 m. jis yra renkamas Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių skyriaus pirmininku. Nuo 1995 m. iki 2004 m. buvo renkamas į rajono savivaldybės tarybą. 1999 m. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu V. Kaziulionis apdovanotas 5-ojo laipsnio Vyčio Kryžiaus ordinu.

V. Kaziulionis yra veiksmo žmogus. Jo principai – ne stebėti ir komentuoti tai, kas vyksta, o pačiam veikti, spręsti, priimti atsakomybę – ir leido nuveikti didelius darbus.

Istorikas, Seimo narys *Algis Kašėta*

Kaziulionis, Vytautas

Dainavos apygardos partizanų atminties paminklai:
[Publicistika]/Vytautas Kaziulionis. – K.,

ISBN 9955-466-27-8

Knygoje pasakojama apie Lietuvos partizanų žūtis aplinkybes Varėnos rajone sovietinės okupacijos metais, jų palaikų paieškas ir atminimo įamžinimą... Remiantis liudytojų duomenimis, parodoma laisvės kovotojų drąsa, okupantų ir jų kolaborantų, MGB agentų, niekšingumas bei žiaurumas. Minimas Lietuvos tragiškas laikotarpis, siejamas su šių dienų realijomis, papildo visos Lietuvos laisvės kovų ir kančių istoriją.

UDK 725:355.1(474.5)
Ka677

Vytautas Kaziulionis Dainavos apygardos partizanų atminties paminklai

Išleido Vytautas Kaziulionis
ir AB spaustuvė “Spindulys”

Spausdino AB spaustuvė “Spindulys”
Gedimino g. 10, 44318 Kaunas
Interneto svetainė: <http://www.spindulys.lt>
Užsakymo Nr. 5.999 Tiražas 1000 egz.

... Šiandieną daug kalbama apie pilietinės visuomenės kūrimą. Išties gal reiktų ugdyti tautinę visuomenę, daugiau kalbėti apie mūsų praeities ištakas, nes tauta, nežinanti savo istorijos, yra panaši į medį be šaknų. Sutikime, kad Švietimo ir mokslo ministerija per mažai skiria dėmesio mūsų valstybės istorijai, nepateikia mokykloms platesnės privalomos patriotinės programos, juolab kad mes esame paveikti pusės amžiaus stagnacijos ir komandinio valdymo. Tada už mus viską sprendė vienintelė „neklystanti“ komunistų partija. Tik jinai žinojo ir nurodė, kada ir kur rinktis, kur stovėti, kada ploti, kada tylėti arba sakyti tai, kas tiko partijai. Mes gyvenome

uzurpuotos tiesos plotmėje. Iš ten atsinešėme vartotojišką požiūrį į gyvenimą. Nuo tada atsirado dirbtinis neklystančiųjų luomas. Ne viena pavyko suklaidinti, įtikinti, kad, kur balta, yra juoda, ir atvirksčiai. Tačiau, kad ir kaip stengtasi, nepavyko sulaužyti, neatmenamais laikais mūsų protėvių užkoduoto dorovinio prado. Gal todėl jaunimo, gimusio ir užaugusio sovietinėje nelaisvėje, nesužavėjo, nepaveikė ir nesuklaidino nepaliaujamai propaguojamas melas. Pribrendus svarbiam reikalui, jie nesvyravo, partizanų pavyzdžiu pirmieji pasipriešino, atsisakė tarnauti okupacinėje kariuomenėje. Aktyviai įsiliejo į Atgimimo judėjimą, praliejo kraują gindami televizijos bokštą ir kitus valstybinius objektus. Priekaištauti jaunimui nėra pagrindo ir ne jaunimas kaltas, kad per keliolika atkurtos valstybės metų gyvename ne taip, kaip tikėjosi partizanai ir Sausio 13-osios gynėjai...

V. Kazijūnis